Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Інститут журналістики

УДК 007 : 304 : 070 (438) “1919/1939”

На правах рукопису

Кравченко Світлана Іванівна

Періодичні видання Польщі 20-30-х років XX століття у світлі суспільно-культурних процесів міжвоєнної доби: літературна комунікація, польсько-український діалог

Спеціальність 27.00.04 – теорія та історія журналістики
Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук із соціальних комунікацій

Науковий консультант –
доктор філологічних наук, професор
Сидоренко Наталія Миколаївна

Київ – 2010

Зміст

Вступ ……4

Розділ І. Історіографія та джерельна база дослідження

1.1.Стан наукового опрацювання друкованих ЗМІ Польщі та теоретична основа дослідження……..……21
1.2.Загальна характеристика джерел……...39
Висновки до І розділу……52

Розділ ІІ. Преса й літературний процес у Польщі у 20−30-х роках ХХ ст.

2.1.Суспільно-політична та культурна ситуація……53
2.2.Літературна періодика в структурі друкованих ЗМІ: хронологічний і типологічний аспекти розвитку……63
2.3.Польські власне літературні видання……....71
2.4.Суспільно-літературні часописи міжвоєння ……101
2.4.1.«Wiadomości Literackie» - модель популярного літературного «магазину»……116
2.4.2.Програмні засади літературного місячника «Sygnały»……..121
2.4.3.Суспільний вектор публіцистики часопису «Żagary»……....126
2.5.Ідейно-естетичні параметри програмування літератури……135
2.6. Волинська та львівська періодика 20-30-х років……146
2.7. Преса української еміграції в Польщі ……....163
2.8. Специфіка процесу літературної комунікації міжвоєнної доби ……..175
Висновки до ІІ розділу ……184

Розділ ІІІ Польсько-український діалог у польській періодиці 20−30-х років ХХ ст.

3.1.Міжнаціональні журналістські проекти в Польщі у міжвоєнну добу…195
3.2. Прометеїзм як ідеологічне підґрунтя польсько-українського діалогу..208
3.3. В. Бончковський і українське питання в Польщі……219
3.4.Львівський місячник “Sygnały” у міжкультурній комунікації міжвоєнної доби……223
3.5.Українська проблематика на сторінках тижневика “Wiadomości Literackie”……..227
3.6.Україна в публіцистиці Юзефа Лободовського ……234
Висновки до ІІІ розділу……239

Розділ IV. “Biuletyn Polsko-Ukraiński” як феномен польської журналістики міжвоєнної доби

4.1.Організаційно-ідеологічні засади функціонування тижневика……244
4.2.Тема України в публіцистиці В. Бончковського……253
4.3.Політичний портрет на шпальтах тижневика……..…..260
4.4.Л. Василевський та польські прометеїсти про українське питання….267
4.5.Українці на шпальтах тижневика “Biuletyn Polsko-Ukraiński”…….273
4.6.Євген Маланюк − співробітник бюлетеня…….....279
4.7.Інформаційно-бібліографічна функція часопису……...285
Висновки до IV розділу……..288

Розділ V. Українська література в дискурсі польської періодики 20−30-х років XX ст.

5.1.Кількісно-іменні координати польської рецепції української літератури ..……..291
5.2.Українська література на сторінках тижневика “Biuletyn Polsko-Ukraiński” ……297
5.3.Українська поезія в рецепції польської періодики міжвоєння: погляди, переклади, критика……..……308
5.4. Шевченкіана на шпальтах літературних видань……....319
5.5. Польська періодика про Івана Франка……328
5.6.Творчість Лесі Українки в інтерпретації польських публіцистів та перекладачів……337
5.7.Українська література в польськомовній публіцистиці Є. Маланюка...343
5.8. Б. Лепкий на польсько-українському літературному пограниччі…….350
Висновки до V розділу……..357

Висновки …….. 362

Список використаних джерел……...378

Вступ

Українське журналістикознавство знаходиться на початковому етапі вивчення світових комунікаційних процесів та історії зарубіжної журналістики. Друковані ЗМІ Польщі становлять значний пласт світового медіа-простору, повноцінний образ якого можна створити, маючи уявлення про всі його національні складові на різних історичних відтинках. Польська періодика міжвоєнної доби сформувала унікальний історичний досвід комунікативної практики, зумовлений суспільно-політичними, загальноєвропейськими і внутрішньо-культурними чинниками.

Волею політичних обставин після підписання Ризької угоди (1921) частина українських земель та кілька мільйонів українців ввійшли до складу II Речі Посполитої, внаслідок чого гостро постало питання не стільки стосунків зі східною сусідньою країною, скільки міжнаціональних взаємин всередині держави. Перипетії історичних шляхів польського та українського народів періоду між двома війнами найповніше та найправдивіше віддзеркалює преса, яка є і голосом, і документом тієї доби.

В історії східноєвропейських держав період, що настав після I світової війни, був етапом формування суспільства масової культури, в якому роль каталізатора суспільного прогресу відігравали друковані ЗМІ, набуваючи величезних тиражів і максимальної читацької аудиторії.

Культурний ренесанс, що охопив Польщу та інші країни східної Європи у 20-ті роки XX ст. після здобуття незалежності, співпадав із розбудовою духовних підвалин молодої держави, яка в свою чергу зумовила розквіт провідних тенденцій модернізму та актуалізацію процесу літературної комунікації. Ключовим суб'єктом медіа-простору поряд із масовою періодикою стали літературні видання, набуваючи десятитисячних тиражів і посиленого впливу на масову свідомість суспільства.

Літературна періодика Польщі міжвоєнної доби, крім унікального історичного досвіду, ввела у комунікативну практику абсолютно новий вид

часопису – міжнаціональний журналістський проект, який виступав суб'єктом літературної і міжкультурної комунікації. Започатковані цією групою видань механізми обміну культурною інформацією та ідейні вектори комунікативної діяльності не вдалося повторити жодному наступному поколінню діячів мас-медіа.

Періодика Польщі 20-30-х рр. ХХ ст. – це літопис перехрещень історичних шляхів польського й українського народів та їх духовних пошуків надзвичайно складного й повчального етапу. Що найважливіше – значний пласт періодичних видань, які виходили на території Польщі у міжвоєнний період, складала українська преса і знаходилася під впливом провідних тенденцій інформаційної діяльності польських друкованих ЗМІ, а одним із актуальних питань суспільного життя країни було питання перебігу та перспектив польсько-українських взаємин.

Вивчення різних аспектів функціонування польської періодики у 20−30-ті рр., висвітлення складних її відносин із державними структурами через представлення ідейно-опозиційних тодішній владі поглядів, ставлення до українського питання й проблеми польсько-українських стосунків, аналіз історичної ситуації з різних позицій має велике загальнокультурне значення.

Зі сторінок періодичних видань промовляють живі голоси історії, учасники й очевидці тих подій, зі шпальт літературних видань промовляє душа нації. Кожен часопис не тільки віддзеркалення певної епохи, це ще й суб'єктивний погляд редакційного колективу на свою добу, на її культурні та мистецькі явища, погляд, який дивував, захоплював, який намагалися наслідувати. Без ретельного вивчення періодики, яка є історичним і культурологічним джерелом, неможливі правдиві знання про епоху.

Преса Польщі 20-30-х рр. ХХ ст. це тисячі найменувань газет і журналів громадсько-політичного, загально-інформаційного, літературно-мистецького та інших спрямувань. Відповідно кожен вид друкованих ЗМІ формував свій погляд на стан польсько-українських взаємин, презентував свій польсько-український дискурс.

Польсько-український дискурс, сформований літературною періодикою Польщі 20-30-х рр., позначився заглибленням в історіософську, геополітичну й культурно-психологічну сутність проблеми, інспірував взаємопізнання й обмін духовно-культурними надбаннями, засвоєння спільного історичного досвіду, вибудовував перспективні шляхи взаємного поступу, культивував порозуміння й співпрацю.

Тому для вивчення й осмислення історичного, теоретичного й практичного досвіду діяльності друкованих ЗМІ Польщі була обрана літературна періодика як самостійний медіа-суб'єкт і сегмент інформаційного простору, яка сформувала найбільш позитивний і дієвий з точки зору історичної перспективи польсько-український дискурс, започаткувала практику міжнаціонального обміну культурною інформацією та співпраці численних представників інтелектуальної еліти обох народів. Оскільки літературна періодика як суб'єкт інформаційної діяльності зосереджувалася насамперед на сфері літератури, ширше на мистецькій і культурній проблематиці, то відповідно презентувала насамперед культурно-мистецький (вужче - літературний) аспект польсько-українського дискурсу, який формувався в площині літературної комунікації міжвоєнної доби.

Отже, **актуальність** цього дослідження зумовлена необхідністю осмислення ключової ролі друкованих ЗМІ в процесі міжнаціонального інформаційного обміну, засвоєння історичного, теоретичного і практичного досвіду діяльності періодичних видань Польщі 20-30-х рр. XX ст. як суб'єктів і засобів літературної та міжкультурної комунікації, відсутністю в українському журналістикознавстві досліджень з історії польської журналістики міжвоєнного періоду та в цілому праць із проблем літературної та міжкультурної комунікації. Функціонування друкованих ЗМІ як презентантів міжнаціонального культурного діалогу досі залишається не дослідженою науковою проблемою в українському та й польському пресознавстві.

Інтенсифікація процесу євроінтеграції на рубежі XX – XXI століть, залучення до нього України, зумовила актуалізацію проблеми міжнаціональних взаємин та уваги науковців до питань міжкультурної комунікації як у межах окремих держав, так і в європейському та світовому масштабі. На характер міжнаціонального діалогу мали вплив політико-правові засади держави, суспільно-ідеологічні тенденції, культурні процеси. За кожним комунікативним явищем, спрямованим на обмін надбаннями різних національних культур, стояли письменники, журналісти, редактори, видавці, які переслідували певну мету, втілювали особливий погляд на світ, презентували певну соціокультурну спільноту.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами. Дисертаційне дослідження здійснене у відповідності з комплексною темою науково-дослідних робіт Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Системи масової комунікації та світовий інформаційний простір» (номер державної реєстрації 01БФ045-01), а також у контексті напрямків наукових досліджень Інституту філології та журналістики Волинського національного університету імені Лесі Українки «Українсько-польські мовно-літературні взаємини» та «Історія журналістики і видавничої справи».

У дисертації розглядається комунікативний феномен літературної періодики на етапі формування суспільства масової культури. **Мета** дослідження полягає в осягненні функціонально-ціннісних властивостей польських та українських видань 20-30-х рр. XX ст., що виходили на території Польщі, як суб’єктів літературної та міжкультурної комунікації; у встановленні тенденцій та закономірностей їх розвитку як сегмента преси; у визначенні структурно-функціональних та змістових особливостей літературних видань як частини інформаційного простору; у засвоєнні теоретичного та практичного досвіду публіцистів, редакторів, видавців, журналістів, громадських діячів – творців польсько-українського культурного дискурсу міжвоєнної доби.

Зазначена мета передбачає розв'язання таких **завдань:**

- окреслити стан наукової проблеми в українському та польському журналістикознавстві, визначити обсяг джерельної бази та її повноту;
- висвітлити у хронологічній послідовності становлення та функціонування всепольських літературних періодичних видань як окремого мас-медійного сегменту, з'ясувати їх комунікативну роль як засобів передачі літературної інформації, визначити специфіку літературного дискурсу міжвоєнної доби;
- проаналізувати змістове наповнення і проблемно-тематичні аспекти польської та української періодики, формат видань, способи презентації колективних та індивідуальних програм, розглянути спрямованість публіцистичної думки, її еволюцію в контексті суспільно-культурних процесів міжвоєння;
- виявити суспільні передумови та ідеологічне підґрунтя перебігу польсько-українського культурного діалогу міжвоєнних років, вивчити функціонування періодичних видань – презентантів польсько-українського культурного дискурсу;
- дослідити ідейне наповнення та проблемно-тематичний спектр української теми в польській періодиці міжвоєнної доби;
- розглянути творчість польських публіцистів на ниві польсько-українського культурного діалогу, показати участь представників української еміграції в Польщі у розвитку міжнаціональної культурної співпраці;
- розкрити історичне та загальнокультурне значення діяльності друкованих ЗМІ Польщі як засобів міжкультурної комунікації.

Періодичні видання Польщі міжвоєнних років XX ст. – це величезний за обсягом пласт різних видів друкованої продукції: політична преса, популярні, фахові, молодіжні, дитячі, літературні та інші часописи загальнодержавного обігу; величезна кількість регіональних видань;

періодика національних меншин – українська, білоруська, єврейська, німецька і т. д.; періодичні видання української еміграції.

Безумовно, такий обсяг друкованих ЗМІ не можна охопити в одній праці, тому **об'єктом** наукового дослідження є сукупність періодичних видань Польщі міжвоєнних років (більше 100 назв), для яких література була головною сферою інформаційної діяльності, які слугували суб'єктом і каналом у процесі літературної комунікації та презентантом польсько-українського культурного діалогу.

Предметом вивчення є комунікативні характеристики та специфіка функціонування періодичних видань як засобів передачі літературної інформації, особливості сформованих ними механізмів літературної та в цій площині міжкультурної комунікації, ідейний вектор і змістова наповненість літературного та польського-українського культурного дискурсів, а також зумовленість характеру й спрямованості комунікативної діяльності періодики суспільно-політичними і духовними процесами міжвоєнних років.

Мета і завдання, а також специфіка об'єкта й предмета дисертаційного дослідження зумовили відповідну **методологічну базу**. Для реалізації поставлених завдань застосована система підходів і методів наукових досліджень. Оптимальними упродовж усього шляху були метод індукції, системний, конкретно-аналітичний та інтердисциплінарний підходи. Історичний метод дозволив відтворити соціально-культурний контекст формування й функціонування польської та української преси; порівняльно-історичний – дав змогу виявити спадкоємність і новаторство діяльності періодичних видань, виокремити етапи їх розвитку, відтворити історичну ретроспективу функціонування друкованих ЗМІ; порівняльно-типологічний – дозволив крізь призму диференціюючих критеріїв з'ясувати стійкі ознаки й властивості періодики, систематизувати й групувати її, виявити формально-змістові відмінності польської та української преси; проблемно-тематичний, бібліографічно-описовий і жанрово-видовий застосовані з метою різностороннього аналізу змістового наповнення видань, констатації їх

якісних характеристик, ідейно-культурної спрямованості та комунікативних пріоритетів різних груп періодики; антропологічний та біографічний дали змогу виявити особистісний аспект публіцистичних текстів та їх інтенції; дискурсивний дозволив з'ясувати зв'язки публіцистичних текстів із суспільно-культурним контекстом. Для вирішення конкретних завдань дослідження застосовано герменевтичний та метод контент-аналізу, а також діалектичний підхід, завдяки якому літературні часописи Польщі розглядаються як цілісне медіа-явище міжвоєння. Монографічне вивчення застосовано для аналізу діяльності часопису «Biuletyn Polsko-Ukraiński» та декількох інших окремих видань.

Теоретичну основу роботи складають праці українських учених з історії української та зарубіжної журналістики А. Животка, С. Костя, І. Крупського, І. Михайлина, М. Романюка, Н. Сидоренко, Ю. Тернопільського, В. Шкляра та інших; з теорії журналістики і масової комунікації – В. Здоровеги, В. Іванова, С. Квіта, М. Нечиталюка, В. Різуна та ін.; дослідження польських учених з історії преси та основ масової комунікації – С. Жолкевського, Є. Лойка, Ю. Маслянки, Є. Мислінського, А. Пачковського, Є. Яровецького, а також праці американського вченого Дж. Д. Пітерса з філософії та історії комунікації.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. В українському журналістикознавстві немає жодного як фрагментарного, так і комплексного дослідження з історії польської преси XIX і XX століть. Висвітлення польсько-українських взаємин у періодиці, функціонування друкованих ЗМІ як засобів літературної та міжкультурної комунікації у міжвоєнні роки (як і в попередні періоди) ні в українському, ні в польському журналістикознавстві не вивчалися. За радянських часів тема польсько-українських взаємин в їх об'єктивно-історичному розрізі була небажаною ні в українській, ні в польській науці. Свідченням такого стану наукової проблеми є відсутність назв часописів, імен їх редакторів і видавців, громадських діячів і будь-якої іншої інформації, пов'язаної із польсько-українським діалогом міжвоєнної

доби в науковій та довідковій літературі, яка виходила на території Польщі й України. В українській науці питання польсько-українських стосунків почало активно вивчатися лише в історичних та філологічних студіях кінця ХХ ст., а функціонування міжнаціональних журналістських проектів, праця їх співробітників, участь періодики в польсько-українському культурному діалозі досі залишається не дослідженою науковою проблемою.

Останнім часом з'явилися праці порівняльного характеру, які розкривають деякі спільні аспекти розвитку українських та польських мас-медіа к. ХХ ст. Це дисертації В. Цісака, О. Германової та В.В. Поплавської. Проте діяльність друкованих ЗМІ як суб'єктів і засобів міжкультурної комунікації досі не розглядалася ні в українському, ні в польському журналістикознавстві.

Віддавна і в Україні, і в Польщі літературна періодика поряд із красним письменством слугувала флагманом національно-патріотичного руху та духовного поступу. Міжнаціональний культурний діалог завжди починався насамперед із літературного діалогу, а письменники першими декларували необхідність взаємозбагачення різних культур. Тому для спостереження над особливостями перебігу процесів літературної та міжкультурної комунікації обрані всепольські періодичні видання 20−30-х рр., які презентували літературний дискурс та культурний аспект польсько-українського дискурсу, польські та українські часописи Волині і Львівщини, а також літературна періодика української еміграції. Не можна заперечити участь у цих процесах інших видів преси, однак їх вплив на формування стандартів літературної культури цього періоду набагато менший, а висвітлення польсько-українських відносин (наприклад у громадсько-політичних виданнях) мало політично упереджений характер та іншу мету.

Літературна періодика міжвоєння поєднала в собі три важливих суспільних функції − інформаційну, опініївторчу та розважальну. Польські літературні видання 20-30-х років ХХ ст. започаткували унікальну практику міжкультурної комунікації, служили каталізатором польсько-українського

культурного діалогу. У XIX ст. польсько-український культурно-інформаційний обмін виявлявся в поодиноких діях окремих представників творчої та інтелектуальної.

У міжвоєнні роки змінився характер й історичні умови польсько-українських взаємин. На цьому етапі міжкультурний обіг інформації інтенсифікувався, перейшовши від окремих міжособистісних комунікативних актів на рівень мас-медіа, де головну роль відігравали друковані ЗМІ. Періодичні видання віддзеркалювали міжкультурний діалог, акцептували і живили його, поширювали знання про нього – вивчали минуле, характер, перебіг, перспективи тощо.

Джерельною базою дослідження стали публікації польської та української преси, яка виходила на теренах Польщі у 1919-1939 роки, збірки публіцистичних матеріалів, архівні документи, рукописи, мемуарна література, творчість польських та українських письменників тощо.

Для підготовки і написання дисертації використані фонди Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, Львівської національної бібліотеки імені В. Стефаника, Ягеллонської бібліотеки в Кракові, Народової бібліотеки, бібліотеки Варшавського університету та Бібліотеки Інституту Літературних Досліджень у Варшаві, Бібліотеки Католицького університету в Любліні, Польської бібліотеки у Парижі, а також матеріали Волинського обласного державного архіву, архіву Ягеллонського університету в Кракові, державного архіву міста Пйотркув Трибунальський у Польщі, архіву Польського історико-літературного товариства у Парижі.

Видання польських літературних груп та різних ідеологічних рухів 20-30-х років найповніше зосереджені в Ягеллонській бібліотеці у Кракові та у Народовій і Бібліотеці Інституту Літературних Досліджень у Варшаві.

Періодика української еміграції найбільше представлена у Львівській національній бібліотеці імені В. Стефаника, а також у бібліотеці Варшавського університету, Народовій бібліотеці у Варшаві та у Волинському обласному державному архіві у Луцьку.

Польські та українські часописи Львівщини і Волині зберігаються у Волинському обласному державному архіві, у бібліотеці Католицького університету в Любліні, у Львівській національній бібліотеці імені В. Стефаника.

Документи, що висвітлюють життя українських інтернованих вояків у 1921 р. в м. Пйотркув Трибунальський та підтверджують перебування там молодого Є. Маланюка, відображають перші кроки його літературної творчості, громадської і видавничої діяльності, були знайдені в архіві міста Пйотркув Трибунальський.

Численна рукописна спадщина, документи стосовно наукової, педагогічної, видавничої та громадської діяльності Б. Лепкого зберігаються в архіві Ягеллонського університету в Кракові.

Рукописи публіцистичних текстів Я. Бженковського, численні документи щодо творчості та видавничої діяльності краківських авангардистів у кінці 20-х та в 30-ті роки, випуски міжнаціонального журналістського проекту "L'art Contemporain – Sztuka Współczesna" були опрацьовані в Польській бібліотеці в Парижі та у відділі рукописів Польського історико-літературного товариства в Парижі.

У науковий обіг введено більше ста найменувань польських періодичних видань пер. пол. XX ст. У дослідженні детально проаналізовані публікації польських часописів: "Świat Słowiański" (1905-1914), "Jednodnuwka Futurystów" і "Nuż w bżuchu" (1921-22), "Skamander" (1920-1928, 1935-1939), "Wiadomości Literackie" (1924-1939), "Kamena" (1933-1939), "Żagary" (1931-1934), "Almanach Nowej Sztuki" (1924-1925), "Zwrotnica" (1922-1927), "Linia" (1931-1933), "L'Art Contemporain – Sztuka Współczesna" (1929−1930), "Czartak" (1922, 1925, 1928), "Wschód-Orient" (1930-1939), "Zet" (1932-1939), "Biuletyn Polsko-Ukraiński" (1932-1938), "Sygnały" (1933−1934, 1936−1939), "Marchołt" (1934-1938), "Wołyń" (1933-1939), та українських періодичних видань, які виходили на території Польщі: «Наш світ» (1924-1925, 1935-1936), «Наша бесіда» (1926-1927), «Сонечко» (1936-1939),

«Громада» (1925-1926), “Народний вісник” (1927−1928), “Веселка” (1922−1923), “Ми” (1933−1939), “Наша культура” (1935−1937), “Табор” (1923−1924, 1927−1939), “На хвилях життя” (1921), “На чужині” (1924-25).

Вибірково використані публікації польських часописів “Pro Arte et Studio” (1916-1919), “Nowa Sztuka” (1921), “Zdrój” (1917-1922), “Lucyfer” (1921-1922), “Reflektor” (1923-1925), “Barykady” (1932), “Dźwigary” (1934-1935), “Kwadryga” (1927-1931), “Przegląd Współczesny” (1922-1939), “Problemy Europy Wschodniej” (1939), “Bunt Młodych” (1931-1937), “Polityka” (1937-1939), “Pion” (1933-1939), “Okolica Poetów” (1935-1939), “Lwów Literacki” (1937), “Kurier Literacko-Naukowy” (1925-1939), “Balticoslavica” (1933-1938), “Ateneum” (1938-1939), “Przegląd Wołyński” (1924-1931), “Rocznik Wołyński” (1930-1938), “Pamiętnik Literacki” (1902-1939), “ Przegląд Warszawski” (1921-1925), “Silva Rerum” (1925-1939), “Ruch Literacki” (1926-1939); українських «Рідний колос» (1933-1935), “Культурне життя” (1939), «Духовна бесіда» (1924-1925), «Дзвін» (1923-1926), «На варті» (1925-1926), «Шлях» (1937-1938), «Волинська неділя» (1928-1933), «Волинські єпархіальні вєдомості» (1905-1906), “Вістник” (1933-1939), “Назустріч” (1934−1939), “Наш стяг” (1924), “Вікна” (1927-1932) і російського «Казачья воля» (1936-1937).

Монографічно описано й проаналізовано теоретичний і практичний досвід діяльності часопису “Biuletyn Polsko-Ukraiński”, який виходив упродовж 1932-1938 рр. у Варшаві. Ретельно опрацьовано змістову наповненість 289 чисел тижневика, вивчено творчість редактора і публіциста В. Бончковського та авторського колективу видання, розкрито феноменальний здобуток часопису як першого в історії польських друкованих ЗМІ міжнаціонального журналістського проекту такого спрямування.

Опрацьовані публіцистичні тексти польських письменників і громадських діячів В. Бончковського, братів Бохенських, Я. Бженковського, Є. Брауна, Т. Буйніцького, Л. Василевського, Т. Голувки, Г. Дембінського,

М. Домбровської, П. Дунін-Борковського, С. Єндриховського, Ф. Захори, Я. Івашкевича, С. Лося, Я. Липовецького, Ю. Лободовського, З. Мазура, Ч. Мілоша, Є. Погоновського, Є. Путрамента, Ю. Пілсудського, К. Прушинського, Т. Пейпера, Ю. Пши-бося, К. Симонолевича, А. Слонімського, С. Черніка, Р. Юнга-Жаховського та інших авторів, оприлюднені на шпальтах польської преси 20-30-х рр. XX ст.

Проаналізована польськомовна та україномовна публіцистика українських письменників і громадських діячів С. Доленги, Д. Донцова, Д. Дорошенка, П.Зайцева, І. Кедрина, М. Ковалевського, Б. Лепкого, Є. Маланюка, Б. Ольхівського, І. Огієнка, В. Островського, М. Рудницького, Ю. Савашинського, І. Цікавого та інших авторів.

Хронологічні рамки дослідження – 1919-1939 роки, однак для простеження тяглості традицій у розвитку друкованих ЗМІ та з'ясування нових тенденцій міжвоєнної доби залучаються до аналізу деякі періодичні видання к. XIX – поч. XX ст.

Географічні межі періодики визначені територією тодішньої польської держави. В центрі уваги насамперед загальнопольські часописи, які виходили у тодішніх видавничих центрах – Варшаві, Кракові, Львові, Вільно, Познані, Любліні. Крім цього розглядається волинська преса, яка виходила в Луцьку, Рівному та інших містечках воєводства, львівська преса, а також періодика української еміграції, що виходила у Варшаві, Пйотркуві Трибунальському, Каліші та інших місцях проживання українців.

Залучені джерела допомогли висвітлити зовсім не досліджені в українському та польському пресознавстві сторінки польсько-українського культурного діалогу, який тривав на шпальтах періодики міжвоєння, а також відтворити ті аспекти функціонування преси як засобу літературної комунікації, які не розглядалися сучасним журналістикознавством.

Дисертація є першою спробою комплексного дослідження розвитку літературних періодичних видань і міжнаціональних журналістських

проектів Польщі у 20-30-ті рр. ХХ ст. в контексті пануючих тенденцій суспільного розвитку.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що в дисертації проаналізовано коло проблем, які ще не були предметом спеціального наукового дослідження. Введено в науковий обіг близько ста найменувань польських періодичних видань і кілька десятків українських видань, більшість із яких відсутні в українській науковій, довідковій та енциклопедичній літературі, доступні лише в бібліотеках Польщі та досі невідомі українському журналістикознавству; залучено до наукової сфери імена польських публіцистів, журналістів, редакторів, літераторів та видавців, виявлено невідомі або замовчувані з ідеологічних причин суспільно-історичні та літературні факти; досліджено досі не опрацьовану польськомовну публіцистику Є. Маланюка, Б. Лепкого, І. Кедрина, А. Крижанівського і багатьох інших українських письменників.

У роботі вперше :

- описано становлення й функціонування польської та української літературної періодики 20-30-х років ХХ ст. в інформаційному просторі Польщі міжвоєнного періоду; вперше зроблено спробу системного аналізу періодики як засобу літературної та міжкультурної комунікації, виділено її групи, з'ясовано особливості презентації колективних та індивідуальних творчих і світоглядних програм, механізми передачі літературної інформації та самобутність літературного дискурсу міжвоєнної доби;
- висвітлено суспільні передумови, характер та перебіг польсько-українського культурного діалогу в польській літературній періодиці міжвоєнних років, його ідейно-тематичне спрямування, змістове наповнення та жанрову палітру;
- визначено особливості функціонування і роль українських еміграційних видань та волинської і львівської преси, яка виходила на

території Польщі, в процесі літературної та міжкультурної комунікації міжвоєнної доби;

- узагальнено історичний, теоретичний і практичний досвід діяльності друкованих ЗМІ Польщі 20-30-х років XX століття.

Практичне значення отриманих результатів:

- фактологічний матеріал дисертаційного дослідження може бути використаний у підготовці систематичних покажчиків змісту та упорядкуванні бібліографії польських та українських періодичних видань пер. пол. XX ст.;
- основні теоретичні положення і практичні висновки можуть бути застосовані в написанні підручників і посібників з історії зарубіжної та української журналістики, у лекційних та практичних курсах із історії журналістики, теорії і практики міжкультурної комунікації, публіцистики і літературної критики.

Особистий внесок здобувача полягає в опрацюванні та введенні в науковий обіг періодичних видань, які виходили на території Польщі у міжвоєнний період, в аналізі та систематизації різноманітних фактів суспільного та культурного життя 20-30-х рр. XX ст., у визначенні мети і завдань дослідження, у формулюванні ідей, концепції та висновків роботи. Результати особистих досліджень викладені в дисертації, авторефераті, монографії, хрестоматії та 46 публікаціях, виконаних самостійно.

Апробація результатів дисертації здійснювалась на лекціях та практичних заняттях з історії української та зарубіжної журналістики, на заняттях зі спецкурсу «Періодичні та книжкові видання української еміграції». Матеріали та основні положення дослідження обговорювались у доповідях на 36-ти наукових конференціях і семінарах.

Міжнародні наукові конференції: «Polska w literaturze ukraińskiej – Ukraina w literaturze polskiej» – 10-11 червня 2002 р., м. Пйотркув Трибунальський, Польща; «Українсько-польський конфлікт на Волині в роки Другої світової війни: генезис, характер, перебіг і наслідки» – 20-23 травня

2003 р., м. Луцьк; «Україна і Польща: мовно-літературні та суспільно-політичні взаємини» – 29-30 жовтня 2003 р., м. Луцьк; «Problemy badań historii literatury ukraińskiej» - 19 листопада 2003 р. м. Люблін, Польща; «Творчество И. С. Шмелева в аксиологическом аспекте» - м. Алушта, 10-15 вересня 2004 р.; «Українці Холмщини та Підляшшя: історична доля, духовна і матеріальна культура впродовж віків» – 23-24 листопада 2004 р., м. Луцьк; «Українсько-польські літературні взаємини» – 23-26 червня 2005 р., м. Луцьк; «Prowincja – Świat, Europa, Polska i Lubelskie Sympozjum Polonistów z Europy Środkowo-Wschodniej» – 12-13 вересня 2005 р., м. Люблін Польща; «И. С. Шмелев и литературно-эмиграционные процессы XX века» – 14-17 вересня 2005 р., м. Алушта; «Леся Українська і європейська культура» – 14 - 16 вересня 2006 р., м. Луцьк; «Творчість І. Багряного як культурний феномен. До 100-річчя від дня народження» – 27-28 вересня 2006 р., ХНУ ім. В.Н. Каразіна, м. Харків; «Literatura ukraińska XIX-XXI stulecia w kontekście europejskim. Українська література XIX-XXI століття в європейському контексті» – 19-20 жовтня 2006 р., м. Люблін, UMCS, Польща; «Національна періодика початку XX століття: розвиток і реалізація української ідеї державотворення» - 8-9 грудня 2006 р., КНУ ім. Тараса Шевченка, м. Київ; «Харків і Харківський університет розвитку української журналістики: Від тижневика «Харьковские известия» до газети «Харківський університет» (до 190-річчя університетської преси) - 19-20 грудня 2006 р., м. Харків; «Методологічне забезпечення підготовки журналістських кадрів у процесі роздержавлення мас-медіа та створення системи суспільних і громадських ЗМІ» - 24-25 травня 2007 р., КНУ ім. Тараса Шевченка, м. Київ; «И.С.Шмелев и писатели литературного зарубежья» - м. Алушта, 19-23 вересня 2007 р.; «Проблеми вивчення творчості Миколи Гоголя: підсумки і перспективи» – 3-5 жовтня 2007 р., м. Ніжин; «Fenomen pogranicza: polska, ukraińska i białoruska literatura – wzajemne przenikanie i wzbogacanie» – 17-18 жовтня 2007 р., м. Люблін, Польща; «Польська, українська, білоруська та російська літератури в європейському контексті» - 30-31 жовтня 2007 р., м.

Луцьк; «Журналістика 2008: українське журналістикознавство, освіта, термінологія і стандарти» – 17-18 квітня 2008 р., м. Київ; «Леся Українка: естетика, поетика, текстологія» - 15-17 травня 2008 р., м. Луцьк; Міжнародні дні науки Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка – 17-18 квітня 2008 р., м. Київ; Міжнародні дні науки Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка – 9-10 квітня 2009 р., м. Київ; «Między literaturą a polityką – Józef Łobodowski. W setną rocznicę urodzin pisarza» - 22-23 жовтня 2009 р., м. Люблін Польща; «Польська література і європейський контекст. 50-річчю творчості В. Шимборської присвячується» - 15-16 березня 2010 р., м. Луцьк; «Леся Українка в контексті літературної епохи» - 13-14 травня 2010 р., м. Луцьк.

Всеукраїнські наукові конференції: «Актуальні проблеми сучасного літературознавства» – 10-12 квітня 2005 р., м. Луцьк; «Українська періодика: історія і сучасність» – 28-29 жовтня 2005 р., м. Львів; Дні науки філологічного факультету ВДУ ім. Лесі Українки – 10-15 квітня 2006 р., м. Луцьк; Дні науки філологічного факультету ВДУ ім. Лесі Українки – 17-18 квітня 2007 р., м. Луцьк; «Поетичні збірки Лесі Українки: текст і контекст» - 14-15 червня 2007 р., м. Луцьк; «Творчі та організаційні особливості функціонування сучасного медійного простору» - 8-9 листопада 2007 р., м. Тернопіль; «Новітня теорія літератури і проблеми літературної антропології» - 10-11 квітня 2008 р., м. Тернопіль; «Українська періодика: історія і сучасність» - 31 жовтня – 1 листопада 2008 р., м. Львів; Фестиваль науки ВНУ імені Лесі Українки – 12-15 травня 2009 р., м. Луцьк; «Масова комунікація: історія, сьогодення, перспективи» - 17-19 червня 2009 р., м. Луцьк; «Масова комунікація: історія, сьогодення, перспективи» - 27-28 травня 2010 р., м. Луцьк.

Результати дослідження викладено у 23 статтях, надрукованих у фахових журналах, у 23 статтях у збірниках праць, матеріалах конференцій, бібліографічному випуску «Українська журналістика в іменах» та інших наукових виданнях, у книзі «На хвилі доби : хрестоматія польської

літературної періодики 20−30-х років XX ст.» та монографії «Періодичні видання Польщі 20-30-х років XX століття у світлі суспільно-культурних процесів міжвоєнної доби: літературна комунікація, польсько-український діалог». У хрестоматії «На хвилі доби…» вміщено ілюстративний матеріал дисертації – переклади поезії українських митців, які друкувала польська періодика міжвоєння, і польськомовна публіцистика та літературна критика на українську тематику, перекладена з польської дисертанткою. П’ять статей опубліковано у наукових збірниках вищих навчальних закладів Польщі.

Розділ І

Історіографія та джерельна база дослідження

1.1. Стан наукового опрацювання друкованих ЗМІ Польщі та теоретична основа дослідження

Історіографія наукової проблеми починається з досліджень провідних тенденцій розвитку світового медіа-простору, органічною складовою якого є преса Польщі. Водночас наукові розвідки в галузі теорії масової комунікації складають теоретичне підґрунтя усіх журналістикознавчих праць.

Дослідження глобальних комунікаційних процесів активно розпочалося в українському журналістикознавстві в 90-ті роки ХХ ст., коли національна наука поступово вибиралася з лабет партійної ідеології та пропаганди і торувала самостійні шляхи розвитку. Світовий інформаційний простір це цілісність і множинність національних, регіональних і локальних сегментів ЗМК. Сформувати наукову систему поглядів на сучасні світові комунікаційні процеси без бачення їх історичних етапів розвитку, без встановлення значимості кожного виду ЗМІ, без висвітлення національних проявів та впливів у їх розвитку, без з'ясування провідних тенденцій функціонування європейського медіа-простору, складовою якого вважаємо і наш національний інформаційний простір, неможливо.

Аналіз теоретичних засад масової комунікації, видів трансформації медіа-систем та провідних тенденцій світових масово-інформаційних процесів з'явився у працях українських учених з теорії масової комунікації в 90-ті роки ХХ ст. й поглибився на межі тисячоліть. Це дослідження О.В. Зернецької [32], В.Ф. Іванова [35], С. Квіта [42], А.З. Москаленка [78, 79], В.В. Різуна [101] та ін. Базовими для здійснення наукових досліджень стали викладені тут принципи, підходи, методологія вивчення масово-інформаційної діяльності, бачення природи, характеру й сутності механізмів комунікації, функцій, спрямованості, якісних характеристик комунікаторів та інших аспектів медійної сфери.

Наріжним каменем підходу до оцінки механізмів масової комунікації (у нашому випадку механізмів масово-інформаційної діяльності друкованих ЗМІ) стала книга американського вченого в галузі філософії та історії комунікацій Дж. Д. Пітерса «Слова на вітрі: історія ідеї комунікації» [95]. У ній викладено дві концепції комунікації. Перша - концепція «втаємниченого діалогу», що бере свій початок від Сократа. У цьому варіанті комунікативний акт передбачає двосторонній (двовекторний) рух інформації, існування реального співрозмовника, розуміння та інтерпретацію отриманої інформації, її зворотний рух, появу зв'язку між учасниками комунікативного акту, інтерактивність. Друга - концепція «відкритого розсіювання», започаткованого Ісусом. У цьому випадку інформація адресується всім, кого вона може стосуватися, має односторонній рух (одновекторну направленість). Уявна аудиторія сама шукає тлумачення отриманої інформації.

Застосовуючи постулати наукової теорії Дж.Д. Пітерса до перебігу процесу літературної комунікації міжвоєнних років ХХ ст., можна чітко означити два домінуючих на певних хронологічних відтинках механізми передачі літературної інформації. Односторонній (одновекторний) рух, коли часописи презентували певний сегмент літературної діяльності, висвітлювали ідейні засади й здобутки окремого творчого колективу, однак виключали зв'язок із реципієнтом чи зворотній рух інформації. Такий комунікативний механізм практикувався часописами літературних груп.

Двосторонній (двовекторний) рух інформації застосовували періодичні видання, які інспірували постійний зв'язок із читацькою аудиторією, що співтворила, співпереживала, визначала пріоритети літературного життя. Практику тісних зв'язків із реципієнтом ввели у медіа-простір Польщі 20-30-х рр. ХХ ст. й активно її розвивали суспільно-літературні видання, які найчастіше презентували ідеологічні течії й світоглядні концепції, пануючі в суспільній думці тієї доби.

Осягнення суті й динаміки медіа-процесів та їх масштабів можливе за умови існування відповідної історико-журналістської наукової бази –

ґрунтовних розвідок з історії становлення і розвитку національних і світових ЗМК. Закономірно, що у формуванні специфіки українського медіа-простору визначальним був контекст найінтенсивніших зв'язків із країнами сусідами – Росією зі сходу та Польщею із заходу. Просування європейських та світових тенденцій розвитку мас-медіа в Україну значною мірою відбувалося через інформаційний простір Польщі.

За радянських часів вивченням історії зарубіжних періодичних видань займалися І. Слободянюк, М. Шестопал та інші вчені. У своїх розвідках, аналізуючи закономірності розвитку преси різних країн світу, застосовували обов'язкову тоді для усіх наукових праць прямолінійну марксистсько-ленінську методологію [113, 133].

На особливу увагу з-поміж історико-журналістських здобутків радянської доби заслуговує книга П. Федченка «Преса та її попередники. Історія зародження й основні закономірності розвитку» [129]. Незважаючи на зовнішнє ідеологічне обрамлення, праця є ґрунтовним дослідженням, в якому автор подає історичну ретроспективу світових друкованих ЗМІ. Він розглядає передумови появи, етапи становлення та шляхи розвитку періодики різних країн Європи, Азії, Америки, Африки від виникнення до поч. XX ст., простежує спільні тенденції, виділяє національну чи регіональну специфіку різних історичних періодів. Дослідник детально аналізує прообрази нинішньої преси, описує становлення різних типів видань у хронологічному та географічному аспектах, простежує різнорідні фактори пресотворення та журналістської діяльності в цілому.

П. Федченко розглядає становлення і розвиток преси Польщі на тлі світових процесів розвитку ЗМІ. Зупиняється на рукописних і сатиричних листках 16 століття, початках друкованих текстів і перших газетах 17 століття, описує прояву цензури. Вчений аналізує процес диференціації періодики, досліджує географію видань. Розвиток преси Польщі у XIX ст. П. Федченко розглядає крізь призму національно-визвольного руху. Тенденції розвитку української журналістики на землях, що входили до

Австрії та Польщі, аналізує з огляду на вплив суспільно-політичних явищ. Динаміка пресотворення ХХ ст. у дослідженні не розглядається, за винятком побіжним зауваг щодо розвитку комуністичної періодики. Книга була однією з перших спроб українського пресознавства подати історичний шлях світової преси, фіксуючи найважливіші сторінки, вписані різними країнами і народами.

Окремих досліджень історії польської періодики в Україні немає. Останнім часом з'явилося кілька праць, присвячених сучасній польській журналістиці. У них розглядаються формально-змістові, правові та ідеологічні параметри розвитку польських ЗМІ кінця ХХ ст. Це дисертації В. Цісака [130], О. Германової [22], В. Поплавської [97]. Усі вони порівняльного характеру, оскільки вивчають спільні тенденції розвитку польських та українських ЗМІ кінця ХХ ст.

Дисертація В. Цісака «Трансформація преси в Польщі і Україні в контексті суспільних змін (1989−1999 рр.» висвітлює діяльність польської та української преси останнього десятиліття ХХ ст. як конструктивного чинника провідних тенденцій європейської соціально-політичної практики, спрямованих на стратегічне партнерство Польщі та України в політичній, економічній, культурній та інформаційній сферах. Застосовуючи інтер-дисциплінарний підхід, дослідник з'ясовує роль і місце мас-медіа у новітніх суспільно-політичних процесах, актуалізує та узагальнює їх теоретичний і практичний досвід, аналізує складові елементи національних систем друкованих ЗМІ, визначає спільні тенденції розвитку та суттєві відмінності польського й українського ринків преси.

У дослідженні О. Германової «Авторське право і суміжні права в засобах масової інформації України та Польщі» здійснено порівняльний аналіз українського та польського законодавства у сфері інформаційної діяльності. Зіставляються умови функціонування авторського права в сучасних українських і польських ЗМІ, наголошується на розбіжностях у застосуванні міжнародних правових актів, ратифікованих обома державами,

визначаються механізми пристосування національного права до європейських норм на законодавчому та практичному рівнях, виокремлюється позитивний досвід сусідньої Польщі в масовоінформаційній діяльності, вироблені пропозиції щодо регламентації норм правових актів України відповідно до вимог і потреб світового інформаційного простору.

У роботі В. Поплавської «Тенденції та перспективи євроінтеграційних процесів в газетній періодиці України та Польщі» на основі аналізу публікацій видань «Gazeta Wyborcza» і «Дзеркало тижня» розглядається рух обох суспільств до євроінтеграції, зміни у важливих аспектах польсько-українських стосунків на сучасному етапі, спроби дати однозначну оцінку конфліктним епізодам спільного минулого. Дослідниця обґрунтовує роль преси у подоланні негативних політичних стереотипів і подальшому поглибленні співпраці Польщі та України.

Сучасний аспект польсько-українських стосунків та його інтерпретація в українській і польській громадсько-політичній періодиці розглядається в одному із розділів дисертації С. Онуфрів «Політичний дискурс ЗМІ України у світовому інформаційному просторі» [88]. Дослідниця аналізує публікації сучасних польських видань «Gazeta Wyborcza», «Polityka», «Rzeczpospolita», «Wprost», з'ясовує роль політичного дискурсу ЗМІ у подальшому розвитку польсько-українських стосунків.

Узагальненням практичного досвіду польської журналістики доби «Солідарності» та періоду розбудови громадянського суспільства кінця XX ст. стала книга Г. Головченка «Вільна преса – вільна країна: Польський досвід» [24]. Публіцист проаналізував діяльність газет і журналів «Gazeta Wyborcza», «Tygodnik Powszechny», «Rzecz Pospolita», «Wprost», «Super ekspres», «Dziennik», «Kurier Poranny» на шляху від посттоталітарних засобів масової агітації до демократичних медіа. Видання носить освітньо-публіцистичний характер, проте у ньому яскраво описані ті етапи формування вільних демократичних ЗМІ Польщі, які можуть стати зразком для реформування сучасних українських медіа. Автор розглянув економічні

засади, структуру творчих і технічних колективів, редакційну політику, технологію зв'язків із громадськістю і т.д.

Усі попередні історичні етапи розвитку польської періодики і журналістики в українській науці не розглядалися ні фрагментарно, ні комплексно.

Базовим виданням польського журналістикознавства комуністичного періоду, яке дотепер не втратило свого наукового значення, є «Encyklopedia wiedzy o prasie» («Енциклопедія пресознавства») [214]. У ній подано визначення термінологічно-поняттєвого апарату, методології і методики аналізу ЗМІ, викладені економічні засади журналістської діяльності та теоретичні основи масової комунікації. В «Енциклопедії пресознавства» статті мають обсяг коротких наукових розвідок, в яких стисло й чітко викладені засади журналістикознавства. Тут було обґрунтовано суть та методику контент-аналізу преси, описано пресово-видавничий та інші види аналізу, узагальнено визначення журналістських жанрів і типів періодики, технічних характеристик видавничої продукції, методів збору інформації, сформульовано функції преси, її ознаки, висвітлені історичні періоди розвитку польської преси та етапи історіографії польського пресознавства.

В статті «Преса національних меншин» надана детальна статистика функціонування такої періодики в II Речі Посполитій. Згідно опублікованої там інформації у 1937 році в Польщі виходило 2692 газет і журналів, з яких 377 були видання національних меншин. Українською мовою у 1937 році виходило 125 періодичних видань. Серед них переважали загальноінформаційні, культурні чи літературні та релігійні. Напередодні II світової війни в Польщі виходила лише одна щоденна україномовна газета і 24 часописи меншої періодичності. За даними авторів енциклопедії, найбільші тиражі українських видань доходили 160 тис. примірників у 1928 р. Найвідомішим українським виданням перед війною у Польщі, на думку польських вчених, була газета «Діло», тираж якої тоді сягав 5 тисяч [214, 177]. У наведених статистичних даних не враховувалась преса української еміграції.

«Encyklopedia wiedzy o prasie», одне із перших наукових видань, де викладені основи теорії інформації та пресознавства як наукової галузі, описано новітні ЗМІ – радіомовлення та телебачення. Упорядникам і авторам не вдалось уникнути традиційної для того періоду марксистсько-ленінської ідеології, яка не применшує наукової вартості праці. Наступні польські видання такого формату спиралися на дані, зібрані авторами енциклопедії, доповнюючи їх новими здобутками в галузі журналістикознавства [387].

Польська історіографія ґрунтовно вивчала медіа-процеси міжвоєнної доби. Існує чимало досліджень історії польської журналістики 20-30-х рр., польської центральної та регіональної періодики, до якої належала преса західноукраїнських земель.

Першим комплексним дослідженням преси ІІ Речі Посполитої стала монографія А. Пачковського «Prasa Polska w latach 1918-1939» [365]. Польський учений розглянув розгалужену систему різних видів друкованих ЗМІ Польщі, що функціонувала як самостійне соціокультурне явище і безпосередньо залежала від суспільно-політичних, економічних і культурних обставин. Визначення «польська преса» дослідник застосував за територіальним принципом. Він аналізував не тільки польськомовні видання, але й періодику національних меншин, яка виходила іншими мовами на землях Польщі. У цьому контексті згадував львівські, волинські, тернопільські, станіславівські видання, однак не враховував часописи української еміграції.

А. Пачковський ретельно описав умови розвитку преси – правові, суспільно-культурні, економічні, технічні; аналізував функціонування різних видів періодики. Політичну та загальноінформаційну він поділяв на підвиди за ідеологічною ознакою – на праву, центристську, ліву, демократичну, комуністичну і т.д. Розглядав періодику окремих соціальних груп – католицьку, професійну, видання національних меншин і т.д. Описав досвід інформаційних агентств, індивідуальну практику найвідоміших журналістів, подав розлогу статистику кількості, тривалості, обсягів, географії, типології,

розповсюдження та інших складових функціонування преси. Найбільше уваги приділив дослідник політичній та загальноінформаційній періодиці.

З-поміж аналізованих груп він виокремлював суспільно-культурні і літературні часописи за критерієм дистанційованості від політичної проблематики і наближеності до інтелектуальної еліти. Відзначаючи досить важливе місце та провідну роль цього сегменту друкованих ЗМІ в культурі міжвоєнної Польщі, А. Пачковський писав: «Незважаючи на те, що суспільно-культурні і літературні видання з точки зору статистики польської преси II Речі Посполитої становили зовсім не чисельну категорію – не переважали ніколи більше 5 % назв усієї періодики разом взятої, в черговості своєї ваги повинні стояти відразу після масової, якщо не поряд із нею» [365, 258]. Вчений наголошував на тому, що до 1933 р. відсутня точна інформація щодо кількості цієї групи видань у Польщі і наводить статистику, згідно якої у 1926 р. було приблизно 70-80 назв таких видань, у 1935 р. – 108, у 1939-му – близько 150-ти.

Прикладом успішного і впливового у 20-30-ті рр. часопису з групи суспільно-культурних і літературних видань дослідник вважав тижневик «Wiadomości Literackie». Політичний еклектизм, демократизм у широкому значенні слова, проблемна публіцистика, численні репортажі і постійні фейлетонні рубрики, на думку автора монографії, принесли йому славу і надали статусу «інституції інтелектуального життя краю». А. Пачковський називав його «без сумніву найкраще редагованим» і «найцікавішим» польським суспільно-культурним часописом [365, 262].

Поряд із тижневиком «Wiadomości Literackie» дослідник вважав вартими уваги філософсько-літературний двотижневик «Zet», тижневики «Pion», «Prosto z mostu», «Kultura», «Tęcza», літературно-наукові «Przegląd Warszawski», «Ateneum» та в данину своїй епосі розглядав досить детально комуністичні літературні видання. Найбільшу роль у культурному житті 30-х років з-поміж часописів лівого спрямування А. Пачковський надавав львівському місячнику «Sygnały».

Окремий розділ розвідки присвячувався пресі національних меншин, серед якої й українська. Автор наводив статистику населення південно-східних воєводств за мовною ознакою, чисельність видань різних політичних рухів і їх наклади в різні роки, аналізував періодичність, територіальний розподіл і тематичну спрямованість преси. Найвартіснішими для української культури вчений вважав газету «Діло» та діяльність видавничого концерну І. Тиктора. Він подав цікаву інформацію щодо стосунків українських видань із польською владою. Найбільш напруженими в цьому аспекті вважав 1922-1926 рр., коли багато українських часописів було заборонено. Дослідник зазначав, що в 1924 р. газета «Діло» була конфіскована 221 раз, упродовж 1932 р. українські газети конфісковувались 343 рази, з них «Діло» - 32 рази, деяких тижневиків було вилучено майже половину випусків [365, 359]. Вчений не оминав і політичної напруги між поляками та українцями, яка відбилася насамперед на сторінках громадсько-політичної періодики.

До фундаментальних історико-журналістських досліджень можна віднести колективну працю «Dzieje prasy polskiej» [322], в якій подана цілісна картина становлення й розвитку польської преси від початків до XX ст. Окремий розділ присвячений пресі міжвоєнного періоду, де дослідники розглядали її в тісному зв'язку із суспільно-політичними та культурними факторами. Надана тут статистика розвитку преси уточнює деякі дані монографії А. Пачковського. Автори констатували процес «смертності» преси, який стосувався 75 % усіх зафіксованих у 20-30-ті рр. назв, та концентрації, що припадав переважно на 30-ті рр., відзначали провідні видавничі центри Польщі, надавали статистику типології, у якій зафіксована група літературних часописів [322, 95].

Підрозділ, присвячений літературній періодиці, дуже стислий і лаконічний. Цей вид преси розглядався крізь призму задекларованих політичних гасел та ідеологічних концепцій. Спостереження над особливостями функціонування тижневика «Wiadomości Literackie» та інших літературних видань у більшості випадків повторюють думки, викладені

А. Пачковським. Інформація про українську пресу викладена надто лаконічно, також не враховуються видання української еміграції.

Підсумовуючи спостереження над розвитком періодики міжвоєння, автори відзначали появу ряду видавничих концернів, тематичну різнорідність видань, суттєве зростання тиражів й обсягів, культурний, національний і політичний плюралізм [322, 132-133].

Книга В. Шиманського «Z dziejów czasopism literackich w dwudziestoleciu międzywojennym» [445], видана в 1970 р. у Кракові, не зважаючи на пресознавчий об'єкт вивчення, була літературознавчою розвідкою, в якій часописи розглядалися як явища літературного життя в зв'язку із творчістю представників красного письменства. Висвітлювалася полеміка літературних поколінь, ставлення до класиків, обговорювалися питання поетики, етичні засади творчості, міжособистісні взаємини письменників, ієрархія естетичних цінностей.

Історико-літературний підхід до аналізу часописів застосовували К. Сєроцька у своїй праці «Czasopisma literackie» [407], К. Кознєвський у збірнику «Historia co tydzień. Szkice o tygodnikach społeczno-kulturalnych 1918-1939» [284], Т. Скочек у розвідці «Prasa literacka II Rzeczypospolitej» [411], Є. Квятковський у підручнику «Dwudziestolecie Międzywojenne» [304].

Культурологічний аспект функціонування періодичних видань міжвоєння, їх вплив на формування суспільства масової культури висвітлив у своїй студії «Kultura literacka 1918-1932» С. Жолкевський [510].

Окремі сторінки діяльності часописів та редакційних колективів міжвоєнного періоду, їх практичний досвід активно висвітлювалися в наукових розвідках польських філософів, істориків, пресознавців і літературознавців др. пол. XX ст. Найбільшою увагою наділений тижневик «Wiadomości Literackie». Йому присвячені численні монографічні розвідки та статті в наукових збірниках. Оцінку часопису в контексті провідних тенденцій розвитку польської культури міжвоєння, його значимості як літературної хроніки 20-30-х рр. і діяльності грона яскравих талановитих

індивідуальностей у складі редакції знаходимо у статтях дослідників, що ввійшли до ювілейного видання «XXX-lecie „Wiadomości”» [197], у розвідках Г. Адамчика [136], Г. Гайковської [218], М. Чернецького [192] та б. ін.

Серед різних тематичних груп періодики значною увагою літературознавців користувалися часописи польського авангарду, які розглядалися як трибуни літературних груп, презентанти певних естетичних програм і виразники новітньої культури. Їм присвячені численні наукові розвідки, збірники матеріалів, антології та інші праці [379, 270, 216, 219, 235, 239, 160].

Автори російськомовної історії польської літератури лише побіжно й надто вибірково згадували польські літературні часописи міжвоєння в зв’язку із діяльністю відповідних літературних груп [33].

Серед українських літературознавчих розвідок заслуговує на увагу монографія В. Моренця «Національні шляхи поетичного модерну першої половини ХХ ст. : Україна і Польща», в якій учений проаналізував змістові характеристики деяких польських видань – органів літературних груп, розглядаючи їх як презентантів поетичного дискурсу. Дослідження носить компаративний характер, в якому автор зіставляє провідні поетичні явища двох національних літератур в аспекті вияву європейських тенденцій, взаємовпливів та запозичень [77].

Ряд праць польських вчених пресознавчого характеру присвячені львівській польськомовній періодиці 20-30-х рр. ХХ ст. Це дослідження Є. Яровецького «Prasa lwowska w dwudziestoleciu międzywojennym. Proba bibliografii» [236], «Studia nad prasą polską XIX i XX wieku» [237], «Typologia i statystyka prasy lwowskiej w latach 1864−1939» [238], в яких зосереджена увага на бібліографічно-довідковій інформації, типології періодики та суспільно-політичних умовах функціонування.

Усі комплексні й монографічні дослідження польської періодики міжвоєнної доби досить епізодично висвітлили аспекти літературної комунікації, зовсім не торкалися питання міжнаціональних стосунків і не

вивчали діяльності існуючих тоді міжнаціональних журналістських проектів. Тижневик «Biuletyn Polsko-Ukraiński», який виходив у Варшаві в 1932-38 рр., з ідеологічних міркувань за радянських часів не згадувався взагалі, як і його співробітники. Політичний аспект польсько-українських взаємин мав багато гострих конфронтаційних моментів, тому зазвичай використовувався для популяризації радянського міфу про одвічних ворогів «ляха-загарбника і українця-різуна». Культурний аспект із тих же причин замовчувався.

У польській історіографії преси радянського періоду вдалося віднайти згадку про тижневик «Biuletyn Polsko-Ukraiński» в праці Є. Місила «Spis tytułów prasy ukraińskiej w Drugiej Rzeczypospolitej», який із невідомих причин був зарахований до української періодики, хоча його засновниками і видавцями були польські громадські діячі та публіцисти [421]. У цьому бібліографічному покажчику подані назви ряду періодичних видань української еміграції та дані про їх наявність у польських бібліотеках.

У 90-ті роки XX ст. після відповідних суспільно-політичних змін на карті східної Європи та під впливом євроінтеграційних процесів питання польсько-українських стосунків помітно актуалізувалося. З'явилося багато історичних, політологічних і культурологічних досліджень цієї проблеми як в українській та польській науці, так і спільних наукових праць. Варто відзначити колективні видання історико-культурного характеру: «Polska-Ukraina: 1000 lat sąsiedztwa» [383], «Polska-Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa» [382], «Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze» [474], «Europa Orientalis. Polska i jej wschodni sąsiedzi od średniowiecza po współczesność» [215], «Україна – Польща : важкі питання» [125], «У пошуках правди» [127] та б. ін. З польських істориків польсько-українські стосунки у міжвоєнний період досліджували А. Хойновський, С. Стемпень, Є. Дарський, В. Менджецький, В. Парух [187, 188, 198, 345, 367] та ін. З українських істориків проблему вивчали Т. Гунчак, В. Колесник, М. Кучерепа [26, 45, 58] та б.ін.

У деяких із цих праць згадувався «Biuletyn Polsko-Ukraiński», його редактор В. Бончковський, представники польського прометейського руху та української еміграції, які співпрацювали із редакцією, розкривалися політичні чинники перебігу польсько-українських взаємин. Ці дослідження надали історичний та суспільно-політичний контекст поставленої проблеми.

Потужне історико-літературне тло нашого дослідження створили численні порівняльні студії з польсько-українських літературних зв'язків, які були не надто різноманітними в радянський період і переживали бурхливий період розквіту від кінця 80-х рр. XX ст. Тут класичне підґрунтя традиції сформували праці українського радянського вченого Г. Вервеса «Адам Міцкевич в українській літературі», «Владислав Оркан і українська література» та інші [7-12], монографії українських полоністів Р. Радишевського, О. Сухомлинова [100, 120] та інших сучасних дослідників.

В останні десятиліття з'явилося ряд колективних праць, що постали як результат роботи спільних наукових конференцій, семінарів польських та українських літературознавців. Це «Київські полоністичні студії» (вийшло 8 випусків у Києві), «Україна і Польща : діалог культур (Мовно-літературні та суспільно-політичні відносини)» у Луцьку, «Бруно Шульц і культура пограниччя» у Львові, «Literatura Polski i Ukrainy XIX i XX wieków. Wspólnota trudnych doświadczeń» та «Ukraińskie życie kulturalne na ziemiach II Rzeczypospolitej» у Варшаві, «Polska-Ukraina : partnerstwo kultur» у Познані та багато інших наукових збірників [6, 126, 124, 314, 472, 381]. Вони демонструють глибину культурної та духовної спорідненості сусідніх народів, показують аспекти тривалої культурної співпраці, літературні впливи, глибокі міжособистісні контакти І. Франка, Б. Лепкого, Є. Маланюка та інших українських митців із польськими письменниками, А. Міцкевича, Я. Івашкевича, Б. Шульца, Ю. Тувіма та інших поляків – із українськими, вкоріненість ідеї культурної співпраці в історичних шляхах обох народів.

Українська періодика, яка виходила за межами радянської України у міжвоєнний період, до 90-х рр. XX ст. в українському радянському

пресознавстві не вивчалася. Тому про видання української еміграції, що виходили на теренах Польщі, та західноукраїнську пресу у ІІ Речі Посполитій, радянське журналістикознавство майже не згадувало. Натомість в діаспорі з'явилися перші ґрунтовні історичні праці з української журналістики. Це дослідження О. Бочковського та С. Сірополка, А. Животка і Ю. Тернопільського [5, 28, 121]. У них бачимо перші спроби періодизації української преси. У праці О. Бочковського і С. Сірополка узагальнюється історичний досвід, сформульовані завдання українських періодичних видань, їх соціальна роль як впливового чинника.

Широтою охоплення фактологічного матеріалу відзначилася праця А. Животка, який оперував величезною кількістю імен видавців, журналістів, редакторів та потужною супровідною інформацією. Аналізуючи українську пресу 20-30-х років у Польщі, відзначав умови існування, ідейно-тематичну розгалуженість, національно-патріотичну спрямованість. В окрему групу виділив літературно-наукові видання, в якій розглядав журнали «Митуса», «Літературно-Науковий Вістник», «Дзвони», «Нові шляхи», «Вікна», «Дажбог», «Напередодні», «Обрії», «Назустріч» та інші, що виходили тоді у Львові. Дослідник звертав увагу на їх ідейно-тематичну спрямованість, імена засновників, редакторів та автуру, надав коротку інформацію про розвиток українською преси на Волині та Холмщині, розмежовуючи її за тематичним спрямуванням. Побіжно оглянув таборову та еміграційну пресу в Польщі, означивши найважливіші видання, відзначав особливу роль літературних часописів «Тернистий шлях», «Веселка», «Табор», «Ми» та видань І. Огієнка.

Праця Ю. Тернопільського надала цінні статистичні дані і фактичну інформацію про розвиток преси української еміграції, її зумовленість історією української політичної думки.

За період української державності вивчення історії української преси XIX і XX ст. активізувалося. Велика увага дослідників зосереджена на державотворчій та національній ідеях в діяльності еміграційних видань. З'явилося багато нових різноаспектних досліджень як функціонування

окремих часописів, діяльності журналістів, публіцистів, видавців, редакторів, так й історичних періодів розвитку української журналістики. Це праці провідних сучасних журналістикознавців В. Демченка, В. Качкана, С. Костя, І. Крупського, В. Лизанчука, І. Михайлина, Н. Сидоренко, М. Тимошика, Б. Чернякова, Ю. Шаповала [48, 49, 54, 71, 72, 111, 112, 131] та б. ін.

Накопичення знань з історії та теорії української журналістики зумовило появу ґрунтовних історіографічних і методологічних видань В. Різуна та Т. Трачук «Нарис з історії та теорії українського журналістикознавства» і М. Романюка «Українське пресознавство на порозі XXI століття» [103, 104].

Методику аналізу української преси радянського періоду крізь призму тодішніх політичних процесів запропонував у своїй праці «Історія української журналістики (1917-1991)» В. Владимиров [18]. Провідні тенденції розвитку національної еміграційної журналістики аналізували у своїх дослідженнях Н. Сидоренко, О. Богуславський [112, 4] та інші вчені.

У наукових розвідках Н.М. Сидоренко ретельно описані умови, в яких перебували українці в таборах інтернованих, де з'являлися перші таборові періодичні видання. Особливо цінною є інформація, систематизована в анотованому покажчику преси, в іменних покажчиках редакторів і видавців та співробітників видань, в географічному покажчику часописів. Дослідниця наводить дані наявності видань в українських бібліотеках та архівах.

У монографії дослідниці «Національно-духовне самоствердження» детально висвітлене культурне життя українців, їх творча праця, а також важлива місія періодичних видань у піднесенні духу таборян. Розглядається репертуар часописів, авторський склад, рубрикації, тематика, ідейні та емоційні інтенції журналістської праці. Приділяється увага сатирико-гумористичній та художній творчості таборян. З-поміж літературних видань Н.М. Сидоренко виокремила місячник «Веселка», один із найяскравіших, на її думку, таборових часописів; проаналізувала його тематичну еволюцію, практику зв'язків із читачами, палітру проблематики, характер і спрямування

ілюстративного матеріалу, творчість найактивніших співробітників, серед яких були Є. Маланюк, М. Селегій, Ю. Дараган та ін.[112, 122-152]

Заслуговує на особливу увагу історико-бібліографічне дослідження «Преса української еміграції в Польщі (1920-1939 рр.)» польського вченого О. Вішки [17]. Тут автор подав історичну панораму функціонування таборових видань і преси цивільної еміграції у Польщі. Він описав політичну ситуацію та суспільно-історичні умови появи численної політичної еміграції, її кількісний і якісний склад, географію розміщення, побутові умови життя, різні форми культурної праці. Подав статистику і динаміку появи та функціонування преси упродовж міжвоєнного двадцятиліття. Розкрив проблематику і зміст часописів, їх авторський склад, завдання та історичну місію. Суттєвим доповненням до довідково-бібліографічної інформації, наданої у книгах Н.М. Сидоренко, є анотований бібліографічний покажчик О. Вішки. Польський дослідник констатує наявність примірників українських еміграційних видань у польських, європейських і деяких американських бібліотеках та архівних фондах. Публікації вченого у польських та українських наукових збірниках розкривають фаховий досвід журналістів.

Культурна праця та творчість української еміграції в Польщі була предметом вивчення літературознавців. Польська дослідниця А. Корнєєнко у 1996 р. опублікувала статтю про літературну творчість українців-емігрантів під назвою «Jaka literatura i jaka emigracja? (międzywojenne piśmiennictwo ukraińskie poza granicami Ukrainy sowieckiej)» [277].

Згодом з'явилася праця О. Веретюк «Українське літературне життя у міжвоєнній Польщі» [14]. Різні аспекти творчого доробку українців на еміграції у 20-30-ті роки XX ст. в Польщі висвітлюють книги та статті М. Крупача, Л. Куценка, Н. Лисенко, В. Ляхоцького, М. Сивіцького та багатьох інших українських та польських фахівців із різних галузей гуманітарних знань [51, 56, 62, 64, 110].

З-поміж періодичних видань, які виходили на території Польщі у міжвоєнні роки, галицька (у тім числі львівська) та волинська україномовна

періодика чи не найчастіше була предметом різних наукових розвідок. Це ряд бібліографічних покажчиків, монографічні дослідження окремих сегментів преси й комплексний аналіз мас-медійного простору в цілому.

До етапних належать праці бібліографічного спрямування, які описують й охоплюють увесь спектр українських друкованих ЗМІ на західноукраїнських землях у міжвоєнні роки. Це книги Є. Місила [75], М. Мартинюка [68], М. Романюка [105], І. Павлюка [94], І. Мілясевич [74].

Становлення, розвиток, типологію, функціонування друкованих ЗМІ Галичини та Волині у різних соціокультурних аспектах досліджували С. Кость [48-49], М. Миць [73], І. Павлюк [92], Л. Сніцарчук [116], М. Гдакович [23] та багато інших українських журналістикознавців.

Принципи діяльності преси, наукове прочитання змісту періодичних видань та інші базові засади теорії журналістики викладені у працях М. Нечиталюка про журналістську практику і публіцистику І. Франка та С. Єфремова, у дослідженнях масовокомунікаційних процесів В. Різуна та В. Іванова.

Психологічні та гносеологічні параметри публіцистики висвітлили у своїх розвідках Ю. Лазебник, В.Здоровега, А. Москаленко, В. Качкан та інші українські вчені.

Українська історіографія медіа-процесів не диспонує дослідженнями з історії та теорії літературної комунікації. Першою (і чи не єдиною?) спробою осмислення сучасної літературної періодики як медіа-субєкта і сфери комунікації є монографія О. Іванової «Сад літератури в журнальній оптиці сучасності» [34]. У ній авторка, застосовуючи методику контент-аналізу, розглянула функціонування десяти провідних літературних журналів України як суб'єктів інформаційної діяльності в царині літератури. Вона вибудувала комунікативну модель сучасного літературного журналу, відстежила трансформаційні процеси в площині літературної комунікації сьогодення.

Не дослідженими залишаються питання міжнаціональної та міжкультурної комунікації, ролі друкованих ЗМІ в міжнаціональному діалозі, а також функціональних можливостей мас-медіа як засобів міжкультурної комунікації. За винятком епізодичного висвітлення деяких історичних аспектів цієї проблеми в поодиноких публікаціях у наукових збірниках [30, 86, 89, 119], ґрунтовних наукових праць з цієї сфери масово-інформаційної діяльності немає.

У Польщі з'явився ряд досліджень, де викладені теоретичні засади міжкультурної комунікації, розглядаються функції мас-медіа та їх вплив на розбудову взаємин між різними соціокультурними спільнотами, спроектовані переважно на сучасність. Це праці Є. Мікуловського-Поморського, К. Кшиштофека, Д. Ландеса, Б. Оцєпка та колективні видання [293, 308, 349]. Вони дали теоретичне підґрунтя для аналізу діяльності міжнаціональних журналістських проектів у Польщі, підказали спектр ціннісних характеристик.

Методологічні основи дисертації сформовані згідно підходів, принципів та методів наукових досліджень, викладених у посібнику В. Різуна і Т. Скотникової «Методи наукових досліджень у журналістикознавстві» [102]. Методику аналізу періодичних видань вибудовано на основі прийомів, застосованих у працях Животка А., Іванова В.Ф., Михайлина І., Сидоренко Н. та інших пресознавців [29, 36, 72, 112].

Огляд польських та українських пресознавчих праць підтвердив відсутність ґрунтових розвідок із винесених до розгляду в дисертації наукових проблем, недослідженість комунікативних властивостей польських та українських літературних видань міжвоєнного періоду та особливостей їх функціонування як суб'єктів літературної комунікації та міжнаціонального діалогу.

1.2. Загальна характеристика джерел

Основу джерельної бази дослідження становлять публікації польських періодичних видань 1919-1939 років, для яких виключною або пріоритетною сферою інформаційної діяльності була література, україномовних львівських та волинських часописів і преси української еміграції на території Польщі. Крім цього залучені публікації польських міжнаціональних журналістських проектів, з яких не всі можуть бути класифіковані як літературні видання в силу широти охопленої проблематики, однак є надзвичайно важливими для висвітлення польсько-українського дискурсу міжвоєнних років. У роботі також використані збірки публіцистики, мемуарно-есеїстична література, архівні документи, листи, довідково-словникові видання, художні твори, матеріали інтернет-сайтів деяких наукових інституцій Польщі.

Найбільшою перешкодою в ході підготовки дисертації була повна відсутність випусків польської періодики 20-30-х років в українських бібліотеках та архівах. За винятком поодиноких чисел деяких видань у Волинському та Львівському обласних архівах, усі польські часописи міжвоєнної доби зберігаються в книгозбірнях та інших закладах на території Польщі. Далеко не всі польські бібліотеки мають у своєму розпорядженні повні комплекти періодики міжвоєння.

У результаті пошукової роботи й опрацювання численних бібліографічних покажчиків з'ясувалося, що найпотужнішу джерельну базу польської періодики пер. пол. ХХ ст. мають Ягеллонська бібліотека у Кракові, Бібліотека Інституту літературних досліджень і Народова бібліотека у Варшаві. Усі інші польські книгозбірні диспонують не повними річниками або взагалі окремими числами періодики. Видання польських літературних груп 20-х років майже всі сьогодні належать до рідкісних і зберігаються у спеціальних фондах рідкісних видань центральних польських наукових бібліотек.

Найбагатшими в сенсі кількості найменувань та наявності усіх чисел і всіх річників польської літературної періодики міжвоєнних років є безперечно книгосховища Ягеллонської бібліотеки у Кракові. Тут зберігаються унікальні на сьогодні примірники футуристичних однодніок, які розповсюджувалися на початку 20-х років стихійно і тому відсутні в більшості польських бібліотек.

Ягеллонська бібліотека диспонує повним комплектом часопису "Świat Słowiański", який виходив у 1905-1914 рр. у Кракові. Місячник був органом Слов'янського Клубу, заснованого ще 1901 року у Кракові, і одним із перших у журналістській практиці Польщі виданням, яке висвітлювало здобутки сусідніх слов'янських культур і культивувало співпрацю їх представників. У центрі уваги була русинська (українська) тематика. Їх публікації інформують про участь Б. Лепкого у діяльності клубу та у підготовці випусків місячника.

Доповненням даних часопису "Świat Słowiański" про співпрацю українського письменника із краківськими науковими й культурними колами служить монографія польського дослідника М. Сивіцького «Богдан Лепкий : Життя і творчість», надрукована спершу у Польщі, а згодом перевидана українською мовою у Києві (1993), де детально висвітлений життєвий шлях митця, його особисті контакти із польськими письменниками і вченими.

Вичерпну інформацію про викладацьку, видавничу, культурну, громадську діяльність Б. Лепкого у Кракові, про його зв'язки із польськими науково-освітніми та культурними колами ми отримали із матеріалів архіву Ягеллонського університету: особиста справа письменника як співробітника університету – Łepki Bohdan S II 619 Archiwum UJ, а також дві справи, що стосуються діяльності Слов'янського Інституту – WFII 184 Memorjał Archiwum UJ і WF II 192 W sprawie Instytutu Słowiańskiego Archiwum UJ.

Традицію взаємопізнання культур і співпраці слов'янських народів, започатковану місячником "Świat Słowiański", у 20-30-ті роки продовжило кілька видань. Це насамперед літературний місячник «Kamena», який видавався з 1933 по 1939 рік у Хелмі на Люблінщині за редакцією відомого

польського письменника й перекладача К.А. Яворського, і двотижневик «Zet», що виходив у Варшаві в 1932-39 роках за редакцією філософа і громадського діяча Є. Брауна.

Усі шість річників місячника «Kamena» (кожен по 10 чисел, а всього 60 випусків) є в Ягеллонській бібліотеці у Кракові, а також у Бібліотеці Католицького університету в Любліні. Книгозбірні також диспонують повним комплектом річників двотижневика «Zet» (8 річників, більше 140 чисел), за винятком трьох чисел (1, 3/4, 10), конфіскованих у 1938 р.

Широкий спектр національних проблем міжвоєнної Польщі висвітлював двомісячник «Sprawy Narodowościowe», який виходив у Варшаві в 1927-39 рр. як орган Інституту досліджень справ національностей за редакцією С. Папроцького і мав суспільно-політичне спрямування.

Орієнтований на історію, культуру та зближення з народами близького і далекого Сходу виходив у Варшаві квартальник «Wschód» з 1930 по 1939 рр. за редакцією В. Бончковського. П’ять перших річників видання має Ягеллонська бібліотека, подальші – зберігаються у бібліотеках Варшави.

У 30-ті роки у Варшаві з’явився найцікавіший та найоригінальніший за своїм задумом часопис, який задекларував гасло польсько-української культурної і політичної співпраці. Це був місячник, а потім тижневик «Biuletyn Polsko-Ukraiński» - орган Польсько-українського товариства, який виходив у 1932-38 рр. за редакцією публіциста та громадського діяча В. Бончковського. Всього налічував 7 річників (289 чисел), повний комплект яких зберігається в краківській та варшавській бібліотеках.

Інформація про часопис та його співробітників у науковій літературі радянського періоду майже відсутня, за винятком згадок у деяких історичних студіях. Додаткову інформацію про редактора бюлетеня, його життєвий шлях та працю на ниві польсько-українського порозуміння вдалося почерпнути із інтернет-сайту польського наукового інституту Ośrodek Myśli Politycznej (Центр Політичної Думки – www.omp.org.pl), де є окрема сторінка, присвячена В. Бончковському. На ній опубліковано останнє прижиттєве

інтерв'ю з письменником, взяте після його приїзду з США до Польщі, де редактор оцінює діяльність свого часопису та проголошених ним ідей з перспективи кінця 20-го століття.

Своєрідним бібліографічним джерелом про польські переклади творів української літератури та літературну критику і публіцистику на українські літературні й культурні теми послужила веб-сторінка Лабораторії української літератури (Pracownia literatury ukraińskiej) при Польській академії наук.

«Biuletyn Polsko-Ukraiński» був у міжвоєнній Польщі неофіційною трибуною польського прометейського руху, інспірованого Ю. Пілсудським і його однодумцями. Після закриття тижневика у 1938 р. В. Бончковський намагався продовжити свій видавничий проект і протягом 1939 року видав 8 чисел часопису «Problemy Europy Wschodniej», який розвивав ідеї бюлетеня.

Поділяв постулати польського прометеїзму знаний на весь світ завдяки своєму часопису «Kultura», який виходив у Парижі після другої світової війни, тоді ще зовсім молодий Є. Гедройц. У 30-ті рр. він редагував суспільно-політичний тижневик «Bunt Młodych», що виходив з 1931 до 1937 року у Варшаві. Ягеллонська бібліотека має лише поодинокі випуски цього часопису, які через незадовільний фізичний стан зберігаються у відділі рідкісних видань. Дещо краще примірники тижневика збереглися у Народовій бібліотеці у Варшаві. У 1937 р. Є. Гедройц через наступ тодішньої польської влади на прометейський рух і демократичні видання перейменував його на «Polityka», яке виходило з 1937 по 1939 роки також у Варшаві. У ньому співпрацювало багато тих же журналістів і публіцистів, що і в бюлетені В. Бончковського.

Часописи «Bunt Młodych», «Polityka», «Wschód», «Biuletyn Polsko-Ukraiński» і «Problemy Europy Wschodniej» служили трибуною для представників польської інтелігенції, яка поділяла ідею польсько-української співпраці в усіх сферах суспільної діяльності. Всі вони після сталінсько-гітлерівської окупації змушені були продовжити свою працю на еміграції.

Джерелом інформації для нашого дослідження послужили не тільки їх тексти, опубліковані на шпальтах періодичних видань 30-х років, але й частково виступи на сторінках вже пізніших післявоєнних часописів, збірки публіцистичних творів, спогади, роздуми, видані окремими книгами. Це виступи В. Бончковського "U źródeł polskiej idei federacyjnej" («Jerozolima», 1945), "Rosja wczoraj i dziś" («Jerozolima», 1946), «Karta z historii stosunków polsko-ukraińskich» (Niepodległość», 1986, T. XIX) та ін.

Це спогади про життя представників польського прометеїзму: П. Дуніна-Борковського «O życiu i śmierci Adolfa Bocheńskiego» («Zeszyty Historyczne», 2006, № 157), О. Гнатюк «Piotr Dunin-Borkowski» («Zeszyty Historyczne», 2006, № 155), П. Гостовця «Wspomnienie o Piotrze Borkowskim» («Kultura», Paryż, 1949, № 4 i 5), Р. Бендера «Profesor Stanisław Łoś» («Więź», 1974, № 4), Е. Звольського «Jan Stanisław Łoś» (TP. – 1974. – № 13), «Przeszłość z bliska. Wspomnienia» (Warszawa, 1983), А. Бернацького «Dziedziczny arcystolnik Królewstwa Galicji i Lodomerii» («Kultura», 1991, № 10), Ю. Зємби «Żywot Józefa łobodowskiego» («Relacje», 1989, № 3), І. Шиповської «Rozmowa z Józefem Łobodowskim» («Poezja», 1988, № 6) та ін.

Інформацію про життєвий шлях одного із авторів тижневика «Biuletyn Polsko-Ukraiński» К. Симонолевича молодшого вдалося розшукати лише у рукописній спадщині Ст. Лама, яка зберігається фондах Польської бібліотеки в Парижі – BPP, Sygn.1264, St. Lam. Серед матеріалів для біографічного словника знаходиться лист від письменника, де він подає свою біографію.

Цікавим історичним джерелом є книга спогадів Є. Гедройца під назвою «Autobiografia na cztery ręce», видана у Варшаві в 1999 р., в якій він розповідає про свою журналістсько-видавничу діяльність, про друзів і співробітників, аналізує суспільно-історичну ситуацію та дух тієї доби.

Окрему групу складають збірки публіцистики 30-х років, які зараз також належать до рідкісних видань і є в наявності далеко не в кожній польській книгозбірні. Це книги Л. Василевського «Moje wspomnienia ukraińskie» (Варшава, 1932), К. Грабика «Sprawa ukraińska» (Львів-Познань,

1935), Р. Дмовського «Świat powojenni Polska» (Варшава, 1931), «Problem polsko-ukraiński w Ziemi Czerwieńskiej» (Варшава, 1938), а також сучасні перевидання публіцистики міжвоєння – Ю. Лободовського «Narod jest nieśmiertelny» (Познань, 1996), «Publicystyka. T. 1. 1931−1939» (Варшава, 1990), «Nie jesteśmy ukrainofilami. Polska myśl polityczna wobec Ukraińców i Ukrainy. Antologia tekstów» (Вроцлав, 2002), «Narody i historia» (Краків, 2000).

У рукописній спадщині польського політика й публіциста А. Кавалковського, яка зберігається у фондах Польської бібліотеки в Парижі, вдалося знайти неопубліковану публіцистичну працю редактора тижневика «Biuletyn Polsko-Ukraiński» В. Бончковського «Rozważania na temat myśli politycznej polskiej i roli J. Piłsudskiego» («Роздуми на тему польської політичної думки та ролі Ю. Пілсудського» - BPP Sygn. 1200 K. 1-7 Aleksandr Kawałkowski).

Унікальним за своїм змістом був журналістський проект Я. Бженковського “L’Art Contemporain − Sztuka Współczesna” − “revue d’art international” − журнал інтернаціонального мистецтва, який письменник видавав у Парижі в 1929-1930 рр. Це було літературно-мистецьке видання, що виходило польською і французькою мовою. Всього вийшло три числа, які зберігаються в Польській бібліотеці в Парижі. Часопис видавався за кошти учасників проекту – письменників і художників, багатьма дослідниками вважався трибуною групи краківських авангардистів. Через малий наклад видання його наявність у польських бібліотеках дуже обмежена.

Суттєвим доповненням до історії журналу та діяльності його редактора Я. Бженковського, є матеріали, листи, спогади, що зберігаються у рукописному фонді письменника в Польській бібліотеці в Парижі – BPP Sygn. 1203-1243 Jan Brzękowski. Його листування з багатьма польськими письменниками – сучасниками: Є. Гедройцем, Ч. Мілошем, Я. Курком, М. Гриджевським, Ю. Пшибосем і б.ін. формує яскраве історико-культурне тло функціонування часопису. Осмислення сутності тієї буремної міжвоєнної

доби, її авангардного досвіду з перспективи майже прожитого життя виклав Я. Бженковський у своїй книзі роздумів і спогадів «W Krakowie i w Paryżu» (Краків 1968). Книги немає у сховищах Люблінських бібліотек, проте вона є у бібліотеках Кракова та Варшави. Дивовижним чином один примірник цього видання зберігається у бібліотеці імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Літературне життя міжвоєнної Польщі, особливо першого десятиліття (20-ті роки) рясніло значною кількістю літературних груп, які мали за правило позиціонувати себе у суспільстві насамперед через часопис. Тому потужний пласт джерел нашого дослідження становлять видання літературних груп.

Найбільш чисельними і тривалими в часі були часописи колективу «Скамандр». Єдина літературна група, чиї видання проіснували упродовж всього міжвоєнного періоду. Початок поклав журнал молодих під назвою “Pro Arte et Studio” (“Про Арте ет Студіо”), який виходив у 1916−1919 рр. у Варшаві в університетському середовищі, змінивши згодом назву на “Pro Arte”. Їх продовженням стали місячник “Skamander” (“Скамандер”) і тижневик “Wiadomości Literackie”, які редагував Мечислав Гриджевський. Поетичний місячник “Skamander” виходив двома періодами у 1920−1928, 1935−1939 роках у Варшаві. Усього вийшло 13 річників, які становили 110 чисел. Крім цього група видавала сатиричний часопис “Cyrulik Warszawski” (“Цирюлік Варшавскі”) у 1926−1934 роках.

Тижневик “Wiadomości Literackie” виходив найдовше – з 1924 до 1939 року. За весь період діяльності вийшло 829 чисел. Найбільший наклад видання сягав 15 тисяч примірників. Найповніший комплект чисел часопису має бібліотека Інституту літературних досліджень Польської академії наук у Варшаві. Однак конфісковані випуски тижневика, де ще повністю збережені тексти статей, а також їх відповідники з уже вилученими фрагментами (білими плямами) вдалося віднайти у сховищах Публічної бібліотеки у Варшаві. Поодинокі випуски часопису “Wiadomości Literackie” за 1937-39 роки, у тім

числі й конфісковані числа, зберігаються у Волинському обласному державному архіві.

Закулісну атмосферу діяльності видань і їх редактора, як і цілої літературної групи, висвітлюють численні спогади сучасників «Скамандра». Це книги Я. Страдецького «W kręgu Skamandra» (Варшава, 1977), Ю. Лободовського «Worek Judaszów» (Варшава, 1995) та інші.

Рідкісними й важкодоступними для дослідників є видання польських футуристів 1920-21 років. Поодинокі їх примірники мають лише деякі бібліотеки Варшави і Кракові. У Ягеллонській бібліотеці в Кракові у відділі рідкісних видань зберігаються дві однодніви: «Nuż w bżuchu. 2-a jednodńuwka futurystów» і «Lejek w mozgu !!Wydanie nadzwyczajne!! 6-ta jednodniówka futurystów warszawskich». Усі інші однодніви можна знайти у бібліотеках Варшави.

Продовженням видавничої діяльності польських футуристів стало 2 числа часопису «Nowa Sztuka» в кінці 1921 і на початку 1922 р., а згодом з'явився двомісячник «Almanach Nowej Sztuki» (1924-25 рр.) у Варшаві.

Більш сталими й тривалими були органи краківських авангардистів. У перший період діяльності групи 1922-23 і 1926-27 роки вийшло 12 чисел часопису «Zwrotnica». Згодом традицію продовжила «Linia» - у 1931-33 рр. з'явилося 5 випусків.

Колискою авангардних часописів був ще й Люблін. Тут виник часопис «Lucyfer» (1921-1922), перше число якого відразу було конфісковане. Тоді його засади продовжив журнал «Reflektor», якого вийшло 3 числа упродовж 1924-1925 років.

У Познані в 1917-1922 роках виникла група польських експресіоністів «Zdrój», що видавала однойменний часопис. За час існування колективу вийшло чотири річники, вони становили 14 томів, кожен із яких містив по 6 чисел. Деякі випуски були подвійними.

Ряд літературних груп Польщі 20-х – початку 30-х рр. презентували свою творчість у виданнях альманахового типу. Це «Ponowa» (1921-22),

«Czartak» (1922, 1925, 1928). Наближеними до такого формату були 42 числа місячника «Okolica Poetów», який був органом однойменної літературної групи, що існувала в 1935-39 роках в Остшешуві Великопольському.

Виданнями наукових колективів, груп та інституцій були "Pamiętnik Literacki" (квартальник Літературного товариства імені А. Міцкевича у Львові в 1902-1939 роках), "Przegląd Współczesny" (академічний місячник у Кракові в 1922-1935 та Варшаві в 1935-1939 роках), "Silva Rerum" (місячник Товариства любителів книги у Кракові в 1925-1939 роках), "Ruch Literacki", «Rocznik Literacki» та інші з меншою тривалістю.

Суспільно-літературних видань, спрямованих на широке коло читачів і на спектр культурних проблем, що далеко виходили за вузько літературну проблематику, найбільше функціонувало у 30-ті роки. Це «Kwadryga» (1927-1931 у Варшаві – 5 річників 15 чисел), «Pion» (1933-1939 у Варшаві – 7 річників 290 чисел), «Prosto z Mostu» (1935-1939 у Варшаві – 5 річників 259 чисел, з яких 2 було конфісковано в 1938 році), «Sygnały» (1933-1939 у Львові – 6 річників 75 чисел), «Żagary» (1931-1934 у Вільно), «Czarno na Białem» (1937-1939 – 35 випусків, серед яких багато було конфісковано), «Marchołt» (1934-1938 у Варшаві – 5 річників 18 чисел), «Miesięcznik Literacki» (1929-1931 у Варшаві – 2 томи 20 номерів, з яких 2 конфісковані в 1929/30 році), «Kurier Literacko-Naukowy» (1925-1939 роки у Кракові), «Lwów Literacki» (1937), «Ateneum» (1938-39 роки у Варшаві, «Balticoslavica» (1933-1938 роки у Вільно), «Lewar» (1933-1936), «Tęcza» (1927-1939 у Познані), "Dźwignia" (1927−1928), "Lewy Tor" (1935−1936), "Werbum" (Варшава 1934−1939 - 22 випуски) та інші.

Окремий сегмент джерельної бази дисертації складає львівська і волинська польська та українська преса. До розгляду залучені ті часописи, які брали безпосередню участь у формуванні літературного дискурсу міжвоєння.

З-поміж волинських видань розглядаються «Волынские епархиальные ведомости» за 1905-1906 роки, літературний журнал учнів Луцької російської

гімназії “Юный гимназист”, що виходив у Луцьку в 1929 р. У волинському обласному архіві зберігається два його випуски. В 1936-39 рр. в Луцьку тиражем 2000 екземплярів виходив часопис козацької еміграції на Волині «Казачья воля».

Єдиний на Волині український дитячий часопис “Сонечко” виходив у Рівному з 1935 по 1939 рр. Опікувалося ним Товариство “Українська школа”, яке в 1939 р. видавало місячник “Культурне життя”, що вважався його органом.

Групу радикальних щодо тодішньої польської влади становили орган української національної думки “Громада” (у Луцьку в 1925-1926 рр., 45 чисел, з яких багато конфіскованих), газета “Дзвін” (у Рівному в 1923-1926 рр.).

До ідеологічно поміркованих належали тижневик “Народний вісник” (Луцьк, 1927-28), газета “Волинська неділя” (Львів−Луцьк, 1927−1933), двотижневик “На варті” (Володимир-Волинський, 1925−1926), “Волинське слово”, орган Волинського Українського Об’єднання (Луцьк, 1937−1939), релігійно-громадський часопис “Шлях” (Луцьк, 1937−1938), орган Товариства ім. Митрополита Петра Могили.

Місячник “Рідний колос” (Луцьк, 1933−1939) висвітлював переважно господарські проблеми. До продержавних українських видань на Волині можна віднести тижневик “Народний вісник” (Луцьк, 1927−1928).

Поглибленою літературною спрямованістю виділявся журнал “Наш світ” (1924-25, 25 чисел). Спершу він виходив у Варшаві за редакцією В. Островського, а в другий рік місцем видання стали Варшава-Львів-Луцьк.

У 1926 році часопис “Наш світ” був об’єднаний із “Духовною бесідою” і виходив під назвою “Наша бесіда” як ілюстрований двотижневик літератури, науки і суспільного життя. Вийшло 16 чисел у Варшаві.

У третій період свого існування журнал виходив у Луцьку в 1935-36 рр. за редакцією В. Островського. У Волинському архіві зберігається 12 чисел часопису.

З-поміж польськомовних волинських видань у дослідженні розглядається «Przegląd Wołyński», який виходив у 1928−31 рр. за редакцією Й. Волошиновського і представляв Волинське демократичне об'єднання, "Rocznik Wołyński" (1930-38 рр., 7 чисел), який виходив у Рівному як орган Товариства польських учителів за редакцією Я. Гофмана, суспільно-політичний і господарський тижневик "Wołyń", який виходив у Луцьку в 1933-1939 роках, двотижневик "Skiba" (1932-1937 роки у Луцьку) − бюлетень товариства рільників, орган луцьких католиків "Spojnia" (1937-1939), місячник молоді «Wideta», який виходив у Володимирі Волинському у 1925-1939 рр.

Джерельну базу нашого дослідження доповнює ряд львівських польських та українських видань літературного спрямування. Це "Lwowskie Wiadomości Muzyczne i Literackie" − орган Спілки музикантів-педагогів, який виходив із 1925-го із незначною перервою до 1934 р. Вже згадуваний місячник «Sygnały», від якого відділилася група письменників і в 1937 р. видавала свій часопис "Lwów Literacki".

Потужний пласт польської періодики Львова складали гумористично-сатиричні видання. Особливо ілюстрований тижневик "Pocięgel"(1911−1933), а також "Szczutek", "Kabaret", "Chochoł", "Hulaj Dusza", "Komik Polski", "Kukuryku" та ін.

Численні релігійні громади міста мали свої літературні видання. Виходили "Gregoriana" (1935−1938), "Greko-Katolik" (1932−1939), "Gazeta Kościelna" (1893−1939), "Róża Duchowna" (1898−1939), "Szkoła Chrystusowa" (1930−1939), "Katolicki Głos Pracy" (1930−1939) та ін.

Серед дитячої та молодіжної преси переважали двотижневики, місячники та двомісячники. Найдовше проіснували "Przyjaciel Dzieci" (1849−1931), "Mały Światek. Czasopismo Ilustrowane dla Dzieci i Młodzieży" (1887−1939), "Skaut" (1911−1939), "Młoda Polska" (1920−1939) та ін. Популярними серед молоді були часописи "Filomata" (1929−1939) та "Iskry"

(1923−1939), які друкували літературну, гуманістичну та краєзнавчу інформацію.

Українська літературна періодика Львова презентована насамперед виданнями літературних груп: “Митуса” видавала однойменний журнал “Митуса” (1922), “Логос” – часопис “Поступ” (1921-1931), “Інтебмовсегії” – видання “Літературні вісти”, “Горно” – часопис “Вікна” (1928), “ЗУМО” – “Альманах лівого мистецтва”.

Ключовим явищем літературного життя Львова є “Літературно-науковий вістник” Д. Донцова, який від 1933 до 1939 р. називався “Вістник”. 1931 року (до 1939-го) починає виходити місячник “Дзвони”.

Радянофільську ідеологію обстоював журнал “Нові шляхи” (1929−1932), який виходив за редакцією А. Крушельницького, до цього ідеологічного табору належав уже названий місячник літератури, мистецтва й критики “Вікна” В. Бобинського.

Близькими націоналістичній ідеології були місячник “Дажбог”, двотижневик “Напередодні” та тижневик “Обрії” (1936−1938), пов’язані із іменем Б. Кравціва та молодою генерацією митців. Вагоме місце з-поміж літературної періодики Львова займав двотижневик “Назустріч” (1934−1939), що виходив за редакцією В. Сімовича та С. Гординського.

Серед літературно-наукових видань – місячник “Наука і Письменство”, “Записки Наукового товариства ім. Шевченка”, “Стара Україна”, “Слово”; серед дитячих та молодіжних – “Світ дитини”, “Молода Україна”, “Молоді каменярі”, “Дзвіночок”, “Студентський шлях” та ін.

Атмосферу культурного життя міжвоєнного Львова доповнюють спогади очевидців, які пережили ті бурхливі роки. Це спогади Л. Крушельницької, А. Байцара і Р. Липки під назвою «Mój Lwów», надруковані у колективному виданні «Europa Nieprowincjonalna. Przemiany na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej (Białoruś, Litwa, Łotwa, Ukraina, wschodnie pogranicze III Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1772-1999)» (Варшава-Лондон 1999).

Ряд періодичних видань української еміграції в Польщі, які мали суттєвий вплив на культурний поступ і стали помітним явищем українського літературного життя, також розглядаються у нашій дисертації. Це літературний місячник “Веселка” (Каліш, 1922−1923), літературно-політичний та суспільний альманах (річник) “Дніпро” (Львів, 1922−1925, 1927−1940), двотижневик “Духовна бесіда” (Варшава, 1924−1925), ілюстрований журнал “Духовний сіяч” (Варшава, 1927−1930), літературний журнал “Ми” (Варшава-Львів, 1933−1939), студентський журнал «На чужині» (Варшава, 1924-1925), ілюстрований літературний і популярно-науковий тижневик “Наш світ” (Варшава, 1924−1925), ілюстрований двотижневик літератури, науки й суспільного життя “Наша бесіда” (Варшава 1926−1927), літературно-військовий журнал “Наша зоря” (Каліш 1920−1923), науково-літературний місячник “Наша культура” (Варшава, 1935−1937), таборовий тижневик “Промінь” (Ланцут, 1921−1922), науково-популярний місячник “Рідна мова” (Варшава, 1933−1939), двомісячник “Студентський голос” (Варшава, 1927−1928), військово-літературний журнал “Табор” (Каліш 1923−1924, Варшава 1927−1939), тижневик “Українська нива” (Варшава-Луцьк 1926−1936), двотижневик “Український сурмач” (Каліш-Щипйорно 1922−1923), «На хвилях життя» (Пйотркув Трибунальський 1921), військово-літературний журнал “Тернистий шлях” (Пйотркув Трибунальський 1921) та інші.

Цікаву інформацію про перші організаційні, творчі і редакційно-видавничі кроки Є. Маланюка та інших молодих українських вояків, які були в таборах інтернованих у Польщі, вдалося відшукати у фондах архіву міста Пйотркув Трибунальський. Це справи «Starostwo Powiatowe Piotrkowskie» (Ref. I. Bezpieczeństwo Publiczne № 72, № 167 – 1921, № 147 – 1925, № 26 – 1927-1928, № 76 – 1929-1930, – Archiwum miasta Piotrków Trybunalski), в яких зберігаються документи про відділ центрального комітету українців у Пйотркуві, його членів, побутові, освітні, культурні проблеми.

Висновки до І розділу

Використані і досліджені під час написання роботи джерела дозволили ввести у науковий обіг нову й невідому інформацію, відсутню в українській історичній та бібліографічній літературі. Широка джерельна база дала можливість розглянути польсько-український літературний дискурс всебічно на тлі суспільно-культурних процесів обох соціальних середовищах, з урахуванням історичної ситуації та загальноєвропейських тенденцій.

Огляд наукової літератури та джерельної бази показує, що питання літературної та міжкультурної комунікації в українському журналістикознавстві не розглядалися, а матеріалом дослідження стали відсутні в Україні та наявні лише у польських книгозбірнях періодичні видання і унікальні архівні матеріали Польщі та Франції.

Дисертація формує базу для подальших студій у декількох напрямках: польсько-український дискурс, літературна комунікація, міжкультурна комунікація. Заслуговує на подальше поглиблене вивчення й оригінальний досвід міжнаціональних журналістських проектів, а саме часопису «Biuletyn Polsko-Ukraiński».

Відсутність грунтовних розвідок із винесених до розгляду в дисертації наукових проблем, недослідженість комунікативних властивостей польських та українських літературних видань міжвоєнного періоду, які виходили на території Польщі, особливостей їх функціонування як суб'єктів комунікації та презентантів міжнаціонального діалогу підтверджує новизну й актуальність наукової роботи.

Усі комплексні й монографічні дослідження польської періодики міжвоєнної доби, видані у Польщі, досить епізодично висвітлили аспекти літературної комунікації, зовсім не торкалися питання міжнаціональних стосунків і не вивчали діяльності існуючих тоді міжнаціональних журналістських проектів.

Розділ ІІ

Преса й літературний процес у Польщі у 20−30-х роках ХХ ст.

2.1. Суспільно-політична та культурна ситуація

Пер. пол. ХХ ст. в історії європейської цивілізації позначилася ґрунтовними змінами географічних кордонів, суспільно-політичних устроїв, соціокультурних явищ. У процеси переділу зон впливу, творення нових національних і політичних спільнот, формування нової моделі відносин людини й світу та нового мислення була втягнута й Україна. Її історична доля в цей період тісно переплелася з історичною долею найближчого західного сусіда – Польщею.

Після 1918 р. ознакою суспільного й громадського життя новоутворених національних держав стала свобода. Проголошення незалежності Польщі інспірувало нечуваний оптимізм, який охопив суспільство, що стало імпульсом до бурхливого розвитку культурного життя в усіх його формах, особливо активізуючи інтелектуальні верстви. Події польської історії пер. пол. ХХ ст. тісно пов’язані з Україною. Передусім актуалізувалась одвічна проблема прикордонних земель і територій із мішаним населенням, до якої належали Галичина, Волинь, Підляшшя, Холмщина та ін. На перші роки нової доби припадають трагічні події польсько-українського протистояння й польсько-більшовицької війни, у якій брала участь армія УНР, відстоюючи разом із поляками власну державність. Військовий союз Ю. Пілсудського і С. Петлюри 1920 року, Київський похід стали знаковими історичними віхами того етапу. Два сусідні народи мали спільного ворога, їх політичні цілі багато в чому збігалися, спільними зусиллями можна було їх досягнути. Державницькі прагнення Польщі підтримували ще й країни Заходу, чого не можна було сказати про Україну. Тому Польщі вдалось утвердити свою незалежність і розпочати розбудову країни. У кризовий момент польсько-більшовицької війни Ю. Пілсудський через загрозу власній країні змушений був відмовитися від попередніх

домовленостей із С. Петлюрою. Реальної підтримки з боку інших країн Україна не мала, тому з цієї та багатьох інших причин її національно-визвольна боротьба завершилася поразкою.

Ризький договір, підписаний 18 березня 1921 р., призвів до того, що землі Західної України – Східна Галичина, Західна Волинь, Холмщина, Підляшшя, Західне Полісся відійшли до Польщі. З одного боку, це задовольняло історичні амбіції значної частини польського суспільства, яке віддавна мріяло повернути собі землі, що колись належали Речі Посполитій; з іншого − етнічна неоднорідність та високий рівень національної свідомості населення тих територій додавали численних політичних проблем новій державі. За даними українських підручників історії на тих українських землях, що увійшли до складу Польщі, на час підписання Ризького договору мешкало близько 5,2 млн людей, а на початок 30-х років кількість українців у Польщі становила близько 6 млн осіб, що складало майже 28 % мешканців держави [123, 106]. За даними польського перепису населення від 1931 року держава налічувала 32 млн етнічно неоднорідних мешканців: поляків 20,6 млн (або 64,7 %), українців 5 млн (16 %), білорусів 2 млн (6 %), євреїв − 3 млн (9,8 %), німців − 780 тис. (2,4 %) та ін [509, 510].

За умовами договору польська сторона гарантувала мовні та релігійні права українців. Згідно з рішенням Ради послів великих держав від 1923 року українські землі в складі Польщі мали одержати автономний статус. Однак практичне життя залишалося далеким від пунктів політичних угод. Хоч Ю. Пілсудський і був прихильником ідеї автономії українських земель, проте не мав підтримки польського законодавчого органу у цьому питанні. Більшість послів стали на бік лідера польських націонал-демократів Р. Дмовського (противника федеративного устрою й прихильника асиміляції українців) та ідеї унітарної Польщі. Тому до 1939 р. питання української автономії у складі II Речі Посполитої вирішене не було.

Життя українців у Польщі безпосередньо залежало від внутрішньої та зовнішньої політики держави, від подій її суспільного й культурного життя,

від змісту затверджуваних конституцій (1921), виборів (1922, 1928, 1930, 1935 років), травневого перевороту і т. д. Українці мали свою Українську парламентську репрезентацію, яка була покликана представляти їхні національні інтереси на державному рівні. З'являлися численні політичні, громадські, професійні об'єднання, товариства й організації, які намагалися відстоювати права українців у різних сферах суспільного життя. Це УНДО, УВО, ОУН, "Просвіта", "Рідна хата" і т. д.

Волинь і Галичина, упродовж 20−30-років залишалися регіонами із постійними проблемами міжнаціональних взаємин. Львів у міжвоєнний період був фортецею польського націоналістичного руху, одним із центрів польської культури на східних кресах і найпотужнішим осередком української культури поза радянськими територіями. Гострі конфлікти постійно присутні в його суспільному, найбільше вуличних виступів й ексцесів антиєврейського та антиукраїнського характеру відбулося на національному й релігійному ґрунті. Їх гостроту часто підігрівала політично заангажована преса. Міжнаціональну напругу в міжвоєнному Львові, її витоки та перебіг детально описав у своїй праці "Szkic z dziejów Stronnictwa Narodowego we Lwowie w latach 30-ch XX wieku" Г. Мазур [341, 105-137].

Політичні, національні та культурні кола нового суспільства для втілення своїх духовних інтенцій потребували новітніх мобільних засобів обігу інформації. Ними стали друковані періодичні видання. Бурхливий розвиток преси 20−30-х рр. XX ст. відобразив ідеологічні процеси доби. Найбільшу популярність мали дві опозиційні ідеології – націоналістична й комуністична, формуючи численні суспільні міфи. Вони культивували колективізм, відповідно стихії колективної дії – революція, війна, протистояння. На противагу колективізму актуалізувалися гасла індивідуалізму у варіантах інтуїтивізму, фрейдизму, екзистенціалізму і т. д., які спиралися на пріоритет внутрішньої волі, енергії, духу індивідууму. Спрямовуючий вектор усіх ідейних пошуків міжвоєнної доби – пошук збалансованої моделі відносин індивідуальності та колективу. Опозиція

прагнення домінувати й розчинення в масі позначилася на доктринах політичних і мистецьких рухів міжвоєння.

Духовні пошуки повоєнного покоління, яке в багатьох національних культурах епохи було назване “втраченим”, проходили під знаком катастрофізму (концепція О. Шпенглера), який декларував загибель європейської цивілізації, повільний занепад духовних цінностей, справжньої культури й мистецтва. Із цієї світоглядної концепції виросла численна генерація інтелектуалів і митців міжвоєнного періоду. Революцію маси як прояв кризи тогочасного світу трактував Ортега-і-Гассет (“Бунт мас”), уважаючи “людину маси” ознакою епохи міжвоєння, якій притаманні брак толерантності до інших, заперечення індивідуальності, культ поборення.

На противагу наступаючому масовізму та войовничому колективізму сформувалася філософська теорія екзистенціалізму. У спектрі її ключових тез − страх загрози людського існування, смерть, абсурдність, ницість і приреченість людини на вибір своєї долі, небезпека втрати своєї автентичності на користь колективних угод та ін.

Протиборство цих ідей та їх синтез визначили ідейне обличчя міжвоєнної доби. І рупором, і детермінантом її духовних пошуків стали друковані ЗМІ, із яких у більшості випадків торували свій шлях до масової свідомості новітні ідеї.

На перехресті популярних філософських концепцій та ідеологій поставали нові мистецькі напрями й течії, названі модернізмом. Модернізм − культурне явище, яке виходить за межі однієї історичної епохи та охоплює нові тенденції в різних видах мистецтва від к. XIX ст. до сер. XX ст. Термін “модернізм” утвердився як назва етапу в розвитку європейської цивілізації з притаманними йому явищами.

У культурному житті польського й українського суспільства розквіт проявів модернізму відбувався пізніше ніж у Західній Європі. Він припадав на період міжвоєння і був пов’язаний з історичними обставинами, зумовлений атмосферою розкутості й широкої перспективи, яка настала після

1918 р. Ейфорія свободи зумовила неймовірне духовне піднесення і злет творчих сил народу.

Польськими науковцями термін “модернізм” спершу вживався як одна із назв новаторських тенденцій у літературі та мистецтві к. XIX − поч. XX ст. й синонім Молодої Польщі. Згодом модернізмом почали називати “тенденції, напрямки і стилі «новітнього мистецтва», які виникли між к. XIX ст. і 60 рр. XX ст.” [416, 319] Бурхливий його розвиток припадає на 10−30-ті роки, коли виокремився та процвітав авангард. Польські дослідники відносять до модернізму символізм, експресіонізм, кубізм, футуризм, дадаїзм, сюрреалізм, театр абсурду, новий роман [416, 319].

В українській науці підхід до оцінки модернізму як певного етапу в культурному поступі європейського суспільства принципово не відрізняється від польського. У працях Т. Гундорової, М. Моклиці, С. Павличко та інших учених розглядаються модерністські явища в українському мистецтві та літературі пер. пол. XX ст. як наслідок певних світоглядних процесів, змін у суспільній свідомості [25, 76, 90]. В. Моренець, спираючись на думки численних європейських учених, характеризує модернізм як “продукт епохи, яка зазнавала радикальних змін”, як вияв відповідного “духовно-інтелектуального стану” європейського суспільства [77, 14-21].

З епохою модернізму пов’язані активізація комунікативних процесів, бурхливий розвиток періодики та формування нових видів видань. Модерна свідомість потребувала новітніх засобів її репрезентації. Із літературно-мистецькими рухами модернізму пов’язана поява і стрімкий ріст періодичних видань – органів літературних груп.

Модернізм спирався на нове бачення світу, нові способи його осмислення та естетичні ідеали. В епоху модернізму розвивалася масова культура, яка служила тлом для виокремлення високого мистецтва. Тривав двосторонній обмін їх зразками й ідеалами, що відбувався насамперед за посередництвом друкованих ЗМІ, які служили ареною презентації та позиціонування колективних й індивідуальних програм.

Різнобарвну палітру видань літературних груп та мистецьких рухів формували екпресіоністський часопис “Zdrój” (“Здруй”, 1917−1920, 1922); однодніvки футуристів − “Jednodńuwka Futurystuw” (“Єднодньовка Футуристув”, 1921), “Nuż w bżuchu” (“Нуж в бжуху”, 1922) та ін.; видання краківських авангардистів “Zwrotnica” («Звротніца» 1922−1927), “L’art Contemporain – Sztuka Współczesna” («Штука Вспулчесна» 1929−1930), “Linia” («Лінія» 1931−1933); часопис вільненських митців “Żagary” (“Жагари” 1931-1934); поетичний місячник «Skamander» («Скамандр» 1920-1939), журнал польських автентистів “Okolica Poetów” (“Околіца Поетув” 1935-1939) та б. ін.

Ідеологічні пошуки міжвоєнної доби втілилися на шпальтах суспільно-літературних видань. Виходили комуністичні “Kultura Robotnicza” (“Культура Роботніча”, 1922−1923), “Nowa Kultura” (“Нова Культура” 1923−1924), “Dźwignia” (“Дзвігня” 1927-1928), “Miesięcznik Literacki” (“Мєсєнчнік Літерацкі” 1929-1931) та ін. Ліберально-демократичні позиції займав колектив тижневика “Wiadomości Literackie” (“Вядомосці Літерацкє” 1924-1939), національно-патріотичні – «Pion» («Пйон» 1933-1939), «Zet» («Зет» 1932-1939) та ін.

Диференціювалися і дистанціювалися суспільно-ідеологічна та філософсько-естетична сфера пошуків. Польськими митцями активно культивувався постулат “автономності” літератури й мистецтва в цілому. Проте, декларуючи аполітичність та особливу увагу до світоглядних й естетичних проблем, їм не вдалось уникнути актуальної суспільної проблематики. Міжвоєння залишилось епохою заангажованої в житті суспільства літератури. У численній польській критиці його називають міжвоєнним двадцятиліттям [268, 267], хронологічні межі якого – 1918−1939 роки. Деякі дослідники (Р. Матушевський, С. Поляк) пропонували розглядати початок нових процесів від 1914 року. Ревізію усталеної періодики здійснила А. Насіловська, яка розширила хронологію періоду від 1914 до 1944 року, називаючи його “тридцятиліттям” [352]. Однак у перебігу

процесів комунікації переломною межею був 1939 рік, який кардинально змінив їх характер і спрямування.

Стрімкий розвиток друкованих ЗМІ – визначальна риса міжвоєння. За статистикою в 1925 р. у Польщі існувало 1700 періодичних видань, а в 1937-му – 2692 [454, 318]. Преса ставала ареною і засобом обміну інформацією. Дуже швидко розвинувся ринок щоденних газет, поширювалося радіо, популяризувалося кіно, поступово читачами, глядачами та слухачами ставало все суспільство. Засоби масової інформації впливали на формування не тільки письмової мови, але й мовлення. Діяльність літературних груп, громадська активність письменників, бурхливий розвиток літературної періодики суттєво вплинули на культурний рівень суспільства, на розвиток загальнонаціональної мови, зближення поетичної та поточної мов. Діалог із реципієнтом за посередництвом ЗМІ ставав дієвим засобом впливу на громадську думку. Він виявлявся у формі діалогу на сторінках часопису, мітингу, лекції, поетичного вечора у мистецькій кав'ярні чи літературному клубі, виставки тощо.

Інтенсифікація комунікаційних процесів сприяла міжнародному обігу видань та міграції новаторських ідей. Це, на думку польського вченого Г. Газди, особливо сприяло активізації мистецьких пошуків у літературах із меншим європейським значенням [219, 66], що давало можливість менш розвинутій національній культурі усвідомити себе частиною європейського мистецтва.

Суверенна польська держава, до якої на правах національних меншин ввійшли українці, євреї, білоруси, німці, прагнула сформувати монолітну національну культуру і єдиний ринок її здобутків. Ріст кількості і тиражів періодичних видань, популяризація радіо (перед війною − близько 1 млн слухачів), розбудова інституцій меценатства, поява численних літературних груп, ріст інституцій контролю свідчили про потужну державну культурну політику. Всі тодішні політичні інституції, партії та громадські організації брали участь у програмуванні культурної політики.

Водночас розвиток культури національних меншин протікав паралельним руслом на дещо інших суспільно-політичних та ідеологічних засадах, опираючись процесу інтеграції. Українське культурне життя на землях міжвоєнної Польщі відбивало провідні європейські ідеологічні й мистецькі інтенції, в цілому залишаючись на маргінесах загальнодержавних процесів. В умовах політичної залежності українська література залишалася потужним засобом боротьби за національну незалежність, інструментом консолідації народу та його самозбереження в умовах чужого культурного оточення.

Розвиток українських мас-медіа, інституцій меценатства, видавництв, освітніх установ і т. д. проходив без підтримки польської держави, за рахунок фінансування та духовних зусиль самої української громади. Українська культура на теренах усіх держав (у тому числі й Польщі), до яких тоді ввійшли українські землі, розвивалася в умовах самовиживання. На території Польщі не було тотального фізичного винищення українськості, як то спостерігалося в радянській Україні. Українці мали можливості для свого духовного розвитку, але шукати ці можливості повинні були самі. Рівні права, передбачені конституцією, на практиці оберталися відсутністю статей у бюджеті польської держави на українські культурні потреби, небажанням багатьох польських політиків змінювати існуючий стан справ і спротивом численної польської громадськості, яка не бажала бачити свою державу поліетнічною та розраховувала швидко й легко вирішити цю проблему.

Українські періодичні видання постійно потерпали від фінансових проблем. Письменники, журналісти, громадські діячі жили в безкінечній матеріальній скруті та змушені були поєднувати творчість із працею для заробітку. Більшість наукових і культурних інституцій існували на громадських засадах. Культурний розвиток української частини польського суспільства протікав у тривалій і постійній боротьбі за своє існування та національну ідентичність, у протидії процесу поглинання домінуючою польською культурою.

Найбільшим центром української культури в міжвоєнній Польщі був Львів. Тут виходила значна кількість україномовної періодики, існували українські видавництва, освітні й наукові установи, численні громадські організації. У Львові сформувалися різні політичні, мистецькі та літературні угруповання української молоді, продиктовані модерними тенденціями нової доби. Тут виходили часописи політичних партій і літературних груп та найяскравіше проявилися новітні ідеологічні й літературні рухи. Локальними культурними осередками на східних землях II Речі Посполитої були міста Луцьк, Рівне, Тернопіль, Станіславів та ін. Вогнища української культури сформувалися в місцях дислокації таборів інтернованих українських вояків, а згодом цивільної еміграції. У різні роки це були Пйотркув Трибунальський, Каліш, Варшава, Краків й ін. Із польських міст найбільшу роль у культурному житті українців відігравала Варшава. Тут діяли Український науковий інститут, ряд видавництв, виходила українська періодика, існували численні товариства емігрантів.

Упродовж 20−30-х років у польському суспільстві всупереч пануючій громадській думці серед польської інтелігенції жила й розвивалась ідея польсько-української співпраці та спільного поступу. Вона була пов’язана головним чином із політичними колами «пілсудчиків» і дещо в іншому варіанті декларувалася лівими силами. Ідея польсько-українського союзу спиралася на ідеологію польського прометейського руху, втілювалась у діяльності Польсько-українського та Орієнталістичного товариств у Варшаві, реалізувалася на шпальтах періодичних видань “Wschód”, “Zet”, “Biuletyn Polsko-Ukraiński”, декларувалася літераторами, котрі згуртувалися довкола літературного місячника “Kamena” й іншими культурними осередками. Місію міжнаціонального культурного діалогу поряд із частиною польської інтелігенції несла українська еміграція, численні громадські організації та культурні осередки Галичини й Волині.

Бурхливий розвиток польської преси періоду міжвоєння підніс її до рівня європейських зразків. Натомість українська література та її періодика в

умовах політичної залежності та інокультурного оточення надалі виконувала націєконсолідуючу роль, залишалася головним засобом боротьби за духовне самозбереження нації. Злети творчого духу губилися в буденних перипетіях щоденної боротьби за виживання. Кількість, тривалість існування та насамперед змістова палітра українських літературних часописів віддзеркалює культурно-історичні реалії міжвоєнної доби.

Незважаючи на відмінність умов і шляхів розвитку польської та української культур, вони рухалися у спільному напрямку, тотожному для всіх народів міжвоєнної Європи. Змінювалось уявлення про зовнішній світ, утвердилося нове бачення людського внутрішнього світу, значно зросла кількісно й набула величезного значення в суспільному житті інтелігенція, новітні засоби комунікації стали складником щоденного життя людської спільноти.

Стрімкий розвиток засобів масової комунікації став поштовхом до поступу, ідеї філософів, політиків, громадських діячів, письменників знаходили прямий шлях до свідомості всього населення за посередництвом ЗМІ. Матеріальне забезпечення суспільної комунікації, а також відповідний тому рівню вид технології розповсюдження інформації зумовили певні антропологічні наслідки, формування масового типу культури. XX ст. – стрімкий інформаційний вибух. Новий рівень розвитку цивілізації мусив вплинути на зміну зразків культури. Небувалий розквіт літературної періодики, на думку С. Жолкевського, сприяв формуванню нової літературної культури [510, 10].

Преса 20−30-х років відображає багатонаціональний склад міжвоєнної Польщі. Польська періодика, на відміну від преси національних меншин (українці, євреї, німці, білоруси і т. д.), мала в міжвоєнні роки найсприятливіші умови для свого розвитку, оскільки презентувала інтереси домінуючої нації. Внутрішні тенденції розвитку й перевага певних видів періодики на відповідних часових відтинках показують її величезне кількісне зростання. З’явилося багато нових назв та особливо зросли тиражі видань. За

статистичними даними польських пресознавців найчисельнішу групу становила преса політичних партій і груп, а також загальноінформаційні (масові) видання. Причому впродовж 30-х років масова періодика за рівнем популярності та обсягом поступово почала витісняти політичну пресу, що, на думку дослідників, було першою ознакою масової культури [322, 96].

Міжвоєнний період позначився розквітом літературної періодики та появою її різних модифікацій. За обсягом тиражів вона зросла до високонакладових. Дослідник польської преси міжвоєння А. Пачковський відзначав велику вагу цього виду періодики, яку вбачав не в кількості назв, а в її значній ролі та впливі на суспільство, якими вона дорівнювалася набагато чисельнішій масовій періодиці [365, 258]. Значна частина літературних видань мала коротке життя. Цей факт спричинений слабким економічним станом польської інтелігенції, яка зазвичай ініціювала ці часописи.

Поступ у поліграфії та техніці сприяв піднесенню видавничого рівня друкованих ЗМІ, зросла роль ілюстративного матеріалу, постійними елементами зовнішнього оформлення видань стали фотографії, репродукції картин, малюнки і т. д.

2.2. Літературна періодика в структурі друкованих ЗМІ: хронологічний і типологічний аспекти розвитку

Сучасна класифікація літературних часописів спирається загальноприйняті критерії поділу видань (система стандартів ЮНЕСКО), в основу яких покладені періодичність та проблемно-тематична спрямованість. Відповідно, розрізняють газети або щоденники загального змісту, які виходять не рідше ніж два рази на тиждень і висвітлюють події поточного життя, та часописи різноманітного змісту, що виходять не частіше ніж один раз на тиждень [463, 233-234].

Літературні видання виокремлюють з-поміж інших за проблемно-тематичним спрямуванням. Періодичність та форма презентації

літературного дискурсу дозволяють виокремити різновиди літературних видань. Автори польського видання "Encyklopedia wiedzy o prasie" подають таке визначення цієї періодики: "Літературні часописи – група неоднорідних типів часописів загального змісту, які займалися головно літературною проблематикою і публікували літературні твори, а також видання спеціального змісту (наприклад наукові часописи), присвячені науці про літературу. Зазвичай літературним часописом вважається кожне видання, в якому систематично друкуються літературні твори і обговорюються проблеми літературного життя" [214, 42]. Упорядник енциклопедії Ю. Маслянка в пресі міжвоєнного періоду розрізняв три види літературних видань: "літературні" (literackie), до яких відносив органи літературних груп, напр. "Skamander", літературно-мистецькі (literacko-artystyczne), напр. "Prosto z Mostu", літературно-суспільні (literacko-społeczne), напр. "Pion" [214, 44].

Дослідниця польської літератури міжвоєння К. Сєроцька в цій групі періодики виділяла "видання літературних угруповань" ("Zdrój", "Żagary" та ін), "культурно-літературні маґазини" ("Wiadomości Literackie" й ін.) і "науково-літературні часописи" [407, 81-135].

Автори "Історії польської преси" (Є. Лоєк, Є. Мислінський, В. Владика) літературні видання поділяли на "суспільно-культурні і літературні" ("Prosto z Mostu", "Pion", "Kultura"), "містично-філософські" ("Zet") та "присвячені літературі мистецтву й науці" ("Przegląd Warszawski" та ін.) [322, 116-117].

А. Пачковський, автор історії польської преси міжвоєнних років, пропонує подібну класифікацію, виокремлюючи 4 види літературної періодики: "суспільно-культурні та літературні" ("Wiadomości Literackie" та ін.), "філософсько-літературні" ("Zet" і ін.), "суспільно-літературні" ("Kultura" та ін.), "фахові" ("Przegląd Warszawski " та ін.) і спираючись на змістовий критерій та ідеологічне спрямування [365, 258-275]. До видань мішаної проблематики в польському журналістикознавсті застосовується визначення "kultlralno-literackie pismo" [329, 135] (культурно-літературне видання), яке

не має термінологічного відповідника в українській науці. Таке означення вживалося до часописів, у яких література подавалася в широкому культурному контексті.

Узагальнивши міркування польських пресознавців щодо класифікації літературної періодики, можна чітко означити існування двох груп: власне літературні видання, що презентували виключно літературний дискурс (вузько літературну проблематику), та суспільно-літературні (мішаної проблематики), які поєднували літературний з іншими видами дискурсів – політичним, філософським, релігійним тощо.

Власне літературні видання в більшості випадків були органами літературних груп, зосереджувалися на творчості свого колективу й виключно на літературному процесі, були закритими до митців інших ідейно-естетичних спрямувань, переслідували насамперед інформативну мету – знайомство аудиторії з творчістю представників певного мистецького кола. У них домінував односторонній рух інформації – від редакції до аудиторії. До власне літературних відносимо й наукові, які розглядали питання літературної творчості.

Суспільно-літературні видання, крім висвітлення явищ літературного процесу, були відкритими до різноманітних суспільних проблем, різнотематичними та різновекторними, практикували двосторонній рух інформації, застосовували спектр засобів зворотного зв'язку від читачів до митців, акцептували опініємворчу функцію.

В українському пресознавстві поділ літературних видань на групи здійснюється за тим же змістовим критерієм. Розглядаючи історію української преси XIX ст., А. Животко виділяє такі перші літературні часописи, як "літературний", "літературно-науковий", "літературно-політичний" [28, 19]. І. Михайлин в "Історії української журналістики XIX ст." з-поміж перших літературних видань, які існували на території України, виокремлює "літературно-науковий" [71, 25], "літературно-мистецький, науковий і громадсько-політичний" [71, 38].

М. Галушко на прикладі львівської періодики виділяє літературні, літературно-просвітні, літературно-політичні й літературно-наукові [21, 16]. До літературних відносить і молодіжні видання (літературні, літературно-політичні, літературно-наукові) [21, 22], цілком слушно, оскільки основний зміст такої періодики складала художня і літературно-критична або публіцистична творчість. До літературних також можна віднести дитячі й сатирично-гумористичні часописи, більшість публікацій яких становлять літературні твори. М. Галушко з-поміж львівської періодики міжвоєння виділяє літературно-мистецькі видання, які, згідно її твердження, відроджувались і розвивалися в цей період [21, 66-87].

М. Гдакович, досліджуючи літературну пресу Західної України міжвоєння, змістовий аспект і роль у культурному процесі, поділяє її на три види: літературно-громадські, літературно-наукові та літературно-мистецькі видання [23, 11]. Питанню типології періодики та місця в цій ієрархії літературних часописів присвячено багато розвідок. У такому ж ракурсі проблему розглядали українські журналістикознавці І. Мілясевич, С. Кость та ін. й польські – А. Маковецький, Ю. Яровецький та ін. [48, 74, 331, 510]

Польська літературна періодика міжвоєнних років спиралася на сформовану в попередні історичні етапи журналістсько-видавничу традицію. Її зародження пов’язують із к. XVIII ст., коли у Варшаві з’явилися часописи “Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” (1770−1777) і “Magazyn Warszawski” (1784−1785). Поява прообразу нинішнього літературно-наукового часопису теж припадає на кінець ХУІІІ ст. – “Journal Littéraire de Varsovie” (1777−1778). У пер. пол. XIX ст., коли література виконувала роль флагмана національної культури, численні літературні видання з’явилися у Варшаві, Вільно, Кракові, Львові й Познані. Це “Pamiętnik Warszawski” (1815−1822), “Gazeta Literacka” (1821−1822), “Wiadomości Brukowe” (1816−1822), “Motyl” (1828−1831), “Rozmaitości” (1817−1848 і 1854−1859) та ін. У сер. XIX ст. в польській періодиці поширився вид наукового літературного часопису: “Biblioteka Warszawska” (1841−1914), “Atheneum” (1841−1851), “Rok”

(1843−1846) й ін. На цьому етапі виникло та набуло популярності суспільно-літературне видання, у якому представлена мішана проблематика і поряд із літературними темами розглядались актуальні питання суспільного життя. Найвідомішими з них у XIX ст. були “Tygodnik Literacki” (1838−1845), “Dziennik Literacki” (1852−1870) та ін. Ідейний еклектизм став характерною рисою цього виду періодики.

“До 1863 року суто літературних видань не було”, − стверджує Ю. Маслянка [214, 43]. У к. XIX на поч. XX ст. у польській літературній періодиці простежується чітке розмежування елітних часописів і видань для широкої аудиторії. Елітними вважалися наукові видання та часописи модерністів, що декларували гасло “мистецтво для мистецтва” і вимагали інтелектуально підготовленого читача. Це були “Dziennik Literacki” (1852−1870), “Ruch Literacki” (1874−1878), “Pamiętnik Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza” (1887−1898), “Przegląd Polski” (1866−1914), “Museion” (1911−1913), “Życie” (1887−1891), “Chimera” (1901−1907) та ін. На противагу їм виникали суспільно й патріотично спрямовані літературні видання, розраховані на ширшу читацьку аудиторію: “Głos” (1900−1905), “Ateneum” (1903−1905, 1908), “Krytyka” (1899−1914) та ін.

Якщо літературна періодика етапу Молодої Польщі (к. XIX – поч. XX ст.) була надбанням інтелектуальної еліти, то літературна періодика міжвоєнної доби стає здобутком різних соціальних верств польського суспільства. З’являються видання літературних груп, які напряму не залежали ні від політичної ідеології, ні від комерції, були покликані популяризувати творчість членів колективу, позиціонували її ідейно-естетичні засади, присвячували свої шпальта виключно мистецтву слова. В діахронічному розрізі ці часописи віддзеркалювали всі аспекти літературного процесу, за посередництвом літературної критики й публіцистики формували ставлення до нього читацької аудиторії та загалом літературні смаки суспільства. Видання літературних угруповань служили трибуною презентації творчості та програми групи. Популярними й знаковими для

міжвоєнної доби стали поетичний місячник “Skamander”, альманах “Czartak”, місячник “Kwadryga”, однодніки футуристів, авангардистські “Zwrotnica” та “Linia”, літературний місячник “Kamena” та ін. Це були власне літературні видання, які культивували одновекторний механізм інформаційної діяльності. Вони відкривали, виголошували, переконували, програмували і навіть експансивно проникали в свідомість реципієнта.

Другий вид літературної періодики міжвоєння продовжував уже існуючу в польській культурі традицію суспільно-літературного видання, у якому література висвітлювалася в контексті широкого спектру культурної тематики. Таким чином презентували літературний дискурс тижневики “Wiadomości Literackie”, “Pion”, двотижневик “Zet”, квартальники “Marchołt”, “Wschód” та ін.

Обидві групи видань спиралися на характерний кожній із них механізм обігу інформації. Періодика літературних груп у більшості випадків замикалася на творчості її репрезентантів, переважав однонаправлений рух інформації – від митців (надавачів) до читачів (реципієнтів). Колектив за посередництвом періодичного видання позиціонував своє творче обличчя на тлі розмаїття літературних явищ міжвоєнного періоду.

Суспільно-літературна періодика була відкритою до зовнішніх впливів, культивувала публічне обговорення актуальних проблем, обіг інформації відбувався у двох напрямах: від митців до читачів і в зворотному напрямі – від читачів до авторів. Такі видання віддзеркалювали рух суспільної думки, підтримували зв’язок із реципієнтом, мали значний вплив на колективну свідомість та літературні смаки суспільства. Підтвердженням є практика тижневика “Wiadomości Literackie”, одного із найуспішніших проектів міжвоєнної Польщі, який, хоч і виник довкола групи скамандритів, однак був відкритою трибуною обміну думками. На сторінках видання друкувалися всі бажаючі від видатних польських і зарубіжних письменників до пересічних громадян. Редакція проводила анкети, опитування, визначала найуспішніших митців та призначала літературні нагороди на основі опитування громадської

думки. Тираж часопису (за даними польських джерел) зріс від 3000 у перший рік до 9000, а згодом і до 15 000 примірників [417, 1172].

У розвитку польської літературної періодики можна чітко означити два етапи: 1918−1930 рр. і 1931−1939 рр. Власне літературні видання, які презентували програми й маніфести нових літературних угруповань та їх творчість, відбивали новітні, переважно модерністські, тенденції в культурі епохи, припадають на період 1918 − поч. 30-х років. До них належали часописи експресіоністів, групи краківських авангардистів, однодніvки футуристів, видання конструктивістів та скамандритів: "Zdrój", "Tak" (1918), "Gga" (1920), "Jednodńuwka Futurystuw" (1921), "Nuż w bżuchu" (1921−1922), "Nowa sztuka" (1921) й "Almanach Nowej Sztuki" (1924−1925), "Zwrotnica", "Linia" (1931−1933), "Lucyfer" (1921−1922) та "Reflektor" (1923−1925), "Pro Arte et Studio" (1916−1919), "Skamander" (1920−1928, 1935−1939), "Cyrulik Warszawski" (1926), "Czartak" (1922−1928) і "Kwadryga" (1927−1931) та ін.

Комуністичні захоплення польського письменства у 20-ті роки висвітлювали видання "Kultura Robotnicza" (1922−1923), "Nowa Kultura" (1923−1924), "Miesięcznik Literacki" (1929−1931) та ін.

Другий етап розвитку літературної преси припадає на поч. 30-х -1939 роки. У цей період домінують суспільно-літературні видання, поступово усуваючи з арени культурного життя періодику літературних груп. 30-ті роки позначилися бурхливим розвитком католицької та ліво спрямованої преси. Під патронатом костьолу виходили католицькі тижневики "Tęcza" (1927−1939), "Kultura" (1936−1938) та ін. Пролетарську літературу презентував "Lewar" (1933−1936), прихильність до лівої ідеології демонстрували "Barykady" (1932), "Dźwigary" (1934−1935), "Sygnały" (1933−1934 та 1936−1939).

Багато періодичних видань декларували аполітичність, переслідуючи важливі культурно-просвітницькі цілі. Діалог різних національних культур проголошували квартальник "Wschód" (1930−1932), двотижневик "Zet" (1932−1939), місячник "Kamena" (1933−1939) та ін.

У 1930-ті роки в Польщі був започаткований абсолютно новаторський та єдиний в історії польсько-український журналістський проект – “Biuletyn Polsko-Ukraiński” (1932−1938), який мав на меті розвиток і поглиблення польсько-українського культурного діалогу.

Після 1918 р. значно розширюється географія літературних видань. Від сер. XIX ст. найважливішими культурними й видавничими центрами Польщі були Краків, Варшава, Вільно та Львів. У міжвоєнні роки до традиційних видавничих центрів приєдналися Познань, Люблін, Остшешув Велико-польський, Вадовіце та ін.

Краків був колискою футуризму та авангарду, одним із центрів активного життя преси літературного міжвоєння. Тут у червні 1921 р. була опублікована “Jednodńuwka Futurystuw” − “mańifesty futuryzmu polskiego – wydanie nadzwyczajne na całą Żeczpospolitą”, а в листопаді 1922 року – “Nuż w bżuchu” − 2 jednodńiuwke futurystuw 30 000 egz”. У Кракові Т. Пейпер 1922 р. почав видавати часопис “Zwrotnica”. Тут виходили “Czartak” (1922−1928) і “Linia” (1931−1933).

Велике значення в розвитку польської національної журналістики мав “ІКС” (“ІКЦ”) – видавничий концерн, створений в 1910 р. М. Домбровським у Кракові. Флагманом групи був щоденник “Ilustrowany Kurier Codzienny”. Його щотижневий додаток – “Kurier Literacko-Naukowy” (“Кур’єр Літерацко-Наукови”) виходив накладом 100−150 тис. примірників, був прикладом масового літературного видання, не мав чіткої програми, намагався задовольнити літературні потреби пересічного читача, маючи універсальний суспільно-літературний характер публікацій.

Найбільшу кількість літературних видань звичайно мала столиця Польщі. Крім футуризму, осередками якого були Краків і Варшава, з к. 10-х рр. вона стала центром відродження класицистичних традицій, представлених групою “Скамандр” та їх однодумцями, що друкувалися в часописах “Pro Arte et Studio”, “Skamander”, “Wiadomości Literackie”. У 30-ті роки у Варшаві виходили “Prosto z mostu”, “Pion”, “Kwadryga”, “Ateneum”,

“Marhołt” та ін. Більшість прокомуністичних або лівих видань друкувалися також у столиці.

У Львові виходили “пролетарсько-ліберальні” “Sygnały”, у Вільно – “Żagary”. Розвиток літературної преси міжвоєння відзначився значним розширенням географії. Ряд регіональних видань міжвоєння (“Kamena”, “Okolica Poetów” та ін.) здобули загальнопольське визнання.

Познань стало колискою польського експресіонізму та новітнього католицизму. Тут виходили експресіоністський “Zdrój” і католицькі тижневики “Tęcza” і “Kultura”, в яких втілились творчі інтенції познанської католицької громади.

На сході Польщі значним літературно-видавничим центром став Люблін, де впродовж 20−30-х років виходили “Lucyfer”, “Reflektor”, “Barykady”, “Dźwigary”. Сюди згодом був перенесений заснований у Хелмі часопис “Kamena”.

Кожен регіон мав свою місцеву періодику, яка висвітлювала літературну тематику в широкому суспільному контексті, намагалася задовольняти літературні потреби та смаки свого краю, висвітлювала культурне життя в провінції, відкривала молоді таланти, формувала фундамент для утвердження нових зразків літературної культури. Її роль у культурі міжвоєнних років менш помітна, проте не менш важлива.

На міжвоєнну добу припадає бурхливий ріст літературної періодики, зумовлений яскравою палітрою літературних груп та ідеологічних рухів. Значно розширюється географія літературних видань, зростають їх тиражі та читацька аудиторія, що є ознакою формування суспільства масової культури.

2.3. Польські власне літературні видання

Небачений ріст літературної преси пер. пол. XX ст. перемістив життя літератури в редакції, зали та кав’ярні. Колектив митців ставав першим читачем і рецензентом написаних творів. Найяскравіше усвідомлення

переходу до нової культурної епохи втілилось у програмах і літературних маніфестах груп та окремих митців, оприлюднених на шпальтах періодичних видань. Бурхливий процес програмотворення відбувався в перші десятиліття міжвоєнної доби, складалися не стільки окремі тексти (маніфести), скільки цілі книжки для презентації нового бачення ролі літератури і митця.

Найчастіше авторами маніфестів були письменники, пов'язані з групами, які презентували нові рухи. Читача переконували аргументами або галасом. Усім новаціям передувало вступне слово та ретельний автокоментар. Засилля програмної творчості – 1918−1927 рр. Переважно її презентувала молодь, яка вступала в літературний процес і намагалася окреслити свої засади.

Є. Квятковський, відомий польський літературознавець і дослідник літератури міжвоєння, виділяв у ній два напрями: еволюційний – скамандрити й експресіоністи та ін. і революційний – футуристи й "Краківська Авангарда" [304, 57]. До першої хвилі програмотворчості відносив маніфести так званих "революційних" рухів – футуристів та авангардистів, до другої – експресіоністів, скамандритів й інші групи еволюційного характеру [304, 32]. Такий поділ віддзеркалював суть літературних програм і характер літературної творчості цих груп, їх підходи до оцінки літературних явищ. В означення "революційні" дослідник вкладав радикальність ідей, відхід від традицій, культ письменницького новаторства. До "еволюційних" відносив програми, що спиралися на традиції, розвивали кращі набутки польської літератури, не пропонували кардинальних змін у художній практиці або виводили їх з існуючих надбань.

Перша хвиля "революційних" програм припадає на 20-ті роки й фактично до початку 30-х років вичерпується, тоді як еволюційні рухи (друга хвиля) існували впродовж усього міжвоєння, створивши підвалини для подальшого культурного поступу.

Центром "революційних" літературних рухів у міжвоєнній період був Краків. Тут виник польський формізм, футуризм (разом із Варшавою) та

авангард. На відміну від інших поетичних груп футуристи не мали сталої бази періодики. Ні варшавські, ні краківські футуристи не мали постійного видання й послуговувалися однодніками. Найголосніші маніфести футуристів виходили як листівки (прокламації), в яких презентували своєрідну тактику боротьби за визволення мистецтва та світу від оков минулого. У червні 1921 р. видали "Jednodnuwke Futurystów", у якій закликали увесь народ до "безвідкладної футуризації життя", заохочували "поетів, художників, скульпторів, архітекторів, музикантів, акторів, щоб вийшли на вулиці", критиків, аби зрозуміли, що тепер вони не потрібні, поетів і прозаїків, аби застосовували фонетичну орфографію й визволяли слова від обов'язкових донедавна мовних норм (таким чином апелювали до концепції Ф. Марінетті "слів на волі") [276, 96].

У жовтні цього ж року вийшла однодніка "Nuż w bżuchu", у якій надрукували найбільш шокуючі з точки зору традиційних звичаїв вірші. Футуристи вільно й зневажливо переходили межі різних видів мистецтва та межі між мистецтвом і дійсністю. Демонстрували антиестетизм та екстравагантність, образи технічних винаходів, мовні новації, доповнювали слова кресленнями, застосовували звуконаслідування й неологізми, витворюючи "довербальну" мову, виходячи поза контроль свідомості (1920 р. – А. Ват "Я з одного боку і Я з іншого боку моєї мопсозалізної пічки").

Л. Хвістек теоретично обгрунтував зміни в звукописі новітньої поезії. Взяв участь в одній однодніці "Nuż w bżuchu", де надрукував уривок свого найважливішого доробку з фонетичного письма. Прийоми поетичного новаторства футуристи застосовували у видавничій практиці, увиразнюючи обличчя однодніок.

Ще більше збурила критиків і громадськість діяльність митців, пов'язаних із поетичною групою, яка з'явилася 1918 р. у Варшаві. А. Стерн та А. Ват видали тоді в столиці однодніку "ТАК", у наступному році розсилали вже запрошення на "Вечір підтропікальний, організований білими неграми", а через два роки опублікували альманах "G-ga", у якому

виголошували славу нонконформізму, що спирався на переконання, що “ґ-ґа гусака є красивішим за спів соловейка” [276, 46].

У 1921 р. обидві групи об’єднались і митці почали відвідувати інші польські міста, проводячи кампанії для широкої підтримки футуризму. Футуристи перетворювали кожен акт комунікації в “літературне дійство”, у динамічний акт творення життя через мистецтво. Про їхню методику спілкування з публікою писали А. Завада, З. Яросінський, Е. Бальцежан та ін. [234, 307] Репрезентанти цього руху прагнули за всяку ціну зробити атракційною ситуацію сприйняття і для цього проектували у своїх творах і довкола них заплутану гру перцепційних механізмів. Обрана ними стратегія мистецької агресії (експансії) спиралась на провокації та скандали й вимагала особистого контакту із глядачами (читачами).

Одноднівки футуристів були великими густо надрукованими плахтами паперу, мали великі наклади та продавалися на вулицях як газети. Не викликали жодної реакції професійної критики, але утвердили фатальну репутацію футуристів у громадській думці. Багато польських інтелектуалів вважали футуристів варварами. Недостатність цивілізованості й культури закидали їм з-посеред інших С. Жеромський (“Снобізм і поступ”), К. Іжиковський (“Плагіатовий характер літературних переломів у Польщі”), О. Ортвін (“Ефемериди”) і С. Віткевич (“Кілька закидів проти футуризму”) [508, 231]. Під впливом таких звинувачень уже 1923 р. футуристи оголосили кінець руху, але назвою послуговувалися ще наступні два роки.

На тему зв’язку літератури й образотворчого мистецтва виступали на сторінках своїх часописів “Nowa sztuka” і “Almanach Nowej Sztuki”. Місячник “Nowa sztuka” виходив із підзаголовком “мистецький журнал” тиражем 2000 примірників. Обидва випуски мали по 30 сторінок. Фактичним редактором був А. Стерн. Із опублікованих там текстів випливало, що більшість митців на цьому етапі своєї еволюції вже висловлювалася за відхід від радикальних експериментів, за формування постійного естетичного канону, а також схвалення прозорості й упорядкованості. “Вступ від

редакції” до першого числа часопису “Nowa sztuka” написав А. Стерн, критикуючи метафізичність, сентиментальність і символіку, викладав думки вже спокійніше й послідовніше, ніж зухвалий тон попередніх однодніок. Декларував, що “Nowa sztuka” прагне бути “полем нового синтезу мистецтва, яким опановує митець для використання найширших засобів із метою творення нових сенсацій у мистецтві, на відміну від тих, які вживалися раніше” [235, 316]. Часопис представляв рух, який поволі набирав художньої сили й суспільного значення. Сила була у зверненні до питань форми, конструкції, значення – у постійних творчих інтенціях, які вносили в суспільну реальність.

Ці традиції продовжив “Almanach Nowej Sztuki” (1924−1925), що виходив за редакцією Ст. Гацького і був відкритим до різних новацій. Тодішні футуристи називалися “поетами нового мистецтва”, тому там друкувались і Т. Пейпер, Ю. Пшибось, С. Віткевич. У формуванні програми альманаху велику роль відіграли С. Гацький, С. Бруч, А. Важик. “Almanach Nowej Sztuki” представляв наступну фазу формування авангардної свідомості, відхід від радикального експерименту, прагнення цілісності різнорідних здобутків, які приніс естетичний переворот. Це виявлялось у зацікавленні цивілізаційною буденністю, послабленою конструкцією, уривчастою ліричною думкою, винахідливою, але не барвистою метафорою. Альманах прагнув зініціювати дискусію про тодішній стан новаторського мистецтва, але вона не вийшла за межі авторів, пов’язаних із виданням.

Деструкційний футуризм у середині 20-х переживав конструктивну фазу, галасливі маніфести змінилися теоретичними статтями, у яких концентрували увагу на проблемах поетики й поетичної мови. 1924 р. почали співпрацю з комуністичним часописом “Nowa Kultura”, а трохи пізніше опублікували том поезій “Земля наліво”. “Не створили досконалих творів, не запропонували жодної спільної поетики, не мали своїх учнів, але викликали потужне почуття естетичного й етичного голоду, яке відтоді незмінно супроводжує польське мистецтво. Футуристи відважно поставили питання та

сформулювали проблеми, які більшість сучасних митців мусили розв'язувати щоденно. Не можна затримати в мистецтві й у реальному світі нашестя машин, багатозначності та «слів на волі»" - писав про футуристів Т. Мічка [418, 234].

Творчість польських футуристів не викликала резонансу в інших країнах. Ф. Марінетті цінував із-поміж польських футуристів тільки Ялу Курка [418, 234]. Усі учасники руху співали хвалу кіноапарату, часто дивилися на світ крізь об'єктив кінокамери, наслідували техніку світлотіні, кадрового проникнення й руху. А. Стерн описав різні форми "поетичної мови фільму" в нарисі "Фільм у поезії" (зб. "Голод однозначності") [426].

Відомий польський літературознавець К. Вика вважав футуризм за "друге крило авангарду" і називав доктриною, яка перебувала в опозиції до поглядів, виголошених митцями "Краківської Авангарди" [490]. А. Важик приписував йому роль творчого посередника, який переносив до Польщі досвід європейського авангардного руху [477]. Гасла футуризму пробриніли швидко, тривалішими були здобутки у сфері художньої мови, відновлення тематики та розширення естетичного масштабу. Вони стали здобутком новаторської поезії всього міжвоєння. Футуризм відіграв роль посередника, який переносив на польський ґрунт імпульси новітньої європейської лірики, каталізатора оригінальних прагнень молодої поезії. Футуризм першим поставив у польській поезії питання, чим є поезія за своєю культурною сутністю; ввів у комунікативну практику механізм експансії, який знайшов своє продовження в багатьох суспільних процесах XX ст.

Авангардним рухом із більш поміркованими гаслами була "Краківська Авангарда". Її початок пов'язують із поверненням Т. Пейпера з Європи до Кракова, який 1922 року почав видавати часопис "Zwrotnica". Був його першим видавцем, головним ідеологом, автором і редактором. Упродовж 1922−1923 і 1926−1927 років вийшло 12 випусків журналу. 1-й етап припадав на 1922−1923 роки, коли часопис був періодичним органом авангардного руху в цілому. Крім засадничих програмових статей Т. Пейпера ("Точка

відліку", "Місто, маса, машина", "Метафора сучасності", "Туди/Нові уста"), на його сторінках присутні митці з кола футуристів (Б. Ясенський, С. Млодоженєц, А. Стерн, А. Ват) і формізму (Л. Хвістек, Т. Чижевський, А. Замойський). Знаменна риса цього етапу − відкритість часопису до новітніх проявів художньої творчості та технічної винахідливості. В останньому випуску першої серії в статтях Т. Чижевського "Мій футуризм", Б. Ясенського "Польський футуризм. Баланс" і Т. Пейпера "Футуризм. Аналіз і критика" зроблено символічний підсумок здобутків футуризму. У програмних публікаціях писали про проблеми мистецтва у світлі тогочасних цивілізаційних процесів, про метафору як засіб розбудови поетичної реальності.

"Zwrotnica" у цей період демонструє модель авангардного літературного видання, у якому органічно співіснують і взаємопроникають різні види мистецтва. Друкуються статті Т. Пейпера про Лєжера й пуризм із кольоровими ілюстраціями, про фільм, театр і цирк, статті В. Стшемінського про супрематизм, Л. Хвістка про театр. Колектив дбав про високий рівень технічного оформлення, наполегливо підкреслював єдність міжнародного авангардного руху не тільки в статтях, але й у листах та кореспонденціях із-за кордону (стаття Тцари, лист Марінетті, стаття Бодуена де Куртене, кореспонденції Д. Мілода і т. д.). Інформували про розвиток кіно, радіо, технічні відкриття, які розглядали як естетичні категорії, як складові поняття нової краси й мистецтва. Тон видання був подекуди навіть агресивний та емоційний. Згідно з твердженням Ст. Яворського, часопис видавався за кошти Т. Пейпера, С. Віткевича, А. Замойського та ін. [240, 77].

2-й етап припав на 1926−1927 рр. "Zwrotnica" вважалася часописом вузько окресленої мистецької групи. Т. Пейпер був редактором і видавцем; підписувалася група ("Piątka") художників; поряд із Т. Пейпером − Я. Бженковський, Я. Курек, Ю. Пшибось, К. Подсадецький. Через деякий час до них приєднався видатний художник і теоретик мистецтва В. Стжемінський. Публіцистика Т. Пейпера, надрукована в другій серії

видання, розвивала й викладала тези програмних статей попереднього періоду, а також виданої раніше (1925 р.) лекції “Nowe usta”.

Гострота й полемічність публікацій цього етапу вплинули на подальшу долю часопису. Опублікована стаття Ю. Пшибося “Chamuły poezji”, у якій безкомпромісно критикував творчість Я. Каспровича, Е. Зегадловича та Ю. Віттліна, звинувачував їх у культивуванні дешевої народності, художнього пасеїзму й вульгаризаторства, зіграла вирішальну роль. Зд. Марцінув вважав, що причиною таких нападок стало прагнення Ю. Пшибося бачити у творчості певне ідейне заангажування та виразне художнє новаторство [338, 203]. Пасквільський тон цього нападу спричинив протести з боку літературної критики і бойкот часопису. У другій серії видання головним теоретиком виступав Ю. Пшибось. Тут опублікував свої статті “Людина над природою”, “Людина в речах”, “Ідея правил”, у яких спирався на засадничі ідеї Т. Пейпера.

Традиції часопису “Zwrotnica” продовжив Я. Бженковський, який почав видавати в Парижі польсько-французький журнал “L’art Contemporain – Sztuka Współczesna”), що певний час він виконував функцію періодичного органу групи. Тут друкувалися С. Бруч, Ю. Чехович, Я. Курек, Ю. Пшибось, А. Важик. Редакція доклала чимало зусиль для популяризації польської літератури у Франції та Європі. Ідеологічні підвалини часопису спиралися на естетичні погляди молодого редактора, які частково викладені в передовій статті “Kilometraż” (“Kilometraż 2” і “Kilometraż 3”) пера Я. Бженковського. Текст відкривав усі три числа журналу. Письменник, аналізуючи новітнє мистецтво, підходив до оцінки явищ крізь призму контрасту реалій зовнішнього світу та форм абстрактного, відкриваючи “у тому зіставленні функціональні вартості” [309, 5].

Еволюцію польського авангардного руху продовжив часопис “Linia” (1931−1933). Вийшло п’ять чисел; редагував і видавав його Ялу Курек; співпрацювали Я. Бженковський, Ю. Пшибось, М. Чухновський. Друкувалося багато теоретичних статей Т. Пейпера, творів старих і молодих

прихильників авангарду. Тут в 1932 р. з'явилися твори митців інших літературних груп Т. Буйніцького, Ю. Маслінського, Ч. Мілоша, Є. Загурського ("Żagary"), С. Пєнтака ("Okolica Poetów"), М. Чухновського ("Wieś – jej pieśń"), С. Віткевича.

"Linia" виходила із підзаголовком "часопис літературного авангарду" та була відкритою трибуною для новаторів поза групою. Після 1933 р. авангардисти не мали власного видання, але розвиток їх теоретичної думки тривав. Друкувалися в інших виданнях („Pion", „Wiadomości Literackie" та ін.). Група рішуче протиставлялася зразкам лірики Молодої Польщі, скамандритам, експресіонізму, дадаїзму, сюрреалізму. У др. пол. 30-х років щоразу виразніше індивідуалізувалися мистецькі шляхи поетів групи: одні перейшли до форм заангажованої чи революційної поезії (Т. Пейпер, М. Чухновський), інші наблизилися до сюрреалізму (Я. Бженковський). Усі члени краківського авангардного руху відкидали концепцію утилітарної літератури, надаючи перевагу творчості як такій. У статтях 30-х років простежується еволюція до поняття уяви та її візуалізації. З'являється теорія "фрагментарних видінь", де ключовим було питання "що бачить читач очима поезії". Вождями теоретичної думки стали Ю. Пшибось, Я. Бженковський, Я. Курек. Їх програма мала величезний вплив на подальший розвиток літератури, особливо поезії.

До теоретичної та художньої практики митців "Краківської Авангарди" зверталося покоління "Другої Авангарди". До явищ "Другої Авангарди" польські критики відносять творчість Ю. Чеховича й пов'язаної з ним люблінської поетичної школи, поетів Г. Домінського, В. Іванюка, Ю. Лободовського, Б. Міхальського, С. П'єнтака, Ю. Спєвака та ін., а також діяльність групи поетів і публіцистів, згрупованих довкола віленського часопису "Żagary" – Т. Буйніцького, Ю. Маслінського, Ч. Мілоша, Є. Путрамента, А. Римкевича, Ю. Загурського й ін.

На поч. 1923 р. в Любліні з'явилася група під назвою "Рефлектор", яка не мала в Польщі аналогій. На літературних вечорах сформувався склад

групи під керівництвом теоретика літератури Ч. Бобровського. В зустрічах і дискусіях брали участь К. Бєльський, Ю. Чехович, В. Гралєвський, Ст. Гжендзінський. Ще до офіційної появи групи виник часопис із провокаційною назвою “Lucyfer” (1921−1922) за редакцією С. Закревського. Перше число конфіскували через публікацію твору К. Бєльського “Dytyramb szatański”. Напади політиків надали люблінським літераторам розголосу в усій Польщі. Другий випуск часопису був останнім. Тоді вирішили видавати “Reflektor” (1923−1925). Головним теоретиком залишився Ч. Бобровський, але мистецьку домінанту формував Ю. Чехович. Видання втілювало засади авангардизму з численними проявами футуристичних постулатів. Ініціаторами нового видання були В. Гралєвський і К. А. Яворський, відомий пізніше як видавець та редактор надзвичайно відомого літературного місячника “Kamena”. У виданні дебютував весь міжвоєнний літературний Люблін. На його сторінках можна зустріти видатні імена польської літератури: С. Млодоженєц, С. Пєнтак, Ю. Пшибось, А. Стерн, В. Ван-дурський, А. Важик.

Редакція співпрацювала з часописами “Blok”, “Almanach Nowej Sztuki”, симпатизувала журналу “Zwrotnica”, друкували багато перекладів найновішої поезії, особливо французької: Г. Аполлінера, Ж. Кокто, М. Якоба. Видавали бібліотеку журналу. Літературне покоління тяжіло до катастрофізму, суспільного радикалізму, симпатизували лівим ідеям. Яскраво й гостро презентували суспільну проблематику, болісно відчували історію та її владу над людиною. Метафізичні питання прагнули вирішити за посередництвом мистецтва й поезії.

У 30-х рр. авангардні традиції люблінців намагався відновити Ю. Лободовський. 1932 р. почав видавати суспільно-літературний місячник “Barykady”, де планував співпрацю із Ю. Чеховичом, М. Чухновським, М. Пєхалом, Г. Тимофєєвим. Після конфіскації другого числа видання не відновилося. Через два роки Ю. Лободовський знову пробує видавати часопис. У Любліні з’явились “Dźwigary” (1934−1935). Вийшло тільки два

числа. Місячник декларував продовження традицій часопису “Barykady”, був радикальним і лівим. Редакція писала про опозицію до “Скамандра” і “Краківської Авангарди”. У першому числі друкувалися Ю. Чехович, Ю. Лободовський, Ч. Мілош, С. П’єнтак, Є. Путрамент. Другий випуск присвячувався поетам революційного й робітничого Лодзя.

1936 року Ю. Чехович планував видавати “Zmowu” (“Змову”). Т. Клак писав, що до співпраці в запланованому часописі мали бути запрошені Т. Буйніцький, Я. Бженковський, В. Гомбрович, Я. Івашкевич, Б. Міцінський, Є. Стемповський. “Ця констеляція прізвищ свідчить про рівень ставлення до концепції видання вузько колективного, тому що гасло «авангард» починало набирати історичного значення й залишалося воно за краківською групою”, − зазначав дослідник [270, 168].

Заплановане видання мало поєднати всі відгалуження авангарду, мало бути до певного рівня еклектичним із відтінком “західності”. Однак розчарування письменника змінили його плани. “Хоч і минув час, коли мистецтво обтяжували примхи коронованих тиранів, починається період неволі, хто знає, чи не тяжчої, створеної вищими ідеями. Маю на увазі пута, якими обплутують мистецтво суспільні теорії різного ґатунку: марксизми, расизми, обожнення держави і т. ін.”, − писав Ю. Чехович у статті під назвою “Декларація прав митця” (1935) [307, 93].

Надзвичайно важливу роль у розвитку польської літератури ХХ ст. відіграли віленська літературна група і часопис “Żagary”. Її творцями були А. Бохдзєвич, Т. Буйніцький, Т. Бирський, А. Голубєв, Ю. Маслінський, Ч. Мілош, Ст. Єндриховський, Є. Путрамент, Ал. Римкевич, Є. Загурський, Г. Дембінський. Трибуною творчого колективу став місячник “Żagary” (1931−1934), певний період замінений на “Piony”. Перші два випуски виходили як додаток до віленського щоденного консервативного “Słowa” і лише в третьому випуску часопис став незалежною трибуною групи. Завдяки журналістському таланту С. Мацкевича ззовні досить скромне видання стало надзвичайно популярним і набуло розголосу по всій міжвоєнній Польщі.

Ідеологом видання спершу виступив Г. Дембінський; важливі програмні статті друкували С. Єнджиховський, Ч. Мілош, Є. Загурський, Ю. Маслінський. Усі вони були видатними публіцистами; про словесну віртуозність їх маніфестів свідчать самі назви: “Дефіляда померлих богів” Г. Дембінського, “Бульйон зі цвяхів” Ч. Мілоша, “Радіон сам пере” Є. Загурського. У принципових питаннях спиралися на романтичне прагнення змінити світ. На сторінках видання означили себе як “крокуюче Вільно”, підзаголовок часопису – “місячник крокуючого Вільна, присвячений мистецтву”. “«Крокуюче Вільно» охоплювало невелику групу академічної молоді, рекрутувалася вона із товариського колективу під назвою «Клуб інтелектуалістів»... Їх притягувала не тільки поезія, а також – щонайважливіше – політика та ідеологія… Молоді поети мали добрі вірші, але не мали грошей на їх видання, звідси виникла потреба меценатства”, − писав про них Т. Клак [270, 9-10].

Редактор С. Мацкевич дозволив молодим митцям свободу висловлювань у літературних публікаціях, а вони почали писати про націоналізацію фабрик, парцеляцію маєтків, про колективізацію. Редакцію звинуватили в комуністичній заангажованості, яка не збігалась із програмою консервативного “Słowa”, додатком якого вони були. Група взяла іншу назву, оскільки стара належала попередньому власникові. Почали видавати додаток “Piony” (1932). На сторінках “Słowa” свій додаток деякий час видавала група “Смуга”. Редактором був А. Мікулко, а провідним публіцистом − М. Котліцький. Згодом разом утворили колектив і спільно почали видавати під старою назвою, але вже не додаток, а самостійне видання “Żagary” (1933−1934).

Усі творчі колективи покоління “Другої Авангарди” поєднував суспільний радикалізм, використання здобутків “Краківської Авангарди”, світоглядний катастрофізм. Поети-авангардисти 30-х років культивували епічні жанрові форми (поеми) та фрагментарність композиції (“Przyjście wroga” Загурський, “Trzy zimy” Мілош, “Czas apokaliptyczny” Чехович). У

своїй творчості часто представляли світ із космічної перспективи. В осередку “Другої Авангарди” викристалізувалося багато яскравих індивідуальностей: Ю. Чехович, С. П’єнтак, Ю. Лободовський, Ч. Мілош. У публіцистиці намагалися вирішити глобальні вселюдські проблеми.

Деякі дослідники відносять до кола “Другої Авангарди” також групу “Kwadryga” (1927−1931) − поетичне угруповання, яке виникло у Варшаві на переломі 20-30-х років. Групу сформували друзі по університетській лаві, і базувалася вона на зв’язках покоління, ідейній спільності та ліво-радикальному світогляді. Її трибуною був часопис “Kwadryga”. На перший випуск субвенцію дало Міністерство освіти Польщі, інші фінансувала сама група. Видання виходило в газетному форматі, через матеріальні проблеми – нерегулярно, хоч редактори намагалися надати йому періодичність місячника. Тираж видання не переважив кількасот примірників.

Незважаючи на це, часопис був досить популярним. Виходила “Бібліотека «Квадриги»”, у якій надруковані твори С. Цесельчука, С. Добровольського, С. Флюковського, К. Галчинського, А. Малішевського, Н. Ридзевської, В. Слободніка. Довкола видання постійно тривали полеміки; дискутували з приводу творчих засад скамандритів, виголошували звернення та протести – усе це творило ауру зацікавлення й чималої популярності. Практикували постійний діалог із читачами: проводили поетичні вечори у Варшаві, імпрези в Лодзі, Білостоку, Гродно, Вільно, Кракові, організовували зустрічі з поетами та ін.

Менш радикальним у своїх деклараціях та творчих принципах був польський експресіонізм – літературне угруповання, яке сформувалось у 1917−1922 рр. у Познані довкола часопису “Zdrój”. Засновниками видання були С. Пшибишевський та Є. Гулевич, редактором − В. Гулевич. У редакції працювали А. Бернарський, В. Гожиц, В. Скотарек, Я. Стур й ін. Часопис мав своїх кореспондентів у Кракові – С. Есмановський, у Львові – Я. Гешвінд, Ю. Віттлін, у Варшаві – Я. Івашкевич, Я. Слівінський, Е. Зегалдович. Видання виходило з підзаголовком “присвячене мистецтву та духовній

культурі", мало чудове зовнішнє оформлення. Обсяг двотижневика становив 32 сторінки, а шість випусків складали том, тираж якого сягав 1500 примірників.

Кожен випуск мав сталу структуру. Відкривала часопис вступна стаття, яка обов'язково містила афоризми та висловлювання А. Міцкевича, Ю. Словацького чи Ц. Норвіда. Друкували поезію, прозу, переклади зарубіжних авторів, праці з теорії мистецтва та філософії. Закінчувалися випуски рубрикою "Miscellanea", де вміщували рецензії, замітки, відповіді редакції, листи, повідомлення, видавничі новинки. Окрему сторінку займали ілюстрації, які були органічною складовою видання. Насамперед це репродукції Ван Гога, П. Клее, Х. Матісса, П. Пікассо, Л. Хвістка, Т. Чижевського, А. і З. Пронашко, С. Шмай, Є. Спихальського, А. М. Свінарського, Я. Вронецького, А. Замойського та ін.

Практикували численні супутні акції, за допомогою яких старалися культурно розбудити суспільство, розвинути патріотизм, підняти рівень відсталих частин краю. Виходила бібліотека видання, друкували почтові листівки з репродукціями видатних художників. Організовували поетичні ранки та вечори в інших містах, презентували музичні композиції, картини, новітній танець, виступали на теми сучасного мистецтва. Вели свідому боротьбу за нову людину та нове суспільство.

Творцем програми екпресіонізму вважався С. Пшибишевський. Він написав вступне слово до першого випуску, де головним чином виклав свою теорію. Згодом С. Пшибишевський опублікував програмні тексти "Powrotna fala. Naokoło ekspresjonizmu", "Ekspresjonizm – Słowacki i Genezis z Ducha". Поряд із Пшибишевським програмні статті друкували Є. Гулевич, Я. Стур, З. Косідовський. "Експресіонізм" трактували позачасово, як назву напрямів, що презентували мистецтво Духу – протиставлене мистецтву Матерії, яким нехтували, називаючи його "імпресіонізмом". Були переконані в необхідності духовного відродження народу й людства після великої війни та перед небезпекою, яку несе із собою бездушна новітня цивілізація.

“Zdrój” належав до творчого колективу, який найповніше ввійшов у європейський літературний процес і підтримував активну співпрацю з європейськими рухами. С. Пшибишевський переніс на польський ґрунт багато новаторських тенденцій із німецькомовного середовища. Тут з’явилися твори Г. Бенна, Ос. Кокошка, Е. Ласкер-Шуллер, А. Ліхтенштейна, К. Пінтуса. Редакція часто організовувала публічні презентації творів польського та світового експресіонізму. Навесні 1918 року група “Бунт” організувала в Познані виставку творів експресіонізму. В червні відкрили свою виставку в Берліні, потім у Дюссельдорфі. Про них писали німецькі експресіоністські видання “Die Aktion” і “Der Sturm”, публікували переклади віршів і маніфестів. У познанському журналі друкувалися видатні імена світової літератури: Л. Андреєв, К. Чапек, Ф. Марінетті, Р. Кіплінг, Е. По, О. Вальд та ін. Із польських митців: С. Кубіцький, Я. Стур, Ю. Віттлін, Е. Зегадлович.

1922 року “Zdrój” припинив своє існування. Дослідники вказували на фінансові труднощі й зв’язок із політичною діяльністю. “Після приходу в групу молодих, найбільш значимі з них С. Кубіцький і А. Бедерський, часопис почав виступати на політичні теми. Виступав проти сепаратистської політики Верховних народних зборів, за з’єднання Великопольщі з центром. Це викликало атаки національно-демократичної преси і познанської адміністрації, що могло спричинити появу фінансових труднощів”, − зазначала К. Сєроцька [407, 91].

Польський експресіонізм увійшов в історію польської літератури більшою мірою своїми маніфестами. У його програмі проголошувався несподіваний для авангардних рухів зв’язок із романтичною духовною традицією. Вождем вважали Ю. Словацького та його концепцію містичного еволюціонізму. Саме тому Є. Квятковський відносить експресіонізм до еволюційних літературних рухів польського міжвоєння, які прив’язувалися до традиції [304, 14]. У своїх програмних виступах зверталися до актуальних суспільних проблем. Є. Гулевич у статті “Gdy Trójca w Jednię się przemienia”

вітав відродження польської держави, закликав суспільство до активності в її розбудові (том 5, № 2). Редакційна стаття “Naczelnikowi hołd” присвячувалась Ю. Пілсудському. Підкреслювали його вирішальну роль в історичній долі польського народу (том 5, № 5-6). Перегляд засад католицизму запропонував С. Пшибишевський у статті “Sny na jawie” (том 3, № 3), у якій також відстоював ідею школи без релігійних переконань.

На відміну від польського експресіонізму, у міжвоєнній Польщі існувала літературна група, яка жодного разу не виголосила ні маніфесту, ні творчої програми, однак її діяльність упродовж 20−30-х років мала величезний вплив на літературне і в цілому культурне життя суспільства. Йдеться про “Скамандр”. Цей вплив на громадську думку здійснювали насамперед за посередництвом періодичних видань, із якими пов’язана діяльність групи.

Ще під час першої світової війни у Варшавському університеті було засновано журнал молодих під назвою “Pro Arte et Studio”, який виходив у 1916-1919 рр. Редактором і видавцем був Ед. Бойе, а в першому редакційному комітеті працювали А. Булаковський, Ю. Ейсмонд, Е. Гольдер, В. Гольдман, С. Лієр, Ч. Московський, Ст. Папроцький, В. Тополінський. У сьомому числі журналу за 1917 р. з’явився секретарем редакції Меч. Гриджевський, пізніше − творець польської журналістики XX ст. європейського масштабу. У 15-му номері 1919 року зустрічаємо ім’я Я. Лехоня як головного редактора, а назва змінюється на “Pro Arte. Pismo młodzieży akademickiej”.

Історики літератури вважають, що ініціативи часопису стали прапричиною появи варшавських літературних груп і натхненням до започаткування інших часописів, до яких належали насамперед місячник “Skamander” і тижневик “Wiadomości Literackie”, редаговані М. Гриджевським. К. Сєроцька пише: “В 1919 році виходить останній номер «Pro Arte», переможно опанований скамандритами, а саме пікадорчиками, групою Пікадора, так їх тоді називали, тому що кав’ярня «Під Пікадором» створила

свою першу, ще не підтверджену офіційною програмою трибуну. Ідеали чистого мистецтва, високої культури і т. п., проголошені періодичними виданнями на початкових етапах існування, стали швидко розбиті й закинуті молодою групою поетів, що прагнула створити нову іншу поезію, суголосну вимогам часу, постулатами якого були конкретність, демократизація, «буденність». Публікація вірша Ю. Тувіма «Весна» в 10 числі 1918 р. привела до двірцевого перевороту в редакції, а той, у свою чергу, – до персональних змін у місячнику, який став фактичним, хоч ще не офіційним органом групи «Скамандр»" [407, 94-95].

У 1920 р. виник поетичний місячник "Skamander", який виходив двома періодами: 1920−1928, 1935−1939 рр. "Скамандр" був найбільш стриманою групою щодо програмотворчості. Найсильніше та найтриваліше вписалася вона у пам'ять сучасників та в історію польської літератури. Це зумовила фундаментальність поезії митців, а також привабливість пов'язаних із ними часописів: початковий "Pro Arte et Studio", потім "Pro Arte", поетичний місячник "Skamander", суспільно-літературний тижневик "Wiadomości Literackie". Велику роль відіграла нова форма спілкування з читачем, запозичена із Росії та Заходу, виступи в кав'ярнях, особливо в кав'ярні "Pod Picadorem" у Варшаві на вулиці Новий Світ. Усе відбувалося під впливом досвіду й авторитету Меч. Гриджевського, редактора й видавця обох часописів групи. Мала значення й сатирично-гумористична діяльність (політичні "шопки" − польський народний жанр), пізніше співпраця із сатиричним часописом "Cyrulik Warszawski" (1926−1934), де редактором певний час був Я. Лехонь.

Поява "Скамандру" мала величезний вплив не тільки на літературне життя столиці, але й на зміну поглядів на поезію в масштабах цілого краю. Поява групи збіглась із суспільною потребою в іншому форматі поезії, у новій ролі поета в повоєнній дійсності. Поети "Скамандру" в момент старту не мали опонентів серед представників свого покоління. "Кожна нова група, кожен новий напрям мусили вже пристосовуватися до «Скамандра»,

акцептуючи його або протиставляючись йому. У кожному разі не могли залишитися байдужими. Звідси усталений дискусійний фермент довкола видання, багато полеміки, обговорення, контроверсійні виступи і т. п. Скамандрити і їх періодичні видання були атаковані однаково як із позицій новаторсько-авангардистських, так і традиційно-консервативних", − писала К. Сєроцька [407, 95].

У першому випуску місячника знаходимо такі імена, як Ю. Кадена-Бандровський, Е. Брейтер, М. Гриджевський, В. Гожиц, Я. Івашкевич, К. Іжиковський, В. Жимовський, Лєшек Сєрафинович (знаний під поетичним псевдонімом Я. Лехонь), А. Слонімський, Ю. Тувім, К. Вєжинський, В. Завістовський. Усі ці письменники мали велике значення в польській літературі XX ст. Вплив на прихильне суспільне сприйняття програми "Скамандра" мав саме часопис, на сторінках якого з'являлися вірші, статті, полеміки. Крім "великої п'ятірки" (Івашкевич, Лехонь, Слонімський, Тувім, Вєжинський) у місячнику друкувались автори, названі другим напрямом "Скамандра" (М. Браун, К. Ілаковічувна, Є. Лєберт, М. Павліковська-Ясножевська, Л. Подгорський-Охолув). Формально не були пов'язані з групою, але друкували свої твори такі автори, як В. Бронєвський та А. Важик, критичні статті – С. Балінський, Ю. Кадена-Бандровський, С. Напєрський, С. І. Віткевич, В. Завістовський і ін. Багато було перекладів: з античних авторів – Гомер, Овідій; з іспанців – Кальдерон; із французьких авторів порубіжжя – Рембо, із сучасників групи – Єсенін, Маяковський та ін.

Літературне угруповання формально перестало існувати, а часопис далі відігравав свою роль у суспільстві. Авторитетною залишалась індивідуальна творчість скамандритів. "Коли перестала існувати група, залишився «впізнаваний» спосіб писання, певна модель поезії, добре відпрацьована у поетів поза групою, а особливо митці, які походили із «Скамандра», надалі мали велику популярність. Навіть на еміграції під час II війни колишні скамандрити не перестали бути силою − як найбільш значимі особистості,

поети, які формують громадську думку, виражають колективні переживання", − писала дослідниця літератури А. Насіловська [352, 12-13].

На час перерви у виході "Скамандра" скамандрити колективно перенеслися до тижневика "Wiadomości Literackie". Друга поява "Скамандра" 1935 року пов'язана з цим тижневиком, оскільки виходили вже під спільною редакцією.

В історії групи дослідники виділяють три відмінні періоди: формування групи, колективної діяльності та розпаду [432, 1004]. Спільна діяльність ґрунтувалася на опозиції до модернізму. Заперечення поетичних взірців Молодої Польщі сприяло налагодженню контактів із групами експресіоністів та футуристів. Сформували нову "скамандритську" модель літературної групи, у практиці якої застосували новий засіб літературної комунікації – контакт із широким колом читачів. Завдяки їх практиці розширення літературних адресатів стало характерною рисою доби міжвоєння.

На перший період припадають і книжкові дебюти скамандритів. Поступова інституціалізація та комерціалізація видавничого ринку у 20−30-ті роки зумовила необхідність опіки патрона. Особливу роль в історії групи та її часописів відіграв М. Гриджевський як імпресаріо, який організовував та узгоджував усі дії. На широкі контакти з аудиторією вплинули і приятельські зв'язки скамандритів із політичними колами пілсудчиків, які прагнули створити інституції культурної політики. Це позиціонувало часопис на боці демократичних сил.

Період колективної діяльності Я. Стрaдецький називає "фазою віталістично-оптимістичною" [432, 1006], а групу в цілому вважає ситуативною. Своєрідність здобутків і пропозицій "Скамандра" великою мірою зумовлена новою суспільною ситуацією, яка склалась. Історичний момент перелому: отримання незалежності, зміна суспільної ролі літератури щодо концепції поета та його обов'язків перед народом, криза розуміння літератури попереднього покоління Молодої Польщі, зацікавлення

сучасністю й цивілізаційною проблематикою – сприяли особливій актуальності творчості скамандритів.

Велику роль у зростанні популярності групи відіграли приватні літературні салони, модні варшавські місця, кав'ярні й т. д. Скамандрити брали участь у багатьох поетичних конкурсах, були членами комісій із присудження літературних нагород і т. д., їхні вірші виступали мірилом рівня тодішньої поезії, вони були партнерами в поетичних суперечках, у дискусіях із ними формувалися програми інших груп ("Краківська Авангарда", "Квадрига").

На поч. 30-х (із 1929 р.) спостерігається занепад віталістично-оптимістичних тенденцій та розвиток класицистичних, поглиблення світоглядних відмінностей між членами групи. На цей процес повпливали різні політичні події: період авторитарних урядів Ю. Пілсудського, діяльність "групи полковників", брестська справа 1930 року, антисемітська кампанія, переформування санаційного табору після смерті Ю. Пілсудського в 1935 році і т. д. Однак у культурній свідомості суспільства "Скамандр" залишався групою завдяки солідарній діяльності членів довкола часописів та позиції критики. Поетична система "Скамандра" залишалася цілісною в їхніх статтях і виступах. Антискамандритські кампанії також сприяли цьому. Інтегрувалися довкола тижневика "Wiadomości Literackie", де Ю. Тувім і А. Слонімський були співредакторами. У громадській думці модель тижневика збігалась із моделлю групи. Внутрішні суперечності групи поглибились у 1935 р., однак вони не виносились на широку аудиторію, хоч і призвели до спочатку неофіційного й не оприлюдненого публічно розпаду групи. Офіційний розпад настав у час Другої світової війни, після спроб консолідації в еміграційному виданні "Wiadomości" у Парижі, а потім у Лондоні.

Більш віддаленим від проблематики вузьколітературної, більш узагальненим, менш оригінальним за змістом та оформленням був часопис "Ponowa" (1921−1922), згодом "Czartak" – три випуски у форматі альманаху,

які вийшли у 20-х роках: 1922 – Вадовіце, 1925 – Варшава, 1928 – Краків із підзаголовком “літературно-мистецький місячник”. Членами групи були Е. Зегадлович, Ю. Бжостовська, Я. Міллер та Е. Козіковський. Колектив витримував критичну дистанцію щодо інших угруповань. Це було невід’ємним елементом тодішньої стратегії літературної групи. Ініціатором місячника був Е. Зегадлович. Йому належала назва, яка була запозиченням із бескидського діалекту й означала сторожку або камінну будову невідомого походження й призначення. Е. Зегадлович писав, що чартак у XVII ст. був каплицею аріан, а це частково відображало інтенції групи.

Ґ. Ґазда вважає, що цей колектив ніколи не був групою у соціологічно-літературному значенні як скамандрити чи краківські авангардисти, тому що спирався на спорадичні особисті контакти, мав великі часові проміжки між випусками видання, низький його наклад та елітарний обіг [220, 127]. Тісні межі групи, нерегулярність видання, залежність від меценатів згодом призвели до закриття. Серед молодих прихильників часопису були В. Левік, Є. Сківський, А. Свінарський. Редакція співпрацювала з багатьма художниками (Фалат, Вейс, Пронашко, Коварський, Міски, Мрозінський, Гедлічка, Пожондковський). Про “Czartak” багато писала критика й це частково привертало увагу читача.

Програмні виступи таких літературних груп, як скамандрити, футуристи, статті Л. Хвістка, С. Віткевича, Т. Пейпера, з одного боку, акцептували зв’язок поезії із поточним життям, а з іншого − впливали на факт звільнення літератури від національних і суспільних обов’язків. У різних аспектах і різною мірою вони всі висловлювалися за автономію літературної творчості. Більшість із них поширювала поезію, тісно пов’язану із суспільною реальністю нової епохи, але поезію, яка мала зберегти щодо тієї реальності повну суверенність. У періодиці декларували творчість, суголосну викликам доби.

Поряд із розвитком авангардних тенденцій у 30-ті роки в польській літературі сформувався (так само не без західноєвропейського впливу) новий

рух, який характеризувався посиленою увагою літератури до конкретних подій суспільного та особистісного життя. Він не мав свого часопису, однак згуртував довкола групу талановитих митців, яка офіційно проіснувала недовго, але започаткувала явище, що дотепер існує й розвивається під назвою “література факту”. Термін “література факту” є відповідником уживаного в українському літературознавстві терміна “документальна література” чи англійського література “non fiction”.

Культ факту став засадничим постулатом літературної групи “Przedmieście” (“Пшедмєсцє”), яку заснували Г. Богушевська та Є. Корнацький. До неї належали письменники З. Налковська, В. Ковальський, Г. Морцінек, С. Рей, Г. Крахельська. Поряд із варшавським існував львівський відділок. До нього відносили Г. Гурську, Анну та Єжи Ковальсци, Я. Бжозу. З. Налковська певною мірою була попередницею групи. Уже в 1926 р. у тижневику “Wiadomości Literackie” (№ 51−52) у статті “Pisana rzeczywistość” писала про поворот французької прози до пафосу автентичності, вказувала на щоразу виразніший культ живої реальності, на поворот від задуму й інтриги на користь враження про те, що справді відбулося.

“Пшедмєсцє” стало винятковим явищем у польській літературі, бо це була група прозаїків, на відміну від інших угруповань, і мала характер інституції. Формально заснований “Zespół Literacki «Przedmieście»” 1933-го та формально добровільно розпущений 1937-го, щось середнє між літературною групою й громадською організацією з певними науковими амбіціями. Мали сформульовану програму, статут, складений Г. Богушевською і Є. Корнацьким, який прийняли всі члени. Відкидали фікцію й фантазування, декларували культ факту, акцентували на спостереженні, яке мало перетворити текст літератури на інструмент суспільного дослідження. Постулювали творення нових форм, індивідуальних і колективних. Жадали звернення погляду й уваги на елементи пролетарського життя, особливо на трагічність становища безробітного пролетаріату, говорили про необхідність

налагодження контактів із письменниками нацменшин. Узяли багато від натуралізму і французького популізму. Друкувались у тижневику “Wiadomości Literackie” й інших літературних виданнях.

“Квадрига”, “Жаґари”, “Пшедмєсцє” − це групи, які проголошували примат життя над мистецтвом, колективу над індивідуумом, ідеологічно ліві, однак й ідеологічно, і політично суверенні.

У др. пол. 30-х років у Остшешові Великопольському виникла літературна група, що ввійшла в історію польської літератури під гаслом автентизму. Автентизм як напрям у поезії сформувався під впливом часопису “Okolica Poetów” (1935−1939), який редагував і видавав Ст. Чернік. Фінансові витрати на видання частково покривав редактор, частково − приватні меценати та Фонд Національної Культури [222, 47]. Усього вийшло 42 числа. Перший випуск мав обсяг 24 сторінки книжкового формату й тираж 300 примірників. Часто писали про матеріальні труднощі. Назва “Okolica Poetów” була символічною, означала певне коло, замкнену цілість. У редакторській замітці до першого числа йшлося про те, що часопис є втіленням нових засад, трибуною презентації творчості, форумом інтеграції поетів-однодумців. Цей журналістський проект був втіленням надії на видання літературного часопису в провінції, далеко від великих культурних центрів.

Центральне місце в місячнику займала польська поезія. Виходили тематичні випуски, присвячені старогрецькій поезії, древньоримській, литовській. Існував відділ перекладів, у якому друкували Мандельштама, Тракля, Якоба, Елюара, Супервєллеа, Тцара, Кокто, Гамсуна та ін. Крім поезії, представлена й літературна критика – програмні тексти С. Черніка та інших авторів, прихильних до його естетичних засад. У кінці кожного випуску публікували рецензії на поетичні збірки, замітки, огляди преси, повідомлення, кореспонденції читачів. Передостанній випуск (подвійний, № 1−2 1939) був своєрідною антологією польської поезії 1918−1938 років з інтерпретаціями й коментарями С. Черніка.

Місячник “Okolica Poetów” став втілення поетичної програми С. Черніка. Ґ. Ґазда стверджує, що відкритість була свідомою стратегією редактора, оскільки неможливо було втримати ідейно заангажований замкнутий часопис у суспільних умовах к. 30-х років [222, 48].

Творчість членів групи тісно пов’язана із родоводом та середовищем митців. Категорія правди чи поетичної правдивості відкидала свободу уяви поета, натомість допускала фантазієтворчість, яка мала ґрунтуватися на синтезі життєвого досвіду та внутрішніх порухів. Із часописом співпрацювали поети-автентисти Ю. Фрасік, Ю. Ожог, Ч. Янчарський, С. П’єнтак, Я. Пєтркевич. Сформували спільну поетику, але місячник був відкритим для митців усіх напрямів, хоч свою програму вибудовували на опозиції як до “Скамандра”, так і до “Краківської Авангарди”. У виданні публікувалися знані й молоді поети: Л. Стафф, Ю. Тувім, К. Вєжинський, Я. Івашкевич, А. Слонімський, М. Павліковська-Ясножевська, Я. Лехонь, К. Іллаковічувна, С. Напєрський; колишні члени “Квадриги” − С. Добровольський, К. Галчинський, С. Флуковський, В. Слободнік, М. Пєхал; жаґаристи − Є. Путрамент, Є. Загурський; авангардисти − Ю. Пшибось, Т. Пейпер, Я. Бженковський; колишні футуристи – Т. Чижевський, С. Млодоженєц; Е. Козіковський та б. ін. Презентативне гроно імен на шпальтах видання піднімало ранг часопису і С. Черніка як творця автентизму. Проект поетичного органу, призначений для всіх без огляду на прийняту поетику, давав можливість дійти до справжніх і впливових читачів.

Свою поетичну програму С. Чернік виклав на сторінках місячника “Okolica Poetów” у виступах: “Стиль в ліриці” (№ 1), “Діалог в ліриці” (№ 2), “Поетична фантазієтворчість” (№ 4−5). Стаття “Що і як” (1936 № 10) була сконцентрованим викладом художнього маніфесту, який умістився в 13 тез. У 1936 році (№ 6) редактор оголосив анкету “Як постає вірш”, відповіді на яку довели, що існувало багато прихильників програми С. Черніка. Це С. Пєнтак, Т. Демчик, Є. Пєтркевич, Є. Ожуг, Я. Фрасік, Ч. Янчарський,

С. Шайдак, Б. Кобринський та ін. Вони не були єдиним колективом, тому дослідники говорять про поетичну школу С. Черніка. Поетів-автентистів об'єднувало багато спільного: селянське походження (їх називали "єсенінцями"), своєрідний поетичний реалізм у представленні регіональної тематики, образи світу простих людей у їх щоденному й копіткому бутті, небайдужість до суспільних проблем (протест людей із низів), пейзажний сентименталізм, антиурбаністичні та антицивілізаційні ідеї.

Поява автентизму як течії в польській поезії міжвоєння великою мірою зумовлена непересічною особистістю С. Черніка (1899−1969). Селянське походження, чуттєві зв'язки із краєвидами, де народився та жив, екзистенція провінціала, свідома дистанція щодо тодішніх опініємворчих осередків і літературних тенденцій стали підвалиною незалежної програми. Автентизм С. Черніка був поетичним відповідником програми, репрезентованої групою "Przedmieście". Байдужість до суспільної проблематики, акцент на сферу внутрішніх переживань відділяли автентизм від літератури факту.

Окрему групу серед польської власне літературної періодики міжвоєння становили літературно-наукові видання, які в більшості зосереджувалися виключно на літературній творчості й призначалися для підготовленого кола читачів.

Українські вчені традиційно відносять наукову періодику до фахових часописів, які класифікуються за сферами науки й галузями виробничої та культурної діяльності. Н. Зелінська називає наукові видання "матеріальною формою існування науки" та "ядром професійної діяльності вчених" [31, 444]. Загальноприйнята їх тематична класифікація. До переваг наукової періодики над іншими науковими виданнями журалістикознавці відносять оперативність, доступний виклад, публічність та інші властивості [1, 454]. Ця група видань покликана підтримувати інформаційний зв'язок між членами наукової спільноти, формувати суспільну базу знань із відповідної галузі, апробувати інтелектуальні здобутки, поширювати наукові знання і т. д.

Наукова літературна періодика в Польщі бере свій початок ще від XIX ст. Тоді ж виникла традиція друкувати наукові тексти про літературу в періодиці. Проте наукові літературні видання відрізняються насамперед специфікою літературознавчих текстів та методикою їх публікації й розповсюдження. Незважаючи на значну відмінність характеру літературного дискурсу в наукових часописах та виданнях, призначених для широкої читацької аудиторії, завжди існує необхідність й утрудненість чіткого відмежування наукових літературознавчих текстів від публіцистичних (есе, нарису, популярного чи дидактичного тексту, рецензії).

Активне розповсюдження літературного дискурсу та різке збільшення його вагомості в процесі масової комунікації у 20−30-ті роки XX ст. сприяло виокремленню наукових часописів із-поміж споріднених видань: річників, звітів із засідань наукових інституцій і товариств, наукових зошитів вищих навчальних закладів, видавничих циклів і т. д.

Ще від середини XIX ст. поряд із виданнями, присвяченими іншим дисциплінам, напр. “Kwartalnik Historyczny”, існували загальнокультурні, які слугували в тому числі й для поширення рефлексії над літературою. Це “Biblioteka Warszawska” (1841−1914), “Przegląd Polski” (1866−1914), “Pszewodnik Naukowy i Literacki” (1873−1919) – місячний додаток до “Gazety Lwowskiej”, “Ateneum” (1873−1919), “Pszegląd Powszechny” (1884−1936). Наукові літературні часописи XX ст. у Польщі не завжди надаються до точної дефініції й чіткого відмежування від загальнокультурних. Основним критерієм може слугувати насамперед характер публікацій. На його підставі можна, безсумнівно, віднести до наукових літературних видань “Pamiętnik Literacki”, “Nowy Przegląd Literatury i Sztuki”, “Przegląd Warszawski”, “Przegląd Współczesny”, “Silva Rerum”, “Ruch Literacki” та ін. Літературно-наукові видання переважно поставали як презентанти певного наукового колективу чи кола фахівців, представляли погляди та втілювали інтелектуальні інтенції певної групи суспільства.

“Pamiętnik Literacki” − це квартальник, що присвячувався історії й критиці польської літератури, виходив від 1902 до 1939 року у Львові. Постав як орган Літературного товариства ім. А. Міцкевича і залишався ним до 1952 року. У міжвоєнний період редакторами були В. Хахн, В. Брухальський, Б. Ґубринович, Л. Бернацький за співпраці В. Брухальського і І. Хжановського та ін. Публікували, згідно з відозвою Товариства, праці, які стосувалися літератури всіх епох, зв’язків польської літератури зі світовою, застосовуючи “нову методику історії і літературної критики” [370, 690]. Видання стало найавторитетнішим польським літературознавчим часописом, яким є й дотепер. Діяли відділи “Rozprawy”, де друкувалися статті на межі генетики та біографістики, аналіз художніх творів та постатей митців, огляд літературних рухів, спостереження над впливами та запозиченнями, історія родів і жанрів, еволюція мотивів, порівняльні студії, тексти на межі літературознавства й інших гуманістичних дисциплін; “Матеріали і замітки”, де презентували знахідки, кореспонденції митців, важливу біографічну інформацію, підтвердження авторства; “Рецензії та огляди”, “Хроніка”, “Дискусії − Кореспонденції”.

У квартальнику друкували свої праці видатні польські літературознавці: А. Бельціковський, Б. Хлєбовський, П. Хмельовський, Р. Пілат, В. Спасович, С. Тарновський, А. Брюкнер, В. Брухнальський, І. Хжановський, Б. Губриновіч, В. Хан, В. Боровий, К. Гурський, Р. Інгарден, Є. Клейнер, С. Колбушевський, Є. Кжижановський, Е. Кухарський, С. Лемпіцький, З. Лемпіцький, М. Крідль, С. Пігонь, М. Шийковський, Є. Уєйський та ін. Значна частина розвідок, які стали класикою польського літературознавства ХХ ст., вперше були надруковані саме тут. Часопис мав середній тираж – 1800 примірників, середній обсяг річника становив 1600 сторінок [370, 688].

Місячник «Nowy Przegląd Literatury i Sztuki» виходив у Варшаві 1920-21 рр. До редакції входили В. Берент, В. Косцєльський, Л. Стафф, С. Жеромський. Видання мало літературно-мистецький характер,

друкувалися тексти художньої літератури, есе, критичні праці, переклади з європейських літератур. Переважали історико-літературні розвідки нової польської літератури, присвячені творчості Ю. Словацького, С. Виспянського, Я. Каспровича та ін., статті з історії та теорії театру.

Місячник «Przegląd Warszawski» виходив у Варшаві 1921-25 рр. як продовження попереднього наукового часопису. Редакторами були В. Боровий, С. Колачковський, М. Третер. Відділ художньої літератури обмежувався на користь проблем гуманістики. Основу кожного числа складав відділ досліджень і статей із багатьох сфер гуманітарних дисциплін, де головне місце займала наука про літературу. Зміст випусків великою мірою залежав від особи редактора. В. Боровий надавав перевагу серйозним історико-літературним розвідкам, С. Колачковський - філософії, психології, естетиці, М. Третер – історії та теорії мистецтва. Не було тематичного впорядкування публікацій: питання критики та історії літератури розглядались поряд із іншими дисциплінами. Такий своєрідний еклектизм і відсутність чітко окресленого адресата були зумовлені прагненням редакторів створити видання, яке служило би «справі польської культури», взаємному проникненню багатьох її сфер. Зі шпальт видання поширювалися передові гуманістичні ідеї європейського масштабу.

Місячник «Przegląd Współczesny» виходив в 1922-1935 рр. в Кракові та 1935-39 - у Варшаві. Редактором був професор Ягеллонського університету С. Вендкевич, заступником – М. Брахмер, видавцем - консервативний краківський діяч С. Бадені. Відділ «Розвідок і статей» друкував також різноманітну інформацію та огляди матеріалів. Критика та історія літератури займала найбільше місця. Літературознавчі дослідження стосувалися переважно романтизму та модернізму, презентували різні аспекти: постаті митців, аналіз творів, історію мотивів, студії з рецепції польської літератури за кордоном, компаративістські праці, біографістику, теоретичні та методологічні проблеми. Друкувалися М. Длуска, М. Крідль, Ф. Седлецький, Т. Пейпер, Л. Хвістек, В. Боровий, А. Брюкнер, І. Хжановський,

Т. Грабовський, Р. Інгарден, К. Іжиковський, Є. Калленбах, Є. Клейнер, С. Колачковський та б. ін. Редакція зробила виразне спрямування на зарубіжні літератури, на пропагування європейської культури, спостереження над зв'язками польської та європейської літератур. Друкували переклади зарубіжних письменників. У відділі «Місячний огляд» інформували про закордонний інтелектуальний і видавничий рух.

Місячник «Silva Rerum» був органом Товариства Любителів Книги, а від 1930 р. Журналом Польських бібліографів. Виходив у Кракові в 1925-1939 рр. Редакторами працювали В. Клюгер, К. Пекарський, Х. Здзітовецька-Ясенська та ін. Друкувалися літературознавчі тексти філологічного та видавничого характеру, С. Пігонь писав про автографи А. Міцкевича, І. Хжановський про Г. Сенкевича та ін. Співробітниками були В. Боровий, М. Брахмер, Й. Дюрр, П. Еттінгер, С. Кот, Є. Кжижановський, Л. Плошевський, Р. Полляк та ін. Часопис мав досконале графічне оформлення.

Місячник «Ruch Literacki» виходив у 1926-39 рр. у Варшаві. Редагували Б. Ґубринович, потім Є. Ґебетнер і П. Ґжегорчик. Редакція ставила за мету інформувати та утримувати контакт між дослідниками. Була затверджена структура видання: вступні статті про найважливіші проблеми зі сфери теорії літературних досліджень, короткі історико-літературні повідомлення, важливі рукописні матеріали, звітний відділ: рецензії наукових праць, огляди статей і місячників, поточна хроніка.

Серед публікацій переважали короткі тексти у 2-5 сторінок, які відрізнялися цілісним аналізом, описом предмету, сюди відносили і дослідницькі повідомлення. Часто презентували нові методології: Т. Грабовський писав про найновіші тенденції в науці про літературу, Б. Суходольський про позитивізм та ідеалізм у літературних дослідженнях, С. Скварчинська про дослідження утилітарної літератури, М. Жеуска про формалізм, М. Гергелевич про інтегральний метод та б. ін. Серед заміток друкувалася біографічна інформація, текстологічні повідомлення, рецензії наукових праць. Тут надруковані листи А. Міцкевича, Ю. Словацького,

А. Фредри, Ц. Норвіда, М. Конопніцької, Е. Ожешкової, Г. Сенкевича, С. Виспянського, С. Жеромського, Дж. Конрада, велася бібліографія. Вийшли монографічні випуски, присвячені творчості Данте, Дж. Конрада, С. Жеромського, С. Пшибишевського.

Квартальник «Pamiętnik Warszawski», а від 1930 р. місячник в 1929-1931 виходив у Варшаві. Редагували В. Берент, згодом Л. Морштин, його заступником був Я. Парандовський. Видання продовжувало ідеї місячника «Nowy Przegląd Literatury i Sztuki» і місячника «Przegląd Warszawski» і було присвячене «польському письменству і проблемам сучасної культури». Публікації охоплювали питання гуманістики, філософії, ідеології, поєднувалися розвідки, есе і художня література. Існували великі відділи «Справи національної культури», «Люди і проблеми сучасної культури». Друкувалися праці таких видатних літературознавців, як А. Брюкнер, Я. Клейнер, С. Пігонь, Т. Сінко, Т. Зелінський, З. Лемпіцький. У критичному відділі виступали В. Боровий, М. Крідль, З. Шмидтова, К. Заводзінський.

«Rocznik Literacki» виходив у Варшаві в 1933-39 рр., редактором у цей період була З. Шмидтова. Видання мало критичний, інформаційний і бібліографічний характер. На кожний том складалися розділи, які писали різні автори, презентуючи доробок року в зазначеній сфері письменства. Поділ на відділи ніколи не повторювався і впродовж років багато разів змінювався. Найважливішими були відділи «Польська література», де друкувалася поезія, проза, репортаж і література факту, драма, щоденники, есе, нариси, літературна критика, теорія та історія літератури, антології, література для дітей, і «Зарубіжна література в перекладах». У міжвоєнний період співпрацювали видатні вчені і критики: В. Боровий, К. Гурський, С. Колачковський, М. Крідль, С. Пігонь, К. Вика та ін.

До польських науково-літературних видань міжвоєння можна віднести річник «Prace Polonistyczne», що видавало Товариство Полоністів у Лодзі в 1937-39 рр., та двомісячник «Życie Literackie», який виходив у Варшаві в 1937-39 рр. і був органом Товариства Полоністів Польщі.

Наукові видання були часописами із віддаленою періодичністю – переважали місячники, двомісячники, квартальними та річники. Домінувала літературна проблематика, яка подавалася в контексті гуманістики чи загальнокультурної інформації. Ці часописи служили трибуною для презентації та апробації наукової думки, полем обміну та визрівання нових наукових ідей, можливістю вченим викласти свої здобутки. Їх можна вважати елітними, оскільки передбачали підготовлену читацьку аудиторію, якою могла бути насамперед польська інтелігенція. Подробиці функціонування літературно-наукових видань та часописів літературних груп детальніше висвітлені у підрозділі монографії [50, 28-61].

2.4. Суспільно-літературні видання

Найчисельнішу групу літературної періодики Польщі у 20-30-ті рр. становили суспільно-літературні видання. Вони вирізнялися широтою гуманістичної проблематики, своєрідним представленням літературного дискурсу в контексті актуальним суспільно-культурних проблем, прив'язаністю до певних світоглядних засад або ідеологічних концепцій. Ці часописи призначались для пересічного читача, орієнтувалися на масові літературні смаки, не потребували особливо підготовленої аудиторії. Редакції спирались на тісні контакти з реципієнтами, культивували зворотний зв'язок – від читача до видання, вивчали й висвітлювали громадську думку, найбільшою мірою впливали на формування масової літературної культури.

До літературної періодики міжвоєнної Польщі, яка розглядала літературний процес у контексті певної ідеологічної концепції, належали насамперед католицькі часописи та комуністичні видання.

Найбільш радикальною і найменш суверенною була періодика комуністичної орієнтації. Їх видавнича діяльність концентрувалася головно навколо прийнятого в Радянському Союзі поняття пролетарської культури. Крайню позицію серед лівих діячів займав Я. Хемпль, який вимагав

відірваності від давньої літературної традиції. «Не можна велико-промисловому пролетаріатові захоплюватися старогрецькою поезією, середньовічними лицарськими легендами або витворами новітніх буржуазних поетів, бо ті твори не задовольняють його духовних потреб», - писав в 1924 р.[304, 44].

До 1922 р. у Польщі лівих часописів не було. 1922 р. у Варшаві з'явився тижневик «Kultura Robotnicza» - перше ліве літературне видання, яке фактично стало органом нелегальної КПП. Офіційно його фінансувала Спілка Культурно-Освітніх Організацій. Керували Я. Хемпль і Я. Херинг, які представили власну концепцію літератури, що знаходилась під виразним впливом радянського Пролеткульту. Це був прототип партійного видання, яке започаткувало розвиток аналогічних видань упродовж всього міжвоєнного періоду. У тижневику друкувалась велика кількість освітнього матеріалу, оголошень, повідомлень, популярно-наукових текстів і т.д. Серед членів редакції постійно точилися суперечки, зумовлені різним баченням розвитку видання політиками і літераторами. Політики бачили часопис інструментом реалізації ідейно-політичних завдань. Літератори відстоювали пріоритет літератури. Постійно дискутували про завдання літератури, агітаційне мистецтво, «поезію миті», «поезію суспільної затребуваності», літературу факту, репортаж і т.д.

«Редакції лівих видань, якими керувала КП, старалися згідно слів Леніна бути організатором, агітатором і пропагандистом. Намагалися втілити певного типу програму – залишалися в опозиції до державного зразка культури і літератури, втілювали доктрини робітничого руху <…>, організовували дискусії довкола проблем культури і пролетарської літератури, пропагували творчість робітничих і селянських письменників - самоучок. Пробували переоцінити національну і світову літературну спадщину, пропагуючи, на їх переконання, найкращі традиції, які часто мали дидактичні функції. Популяризували твори письменників Радянської Росії <…> Їх програми мали функціональний характер в системі ідеологічних

засад і практичної діяльності», - так оцінювала діяльність лівих видань дослідниця літературної культури міжвоєння К. Сєроцька [408, 530]. Ці видання агітували і політично формували читача, застосовуючи політику камуфляжу (приховували офіційну інформацію), брали участь у різноманітних політичних акціях – закликах, відкритих листах, збиранні підписів і т.д. Прикметник «літературний» завжди стояв у назві на першому місці, проте насправді політичні справи були пріоритетними. Чим тісніше часопис був пов'язаний із політичною інституцією, тим більше було політичних проблем і менше справжньої літератури.

«Nowa Kultura» (1923-24) продовжила засади попередника. Те ж ставлення до партії та обґрунтування її доктрини за допомогою літератури. Формально часописом керували Ф. Квятковська і Е. Станецький, фактично – Я. Херинг і Я. Хемпль, які мали великі симпатії до Пролеткульту і запозичували його практику. У 1924 р. в редакцію прийшли С. Станде, В. Вандурський, Б. Ясенський, А. Стерн і А. Ват. У 20-х роках письменники-комуністи започаткували дискусію про культуру, літературу і пролетарську поезію, яка охопила широкі кола митців інших таборів. Більшість із учасників віднеслась до поняття пролетарської культури критично.

У 20-ті роки ліві видання намагалися залучити до співпраці радикальну інтелігенцію. Так з'явився місячник «Dźwignia» (1927-28), який видавав М. Щука, потім Т. Жарноверувна і С. Вандурський. Спиралися на досвід радянського Нового Лефу, займалися проблемами конструктивізму.

«Miesięcznik Literacki» (1929-1931) був черговим неофіційним органом КПП в ланцюгу лівих видань міжвоєння, який заснували В. Бронєвський, В. Дашевський, Я. Хемпль, Л. Шиллер, А. Ставар, А. Ват. До редакційного колективу входили В. Бронєвський, Я. Хемпль, С. Станде, А. Ставар. Місячник мав постійні фінансові проблеми, не оголосив жодної самостійної редакційної програми, звертався до радикальної інтелігенції як до потенційного читача. Редакція намагалася зосередити довкола себе широке коло співробітників – науковців, літераторів, митців, які симпатизували

лівим ідеям. Прагнули не тільки пропагувати літературу лівих, але й інформувати про процеси, які в ній відбуваються, навчати її класовій інтерпретації. Проблеми літератури і мистецтва аналізувалися з позицій марксизму. Ідейні засади викладені у статтях А. Ставара «Про критику» (1930 № 2), «Про розуміння літератури» (1930 № 9), С. Станде «Про марксистську критику» (1930 № 5), «Еклектизм чи діалектика» (1930 № 14) та ін. Дискутували на теми художнього відображення дійсності, плеханівської теорії літературного пізнання, завдань, обов'язків і правил революційного поета.

Більшість авторів розглядали суспільно-політичні питання і теоретико-літературні справи у світовому масштабі. Переважали проблемні статті, репортажі, рецензії, функціонував відділ «Хроніка закордонна», де друкувалися тексти на зразок «Пролетарсько-революційна література в Швейцарії» Г. Курза (1930 № 2), «Анкета про пролетарську літературу» (1930 № 2), «Шляхи селянської літератури» (1930 № 5) Г. Джевецького. Акцептували тезу про необхідність мистецтва існуючої дійсності, пропагували документальні жанри – літературу факту з репортажем на першому місці, яка мала стати синонімом нової творчості, читачам - взірцем для наслідування, партії - допомогою у вихованні нового громадянина. «Концепція літератури факту, сформульована на шпальтах лівих літературних видань, вказувала на репортаж як на письменницький інструмент, що служить реєстрації подій поточного публічного життя, висвітлюючи суспільно-політичну ситуацію пролетарських верств», - писала К. Сєроцька [409, 621]. Репортаж мав бути вагомою частиною літератури, насиченої публіцистичним змістом. А. Ват у статті «Reportaż jako rodzaj literacki» (1930 № 7) писав, що «класова спрямованість репортажу лежить на поверхні», тому він є найдосконалішим жанром революційного класу. Друкували тексти, присвячені В. Маяковському, 16 число було присвячене українській пролетарській літературі (писали про С. Тудора, А. Гаврилюка, західно-українську пролетарську літературу, про часопис «Вікна»).

У 30-ті роки з’являються «Lewar» (1933-36) – літературний двотижневик КПП; «Lewy Tor» (1935-36) – суспільно-літературний місячник ППС, який відрізнявся від інших ідейно, але редакційна політика була аналогічною; «Sygnały» (1933-34, 1936-39) – львівський місячник, який видавала група прогресивної молоді, близької до комуністичного руху, однак презентувала дещо іншу концепцію видання. Прихильними до лівих ідей були часописи «Żagary» (1931-32, 33-34), «Prondy» (1931-32), «Epoka» (1932-33, 36-39), «Nowa Wieś» (1935-36), «Po Prostu» (1935-36), «Nasz Wyraz» (1935-39), «Karta» (1936), «Nowa Kwadryga» (1937), «Albo-Albo» (1937-39).

Спочатку ліві часописи діяли лише у Варшаві, потім у Кракові, Вільно, Львові та інших містах. У 30-ті рр. подовжилась тривалість видань, зросли тиражі до 20-25 тис. Вони трактувалися сучасниками як легальні видання нелегальної партії. Власне літературним виданням була лише «Nowa Kwadryga». Польську Партію Соціалістичну представляв тільки «Lewy Tor». Із наближенням війни простежується невпинна радикалізація преси.

У 30-ті роки ліва періодика поставила за мету формування анти-фашистського Народного Фронту. Місячник «Nowa Wieś», згодом двотижневик молодих радикальних діячів і селянських письменників, офіційний орган Народних Письменників, пропагував ідеї Народного Фронту. У п’ятому числі було опубліковано декларацію «Проти Фашизму», яку підписали «Lewar», «Lewy Tor», «Nowa Wieś», «Po Prostu». Пропагували літературу факту, проводили конкурси на кращий репортаж.

Велике значення для формування культурних засад польської державності та розвитку новітнього польського суспільства мав інформаційний концерн ІКС зі своїм суспільно-літературним тижневиком «Kurier Literacko-Naukowy», який був досконалим поєднанням комерційного задуму з бажанням популяризувати культуру, мистецтво і науку. Тут дебютувало багато літераторів міжвоєння. Додаток виходив до 1939 р. і мав великий вплив на рівень культури тодішньої Польщі. Його популярність як і роль у процесі масової комунікації дорівнювалася варшавському маґазину

«Wiadomości Literackie». У «найцікавішому додатку найкращого польського щоденника» друкувалися статті, інтерв'ю, художні твори Є. Анжеєвського, К. Чаховського, Я. Домбровського, М. Павліковської-Ясножевської, Я. Ожога, В. Пєтжака, С. П'єнтака, К. Прушинського, Я. Віктора, К. Заводзінського, популяризували літературу, суголосну добі.

В 30-ті рр. на арену культурного життя Польщі виходить формація нової світської католицької інтелігенції. Її інтелектуальні інтенції великої мірою втілилися у громадській та видавничій діяльності. Серед католицької періодики, яка у міжвоєнній Польщі була досить чисельною, варто виділити видання познанської національно-католицької громади «Tęcza» (1927-1939). Тижневик для інтелігенції, першим редактором якого був Щ. Єленський. Навколо видання згрупувалися відомі польські письменники: А. Гурський, А. Гжимала-Сєдлєцький, К. Ілаковічувна, З. Козак-Щуцка, Е. Козіковський, С. Пігонь, А. Третьяк, С. Василевський. Спершу вийшло 250 тис. примірників. Презентували перший випуск безкоштовно з метою залучення якнайширшої читацької аудиторії. Упродовж усього періоду редакція прагнула зреалізувати завдання, поставлені у першій програмній статті: служити красі, національній культурі, літературі, мистецтву.

1928 р. головним редактором став Е. Зегадлович, від 1930-го – Є. Дробнік. 1932 року через фінансові проблеми тижневик змінив періодичність на місячник, а редактором став Ю. Киселевський. У кінці 30-х рр. місячник втратив своє попереднє значення, а з початком війни перестав виходити.

Інший познаньський тижневик – „Kultura" належав до популярних католицьких видань, в яких вагоме місце займала літературна проблематика. Його перше число вийшло 1936 р. На шпальтах часопису реалізувалися творчі інтенції інтелігенції, літераторів, філософів, заангажованих християнською ідеологією. Першим редактором був ксьондз С. Бросс. За підтримки костьола «Kultura» набула великої популярності. Високим рівнем своєї публіцистики зайняла провідне місце серед суспільно-літературних видань Польщі. Появу такого типу часописів польський пресознавець

А. Пачковський оцінює як наслідок не тільки зростаючих духовних потреб кількісно зростаючої польської інтелігенції, але й «прагнення різних суспільно-політичних кіл мати засоби власного впливу на громаду, появи видавництв, призначених для кіл, заангажованих в інтелектуальному житті краю … Костьол не міг і не хотів залишитися позаду» [365, 266].

Довкола видання згрупувалось гроно талановитих авторів: Є. Бандровський, В. Беньковський, С. Хельштинський, Ал. Яцкевич, А. Єсьоновський, Ст. Колбушевський, А. Рогальський. Часопис виходив тиражем 14-15 тис. екземплярів, чим дорівнювався до популярних загальнопольських видань.

Познанська «Kultura» розходилась в усьому краї і мала своє велике значення у формуванні польської преси міжвоєння, в розвитку польської духовності та культури. Тижневик друкувався на якісному папері, мав блискуче видавниче оформлення і високий рівень публікацій. Редакція віднайшла новітній і досконалий спосіб презентації католицької доктрини і її програмної ідеології. Релігійна проблематика презентувалася інформаційними рубриками і майже завжди у формі розвідок філософського характеру, статей і виступів на суспільну тематику. Актуальні аспекти релігійного життя висвітлювалися в репортажах, інтерв'ю, за посередництвом літературної критики, поезії і белетристики. Стиль, в якому трактувалася релігійна тематика, відрізнявся своїм рівнем від затертих зразків інших католицьких тижневиків, критикували крайні консервативні течії польського католицизму, порушували ряд істотних суспільних і політичних проблем.

На особливу увагу з-поміж католицьких літературних видань заслуговує квартальник «Werbum» («Вербум»), присвячений питанням сучасної культури. Виходив у Варшаві в 1934-1939 рр. тиражем 1000 примірників та обсягом 600-840 сторінок. Усього вийшло 22 випуски. Часопис призначався для кола католицької інтелігенції, був пов'язаний із Товариством ксьондза В. Корніловича, яке діяло у форматі літературно-

наукового клубу. Першим редактором був К. Гурський – історик літератури, критик, громадський діяч, професор університету у Вільно. Його перу належить три статті про творчість Ф. Моріака, С. Жеромського і Дж. Конрада. Потім редактором став кс. Корнілович. Членами редакції були юристи Т. Чайковський і С. Кживошевський, історик літератури, критик і публіцист Р. Блют, сестра Тереса – літературний критик, філософ і перекладач, книгар і публіцист Г. Моравська, письменниця і перекладач М. Віновська та ін. Із часописом співпрацювали В. Бонк, Л. Буяльський, І. Гомбрович, С. Свєжавський. Друкувалися І. М. Бохенський, М. Морштин-Гурська, К. Ростворовський, Л. Стафф, А. Третьяк, Г. Дембінський, Б. Міцінський, Я. Котт, К. Вика та ін. Колектив видання декларував відновлення релігійного життя Польщі і мав чітку ідейну лінію – відновлення католицької філософської думки (неотомізм, католицький персоналізм) та автентичності внутрішнього життя людини. Д. Патканьовська вважає часопис «інтелектуально елітарним виданням» [368, 1160].

Редакція сторонилася тогочасної боротьби політичних таборів, особливе зацікавлення виявляла до справ літератури і мистецтва. Репрезентативним критиком була сестра Тереса (псевдонім Сільвестер), яка написала більшість статей, рецензій, повідомлень, літературних оглядів. У статті «Моральні критерії в літературній критиці» (1938 № 4) розглядала питання автономії мистецтва і митця, намагалася відшукати гуманістичний зміст в будь-якій формальній структурі. У своїх міркуваннях про суть творчості спиралася на Г. Сенкевича, С. Бжозовського, С. Жеромського, Н. Богушевську, М. Домбровську, Я. Парандовського, З. Налковську, С. Анджеєвського, В. Гомбровича і ін. У статті «В пошуках людини» (1937 № 4) писала про Анджеєвського, Отвіновського, Гомбровича. Відділ художньої літератури був набагато меншим. Друкували переважно поезію – вірші Лєберта, Бонка, Стаффа, Іллаковічувни, Мілоша, Томпсона та ін. Найбільше уваги приділяли творам католицької польської і зарубіжної літератур. Крім с. Тереси про літературну творчість писали К. Гурський,

М. Віновська, М. Морштин-Гурська, Р. Блют, М. Стоковська, Л. Гомоліцький, А. Третьяк, З. Гельштинський, Я. Котт, А. Дембінська, Е. Місьолек та ін.

Розглядали релігійну проблематику в мистецтві, не друкували матеріали про театр, фільм та природничі науки, за поодинокими винятками не торкалися суспільно-політичної проблематики. Винятком була стаття К. Вики «Перспективи молодості» (1935 № 3), де автор подав песимістичну характеристику молодого покоління, що саме вступало в життя.

Колектив видання займав відкриту позицію, був готовий до філософських та світоглядних дискусій, чинив спротив фанатизму, демагогії та тоталітаризму, акцептував повсякденні вартості, прагнув рівноваги висловлених суджень та подолання екстремізму в усіх сферах життя.

До польських суспільно-літературних видань, які розробляли питання духовної культури, не спираючись на постулати католицизму, належав квартальник «Marchołt». Виходив у Варшаві завдяки Інституту Підтримки Польської Літературної Творчості від жовтня 1934 до грудня 1938 р. Річний обсяг становив 600 сторінок [369, 616]. Назва була взята із середньовічного міфу про Мархолта та його новітньої версії в містерії Я. Каспровича. Засновником і головним редактором був С. Колачковський (1887-1940), історик літератури, професор Ягеллонського університету, критик і публіцист, а відповідальним редактором і секретарем – Я. Лемпіцький.

У вступній статті до першого числа редакція писала про разючу диспропорцію між розвитком цивілізації та духовної культури, акцентувала на необхідності розширення духовного світу, розвитку особистості людини, протиставлення односторонньому культові інтелектуалізму, раціоналізму, естетизму і гедонізму ієрархію духовних вартостей. У своїх гаслах спиралися на незнищенність сили духу, яка ґрунтується на інтуїції. Редактор зазначав необхідність висунення провідних ідей зі сфери моральних цінностей: «Тільки незнищенна і непоборна сила духу, яка опирається безпосередньо на інтуїцію вартостей, може повернути нам те, що і є людською гідністю» [360,

9]. Кожен випуск першого року супроводжувався словами із Ц. Норвіда: «Piękno bez prawdy zatęchnie w samolubstwie czasu lub koterii» («Краса без правди задихнеться в самолюбстві часу чи вибраних»).

Мархолт був символом боротьби за «тріумф духу». У № 1 за 1938 р. у вступній статті «Довірлива розмова з читачем» редакція писала: «Постать Мархолта втілює всі сьогоднішні прагнення й тривоги: селянин-король, людина виснажена жагою святості, сильна особистість, яка рветься крізь пута облуди й пустоти формалістики до дій у широкому видноколі. Має в собі непоступливість і тверезість, яка наскрізь проникає пануючу софістику. Його образ відроджує деякі вартості середньовіччя, підносить зв'язок із землею і промовляє гумором, що пливе з гіркоти та віри» [389, 3-4].

В задумах С. Колачковського часопис мав стати трибуною і платформою публіцистичної боротьби за нову модель майбутнього суспільного життя в Польщі із новою організацією культури; місцем злиття етичних і гуманістичних цінностей, тісно пов'язаних із суспільно-політичною і культурною реальністю. У редакційній політиці С. Колачковський акцептував лібералізм і толерантність щодо публікованих наукових, публіцистичних, критичних і літературних текстів і водночас критичну суворість і безкомпромісність в дотриманні виразного напрямку, репрезентованого редакцією.

«Marchołt» був виданням широкої гуманістичної проблематики, охоплював питання культури і літератури, історії та історіографії, філософії та естетики, психології та педагогіки, соціології та етнографії, багато місця відводилось суспільно-політичній проблематиці (наростання тоталітарних тенденцій, проблеми села, постулати суспільних реформ, освіта, роль інтелігенції та ін.). Широту проблематики об'єднували спільні програмні засади, які називають гуманізмом та персоналізмом. Нова концепція гуманізму вибудовувалась на базі статей С. Колачковського, А. Гурського, К. Конінського, З. Лемпіцького, Б. Суходольського, А. Ставарського та ін. Намагалися критично переглянути культурну спадщину давніх епох –

середньовіччя та романтизму. Тривога за долю сучасної людини була етичною домінантою, демонстрували сучасні політичні, цивілізаційні, суспільні загрози особистості, постулювали модель нової культури і мистецтва, збудованої на засадах естетики персоналізму.

У статтях С. Колачковського: «Естетика і нинішня філософія особистості», «Немає людей», «Баланс естетизму», «Філософська позиція Бжозовського» персоналізм розглядався як рух, що поєднує світ вічних цінностей зі знаком особистості творця, естетичні цінності мистецтва із індивідуальним життям митця. Ідеї персоналізму викладені у працях А. Гурського, В. Кубацького, З. Лемпіцького, Г. Ельзенберга, М. Домбровської, М. Віновської, В. Борового, Р. Дибоського та інших авторів. Персоналізм редакційної програми полягав у тому, що головну мету суспільної реформи вбачали в людині, у формуванні особистості серед людства, відродження села через ріст його духовних (людських) сил.

В обороні людини як особистості, проти її розчинення в масі та спроби позбавити ідентичності в ім'я якоїсь ідеї, за свободу мислення і приватного життя виступали А. Гурський («Довкола гуманізму», «Повернення до людини»), Ю. Якубкевич («Лицарська етика в Японії») та ін.

Публіцистика видання була безкомпромісною щодо важливих явищ суспільного і політичного життя, часто полемізували з офіційною політикою санаційної влади (А. Гурський «Перестороги», С. Колачковський «Ми, четверта бригада»). Піднімали питання устрою, села, народної освіти і культури (С. Колачковський «Альтернативи», «Організація культури в Польщі», «Село чи місто», А. Гурський «Обрахунки», «Вибір», «Поєднання», «Потреба рівноваги» та ін). Висували постулати реформ: аграрної, інвестування державою будівництва доріг, піднесення культури села, розвитку освіти, народних університетів і т.д.

Розглядали проблеми педагогіки, виховання, протиставляли державному вихованню метод Сократа, акцентували увагу на формування особистості, її ставлення до мистецтва (Я. Новаковський «Навчання як

мистецтво», Л. Хмай «Суперечка в педагогіці», Ю. Спитковський «Школа в селі і життя»).

Маргінально представлена літературна і критична творчість. Друкували окремі вірші К. Вєжинського, Ч. Мілоша, М. Пєхала, В. Бонка, Т. Маковецького, А. Щербовського, Я. Гамської-Лемпіцької, А. Суського та кілька менш відомих поетів і дуже мало прози. Опубліковані художні твори не презентували жодного із сучасних літературних рухів, зовсім не друкували авангардистів. Літературна критика представлена працями С. Колачковського, Л. Камиковського, З. Лєснодорського, Т. Маковецького, Ф. Плажека, Я. Шокальського, М. Віновської, К. Вики. Досить критично оцінювали явища нової польської літератури. Із класики багато писали про А. Міцкевича, С. Бжозовського, Я. Каспровича, С. Виспянського. Опублікували невідомі листи С. Жеромського, невідому працю Ц. Норвіда «Емансипація жінок», рецензували нові книги, критичні та наукові праці, інформували про нові явища мистецького життя, археології.

Принагідно квартальник торкався української тематики: у 1935 р. була надрукована стаття Є. Маланюка «Нариси до типології культур», у 1936 р. – стаття А. Гурського «Українська справа» та рецензія на книгу поезій Т. Шевченка, видану Українським науковим інститутом, у 1937-му – стаття В. Морачевського «Василь Стефаник».

«Marchołt» був виданням високого інтелектуального рівня, майстерно редагований, ідейно послідовний і безкомпромісний. Його феномен зумовлений насамперед особистістю головного редактора, ентузіазмом у пропагуванні нової моделі культури. За ідейну безкомпромісність в оцінках важливих явищ суспільного життя часопис заплатив закриттям.

Яскравою сторінкою в історії польської літературної періодики міжвоєння був тижневик «Pion», який виходив з 1933 до 1939 р. у Варшаві. Редагували Т. Свєнціцький, В. Антоневич, Л. Півінський, Ю. Чехович, Р. Колонецький, видавало Товариство культури і освіти. Появу часопису супроводжувала широка пропаганда і реклама.

У першому числі була надрукована вступна стаття А. Скварчинського «Відбудова держави та література», в якій прозвучало звинувачення на адресу письменників у відірваності від національного життя, в тому, що не помітила державної незалежності. Література, на переконання автора, мала допомогти формувати нову національну свідомість, прийняти на себе відповідальність співтворця, не повинна шукати «безтурботної іграшки і дитячої розваги», не повинна займати позиції репортера чи глядача [412, 1]. Ця стаття викликала дискусію, що тривала впродовж декількох місяців. Рішучі протести, з якими виступили літератори і публіцисти свідчили про те, що постулат «державної літератури» було сприйнято як початок планового вторгнення держави в царину культури із застосуванням усього апарату примусу і репресій, як це відбувалося тоді в Німеччині та СРСР. У відповідь Т. Свєцький в газеті «Robotnik» писав, що співпраця з часописом «Pion» є втіленням плану завоювання літератури і мистецтва державою [241, 784]. А. Скварчинський у відповідь пояснював, що не прагнув тенденційної літератури, а такої, яка була б авангардом думки, випереджала суспільну еволюцію. Переконував, що «література має дати великий синтез сучасності і виховний міф, скерований до майбутнього» [413, 1]. До полеміки долучилися Л. Поміровський, Є. Сківський, Т. Пейпер, К. Вика. В результаті Л. Поміровський сформулював завдання часопису як турботу про добру літературу, прагнення піймати «істинне обличчя епохи», творення нової мистецької та моральної позиції щодо нової польської реальності, проте багато письменників відмовились від співпраці.

У публіцистиці, надрукованій у перших випусках видання (Є. Гожиц «Гляньмо неволі в обличчя», А. Сківський «Ще проект для Польщі», Я. Бистронь «Дискусія про народну культуру»), простежується прагнення охопити найважливіші проблеми польської культури, освіти і виховання, культурної праці в провінції і т.д. З'являються мотиви громадянської заанґажованості, підтримки зусиль уряду, відповідальності за дійсність, позиції героїчного активізму. Критикували «Wiadomości Literackie» за

антимілітаризм, лібералізм та антидержавність, особливо фейлетони А. Слонімського. Атакували ендеків (націонал-демократів) за ідейну обмеженість. О. Гурка циклом статей про історичну правду «Вогнем і мечем» (1933 № 3,9,11, 1934 № 1-10) піддав сумніву позиції Г. Сенкевича, якого вважали найбільшим авторитетом в оцінках історичного минулого Польщі.

Поступово «Pion» став суспільно-літературним виданням із широким колом співробітників. Театральні рецензії готував В. Завістовський, про поезію писав В. Цебуля. Редакція прагнула охопити всі мистецькі тенденції без будь-яких преференцій. Із художніх творів друкували Є. Стемповського, М. Русінка, Ю. Чеховича, В. Бонка, С. Флюковського, С. Добровольського, К. Іллаковічувну, С. Млодоженця, В. Цебулю, В. Слободніка, Л. Стаффа, Ю. Пшибося, Ю. Лободовського, Ч. Мілоша, С. Пєнтака та ін. У відділі прози друкувалися З. Налковська, К. Іжиковський, С. Грабінський, В. Жукровський, Г. Ворцелль та ін. Спеціальні випуски присвятили століттю «Пана Тадеуша» (1934 № 27), творчості Дигасінського (1934 № 38) та Конрада (1934 № 50). Свої статті публікували Л. Хвістек, С. Віткевич, Т. Пейпер. У відділі критики – К. Іжиковський, Є. Лорентович, Є. Уєйський, К. Вика, В. Кубацький, Т. Терлецький, С. Чосновський, Е. Коженєвська та ін.

З 1937 р. редакцію очолив Ю. Чехович, який змінив характер видання. Залишились ті ж імена, однак активізувалися молоді письменники, пов’язані з авангардом. Сам редактор виступив із програмними статтями (№ 14 – «Wyobraźnia stwarzająca» та ін.) під псевдонімом Г. Заславський. Я. Бженковський надрукував серію есе про авангардну поезію «Інтегралізм у часі» (№ 39), «Визволена уява» (1938 № 18), «Час поетичний» (1939 № 10). Друкувалися поезії Ю. Чеховича, К. Галчинського, Ч. Мілоша, М. Яструня, Ю. Пшибося, С. П’єнтака, проза Я. Бженковського, Я. Курка, Ю. Чеховича, драматичні поеми Ю. Чеховича.

«Pion» відіграв дуже важливу роль у літературному житті Польщі 30-их рр., був відкритим для представників усіх літературних напрямків, друкував письменників молодого покоління, чудово функціонував звітно-

інформаційний відділ, писали про радіомистецтво. У ньому дебютувало багато молодих талантів, він став місцем старту нових художніх тенденцій.

Сучасники сприймали видання по-різному. У 1933 р. редакція львівських «Сигналів» писала про «Pion»: «Рекламований із великим галасом «Pion» не виправдав надій. Не має ідейних тенденцій, не прагне створити ідейно-культурного середовища. Якісний папір, чудові ілюстрації і весь зовнішньо-технічний бік не співмірний зі змістом. Крім Я. Сківського і останнім часом К. Іжиковського, а також кілька менших, решта – то заледве «пйонкі». В. Цебуля взагалі не повинен писати ані критики, ані віршів; так само «поет» Є. Стемповський. Весь матеріал критично-публіцистичний такого типу, який дотепер був у «Пйоні», зможе підготувати будь-який полоніст, навіть без винагороди. Повинно існувати якесь правило добору і сенсу. Чи ж немає справді письменників, які не переливають з пустого в порожнє? (хоч би нудна вже справа «Вогнем і мечем». Таку критику «Пйону» можемо собі дозволити, бо є щирими і робимо це з приязні) [437, 8].

Абсолютно протилежну оцінку дав С. Киселевський на сторінках видання «Polityka»: ««Pion» є єдиним у нас часописом, який до мистецьких справ застосовує «французьку» методу, методу ретельного аналізу, а не поривається на похопні синтези. Всупереч тому, що пишуть всілякі самозвані синтетики, не є руйнівним і не пропадає марно. Навпаки, така реальність аналізу має більше значення для підготовки підвалин духовної культури народу, ніж шумовиння будь-яких синтез. Піддаємося декларованому новітньому ідеалізмові, забуваючи, що ідеалізм, який не вміє для своєї мети послужитися «матерією», є тільки брехливою недолугістю: не інтенції, а досягнення нехай будуть для нас критерієм вартостей, графоман шкодить національній культурі навіть коли оспівує вітчизну та армію. Добре літературно-аналітичне видання (хоч би «без ідеї») більш варте для польської культури, ніж погане політичне видання, в яке перетворюються зараз деякі з наших літературних часописів. Польська держава потребує людей і талантів, а не ідеї, фрази і цілого підбурюючого базікання. На щастя Польщу рятувати

вже не треба, хіба що позбавити непотрібних рятівників. «Pion» має свої недоліки (надмір рецензій, брак літературної частини, певна випадковість у доборі змісту), але й у такому вигляді вносить до нашого часописьменства тон необхідний, а навіть благотворний» [267, 5].

2.4.1. «Wiadomości Literackie» - модель популярного літературного «маґазину»

Тижневик «Wiadomości Literackie» (1924-39) слугував скамандритам другою трибуною групи і водночас був прикладом зовсім нового за форматом літературного часопису, який дослідники називають класичним маґазином. Автор польської енциклопедії пресознавства Ю. Маслянка подає таке визначення цього виду видання: «Маґазин – (анг. magazine; фран. magazine; нім. Magazin; рос. маґазин – тип журнального издания), часопис (найчастіше тижневик) надзвичайно різнорідного змісту з точки зору тематики (від статей на поважні актуальні політичні теми, суспільні, культурні і господарські, до найпростіших цікавинок), зазвичай багато ілюстрований (переважно поширений зараз тип кольорових видань), не позбавлений різних журналістських сенсацій, що є характерною рисою сучасних американських та західноєвропейських маґазинів» [214, 139].

«Wiadomości Literackie» можна назвати польським літературним маґазином міжвоєнного періоду. Актуальний, багатотемний, чудово редагований, він реалізувався із комерційним успіхом. Ріст рівня освіти, розвиток масового читання, урбанізація, зростання рівня життя суспільства зумовили потреби на суспільно-літературний маґазин для широкого читача. З таким задумом стартував М. Гриджевський, маючи за плечима досвід елітних видань. Феноменальний редактор сам виконував працю, якою зазвичай займався штаб людей. Писав статті, складав хроніки, готував макет і контролював перебіг верстки, добирав ілюстрації, підписував знімки, робив коректуру. На додаток редакція знаходилася в його приватному помешканні.

В тижневику поряд із скамандритами друкувалася ціла плеяда митців міжвоєнної Польщі: Ш. Аскеназі, В. Боровий, К. Чаховський, І. Дашинський, М. Домбровська, Ю. Фельдман, М. Крідль, Ю. Кжижановський, С. Напєрський, А. Новачинський, Б. Прус, С. Пшибишевський, Я. Сківський, Л. Стафф, А. Ставар, А. Струг, З. Уніловський, М. Ванькович, Ю. Вейсенхоф, К. Заводзінський, Т. Бой-Желенський і б. ін. У М. Гриджевського друкувалися комуністи і соціалісти, прихильники санації і народники, ендеки і євреї, було це нечувано відкрите і вільне видання. На сторінках тижневика міг з'явитися кожний, хто був здатний сказати щось істотне. Славнозвісними стали плебісцити 1925 і 1930 рр., під час яких читачі віддавали голоси за майбутніх членів Літературної Академії.

«Письменниками, яких редакція вважала за найбільших авторитетів, були С. Жеромський і Дж. Конрад. Популяризували З. Налковську, до певної міри С. Віткевича. Інформували про все, що було цікавого у світовій літературі, з нотаток «W.L.» можна скласти хроніку світової літератури тих років. Із репортажів виростає правда про епоху така ж драматична, як із найбільш викривальних романів групи „Przedmieście". На зразок Академії Гонкурів часопис створив власну Академію Незалежних, яка призначала літературні нагороди… Жодне із успадкованих двадцятиліттям видань, ані «Tygodnik Ilustrowany», ані редагований С. Кживошевським «Świat» не могли змагатися з виданням М. Гриджевського, яке було водночас органом скамандритів», - писав про «Wiadomości Literackie» Л. Евстахевич [216, 72].

А. Маковецький вважає, що тижневик був створений на зразок французького літературного магазину «Les Nouvelles Littéraires» і завдяки цьому мав привабливий вигляд [331, 1172].

У 20-ті рр. редакція акцентувала на інформацію про події літературного життя в краї і за кордоном, яка подавалася графічно із застосуванням прийомів газетного стилю: диференційований шрифт, колонки, рубрики і т.д.

У 30-х рр. посилились риси традиційно літературних видань, обмежувався обсяг журналістської інформації на користь об'ємних, суттєвих

і проблемних текстів, які відбивали і водночас співтворили літературне життя: рецензії, публіцистичні статті, есе тощо. Упродовж всього періоду редакція свідомо обмежувала і селекціонувала літературні публікації - не друкували прози і лише по кілька поетичних текстів.

У програмній замітці «Від редакції» (1924 № 1) М. Гриджевський писав: «Наше видання не репрезентує жодної естетичної школи. Не бореться за ту чи іншу доктрину. Не відстоює і не прагне жодних догм, які обмежують свободу творчості. Тому прокламує гасло пошанування і честі кожному способу і кожному прояву сумлінної праці в ім'я мистецтва» [361, 1]. Програма свідомого естетичного еклектизму і прагнення до політичної та ідеологічної незалежності послідовно була реалізована редактором впродовж всього міжвоєнного періоду.

Важливе місце у тижневику особливо в 30-ті рр. мав репортаж. Від 1932 р. репортажі друкувалися в рубриці «З циклу репортажів «Вядомосці Літерацкіх»». Найбільшою популярністю користувалися критичні (подекуди сенсаційні) репортажі на суспільні теми, які не висвітлювалися в офіційній пропаганді та урядовій пресі.

Постійними були фейлетонні та полемічні рубрики – від 1927 р. А. Слонімський вів «Kroniku Tygodniowu», у фейлетонах певний час популяризував науку Б. Вінавер, Р. Мальчевський писав «100 віршів про спорт». Великий успіх мала рубрика «Camera obscura», яку готували А. Слонімський і Ю. Тувім, де вистежувалися журналістські помилки та прояви журналістської та літературної графоманії. Цю ж мету переслідувала і рубрика «Найгірші книжки», де друкували негативні рецензії.

М. Гриджевський дбав про графічне оформлення кожного випуску і зміг залучити до співпраці багато талановитих художників. Тижневик мав свій символічний знак (зображення кентавра), який рекламував видання впродовж всього часу. Використовували привабливу шестишпальтову структуру, різноманітні шрифти, підзаголовки, ілюстрації. Крім фотографій

друкувалися карикатури, портрети письменників, малюнки-панорами до творів тогочасної польської літератури.

Модель маґазинно-фейлетонного видання особливо яскраво виявилась у перший період - до 1930 р. Після 1930 р. намітився опозиційний щодо влади рух. Про Брестську справу критично висловився А. Слонімський, індивідуальний протест надрукував Ю. Тувім, згодом з'являлися гострі й суворі оцінки суспільних процесів у Польщі, критикували знищення демократії. Є. Страдецький писав про еволюцію видання: «Відбувся перехід від примату рубрики до примату жанру. Надалі редакційна школа спиралася на контрапункт – зіставлення різнорідних висловлювань, спорідненість яких не нав'язувалась увазі читача, хоч і була можливою конструкція більшого культурного контексту» [433, 144]. Матеріали, спрямовані на популяризацію, змінилися мистецькими, аналітичними і проблемними. Популярні рубрики, замітки й інформаційні відділи змінилися розлогими одно- і двосторінковими статтями. Обмежилась кількість інтерв'ю (до 1931 р. провели 209 інтерв'ю), оглядів преси, бібліографічних заміток і кореспонденцій на користь гострих публіцистичних жанрів, широко презентувалася критика тогочасної польської літератури і збільшилися відділи поезії та прози.

У 30-ті рр. частішими стали обговорення актуальних суспільно-політичних проблем. Охоче оголошувалися конкурси і плебісцити для читачів, зустрічі з ними, друкували листи до редакції, проводили краєзнавчі та історичні конкурси, конкурси для читачів на кращу новелу заданої теми, опитування на теми: «Де має лежати прах Ю. Словацького?», «Найвидатніші книги року», «Найкращі письменники» і т.д.

У 1927-39 рр. на останній сторінці вміщувалась «Kronika Tygodniowa» А. Слонімського, про яку він жартома писав: «Є стаття, її друкують, про зміст же спеціально нікому не йдеться. Часом найдурніша стаття подається на першій сторінці, бо «добре вписується», а нинішню, найважливішу у виданні рубрику, спихають завжди на останню, бо маю звичку писати її в останню хвилину» [414, 6].

Фейлетони А. Слонімського утвердили зразок радикальної журналістської полеміки, були надзвичайно популярні і великою мірою сприяли популярності тижневика. Виразні оцінки, висловлені там, ототожнювалися із позицією тижневика. Започатковані А. Слонімським полеміки не закінчувалися обміном думок з опонентами, ставали імпульсом для редакційної політики тижневика. Зацікавлення читачів, які ставали предметом обговорення редакція використовувала для подальших більш ґрунтовних статей на ту ж тему.

«М. Гриджевський сторив модель тижневика, яка довела свою адекватність певному типу інтелігентської, але неакадемічної літературної культури, незалежно від політичної чи ідеологічної домінанти, який чудово діяв як інструмент демократизації культури», - писав Є. Страдецький [433, 145]. Поєднання жанрів, сформоване тижневиком, вплинуло на формат суспільно-культурного тижневика, який утвердився в польській журналістиці після другої світової війни.

«Wiadomości Literackie» мали багато антагоністів. Їх критикувала ліва, консервативна, радикальна права преса. Нападали на модель культури, презентовану редакцією, закидали недостатність інтелектуального авторитету, плекання культурного снобізму, поверховість, гонитву за сенсацією, заграванння з читачами, задоволення їх пересічних смаків, гумористичну інтерпретацію серйозних справ, недостатність моральної відповідальності, пропаганду спрощеного життя і т.д. Однак тижневик усі знали й усі читали. С. Кіселевський у 1937 році писав: «Загальновідомо, що успіх «Вядомосці Літерацкіх» спирається на співпрацю найвидатніших польських письменників, що читачі цього видання, то у більшості поляки, і нарешті – немає чого приховувати – ми всі його читаємо, бо у ньому друкуються тексти, котрі культурний поляк не знати не може» [267, 5].

Детальніший аналіз авторського складу, репертуару, специфіки технічно-видавничого оформлення, творчої еволюції, практики зв’язків із читачами та визначення ролі тижневика «Wiadomości Literackie» у

культурному житті країни і вдосконаленні методів масової комунікації можна прочитати в підрозділі монографії, виданої за темою дисертації [50, 91-98].

2.4.2. Програмні засади літературного місячника «Sygnały»

З-поміж лівих видань найбільшу популярність у міжвоєнній Польщі мав львівський місячник «Sygnały». Видавали Є. Охендушка, потім К. Курилюк, мали відомих співробітників, застосовували форми діалогу для різнобічного розкриття суспільних проблем. У редакції співпрацювали Г. Дембінський, Т. Холлендер, Ч. Мілош, К. Курилюк, С. Єндриховський, Г. Гурська, Т. Буйніцький, Є. Загурський, Є. Путрамент, К. Петрусевич та ін.

«Sygnały» виходили із підзаголовком «Справи суспільні – література – мистецтво» з листопада 1933 р. до серпня 1939-го з короткою паузою між кінцем 1934 і початком 1936 рр. Всього вийшло 75 чисел тиражем від 3 до 6 тис. примірників. До 1934 р. редактором був польський поет і перекладач, прихильник лівої ідеології, Т. Холлендер, потім кілька місяців редагували разом із К. Курилюком, польським культурним діячем і публіцистом. Пізніше до кінця редагував сам К. Курилюк. Він відіграв особливо важливу роль у формуванні профілю видання. Сам друкував небагато, натомість зміг згрупувати довкола чисельне гроно людей із відомими та шанованими іменами. До складу редакції входили Т. Банась, А. Баумгардтен, Г. Гурська, Т. Холлендер, С. Кавин, А. Зд. Кручковський, К. Курилюк, Б. Вл. Левіцький, М. Поппер, Ст. Роговський.

Більшість польських дослідників розглядали функціонування часопису в зв’язку із розвитком пролетарської літератури або лівих тенденцій у мистецтві міжвоєнної доби. Це праці Т. Буйніцького, К. Кознєвського, В. Шиманського, статті А. Свєцького, Є. Квятковського та ін. [183, 184, 285, 446, 451].

Однак видання впродовж усього періоду зберегло характер «вільної трибуни». На його сторінках можна зустріти як імена марксистів – С. Руднянський, Я. Борейша, І. Фік, так і прихильників зовсім інших поглядів – П. Гулка-Ласковський, Б. Шульц, С. Напєрський.

Перший випуск місячника відкривався зверненням «До читачів», в якому зазначалося, що не становлять ні лівиці, ні правиці: «Хочемо бути просто людьми і цього нам достатньо… Різниця в поглядах не заважає нашій дискусії… Пробуємо вчити культури себе самих та інших…» [202, 1]. Запрошували не погоджуватися і полемізувати на сторінках видання, всіх, хто має що сказати читачам.

«Сигнали – спроба кинути сніп світла в темноту, яка охоплює львівський Quartier Latin. Сигнали! Може то семафор від станції Сьогодні, який відкриває шлях потягові з Учора в невідоме Завтра… Може це знак, що існуємо, боремось, маємо багато сказати… Над сплячим містом блищать наші Сигнали», - так символічно підкреслювали свою читацьку аудиторію та свою суспільну роль, яку свідомо прагнули відіграти.

Незважаючи на декларацію аполітичності, «Sygnały» не були позбавлені ідейних тенденцій. Домінувала радикальна настанова, яка виростала із соціалістичних засад членів редакційного колективу. Її дотримувалися послідовно і незалежно від багатьох небезпек. За твердженням Т. Буйніцького, часопис 22 рази конфісковували і часто нависала загроза закриття [184, 1053].

«Львівські «Sygnały», відносно найбільш ліберальне видання з-поміж лівих віддзеркалювало атмосферу, в якій домінували гасла Народного Фронту», – писав один із дослідників польської літератури міжвоєння Є. Квятковський [304, 44].

У третьому випуску 1934 р. у вступній статті «Куди йдемо?» редакція знову повернулася до питання ідеологічних засад часопису. Очевидно до цього спонукали відгуки в пресі та звинувачення в прихильності до більшовизму чи навпаки безбарвності. «Більшовики? Очевидно, бо ж

віддавна, коли хтось хотів думати інакше, відразу був зачислений до табору більшовиків, масонів, жидів, комуністів, отримував остаточну етикетку і міг бути спокійним, що його звідти не рушать…», - писали автори. «Безбарвні? Правда, не прийняли жодного кольору модних тепер сорочок: чорних, червоних, коричневих, білих. Спокійним обивателям, які люблять мислити усталеними категоріями і не виносять будь-яких оновлень, в головах замутило: «Панове, то щось гірше від більшовиків!..»…», - продовжувала свої міркування редакція [295, 1]. Підкреслюючи свою незалежність від усіх існуючих політичних таборів, авторський колектив часопису висловлював негативну оцінку тогочасних ідейних рухів, вбачав у них такі спільні риси, як сповідування культу вождя, переслідування інакодумців, виховання послушності та ін. Незважаючи на відмінність і навіть протилежність гасел, які кидались у різних кінцях світу, редакція вбачала одну головну ознаку епохи – «В Європі гине людина».

Відмежовуючись від тодішньої радянської дійсності, підкреслювали несумісність, суперечність виголошених ідей та їх практичного втілення в Радянській Росії: «Те, що там відбувається, методи, які там застосовують, нам найбільш чужі, це методи каторжників, які з ножем в руках дорвалися до влади. Нещастя соціалізму в тому, що ця велика ідея випадково мала зреалізуватися в Росії, краї найменш культурному, і в господарському, і суспільному розвитку найбільш занедбаному…» [295, 1]. Їх суспільний ідеал – творчий розвиток суспільства на засадах спланованості та справедливості в усіх сферах життя. Шлях до нього – з найменшими офірами, без будь-якого догматизму. Серед ключових етичних понять концепції – обов'язок – «єдина надійна річ», яка «творить органічний зв'язок людини зі суспільством». Тому й мета кожної особистості бачилась у служінні інтересам колективу. «Цінність і вищість ладу, якого хочемо і за який боремося, вищість його багатократна над нинішнім, буде полягати в цінності спаяних суспільно – культурно, морально і духовно високих особистостей. Не йдеться про демагогію, про розвагу читача, але про можливість зворушення його розуму,

про його оживлення від мертвоти і отвердіння і пробудження в ньому туги за новим світом, за образом нової людини і нового суспільства. Йдеться про збудування нового життя!» - завершувала свої міркування редакція [295, 2].

У часописі публікували поезію Т. Холлендера, Г. Балка, М. Пєхала, М. Поппера, Ст. Роговського, А. Баумгардтена, М. Лісевича, М. Фреудмана, М. Промінського, прозу – Ві. Франтза, М. Промінського та ін.

Діяли рубрики «Розмовник про театр», «Львівські автори», «Молоді в світі», «Нові книжки», «Сторінка львівської науки», постійною була «Українська хроніка».

Високий рівень тижневика крім редакції забезпечували інші співробітники. У часописі друкувалися М. Чухновський, Г. Дембінський, С. Єндриховський, Я. Котт, Г. Крахельська, Л. Кручковський, Я. Н. Міллер, А. Прухнік, Є. Путрамент, Е. Зегадлович. Їх присутність забезпечувала видання високим рівнем суспільної публіцистики. Періодично співпрацювали з виданням такі письменники, як Т. Пейпер, С. П'ясецький, А. Важик, Ю. Віттлін, Б. Шульц та ін.

Ключове місце в актуальних питання тогодення займала проблематика фашизму і воєнна загроза в цілому. Дискусія, яка розгорнулася довкола статті Гулкі-Ласковського «Сутність німецької революції» (1937 № 32), розглядала з різних точок зору психологічні та суспільні засади гітлеризму. Головні постулати фашизму аналізували С. Єндриховський «З проблематики фашизму» (1938 № 48), «Проблема вождя» (1938 № 55). Фашизм і гуманізм – головна тема циклу статей Борейши «Розмова про гуманізм» (1937 № 25), «Повернення Торквемади» (1937 № 27), «Лист Ямеса Турнера» (1937 № 32), філософський аспект культу особистості розглядала Г. Гурська у своїй публікації «Молодь, вождь і провідник» (1933, № 1-2) та ін.

Ряд виступів про суспільну та ідеологічну роль польської інтелігенції започаткувала стаття Б. Зубжицького «Маргінеси боротьби» (1936 № 16), а світоглядні проблеми аналізували Руднянський «Діалектичний матеріалізм» (1936 № 24), Фік «Дискусія про демократію» (1937 № 36), Прухнік «Три

гуманістичні революції» (1938 № 37). До останнього числа «Сигналів» тривала полеміка довкола статті З. Яроша «Матеріалізм ще живе» (1939 № 59-60). Спробою підсумувати п'ятнадцятирічний суспільно-історичний досвід незалежної Польщі була стаття «Реабілітація котурну. Спроба балансу в п'ятнадцятиліття незалежності» (1933 № 2).

Ця змістова палітра публікацій становила головний контекст культурної та літературної проблематики. Не було окремого літературного відділу. Культура та література стала частиною світоглядних спрямувань редакції, окреслених гуманістичними цілями. Значна увага приділялась питанням творчості: Г. Гурська «Письменник і маси» (1936 № 18), І. Фік «Реальність мистецтва» (1937 № 26), Я. Котт «Пожежники і письменники» (1937 № 35). Розглядалися питання етичної відповідальність письменника, людського фактору у мистецтві, суспільної ролі літератури і мистецтва.

Багато писали про авангардне мистецтво. Нова епоха творила нову літературу, яка в свою чергу вимагала нових форм. Здобутки авангарду аналізували Є. Путрамент, І. Фік, М. Хмельовєц, Я. Котт.

Тогочасні літературні тенденції (головно поетичні) в Польщі редакція розглянула в статті «Дивацтва і здобутки» (1934 № 6). Талановитими спадкоємцями авангарду вважали вільненську літературну групу «Żagary». «Нарешті хтось збере урожай краківського авангарду» - писали, відзначаючи творче наслідування та такі здобутки, як збагачення поетичної метафори, надання слову нової цінності, відхід від строфіки, розпад речення і вірша на слова та склади, конденсація слова і т.д. [212, 1].

Запропонована місячником модель літератури мала моралістичний характер. Основу складала світоглядна і гуманістична проблематика. На шпальтах часопису постійно присутня літературна критика: С. Кавин «Свідомий письменник. Мова про літературну діяльність Боя-Желенського» (1933 № 1), Т. Банась «Вікаріат натуралізму» (1933 № 2) і б. ін.

«Sygnały» безперечно займали одне із провідних місць у міжвоєнній журналістиці Польщі. Реалізовуючи модель відкритого часопису, «Sygnały»

не обмежувалися до вузького кола співробітників і не накидали єдиної системи переконань. Формуючи образ соціалістичної культури, публіцисти не були однодумцями, а свої погляди відстоювали в полеміках і дискусіях, які відбувалися на високому інтелектуальному рівні. Колективізм і пріоритетна суспільна роль літератури (культури взагалі) були ключовими тезами їх програми. «Sygnały» - були одним із тих польських часописів, який впродовж усього періоду знайомив польського читача із українською культурою, історією, проблемами тогочасного співжиття, прагнучи вибудувати міст порозуміння та взаємоповаги.

Внутрішня структура випусків місячника, ідеологічні засади, палітра поставлених суспільних та культурних проблем, зв'язки із читачами і відмінність редакторської програми від інших лівих і комуністичних видань ширше розглядаються у підрозділі монографії [50, 98-111].

2.4.3. Суспільний вектор публіцистики часопису «Żagary»

Група «Żagary» (1931-1934) з'явилася раніше від видання і проіснувала дещо довше. Діяльності групи та функціонуванню її періодичного органу присвячені праці цілого ряду польських дослідників: С. Береся, К. Вики, Т. Клака, В. Шиманського, М. Залеського, А. Зеневича, Є. Квятковського [160, 271, 490, 501, 447]. Вчені розглядали становлення групи (Т. Клак, В. Шиманський), засади творчості (С. Бересь, А. Зеневич), поетику вільненських митців (К. Вика, М. Залеський), еволюцію та вплив на розвиток польської літератури (Є. Квятковський). Творчість жаґаристів як прояв історіософського катастрофізму відзначали автори російського підручника «История польской литературы» [33], а також В. Моренець у монографії «Національні шляхи поетичного модерну першої половини XX ст.: Україна і Польща» [77].

Історія часопису охоплює 1931-1934 рр. Т. Клак виділяє три фази його розвитку [271, 1235]. Від квітня 1931 до березня 1932 «Żagary» виходили як

безплатний додаток до віленського «Słowa», який видавав і редагував С. Мацкевич, і мали підзаголовок «Місячник ідучого Вільно, присвячений мистецтву». Редакторами були Т. Буйніцький, А. Голубєв, С. Єндриховський, Є. Загурський. Вийшло вісім чисел.

Від травня 1932 р. внаслідок непорозумінь між редакцією і видавцем часопис виходив як додаток до щоденника «Kurier Wileński», редактором якого був К. Окулич. Назву змінили на «Piony» з підзаголовком «Місячник жаґаристів», підкреслюючи, що «Piony» є продовженням «Жаґарів». До редакційного комітету входили Г. Дембінський, С. Єндриховський і Є. Загурський. За цей час вийшло п’ять випусків. Зміна назви, на думку одного із членів групи, засвідчила естетичну еволюцію. «Жаґари – то жар і молодеча романтика. Пйони - то математика, конструкція, верховенство економіки, соціології і політики», - писав С. Єндриховський.

У період з листопада 1933 до березня 1934 колектив повернувся до початкової назви на засадах повної самостійності. Часопис виходив у газетному форматі із підзаголовком «літературне видання». Такі зміни в статусі відбулися внаслідок об’єднання колективів «Żagary» і «Smuga». Довкола «Смуги» була зосереджена інша частина літературної молоді Вільна. З неї до об’єднаної групи перейшли М. Котліцький та А. Мікулко. У передмові зазначалося, що «Żagary», «Piony» і «Smuga» творять єдиний фронт молодого літературного Вільна. Редагували Т. Буйніцький, Г. Дембінський, М. Котліцький, Є. Маслінський, Ч. Мілош, А. Мікулко, Є. Путрамент, Є. Загурський. Вийшло чотири випуски, останній з яких був подвійним.

На сторінках видання, крім презентації літературної творчості членів групи – поезії, прози, сатири та програмних публікацій, приділялася увага суспільним справам, а також літературі національних меншин (литовській та білоруській). Піднімалися численні проблеми духовності, наприклад, тема маленької батьківщини у виступі Ч. Мілоша «Сенс регіоналізму» (1932 № 32). Після закриття часопису творчість жаґаристів друкував «Kurier Wileński»

на своїй літературній сторінці. Група практикувала й інші форми колективної діяльності. У січні 1931 р. відбувся поетичний вечір «Наймолодше літературне Вільно» за участю Т. Буйніцького, К. Халабурди, Ч. Мілоша, Є. Загурського. С. Єндриховський вважався ідеологом групи, творчими лідерами – Т. Буйніцький та Г. Дембінський.

Ідеологічна прихильність деяких членів колективу до певних політичних таборів згодом зумовила їх майбутній відхід від групи – Дембінський був діячем Католицького товариства, Єндриховський пов'язаний із організацією радикальних пілсудчиків. Пізніше вони зблизилися з комуністами. Поступова радикалізація ідеологічних засад групи простежується в публіцистиці Ч. Мілоша і Є. Загурського. «Żagary» еволюціонували від літературної групи до ідейної. В 1933 р. її літературне крило почало розходитись з політичним.

Спільні колективні погляди презентували програмні виступи, а також полемічний та рецензійний відділи. Діяльність групи співпала із інтенсивними процесами в житті Європи: економічна криза 1929, наростання фашистських тенденцій, процеси в СРСР. Саме ці теми стали предметом обговорення на сторінках часопису поряд із літературними. Жагаристи прагнули створити програму не тільки поетичну і мистецьку, але й прийнятну для всіх сфер життя. Йшлося про перебудову державних і суспільних засад. Головні суспільні постулати програми викладені в статтях Г. Дембінського «Дефіляда померлих богів» (1931 № 3) та «Піднімаємо завісу» (1932 № 7). Звучала критика капіталізму та його ідеологій, декларувалася ідея організованого суспільства, яке спиралося на нову мораль творення і вільної праці. Героїзм праці, моральна дисципліна, колективна діяльність, націоналізація великого капіталу і засобів виробництва – головні складові концепції Г. Дембінського. Її доповнювали думки Єндриховського про нову культуру, мистецтво та літературу, яка повинна бути знаряддям перебудови свідомості індивідуума і суспільства.

Літературна програма була викладена у статтях Ч. Мілоша «Бульйон із цвяхів» (1931 № 5), Є. Загурського «Радіон сам пере» (1932 № 6), С. Єндриховського «Посилання на Петражицького» (1932 №1), «Індивідуум і колектив у мистецтві» (1932 № 4). Мистецтво і література трактувалися суспільно й функціонально, розглядалися як інструмент впливу на індивідуальну й колективну свідомість. Перевага суспільної, політичної та економічної реальності привела до того, що естетичні аспекти відходили на задній план. Творчу уяву замінювала конкретність і суспільний факт.

Літературну програму часопису характеризував радикалізм переконань, опозиційність щодо тогочасної дійсності. Вони протиставлялись як скамандритам, так і авангардистам. Скамандритів вважали застарілими, засуджували навіть членів «Квадриги», яка також проголошувала суспільний підхід до справ мистецтва. Серед сучасників найближчою їм була «Краківська Авангарда» з її раціоналізмом та «інженерним» підходом до слова. Це виявилося у творчій співпраці: жаґаристи друкувалися в «Лінії», авангардисти в «Пйонах».

Відсутність цивілізаційного оптимізму, неприязнь до сучасності, впевненість у кризі існуючих форм устрою, зумовили катастрофізм відчуття і бачення світу. Т. Клак вважав, що катастрофізм жаґаристів не був крайнім песимізмом. На його думку, все залежало від концепції часу (лінійний або циклічний). В останньому випадку можна чекати відродження після катастрофи [271, 1238]. Катастрофізм зближував жаґаристів із представниками люблінського авангарду і Ю. Чеховичем.

У період колективної творчості жаґаристи займали радикальну й критичну позицію щодо багатьох явищ тогочасного світу, використовували непоетичні засоби виразу: журналістські – хронікальні, інформаційні, репортерсько-публіцистичні. У таких формах виражався екзистенційний неспокій покоління тих років. Суспільно-економічні кризи поступово переходили в описи катастроф апокаліптичного характеру і космічних вимірів. Місце історії поступово займала природа, а місце фізики -

метафізика. Космос і його складові – ключові поняття для Мілоша, Римкевича, Загурського. Космос в стані розпаду і знищення знаходить свій відповідник у «розбитому стилі» (термін А. Зеневича) та пізніше у «містерійній поемі» (термін П. Кунцевича) вільненських митців. У кінці 30-х років творчість провідних жаґаристів насичується романтичним елементом: казка, містика, візійність. Відчутні впливи А. Міцкевича та Ю. Словацького.

Від перших випусків у місячнику «Żagary» із поезій друкувалися твори Ч. Мілоша, Є. Загурського, Т. Буйніцького, К. Халабурди, Ю. Маслінського. З прози – А. Голубєва, Є. Загурського, С. Єндриховського та б. ін. В якості ілюстрацій – репродукції П. Сергієвича, А. Поплавського, І. Карпінської, Р. Якимовича, Т. Годзішевського, карикатури А. Чарнєвського і Т. Годзішевського і ін.

Інформаційну частину становили повідомлення про події мистецького життя (виставки художників, нові сценарії фільмів та ін.), у рубриці «ex-libris» публікували рецензії на нові видання. Завершувала випуски рубрика «Відповіді редакції», з № 4 з'явилася рубрика «Polonica». Друкувалася театральна та літературна критика [186, 340].

Крім знайомства з творчістю молодих вільненських митців велике значення мала програмна публіцистика – статті членів літературної групи, в яких викладалися погляди на творчість, її суть та роль у суспільстві. Перший випуск часопису відкривався короткою але голосною заявою про себе: «Крокуюче Вільно, а точніше покоління, яке тільки стартує, стартує по вже вибраній для себе доріжці. Не створюємо групи, школи, напрямку. Нас єднає радше спільне зусилля, ніж його характер. Факт, що пишемо або малюємо, а не – що пишемо і малюємо так чи інакше. «Йдучи», минаємо, наштовхуємося на цілий ряд проблем, щодо яких маємо визначитися. Звідси наша думка про «старших». Ми не є замкнутим гроном. Передбачаємо співпрацю людей, про існування котрих сьогодні навіть не відаємо. Запрошуємо їх до спільного старту» [229, 1].

У кожному випуску часопису члени колективу почергово висловлювали свої погляди на творчість та роль літератури, які свідчили про єдність засад. Це статті С. Єндриховського «Злочини прикметника» (1931 № 1-2)), Пастеліуша «Патологія віршів» (1931 № 2), Г. Дембінського «Дефіляда померлих богів» (1931 № 3), «Безпосередньо перед нами» I) лінія вписана в коло С. Єндриховського і II) остання квадра «Квадриги» Т. Буйніцького (1931 № 4), Яна (Ч. Мілоша) «Бульйон зі цвяхів» і редакційна стаття «Крок навпомацки» про анкету Жаґарів та ін. (1931 № 5). Ці публікації доповнювали і поглиблювали одна одну. Вони розкривали як суспільні погляди членів групи, так і їх естетику. Жаґаристи приділяли величезну увагу проблемі суспільної ролі літератури, тому навіть вузько формальні процеси творчості розглядалися в зв'язку з певними загальними тенденціями епохи.

Після викладення ключових поглядів на поетичну творчість взагалі жаґаристи перейшли до аналізу доробку своїх сучасників, висловлюючи або підтримку, або засудження їх принципів. У четвертому випуску часопису за 1931 рік була опублікована критична стаття саме такого змісту під назвою «Безпосередньо перед нами». Вона складалася із двох частин. Першу під назвою «I) лінія вписана в коло» написав Стефан Єндриховський, де виклав свої погляди на творчість представників «Звротніци» як новаторську думку в сучасній польській літературі. Серед імпонуючих автору ідей – оновлення мистецтва. Однак Пейпер та його послідовники бачили цей процес більш формально - в «пристосуванні мистецтва до ритму сучасного життя», в «ідеї ладу й конструкції». Тоді як жаґаристи оновлення мистецтва пов'язували з процесом суспільного оновлення.

Друга частина статті – «II) остання квадра «Квадриги»» Т. Буйніцького продовжувала думки про «інфляцію сучасної польської поезії». «Квадригу» автор називав послідовницею «Скамандра» у «майстерному технічному писанні віршів». Вбачав еволюцію цієї групи в русі від «пролетарських гасел і віршів про війну», які були, на його думку, «римованими агітаціями», до

більш аполітичної поезії. Зазначав, що поетам не вдалося відшукати істинного ідейного стержня для своєї творчості [162, 2].

Важливою складовою програмних засад групи «Жаґари» було питання суспільної ролі літератури, ставлення до традиції, до сучасності і напрям руху в майбутнє. Цій проблемі присвячувалася низка публіцистичних текстів, які розглядали її в різних аспектах.

У третьому випуску «Жаґарів» за 1931 р. опублікована стаття Г. Дембінського «Дефіляда померлих богів», у якій автор висловлював свої думки про епоху та роль молодого покоління, а також запрошував усіх взяти участь в анкеті «про нашу сучасність і нас самих». З юнацьким максималізмом і деяким романтичним пафосом виголошував, що молоді «хочуть чомусь служити з такою честю й духовною міццю, як спартанці, з таким екстазом й аскетизмом, як у середньовіччі, з такою вірою в здійснення великої епопеї і з такою нудьгою за великими вчинками, яку носили в своїх душах солдати атакуючих шеренг Наполеона» [199, 1]. Категорично негативно жагаристи ставилися до усіх політичних рухів, вбачаючи в них облудність і фальш, засуджували усі існуючі суспільні системи.

Суспільна програма жаґаристів багато почерпнула із їх ключових тез комуністів. Культ колективу (маси), культ поступу й боротьби, нищівна критика буржуазної епохи особливо зближували їх із гаслами пролетарської літератури та футуризму.

Попередньо викладені думки жаґаристів про літературу та її роль в суспільстві були розвинуті у п’ятому випуску часопису в статті «Бульйон із цвяхів», підписаній псевдонімом Jan (за словами Т. Клака автором статті був Ч. Мілош). Метою виступу, згідно автора, є пошук правди, яка б обґрунтовувала необхідність поетичної праці. Письменник відкидав постулати творчого натхнення та індивідуалізму, розглядаючи мистецтво як працю інтелекту задля колективних інтересів та засіб впливу на людину: «Мистецтво є знаряддям. Скажімо собі це чітко, без одурманення вірою в

його надприродне походження. Мистецтво є знаряддям у боротьбі суспільств за вигідніші форми буття. Його роль полягає в організації психіки» [233, 1].

Зосереджуючи увагу на комунікативних властивостях мистецтва, тобто розглядаючи його як один із способів передачі інформації та формування масової свідомості, автор вважав, що в ньому криються безмежні можливості впливу на маси. Автор виклав постулати заангажованого, тенденційного мистецтва, підпорядкованого певній суспільній ідеї. Його мета – вбивати в голови ідеї, мотивація – тренінг, «формування інтелектуального, емоційного та інтуїтивного сприйняття», його суть – самоусвідомлення певної групи людей, віддзеркалення дійсності в словах, барвах, формах.

Письменник розкрив методику управління творчим процесом, яку можна зреалізувати, створивши «межові стовпи» на мапі літератури, які б чітко відділяли «землю обітовану» та «землю заборонену». Він відкрив низку «бездоганних засобів» маніпуляції свідомістю, якими володіє мистецтво і часто послуговується: «Перший – навчати емоційності, легковажити інтелект. Звідси романтичний шал, спокута, жертви – все це чудово діє на читача і робить з нього екстатичного одержимого напівбога. Вразливій особистості важко піддатися правилам суспільства, а ще важче задуматися про щоденні важкі явища. Другий – дати індивідууму забавку у вигляді гонитви за власним хвостом, тобто змусити до інтроспекції, до розгляду власних почуттів і трагедій. Третій – переконати індивідуум, що справи еротичні є найважливішим питанням в житті людини, а заспокоєння імпульсів умовою щастя» [233, 1].

Завдання мистецтва XX ст. Мілош вбачав у диктатурі інтелекту, яка убезпечила б свідомість громади від надмірної емоційності. Солідарність та інтереси колективу були ключовими у його поглядах. Мета – створення єдиної програми, що відповідала б інтересам розвитку суспільства: «Здається час порвати з пошануванням таланту творця-самітника і почати працювати над програмами» [233, 1]. Із пафосом поступу пов’язані поняття нової віри і

нової моралі, формування яких письменник вважав обов'язковою умовою розвитку.

Перші виступи молодих жаґаристів викликали неабиякий резонанс у суспільстві як своїми оригінальними творами, так і надто різкими й категоричними заявами. Це підтвердила редакційна стаття «Krok poomacku. Ankieta „Żagarów"», де були оприлюднені й узагальнені результати оголошеної раніше анкети. Багато відгуків надійшло від старшого покоління, яке найбільше закидало поетам сильну негоцію у ставленні до традицій. У відповіді редакція пояснювала негоцію групи наслідком усвідомлення пережитого, яке спонукало до будівництва нової суспільної структури. Базовою тезою нової моралі майбутнього суспільства мав бути культ праці, а професійні організації – осередком формування нової еліти.

Ідеї суспільної ролі літератури – такій важливій у програмі жаґаристів – присвячена публіцистична стаття С. Єндриховського «Індивід і колектив у мистецтві». Текст має певний культурологічний відтінок, оскільки розглядаються індивідуалізм і колективізм як культурні явища, як «два різні методи споглядання й зображення функції й вартості особистості в суспільстві» [243, 1].

Естетичні погляди групи деталізувалися й кристалізувалися в публікаціях метаінформаційного характеру, оглядах та коментарях. Прихильність до лівої ідеології була сталою рисою програми групи, члени якої в цілому ряді проблем поступово розходилися, а їх творчі манери яскраво індивідуалізувалися. Центральною постаттю третього періоду «Жаґарів» стає Ч. Мілош. Друкується багато його поезії, з'являються інформаційні виступи про розвиток різних національних літератур: «Головні напрямки білоруської поезії», «Ліва єврейська література» та ін.

У 1934 р. львівські «Sygnały» у рубриці «Про літературні видання» писали: ««Żagary» є безсумнівно найкращим і найоригінальнішим виданням літературного авангарду в Польщі. Кілька поетів і прозаїків, цікаво і

досконало оповідають, творять дуже монолітний і рішучий ідейний колектив» [359, 7].

Співробітники «Жаґарів» були поколінням молодих митців, які старались програмно окреслити як ставлення до ситуації в літературі, так і до найважливіших суспільно-політичних справ. Одночасно відмежовуючись від всякої програмовості, намагалися створити, спираючись на видання, власне літературне і суспільно-політичне кредо. У них відчувалася внутрішня сила і відповідальність покоління епохи назріваючих змін. Ґрунтовний аналіз публіцистики часопису, в якій викладені постулати літературної та суспільної програм, а також творча еволюція групи викладено у відповідному підрозділі монографії [50, 112-126].

2.5. Ідейно-естетичні параметри програмування літератури

Розмаїття літературних угруповань та їх періодичних видань у 20-30-ті рр. ХХ ст. супроводжувалося активною програмотворчістю. Обов'язком кожного нового літературного об'єднання ставало оголошення своїх ідей, естетичних та творчих засад за посередництвом літературних маніфестів, передових редакційних статей та наукової публіцистики. Найактивнішими у цій формі самопрезентації були польські авангардні групи. Відсутність задекларованої програми, як це було у скамандритів, давало підстави для нападок і звинувачень в аморфності та еклектичності з боку представників усіх літературних рухів.

Людина завжди була тим центром, у якому стикалося й пересікалося життя і мистецтво. Модель взаємин людини зі світом за посередництвом процесу творчості вибудовували митці у своїх програмах. У 20-ті-30-ті роки ХХ ст. домінував тип колективної програми, яка визначала авторство збірним «ми» або не була підписана зовсім. Часто за колективним «ми» стояло чиєсь «я» конкретного автора. Найбільш індивідуалізованими були маніфести футуристів та експресіоністів, які творилися окремими найяскравішими

постатями – С. Пшибишевський, Б. Ясенський, Є. Гулевич, у формістів таким ідейним вождем був Л. Хвістек, у «Краківської Авангарди» – Т. Пейпер.

Ключові питання програмотворчості – новий тип літератури і мистецтва у нових суспільно-історичних умовах, зміна ролі митця та його творчих настанов, переосмислення парадигми «людина і світ» згідно нових потреб епохи, роль мистецтва і літератури у суспільному житті, незалежність та цілеспрямованість творчого акту та ін.

Одним із нечисленних митців поза колективом був С. І. Віткевич, письменник і художник із найоригінальнішою програмою («біологічний монадизм»), яку самостійно втілював у своїй творчості впродовж усього життя. Естетична теорія Віткевича, відома під назвою «Теорія Чистої Форми» виростала з його онтології. Твір мистецтва мав бути виразом і одночасно причиною метафізичного почуття, маніфестацією єдності в множинності, мав показати людині зв'язок між власною індивідуальністю та цілісністю існування. Віткевич був переконаний, що цивілізація несе загибель культурі (свою програму трактував як продовження життя мистецтва і літератури, яка конала в конвульсіях). Майбутнє бачив у чорних або й безнадійних сірих кольорах. Розвиток історії, який іде шляхом переслідувань індивідуальності на користь загалу, на думку Віткевича, мусить довести до згасання метафізичних почуттів і пов'язаних із ними релігії, філософії, мистецтва, поезії.

Місто, маса, машина – ключові характеристики сучасного суспільства, на які спиралися концепції авангардних рухів міжвоєнної Польщі. Місто – головний простір міжлюдської комунікації. В ньому нове мистецтво, на думку польських футуристів, знайде ідеал нової краси. Маса, машина – це зміна характеру людських зв'язків у нову епоху. Програмні тези футуризму були викладені у статтях «Примітивісти до народів світу і до Польщі» (1920 «G-ga»), Т. Чижевського «Поезія експресіоністів і футуристів», «Мій футуризм», Б. Ясенського «Маніфест у справі футуристичної поезії. Однодневка футуристів 1921», «Футуризм польський (Баланс)», А. Стерна

«Звірята в клітці. (Про польський футуризм)». У маніфестах звучали заклики «до польського народу в справі невідкладної футуризації життя», «в справі футуристичної поезії», «в справі мистецької критики» (що вона не потрібна), «в справі фонетичної орфографії» [239, 185-192]. Безсумнівно в маніфестах втілились початкові гасла європейського футуризму: заперечення традиції, зневага до минулого, похвала сучасності, прагнення беззаперечного новаторства, збурення усталених засад художньої оповіді. У маніфесті «примітивістів» із «G-ga» звучить похвала «простоті, ординарності, веселості, здоров'ю, тривіальності, сміху» [239, 182-183], «відголоски дадаїзму з його погордливим зневажанням цінностей міщанської культури і апологія ідіотизму» [235, 315].

У Маніфесті футуризації життя міститься задум радикальної демократизації мистецтва і його експансії в світ урбаністичної буденності задля вивільнення чинника радості й винахідливості: «Митці на вулицю! Мистецтво, яке зосереджується в кількасотенних, та навіть кількатисячних концертних залах, виставах, мистецьких палацах і т.п., є смішною анемічною потворою, тому що ним користується одна стамільйонна з усіх людей… Мистецтво має бути несподіваним, всепроникним, збивати з ніг» [239, 187]. Ідеї бралися із гасел російських кубофутуристів. Перекреслювали речення як «антипоетичну звукову потвору», прагнули визволити поезію з-під пут логіки і твердження. Цеглиною поезії вважали слово, а поетичний твір – композицією слів. Слово трактувалося переважно як матеріальна одиниця, звукова або графічна, менш важливим був його семантичний вимір.

Митець у футуристичній концепції розглядався як частина маси, колективу, а мистецтво – справа суспільна. Майже завжди футуристи виступали у якості «ми», і ніколи не звучало «я». Полемізуючи з іншими напрямками, футуризм окреслювався як виразно матеріалістична ідеологія, де і людина була відповідно продуктом суспільної діяльності. «Цивілізаційна» орієнтація зумовлювала оригінальну концепцію творчого процесу і ролі митця. Футуристи розуміли свою працю передусім як

посередництво між дійсністю та читачем, як продовження актуального життя в слові. «Дисциплінована, інтелектуально мужня генерація митців покликана до втілення – як існуючий психічний тип – новітнього суспільства свідомих конструкторів життя» - писав С. Гацький («Sztuka ludzka» в часописі «Almanach Nowej Sztuki» № 1) [235, 317].

Зіставлення було визнане в публіцистиці «Альманаху» ключовою творчою засадою. Ідея мала перспективи, бо дозволяла відірвати поезію від конвенційних мовних норм, стандартів поточного розумування, відкриваючи автономні форми мислення і висловлювання. На зіставленні будувалися такі новації футуристів, як зрівнювання знаків культури і буденності, техніки і природи, явищ естетичних і потворних, поєднання у метафорі понять, семантично віддалених, заперечення усталених конотацій.

З-поміж декларованих у міжвоєнні літературних програм виділялись познанські експресіоністи, об'єднані довкола часопису «Zdrój». Наважливіші їх тексти – С. Пшибишевського «Екпресіонізм, Словацький і „Genezis z Ducha"» (1918) і «Зворотна хвиля (Довкола екпресіонізму)» (1918); Я. Стура «Чого хочемо» і З. Косідовського «З проблем творчості» (1920); Є. Гулевича «Ego eimi» (1921). Концепцію експресіоністів називають містичним еволюціонізмом, бо еволюцію людства вважали еволюцією «духу» тих, що йдуть попереду (національних геніїв). Її мета – духовна досконаліть, вивищення людини, яке досягається тільки через постійну боротьбу з матерією, формою, традицією. Глибока самосвідомість митця як особистості, відчуття відокремленості, загострений індивідуалізм диктували «поетичну норму» польського експресіонізму – «Твори, як хочеш!» [305, 90].

С. Пшибишевський став одним із головних авторів програми експресіонізму, намагаючись пов'язати її із традицією польського романтизму. Експресіоністи розділяли буття на нижчу та вищу сфери, а мистецтво трактували як вузол, зв'язок митця із невидимою сферою. Спираючись на польських класиків, стверджували, що «мистецтво - видіння» [239, 171].

Активна життєва позиція була головною тезою, а потреба літератури як засобу формування позалітературної реальності – головною вимогою. Писали про вимогу мистецтва, яке не відображає зовнішній світ, а заглиблюється в людську душу, пізнає її; про красу, що будується не на гармонії зовнішніх складових образу, а на гармонії зовнішнього образу і його внутрішньої суті; про твір мистецтва, який справляв враження не зовнішньою формою, а відображав найпотаємніші куточки людських почуттів. Вважали, що мистецтво має бути виразом найвищої Правди, яка ховається в душі людини, або царства душі, якого всі прагнуть [362, 1].

Теоретичні засади краківських авангардистів спиралися на міф технічного прогресу, віру в науку, уявлення про лінеарний характер історичного процесу та суспільну утопію. Творчий процес усвідомлювали як раціональний акт. Великого значення надавали тодішнім суспільним процесам: розвитку цивілізації і великих міст, участі мас у суспільному житті, демократизації. Водночас акцептували обмеження особистості на користь суспільної організації, примат прав економіки та колективних інтересів. Прагнули нового мистецтва, яке буде співучасником такої суспільної еволюції. Не йшлося про агітацію, а про нові мистецькі форми, які формуватимуть суспільну підсвідомість, утверджуватимуть у ній нові зразки мислення і почуттів.

Виступи Т. Пейпера, які друкувалися в часописі «Zwrotnica», накреслили програму майбутньої групи „Краківська Авангарда”. Декларували творчість, пов’язану із сьогоденням, із новітньою технічною цивілізацією і життям великого міста. Праця художника розумілася в зв’язку із його суспільною роллю і пов’язувалася із ремеслом, яке втілювалося в «слові». Поезія в такому розумінні – це продумана мовна конструкція, заснована на мовній дисципліні й ощадливості.

Стержнем зв’язків у новому суспільстві, на думку теоретика Краківської Авангарди Т. Пейпера, є людина. Зв’язок мистецтво-суспільство для нього був надто примарним, мистецтво-людина – багатовекторним.

У праці Т. Пейпера «Nowe Usta» викладена теорія поетичної мови. Поетичне речення - це відображення стосунків підмета з предметом. Слово у прозі – називає, у поезії – «псевдонімує», творить багатослівний синонім – перифраз, у якому виявляється ставлення автора. Митець – майстер словотворення, свідомий своїх завдань і засобів. Замість зображення внутрішнього життя – творча воля, замість переживань – їх селекція та рефлексія над ними. Передбачалась особлива роль читача, який мав реконструювати з мови поетичних еквівалентів твору через мову власних емоцій нову поетичну реальність. Віддалена рима, економія літературних засобів, структурна співмірність мали формувати суспільну уяву реципієнта. Метафора повинна була спонукати читача до ревізії пануючої суспільної ієрархії [239, 218].

У другому циклі часопису групи головною фігурою групи став Ю. Пшибось, виступав як теоретик авангарду у нарисах: «Людина над природою», «Людина в речах», «Ідея дисципліни». Ю. Пшибось акцентував на суспільному аспекті творчої праці – людина в інтелектуальній праці починає панувати над природою, декларував споживче ставлення до природи та її краси. «Гора була колись гарною тому, що підвівши до неба очі, мав ілюзію, що вищий за її вершину. Гора зараз є гарною тому, що можу її здобути, якщо я турист; можу її перетнути тунелем, якщо я інженер… Проте гарнішим від гори є аероплан, який піднімає льотчика понад найвищі вершини гір, в якому спіралями позначені сліди марень розуму і втілень людської волі, що панує над природою», - писав Ю. Пшибось [403, 1].

Поглиблення програми польського авангарду простежується у публікаціях Я. Бженковського на сторінках часопису «Sztuka Współczesna». Його міркування присвячені самому процесові творення художнього тексту. Еволюцію тогочасної поезії митець розкривав через динаміку елементів, на основі яких розбудовувався художній образ, тобто від «слів на волі» Марінетті через метафору – «художнє втілення метафізичного конфлікту» - до еліпсису, який формує «образ-поняття» [309, 6]. Серед досягнень нового

мистецтва бачив зміну настанови художнього твору, відмову від досконалого копіювання оточуючого світу на користь виокремлення «відмінностей», відмінностей образу від його природної копії. Це відбувалося, на думку Я. Бженковського, за посередництвом «деформації барв», «деформації об'єму», «деформації перспективи», «деформації лінії», які є підвалинами «конструкції» («композиції»). Конструювання образу з «чисто абстрактних елементів», це, на його переконання, рух «до ладу, до простоти» [310, 91].

Примат життя над мистецтвом, колективу над особистістю та чітко виражені ліві ідеали проголошували «Квадрига», «Жаґари», та «Сиґнали».

Програмні статті «Квадриги» писали головно С. Бібровський («Sztuka wojująca i triumfująca» 1927 № 1, «Nie przebrzmiały wasze tęsknoty» - № 2, «U progu idących przemian» 1928 № 2), С. Добровольський («Rzemisło czy objawienie» 1927 № 2, «Miserere» 1929 № 2) та Л. Шенвальд («Wojna czy pokój» 1928 № 1, «O śmierci» – 1927 № 2), виголошуючи «суспільне мистецтво, суспільну справедливість і гідність праці».

Програма була не стільки літературна, скільки громадсько-політична, ідеологія брала верх над естетикою. Статті відзначалися бойовим пафосом, виступали за ідеологізацію та суспільну радикалізацію мистецтва. Поза доволі загальними програмними тезами кожен член групи керувався власними художніми пошуками, по-своєму формував поетику, використовував різні здобутки. Об'єктом запеклих нападок був «Скамандр» за брак ідеології. Г. Газда вважає, що атаки на скамандритів були стратегічними, а не програмними [221, 523], бо пізніше, в 30-ті роки, члени «Квадриги» співпрацювали з виданнями скамандритів. Згодом С. Добровольський писав: «Розбилась «Квадрига» об культурну байдужість класу, для якого культура є квіткою біля кожуха грубого інтересу, котрий перед лицем загрози тій культурі думає лише про те, як зберегти рештки нагромадженого жиру» [221, 523].

Жаґаристи роль літератури бачили не стільки у моралізаторстві і дидактизмі, як у формуванні нового типу людини, яка найбільш потрібна

майбутньому суспільству. До обов'язків нового мистецтва і літератури відносили виправлення певних сегментів психіки, свідомий розвиток одних диспозицій і викорчуванню інших. Суспільну роль літератури розуміли широко, надаючи письменникам чималу владу над душами. Культ колективу, культ поступу й боротьби, нищівна критика буржуазної епохи зближували їх із гаслами пролетарської літератури та футуризму. Попередньо викладені думки жаґаристів про літературу та її роль в суспільстві були розвинуті у п'ятому випуску часопису в статті «Бульйон зі цвяхів». Йшлося про функціональну роль мистецтва як засобу організації людської психіки, як знаряддя формування нової суспільної свідомості.

Програмні засади жаґаристів стосувалися більше суспільної стратегії ніж питань творчості. Їх ідеї балансували «між демократизмом ліберально-демократичної Європи, що відходила в минуле, та тоталітаризмом – образом централізовано керованої держави», - зазначав М. Залеський [497, 71].

Представники групи «Жаґари» мали багато спільного із люблінськими митцями. Їх громадянський бунт живився метафізичним неспокоєм. Мистецтво було для них міфотворчістю, яка переносила зусилля митця в сферу сакрального у його філософському сенсі. Твір мистецтва, за висловом Ю. Чеховича, був «мікрокосмосом, що відбивав епоху» [191, 90]. Творчість розглядалася як акт пізнання, який руйнував внутрішню самотність людини. Характеризувалися схильністю до філософського катастрофізму, який набував форм героїчного чи трагічного, прагнули до пошуків сталих непохитних вартостей, сенсу вищого, позаісторичного порядку.

Постулати програми жаґаристів і люблінських авангардистів у багатьох аспектах пересікалися із тезами програмних текстів львівського часопису «Sygnały». У третьому випуску 1934 р. у вступній статті «Куди ідемо?» редакція виклала ідеологічні засади колективу. Підкреслювали незалежність від усіх політичних таборів, висловлювали негативну оцінку тодішніх ідейних рухів. Характерною ознакою епохи вважали знеосіблення людини, втрату гуманістичних цінностей. Їх концепція нового ладу мала виразні

етичні акценти. Серед ключових етичних понять – обов'язок – «єдина надійна річ», яка «творить органічний зв'язок людини зі суспільством». Тому й мета кожної особистості бачилась у служінні інтересам колективу.

Відчуття загрози, самотність, відчуження – наскрізні мотиви публіцистики представників генерації, названої в Польщі «Другою Авангардою» (Ю. Чехович: «Людина бачить катастрофу»; Ч. Мілош: «Ми з проклятого покоління», «Для нашого покоління людина була іграшкою демонічних сил, які містяться не в ній самій, але в міжлюдському просторі, витвореному нею із подібними їй»). Ці катастрофічні акценти не були образом кінця історичного циклу, навпаки передчувана катастрофа, на їх переконання, матиме характер катарсису, є елементом історичного циклу – несе шанси на зцілення й відродження («зцілюючий катастрофізм»). Мистецтво вважали найвищим виразом самоусвідомлення людства. Мистецтво має виразити епоху, бути її синтезом, а не лише фрагментом. Творчість – акт пізнання, який розбиває внутрішню самотність людини.

Засадничою ідеєю концепції польського автентизму та його лідера С. Черніка було поняття «реального», «повновартісного», «автентичного» переживання поета, яке лежить в основі творчого акту. Автентисти висували твердження, що «не буде лірикою вірш, який описує настрої під час бурі на морі, якщо поет не бачив моря». Акцентували на психологічній і біографічній ґенезі поезії. Автентизм – своєрідна поетична етика, почуття відповідальності в ім'я «найтіснішого зв'язку з нашою життєвою правдою» [193, 1].

Першим викладом автентизму вважається стаття Черніка «Зміст і форма», надрукована у літературному місячнику «Kamena» (1933-34 № 7). «Якщо у вірші має бути тіло, кров, життя – його первісний матеріал мусить бути автентичним, бо в іншому випадку залишається набором пустих слів… Матеріал-сировина, який є автентичним змістом поета, істотний матеріал, поет вивільняє властивим йому і його змістовій концепції способом… Один такий правдивий вірш замінить томи сьогоднішніх віршотворців» - писав

С. Чернік [222, 48]. Автентизм спирався на пошук художньої правди в тісному зв'язку з пошуком життєвої правди. Фундаментальний принцип – залежність поетичного твору від багажу життєвого матеріалу поета у формі переживань, знань, досвіду, вражень і т.д.

Близькою автентистам була програма «Чартака». Програмні засади групи та часопису викладені у статтях Я. Міллера, Е. Козіковського, Е. Зегадловича, Ю. Бжостовської. Група презентувала програму «самобутності», народності, антиурбанізму. Йшлося про пошук своєрідної форми для вираження загальнолюдської сутності. З'явився постулат універсалізму, народність поєднувалась із культом праці. У другому числі з'явилося гасло регіоналізму, про яке писав Е. Козіковський. Е. Зегадлович виголошував войовничий антиурбанізм, в сільському житті, в безпосередньому контакті з природою і містичному зв'язку бачив порятунок людства. Група презентувала концепцію простої людини, первісність, ідеї общини, своєрідний оптимістичний експресіонізм. Митцям притаманні захоплення краєвидами Бескиду як вияв антицивілізаційності та антиурбанізму, можливість гармонійного поєднання з природою, традиційна мова, простота тропів, емоційна природність поетичного образу і т.д. «Виходимо із землі. Це весь наш родовід, поезія наша і філософія наша», – писав Е. Зегадлович у третьому числі видання [499, 9].

На відміну від усіх інших польських літературних груп міжвоєння «Скамандр» ніколи не виголошував програмних засад, не друкував маніфестів чи програмних тез. Однак їх поетична, публіцистична творчість, громадська та видавнича діяльність презентували дуже яскраву модель культури, що спиралася на виразні світоглядні засади. Переважало повернення до активної позиції (активізм), захоплення натовпом і новітнім містом (урбанізм), використання поточної мови як матеріалу лірики (поетика повсякденності), віталізм, в якому центральне місце займало «життя» не тільки в метафізичному його значенні, а пов'язане із сферами цивілізації, повсякденності та суспільної вартості.

Група як творчий колектив сповідувала вільний розвиток кожного літературного таланту, зв'язок мистецтва із сьогоденням - «ми є поетами сьогоднішнього дня – у цьому наша віра і вся наша програма» [432, 1007], віталізм – оспівування всіх проявів життя в його біологічній повноті та буйності. Свою мистецьку експансію називали популізмом, бо вона була спрямована на широке коло отримувачів, читачів, залучення нового читача до суспільного обігу літератури, формування нового громадського статусу поета на літературному ринку.

Скамандрити відмовились від традиційного розуміння національного посланництва та громадського обов'язку поета, від традиційного канону високих тем. Надавали преференції колективним проблемам – концепція міста, натовпу, громади замість індивідуальних почуттів і емоцій. Віталізм розуміли у широкому значенні: не тільки впивання життям, а й обґрунтування певних суспільних процесів, переборення міщанства, творення нового стилю життя. Замість романтичного поета-пророка і модерністського поета понад світом сформували взірець поета-учасника щоденного життя відродженої держави, заангажованого безпосереднім його перебігом і новий тип участі в культурному житті – не споглядання вболівання, а активна спільна діяльність у широкому її значенні.

Літературний процес міжвоєнних років у Польщі позначився розмаїттям програм і творчих концепцій, які незважаючи на декларовану відокремленість від інших, мали ряд спільних рис. Головну увагу зосереджували на суспільній ролі митця та його зв'язку із життям. Метою мистецтва бачили формування нової особистості згідно потреб нової епохи, і лише механізми цього процесу у різних груп відрізнялися. Більшість програм були надто декларативними й універсальними, щоб втілитися у практичній діяльності, проте відображали ідейні пошуки своєї доби. Детальну характеристику творчих програм, їх ідейної еволюції, взаємозв'язків і впливів подано у підрозділі вище загаданої монографії [50, 126-141].

2.6. Волинська та львівська періодика 20-30-х років

У січні 1920 року, коли стала очевидною розв'язка польсько-більшовицької війни і зрозуміло, що західноукраїнські землі ввійдуть до складу польської держави, Ю. Пілсудський у своїй промові в Рівному сказав: "Ми, поляки, були об'єктом різних кресових політик. Нам знайома така політика, коли інші нами керували. В цілому світі кресова політика подібна до тієї, об'єктом якої ми були. Не знаю іншої кресової політики, як політика зневаги та утиску, гаслом якої є слова: "Біда переможеним". Ми, поляки, добре знаємо, які це має наслідки, як недалеко веде, яких незначних результатів досягає… Якщо в цілому світі панує непорядність у кресовій політиці, я хотів би, щоб наша кресова політика, була чесною" [374, 1]. В реальності питання міжнаціональних взаємин на львівських та волинських землях були набагато складнішими. Їх різнобічно віддзеркалюють часописи міжвоєнної доби.

Упродовж 20-30 років на Волині існували десятки українських та польських видань, кілька російських, єврейських, чеських, караїмських, які презентували традиції та інтереси своїх соціально-етнічних груп. Вони висвітлювали важливі, господарські, політичні та культурні проблеми краю. Феномен україномовної періодики Волині був об'єктом численних наукових розвідок українських журналістикознавців. Написані монографії, укладені бібліографічні покажчики, опубліковано багато статей, в яких важливе місце займає період міжвоєння [73, 68, 74, 92, 93, 86]. Натомість волинська преса інших народів, які населяли край, не досліджена в українському пресознавстві.

Регіональні засоби масової інформації завжди певною мірою локалізовані (змаргіналізовані) як за змістом, так і за формою. На Волині у міжвоєнну добу їх характер частково визначала польська державна політика, яка дещо відрізнялась від попереднього етапу - політики Російської імперії (україномовних видань тоді взагалі не було). Розглядаючи історію

української преси міжвоєнної доби на прикладі волинських видань можна говорити про її становлення як такої у порівнянні з виданнями інших народів, варто відзначити історично зумовлену змістову локальність, що суттєво відрізняло її від центральної, і водночас домінуючий проблемно-тематичний універсалізм, спричинений різношерстою місцевою читацькою аудиторією. В силу спрямованості на різностанове та різного рівня освіченості населення воєводства майже кожне видання прагнуло охопити усі найважливіші суспільно-політичні, господарські та культурні проблеми. Фахове або ж якесь інше звуження тематики публікацій часопису призводило до втрати читачів, що неминуче загрожувало закриттям, тому більшість періодичних видань прагнула задовольнити інтереси широкої аудиторії.

Російська община на території міжвоєнної Волині мала свою нечисельну періодику. Серед надзвичайно оригінальних явищ - "Юный гимназист", "литературный журналъ, издаваемый учащимися IV класса Луцкой Русской Гимназіи" [134]. Інше російськомовне видання – ілюстрований неперіодичний журнал "Казачья воля", літературний і політичний, що виходив 1936 року в Луцьку тиражем у 2000 екземплярів [40]. Це був орган козацької еміграції на Волині, який представляв лише маленьку частину значної сітки козацьких товариств за межами Росії у Польщі (Варшаві), Румунії, Югославії, Франції і інших країнах.

Більшість публікацій цього журналу розкривали ідеологічні засади діяльності організації, спрямованої на утвердження ідеалів вільного незалежного козацтва, розвиток його культурних традицій. Видання було відверто антирадянське, йшлося про утворення суверенної держави Казакія на землях понад Доном, Кубанню й Тереком. У статті "Страдальцы за идею «Вольного Казачества»" автор (С. Рябцев) розкрив основні етапи козацької боротьби проти Москви за незалежність, починаючи від повстання Степана Разіна. Публіцист назвав три постулати, на яких мало базуватися життя козацтва: "свобода, независимость, казачьи уклады жизни" [40, 6], і закінчував виступ закликом до об'єднання та боротьби.

Наскрізна ідея часопису – боротьба з більшовизмом. Із тексту публікацій зрозуміло, що козацька еміграція, як і всі інші переживала матеріальні проблеми, ідейні суперечності, міжособистісні конфлікти, розчарування й зневіру певної частини членів організації.

Української періодики на Волині у міжвоєнний період виходило набагато більше, проте мало було таких часописів, які виходили безперервно впродовж кількох років. Більшість із них за деякий час закривалися або через фінансові проблеми, або заборонялися владою через радикальні антипольські настрої. В цілому волинська преса була багатотематичною, однак переважну частину становили громадсько-політичні видання.

Єдиний на Волині український дитячий часопис "Сонечко" виходив у Рівному з 1935 по 1939 роки. Опікувалося ним Товариство "Українська школа", яке в 1939 р. видавало ще й місячник "Культурне життя". Зміст "Сонечка" був спрямований на духовно-національне виховання дітей. Друкувалися оповідання, вірші, казки, ребуси, загадки, наукові нариси, листи читачів тощо. До визначних подій давалися розповіді про видатних українців, наприклад стаття "Тарас Шевченко" [117, 3-4].

Загальнокультурне спрямування мав місячник "Культурне життя". У першому числі були виголошені завдання: "Часопис буде служити великій справі піднесення культурного рівня українського волинського загалу" [55, 1]. На сторінках видання піднімалися проблеми освіти, шкільництва, духовного та патріотичного виховання молоді, бібліотечних справ, української літератури.

Серед українських видань Волині, які за їх ідеологічною спрямованістю можна порівняти із російським журналом "Казачья воля", варто відзначити газету "Громада", орган української національної думки. Однак вона відрізнялася від російськомовного видання тим, що надзвичайно критично ставилася не тільки до радянської влади, але й до польської. У публікаціях йшлося про політичні, релігійні, соціальні утиски українців на Волині. Розповідалося про закриття українських церков, заміну українських шкіл

утраквістичними, відбирання церковних земель, осадництво як польську колонізацію Волині, зменшення українських кооперативів на селі тощо. Наскрізна думка публікацій – об'єднання всіх українських сил, їх культурно-патріотичне виховання для боротьби за єдину незалежну українську державу. Автори закликали "до скріплювання єдиного українського фронту" [46, 1].

До радикальних українських видань відносилась газета "Дзвін", яка виходила у 20-ті роки в Рівному. Тут подавали багато інформації з історії України, особливо з подій нещодавньої війни України за свою незалежність. Актуальною залишалася тема єдності усіх сил в боротьбі за спільну справу [118, 1].

До ідеологічно поміркованих належали тижневик "Народний вісник" (Луцьк, 1927 р.), газета "Волинська неділя" (Львів-Луцьк, 1927-1933 рр.), двотижневик "На варті" (Володимир-Волинський, 1925-26 рр.). Лояльними до польської влади були "Волинське слово", орган Волинського Українського Об'єднання (Луцьк, 1937-39), релігійно-громадський часопис "Шлях" (Луцьк, 1937-38) та ін.

Своєю поглибленою літературною спрямованістю виділявся журнал «Наш світ», який у другий період виходив у Луцьку. Спершу ілюстрований літературний та популярно-науковий тижневик "Наш світ" почав виходити 1 квітня 1924 року у Варшаві під керівництвом В. Островського. У першому числі була визначена його головна мета: "…По силі та змозі своїй служити культурним потребам українського народу, починаючи з церковного життя й кінчаючи життям економічним" [27, 1]. Перший випуск у 1924 році був присвячений роковинам Т. Шевченка. Після звернення "До українського громадянства!" відкривала випуск стаття відомого і досвідченого журналіста О. Саліковського (за інформацією О. Вішки саме під його керівництвом працював редактором В. Островський) [17, 117] "Шевченко як геній нації", у якій розкривалася величезна національнооб'єднуюча сила шевченкового слова.

Вагому частину публікацій журналу складали художні твори. Тут друкували переважно тогочасну українську літературу, відомих і молодих письменників. У першому числі презентували оповідання В. Островського “Твердий знак” та вірш К. Поліщука “Озеро князя”. Друкувалися твори Галини Орлівни, В. Островського, К. Поліщука, А. Павлюка, М. Вороного, Є. Маланюка та ін. Діяли постійні рубрики “Церковна хроніка”, “Сойм і Сенат”, “Останні події”, “Літературне життя” та інші. У них висвітлювалися й коментувалися найважливіші події суспільно-політичного та культурного життя українців, фіксувалися етапні моменти перебігу польсько-українських взаємин.

У дев’ятому номері за 1924 рік був надрукований огляд “В хвилях життя”, де редакція дала політичний аналіз становища української церкви, зазначаючи, що різні політичні сили використовують церкву та духовенство для сіяння розбрату поміж українськими людьми [19, 7-8]. Був опублікований “Відкритий лист до польських письменників”, в якому писали: “Ми на протязі чотирьох років десятки раз апелювали до тих урядів, що один одного зміняли, - нас не слухали. Ми, через наших послів і сенаторів апелюємо до вищих законодавчих установ, - і тут нас не слухають. Залишається апелювати до Бога й до тих, що повинні бути голосом Його – до письменників, до совісти народньої. До Вас і звертаюся. Невже Ви не бачите, що робиться на нашій землі від імени й під прапором польського народу? Невже Ви не чуєте плачу, стогонів, молитов і проклять українського народу? Невже Ви не відчуваєте тої несправедливости, яка керує рукою тих, що живцем вириває паростки й коріння нашої культури? Невже, Ви, совість народня, не обурюєтесь легалізованим винародовленням нас?” [19, 8].

У 1925 році часопис виходив як двотижневик із січня по березень, всього було п’ять випусків. Більшість публікацій становили художні твори, огляди різних аспектів культурного життя українців, значно зменшилась кількість статей суспільно-політичного змісту.

З 1926 року часопис “Наш світ” був об’єднаний із “Духовною бесідою” і виходив під назвою “Наша бесіда” як ілюстрований двотижневик літератури, науки і суспільного життя.

Після перерви часопис повернувся до життя в 1935 році із своєю першою назвою “Наш світ” у Луцьку як ілюстрований журнал літератури, мистецтва, науки. Він виходив щомісяця з липня 1935 по червень 1936 року у видавництві В. Островського. Видання зберегло своє загальне літературно-мистецьке спрямування. Помітно збільшилась кількість художніх творів. Поряд із іменем редактора і видавця В. Островського, яке було відоме читачам ще із 20-х років як автора цікавих повістей та оповідань, з’являються нові імена: Г. Журба, Й. Шумський, І. Атаманюк, П. Коваль-Степовий, С. Даушков, У. Самчук, І. Зубенко, Г. Луцик-Муллик, П. Серпенко, П. Карманський і ін. У випусках 1935 року були надруковані уривок із повісті Г. Журби “У Лаврі”, уривок з роману У. Самчука “Кулак”, оповідання В. Островського “Колєжка”, “Журавлі”, оповідання Й. Гаврилюка “Зірваний цвіт” та багато поезій різних авторів.

Упродовж 1936 року друкувалися повість В. Островського “Вогнене око”, уривок із повісті Б. Жарського “Каїн”, оповідання Д. Чирського “Жарт природи”, уривок із повісті І. Зубенка “Повінь”, оповідання Гр. Луцика-Муллика “Земляні діти”, поезії П. Карманського, В. Крушенка, П. Серпенка.

Часопис знайомив читачів із найяскравішими постатями української літератури та найважливішими подіями літературного процесу. Стаття-некролог “Андрій Чайковський” подавала короткий огляд життя, громадської діяльності та літературної творчості письменника; публікація “Улас Самчук” знайомила із життям та творчістю митця, який перше своє оповідання надрукував (за інформацією автора) в “Нашій бесіді” у 1925 р., а в 1934-му отримав першу нагороду “Товариства Українських письменників імені Івана Франка” за роман “Волинь” [91, 10]. Друкувалися статті та присвяти “Модест Левицький (Квітка на могилу)”, «Володимир Самійленко», «Леся Українка», «Олекса Стороженко» та ін.

В 30-ті роки, ставши місячником літератури, мистецтва, науки, “Наш світ” стає виданням суто регіонального характеру, в якому переважає тема культурного життя (сьогоднішнього і минулого) Волині, хоч редакція і не хотіла погодитись із такою оцінкою сучасників [63, 14]. Зникають гострі публіцистичні виступи, очевидно не без впливу цензури, яка в цілому посилила свій контроль над пресою у середині тридцятих років.

Надзвичайно актуальним у волинських виданнях залишалося питання міжнаціональних взаємин. На відміну від столичної періодики у них представлно зовсім інший рівень осмислення зазначеної проблеми, сформований середнім пересічним світоглядом “автора-читача” регіональних видань. Польські волинські часописи були пронизані ідеєю розбудови своєї державності. Частина з них взагалі не торкалися проблеми польсько-українських взаємин, уникаючи складності чи вважаючи їх другорядними, як наприклад молодіжні видання.

Тижневик “Przegląd Wołyński” представляв Волинське демократичне Об’єднання і виходив за редакцією Й. Волошиновського. Публікації 20-х років висвітлювали життя української та польської громади, уникаючи будь-яких акцентів. У 1928 р. на сторінках часопису з’явилася постать волинського воєводи Г. Юзевського, відомого в політичних колах як речника польсько-української згоди. У “Промові на з’їзді депутатів і сенаторів з Волині” 16 серпня 1928 року він говорив про братнє співжиття українського і польського народів та завдання його органічної розбудови, про господарську та інтелектуальну експансію Польщі на Волині, її зацікавленість українською культурою, відсутність колізії між концепцією незалежної України та її приналежністю до Речі Посполитої [402, 2].

Часопис друкував промови українських послів, висвітлював потреби української громади. На вбивство відомого польського політика Т. Голувки відгукнувся передовою статтею “Nic to…”, в якій його характеризували як прихильника ідеї співжиття “wolni z wolnymi” [356, 1]. Тему польсько-українських взаємин продовжувала стаття самого Т. Голувки під назвою

“Tragedja społeczeństwa ukraińskiego w Małopolsce wschodniej”, надіслана ним до редакції незадовго до смерті. На думку автора, найбільшою проблемою української громади була існуюча анархія, відсутність бачення єдиної спільної перспективи, яка виявлялася в бунті молодих та розпорошеності старшого покоління [226, 2]. Зміст публікації показує, що політик добре розумів проблеми українського суспільства, бачив їх глибину та причини, усвідомлював прорахунки польської влади і помилки вождів української громади, шукав шляхів їх розв’язання. Варто зауважити, що це була слушна і справедлива оцінка ситуації, яка збігалася із думками багатьох українських публіцистів, висловлених у тодішніх часописах.

Тижневик “Przegląd Wołyński” не ставив за мету розглядати глибинні аспекти міжнаціональних взаємин, його публікації на цю тему мали констатуючий, поверховий та декларативний характер, що виявилось як у жанрах (промови, виступи, замітки), так і їх назвах, які не відображали глибини поставленої проблеми.

“Rocznik Wołyński”, який виходив у Рівному впродовж 30-х років як орган Товариства польських учителів за редакцією Я. Гофмана, приділяв велику увагу історичному минулому Волині. З-поміж актуальних питань сьогодення розглядалося військове осадництво та його роль в житті Волині. Ця державна акція мала кілька завдань. Найперше – винагорода тим солдатам, які проливали свою кров у боротьбі за незалежну Польщу. Друге – це закладання осад на занедбаних економічно ще з часів царської Росії розлогих землях Волині і налагодження господарства. Третє – здійснення польської культурної місії, яка мала на меті як налагодження польсько-українських стосунків, так і “експансію своїх впливів на вже своїх територіях” [177, 518-538]. Серед українського населення Волині ставлення до осадництва було різне, часто вкрай негативне. Українські радикальні кола, навіть польські ліві політичні сили називали осадництво польською колонізацією на волинських землях.

Український часопис “Наш стяг”, який виходив у Луцьку в 1924 р., дав дуже категоричну оцінку акції осадництва: “З метою спольщення українських земель під Польщею та здушення всього, що зветься тільки українським, приступила польська влада до колонізації, осадництва та закладання польських шкіл на так званих східних кресах” [84, 4].

До надзвичайно стриманих у питаннях міжнаціональних взаємин відносився польський суспільно-політичний і господарський тижневик “Wołyń”, який виходив у 30-х рр. у Луцьку. Редакція дуже мало писала про українську громаду, зрідка побіжно вказувала на необхідність мирного співжиття різних культур. У статті під назвою “Kresy”, йшлося про польські “державні інтереси” на східних рубежах, однак нічого не згадувалося про інтереси українців, які складали більшість місцевого населення [288, 1]. У публікації “Duch na Stepie” розглядали проблему співіснування різних культур, говорили про єдиний закон для всіх у межах однієї держави, про необхідність відкриття українських шкіл [209, 1-2].

Тему українсько-польського співжиття продовжувала промова сенатора Маслова, де він наголошував на значенні польської культурної експансії, завдяки якій волиняни долучалися до західної культури. Закликав уберегти український народ від ідеї боротьби та ненависті [401, 1].

У 1935-36 рр. питання українсько-польських стосунків помітно актуалізувалося. Постала проблема шляхів подальшого мирного співжиття, питання, як застерегти український народ від ідеї збройної боротьби. З 1936 року існувала постійна рубрика “Sprawy ukraińskie”, де інформували про діяльність парламентської репрезентації Волині. У цей період тижневик говорив про стабілізацію польсько-українських стосунків на Волині [230, 1].

Польськомовні періодичні видання, які виходили на Волині у міжвоєнний період, фактично не висвітлювали літературний дискурс. Зрідка друкувалися поезії чи новинки літературного життя (наприклад вірші Ю. Лободовського, поезію О. Ольжича в перекладах Ю. Чеховича та інших авторів подекуди друкував тижневик «Wolyń»). В центрі уваги більшості

регіональних видань були актуальні суспільно-політичні та господарські проблеми. Волинь мала у порівнянні з іншими воєводствами невелику кількість інтелігенції, бо була переважно сільськогосподарським краєм, тому попит на літературні видання вочевидь був незначний.

Серед українських часописів до політично нейтральних видань можна віднести місячник "Рідний колос", який виходив у 1933-39 роках і висвітлював переважно господарські проблеми. Наскрізні ідеї – економічне піднесення українського села, його культури господарювання, "здоровий націоналізм", до якого на думку автора українське суспільство ще не доросло [115, 11].

Подібну позицію займала і редакція місячника "Культурне життя" (Рівне, 1939 р.) з тією різницею, що головним завданням часопису бачила піднесення культури українського громадянства. Видання було органом Товариства "Українська школа" в Рівному, яке мало за мету "організацію народу в культурну свідому свого призначення націю" [81, 3]. Редакція відзначала, що "на протязі 20 літ Польська Держава зробила дуже багато, щоб вікові занедбання Росії на Волині вирівняти" [81, 2].

До продержавних українських видань на Волині можна віднести тижневик "Народний вісник" (Луцьк 1927-28). Його публікації охоплюють різні сфери життя суспільства, значна кількість виступів присвячена постаті Й. Пілсудського, друкувалося інтерв'ю з президентом І. Мосціцьким, у якому він стосовно проблеми національних меншин у Польщі зазначав: "Польський Уряд узнає всіх громадян, які замешкали в Польській Державі, всі меншости иншого походження, раси й віроісповідання, всі групи, які є зв'язані з собою економічними й культурними узлами, за рівноуправні чинники в життю Держави. Всяку співпрацю у цьому напрямку будемо попирати ділом, а не словами…" [38, 2].

Ідею братнього співжиття та політику Г. Юзевського підтримували релігійно-громадський часопис "Шлях" (Луцьк 1937-39), орган Товариства ім. Митрополита Петра Могили, закликаючи до "апостольської праці в наші

дні” та громадсько-політичний часопис “Волинське слово” (Луцьк 1937-39), який видавався Волинським Українським Об’єднанням і декларував українську політичну незалежну думку.

Ряд українських видань Волині можна віднести до радикально налаштованих. Виходили переважно в середині 20-х і на початку 30-х років. Це газета “Дзвін” (Рівне), місячник “На варті” (Володимир-Волинський), уже згадуваний тижневик “Громада” (Луцьк), газета “Волинська неділя” (Львів-Луцьк). Наприклад, газета “Дзвін”, орган Української Народної Партії, ще в листопаді 1923 році писала з приводу національної політики польської влади: “…Тільки зміна національно-політичного курсу сучасної урядової Варшави відносно українців та вишукання нових відносин в економічній політиці, що створила б такий стан речей, коли на українських землях у Польщі не було б національно упосліджених і в цілковитій економічній неволі знаходючихся, а повноправних мешканців Річипосполитої” [69, 1].

Польсько-український дискурс, представлений часописами Волині, втілював погляди регіональної інтелігенції східних земель тодішньої Речі Посполитої, демонстрував ідеологічне розшарування тогочасного суспільства. Йому характерна, на відміну від центральної преси, вузькість у розгляді суспільно-політичних питань, навіть певна побутова конкретність, недостатність аналітичного підходу та цілісного бачення багатьох загальнодержавних чи національних проблем. Це проявилось у назві рубрик (“Дописи”, “Українське життя в краю”, “Хроніка” і ін.) і статей (“Непотрібна завада”, “Де тая правда в світі?”, “Ще дещо про сучасне православіє під Польщею” і ін.). Видання були звернені до простого мешканця Волині і виконували свою найважливішу місію – спонукали до роздумів над власним і чужим життям та його перспективами.

Історія Галичини та її громадська думка складалася перед першою світовою війною дещо інакше ніж на Волині. Політика австро-угорської держави стосовно українців Галичини була більш толерантною, тому після втрати надії на власну державність та утвердження польської влади на цих

землях дуже гостро постали проблеми міжнаціональних взаємин, які в самому Львові упродовж 20-30-х років часто переростали у сутички й протистояння. Натомість у польській громадській думці Львів був насамперед польським культурним центром із досить давніми традиціями. Чисельні громади поляків, українців, євреїв, вірменів та інших національностей населяли місто, мали свої професійні, освітні та культурні організації, інституції, товариства, видавництва, періодичні органи і т.д. У міжвоєнний період тут просто-таки вирувало видавниче життя, підтвердженням чого є десятки періодичних видань та існування ряду книжкових видавництв, чого не можна сказати про інші провінційні міста тодішньої Польщі. За твердженням Є. Яровецького, Львів своїм культурним рівнем у той період поступався тільки Варшаві та Лодзю [238, 224]. На відміну від Волині та Луцька, у Львові впродовж усього міжвоєнного періоду існувало багато власне літературних та суспільно-літературних видань, які свідчили про творчу потужність, рівень розвитку міста як культурного центру та кількісно широко представлену інтелігенцію. Львівська преса у кілька разів переважала волинську, не кажучи вже про високий журналістсько-видавничий рівень.

Львівська польськомовна періодика 20-30-х рр. XX ст. явище майже не досліджене в українському пресознавстві. У польських розвідках цій темі присвячені окремі розділи в історії польської преси XX ст. та ряд статей у наукових збірниках [237, 373, 464, 390]. Натомість польська львівська періодика міжвоєння заслуговує на розлогі монографічні дослідження різних її аспектів. Видавнича традиція тут існувала ще від поч. XIX ст. – виходило багато щоденної, громадсько-політичної та особливо католицької преси, існували літературні та наукові часописи. Статистика свідчить про те, що у період 1918-1939 рр. у Львові виходило 1090 періодичних видань польською мовою [236, 130]. Для порівняння (з того ж джерела) – у міжвоєнний період у Львові виходило 402 українських видання, що становило 53 % української преси в усій II Речі Посполитій.

Атмосфера літературного життя міжвоєнних років, пов'язана із діяльністю численних літературних груп та їх часописів, відбилася і на культурному житті Львова. У літературній періодиці тривали постійні літературні дискусії, які торкалися не тільки питань естетики, етики, соціології, філософії і т.д. Полемізували з приводу ролі літератури в житті суспільства, ролі письменника та навіть функції інтелігенції в процесі розбудови нової держави, її майбутньої моделі. Обговорювалися питання народної і пролетарської літератури.

Є. Яровецький надає статистику львівських літературних видань 20-30-х років, згідно якої було зареєстровано 85 назв. Із них 45 не проіснувало навіть року, лише 7 видань функціонували 10 і більше років [237, 74]. Серед довгожителів були «Lwowskie Wiadomości Muzyczne i Literackie» - орган Спілки музикантів-педагогів, який виходив з 1925-го до 1934 року. На його шпальтах переважала літературна проблематика, друкували художні твори (М. Чухновський, М. Пєхал, Ю. А. Галушка, Л. Хвістек, С. Грабінський та ін.), статті з теорії та історії польської та зарубіжної літератури, літературну критику (К. Чаховський, Ч. Яструшембець-Козловський, Ю. Клейнер, К. Буковський, С. Колачковський та ін.), виступи про українську культуру. Модель популярного літературного видання представляв «Przegląd Filmowy i Teatralny», тираж якого у міжвоєнні роки сягав 30 тис. примірників.

Надзвичайно популярними були львівські «Sygnały», одне із небагатьох львівських видань, яке набуло загальнодержавної популярності та залишило свій яскравий відбиток у літературному процесі доби. Подібним за характером був двотижневик «Nowa Kronika», з редакцією якого співпрацювали Т. Пейпер, С. Вигодський, Л. Шиллер.

У 1937 р. від колективу «Сигналів» відокремилася група на чолі з А. Кручковським, заснувавши новий місячник «Lwów Literacki». Редакція підтримувала починання санаційних урядів, виступала за імперську могутню Польщу, полемізувала з лівими, друкувала художні твори, історико-літературні та критично-літературні тексти, театральні, кіно- та видавничі

огляди. Співпрацювали з часописом Л. Стафф, К. Вєжинський, П. Герц, Я. Бжоза, Т. Парницький, З. Черни і б.ін.

Численну групу складали гумористично-сатиричні видання: ілюстрований тижневик «Pocięgel» (1911-1933), сатирично-політичний тижневик «Szczutek», часописи «Kabaret», «Chochoł», «Hulaj Dusza», «Komik Polski», «Kukuryku» та ін.

Частково літературний процес висвітлювала релігійна періодика, яка представляла римо-католицьку, греко-католицьку, єврейську та інші громади Львова. Виходили «Gregoriana» (1935-1938), «Greko-Katolik» (1932-1939), «Gazeta Kościelna» (1893-1939), «Róża Duchowna» (1898-1939), «Szkoła Chrystusowa» (1930-1939), «Katolicki Głos Pracy» (1930-1939) та ін.

Панораму літературних видань поповнювали дитячі та молодіжні часописи, яких у Львові міжвоєнних років було чимало. Переважали двотижневики, місячники та двомісячники. Найдовше проіснували «Przyjaciel Dzieci» (1849-1931), «Mały Światek. Czasopismo Ilustrowane dla Dzieci i Młodzieży» (1887-1939), «Skaut» (1911-1939), «Młoda Polska» (1920-1939) та ін. Часопис «Filomata» (1929-1939) популяризував серед молоді античну культуру і знання про світ, «Iskry» (1923-1939) друкували літературну, гуманістичну та краєзнавчу інформацію, поєднуючи її із розважальними рубриками. Найчастіше видавцями були молодіжні та дитячі організації.

У міжвоєнний період у Львові виходило кілька наукових літературних видань: «Eos», «Pamiętnik Literacki», «Rocznik Orijentalistyczny», «Przegląd Humanistyczny», «Kwartalnik Kłasyczny», «Przegląd Kłasyczny». Класичну філологію представляли річник «Eos» - орган Польського Філологічного Товариства, у 1927 році почав виходити «Kwartalnik Kłasyczny», призначений для вчителів-філологів, «Przegląd Kłasyczny» видавав університет Яна Казимира. Львів був центром польської орієнталістики міжвоєння, тут виникло перше орієнталістичне товариство, яке в 1925 р. почало видавати «Rocznik Orijentalistyczny». Найстаршим науковим літературним виданням у

Львові був «Pamiętnik Literacki», орган літературного товариства імені А. Міцкевича.

Українська періодика Львова 20-30-х років XX століття становить яскравий і самобутній етап історії української журналістики. Про неї написано чимало наукових розвідок – статей, монографій, дисертацій, укладено ряд бібліографічних покажчиків [75, 68, 48, 49, 20, 21, 23]. Львівська преса міжвоєнної доби спиралася на вже сформовану й усталену видавничу традицію, яка тут існувала. Саме Львів був одним із тих видавничих центрів, звідки починалася українська журналістика. Яскравими сторінками її історії у XIX ст. були «Слово», «Діло», «Зоря», «Літературно-Науковий Вістник» та багато інших періодичних видань. В умовах чужої державності українські часописи виконували націєконсолідуючу роль, були трибуною національної ідеї та засобом збереження духовної самобутності народу.

Численними були літературні видання, які відбивали різноманітні тенденції національного літературного процесу. Початок 20-х років (1922) позначився появою місячника літератури і мистецтва «Митуса» за участю В. Бобинського, Р. Купчинського, П. Ковжуна. М. Гдакович вважає часопис «Митуса» «ліберально»-модерністським виданням, яке декларувало незаангажоване мистецтво [23, 6]. Цього ж року відновився «Літературно-Науковий Вісник» за редакцією Д. Донцова (у 1933-1939 рр. - «Вістник»), який спирався на ідеологію українського націоналізму, згуртовуючи довкола себе передову національно свідому творчу українську інтелігенцію.

З 1921 по 1931 роки виходив літературний часопис «Поступ», а 1931 року (до 1939-го) починає виходити місячник «Дзвони», які у своїх програмних засадах спиралися на християнський світогляд.

Радянофільську ідеологію обстоював журнал «Нові Шляхи» (1929-1932), що виходив за редакцією А. Крушельницького, був герметичним до нових проєвропейських тенденцій у літературі. До цього ідеологічного

табору належав і місячник літератури, мистецтва і критики «Вікна» В. Бобинського.

Національне спрямування творчих інтенцій, презентоване ЛНВ Д. Донцова, безперечно відіграло провідну роль у літературному процесі міжвоєнної доби. «Пристрасна творчість “вісниківців”, яка випромінювала любов до України, боронила соборність української нації, полум’яні, не байдужі до української справи, літературно-критичні статті головного редактора Д. Донцова та співробітників журналу формували світогляд української молоді, розбудували історіософську концепцію України, створили новий тип літератури на західноукраїнських землях – літературу “національної чинності”, літературу з філософією “трагічного оптимізму”, - писала про часопис М. Гдакович [23, 7].

Близькими націоналістичній ідеології були місячник «Дажбог», двотижневик «Напередодні» та тижневик «Обрії» (1936-38), пов’язані із іменем Б. Кравціва та молодою генерацією митців. Вагоме місце з-поміж літературної періодики Львова займав двотижневик «Назустріч» (1934-39 редактори В. Сімович та С. Гординський), який, за оцінкою А. Животка, підніс українську журналістику «на європейський рівень» [29, 289]. Провідну роль у формуванні обличчя часопису мав М. Рудницький, який акцептував естетичні критерії в літературній творчості, виступаючи проти ідеологічної заангажованості мистецтва.

Багато літературних видань служили трибуною певних літературних угруповань. Літературна група “Митуса” видавала однойменний журнал “Митуса”, “Логос” – часопис “Поступ”, “Інтебмовсегії” – видання “Літературні вісти”, “Горно” – часопис “Вікна”, “ЗУМО” – “Альманах лівого мистецтва”.

До літературно-наукових можна віднести місячник «Наука і Письменство», «Поступ», «Записки Наукового Товариства ім. Шевченка», «Стара Україна», «Слово».

Висвітлення літературного процесу відбувалося і за участю дитячих та молодіжних видань: «Світ Дитини», «Молода Україна», «Молоді Каменярі», «Дзвіночок», «Студентський Шлях» та ін.

Активними учасниками видавничого руху, співробітниками, редакторами та авторами періодичних видань були відомі українські письменники, які своїм літературним дебютом часто завдячували цим часописам. Це була нова літературна генерація: Б.-І. Антонич, Б. Кравців, С. Гординський, В. Гаврилюк, О. Ольжич, Є. Маланюк, О. Теліга, Л. Мосендз, О. Стефанович, О. Лятуринська, Ю. Косач, Н. Лівицька-Холодна, Н. Королева, К. Гриневичева, У. Самчук, І. Вільде, Г. Журба та б. ін. Їх художня творчість стала засобом національного самозбереження та піднесення, а публіцистика – національного самоусвідомлення в нових історичних умовах. На цьому етапі сформувався новий тип літературної критики – письменницька критика, в якій митці намагалися окреслити своє місце в історико-літературному, суспільно-політичному та духовному контексті доби.

Українські письменники друкували свою публіцистику не тільки в літературних, але й у громадсько-політичних виданнях («Діло», «Дзвони» і ін.), долучаючи таким чином ширшу читацьку аудиторію до процесу літературної комунікації.

Львівська літературна періодика (на відміну від волинської) своїм журналістсько-видавничими характеристиками дорівнювалася польській центральній літературній періодиці. У ній відбилися як суспільно-політичні пошуки, так і провідні мистецькі тенденції міжвоєнної доби. Часописи служили засобом інформування (висвітлення подій) і водночас були механізмом впливу, формування літературного процесу, виховання літературної культури суспільства і т.д.

Львівська та волинська періодика міжвоєнної доби характеризувалася яскравою етнічною дихотомією. У ній паралельно існували два найпотужніших національних пласти – польська та українська преса. Більш

детально функціонування, ідейно-змістова палітра, творча еволюція львівських та волинських літературних видань, висвітлення ними польсько-українських взаємин розглянуто у підрозділі монографії [50, 141-165].

2.7. Преса української еміграції в Польщі

У міжвоєнний період українська еміграція на теренах Польщі була найчисельнішою. Цей факт зумовлений історичною ситуацією – інтернування армії УНР, політична еміграція після поразки національно-визвольної війни і ін. Суспільно-культурні аспекти життя українців-емігрантів найяскравіше відбилися на сторінках численної української періодики, яка виходили у 20-30-ті рр. У містах Краків та Варшава існували давні вогнища української культури й утримувалися тісні польсько-українські культурні зв'язки. Ще від поч. ХХ ст. тут навчалися, працювали або мешкали такі українські письменники та громадські діячі, як Б. Лепкий, В. Стефаник, К. Студинський, І. Огієнко, С. Петлюра та ін. Про українську еміграцію пер. пол. ХХ століття як історичне та культурне явище написано чимало історичних, філологічних, журналістикознавчих досліджень [122, 54, 39, 111, 112, 17].

Розглядаючи українську еміграційну періодику, яка виходила на території Польщі, всі дослідники поділяють її на два етапи: перший – 1920-24 роки, до якого відносять таборові видання (розквіт преси військової еміграції); другий – 1924-39 рр., до якого належить періодика цивільної еміграції. Н. Сидоренко зазначає, що преса є «мірилом культури кожного народу» [112, 195]. Аналізуючи змістову, жанрову та типологічну палітру українських еміграційних видань, можна стверджувати, що вона віддзеркалювала усі аспекти суспільно-культурного життя, була не тільки джерелом інформації та інструментом впливу на масову свідомість, але й засобом консолідації національних сил.

Еміграційна періодика існувала «на кошти українських інституцій і приватних пожертвувань» [112, 243], тому рівень її технічного оформлення зазвичай був невисокий. Видання існували впродовж короткого періоду, часом виходило всього одне-два числа. Лише небагатьом вдалося протриматись довший час. Це літературний місячник «Веселка» (1922-23), літературно-політичний та суспільний альманах (річник) «Дніпро» (1922-25, 1927-40), двотижневик «Духовна бесіда» (1924-25), ілюстрований журнал «Духовний сіяч» (1927-30), річник «За державність» (1929-38), місячник і двомісячник «За незалежність» (1934-39), літературний журнал «Ми» (1933-39), ілюстрований літературний та популярно-науковий тижневик «Наш світ» (1924-25, 1935-36), ілюстрований двотижневик літератури, науки і суспільного життя «Наша бесіда» (1926-27), літературно-військовий журнал «Наша зоря» (1920-23), науково-літературний місячник «Наша культура» (1935-37), таборовий тижневик «Промінь» (1921-22), науково-популярний місячник «Рідна мова» (1933-39), двомісячник «Студентський голос» (1927-28), військово-літературний журнал «Табор» (1923-24, 1927-39), тижневик «Українська нива» (1926-36), демократична газета «Українська трибуна» (1921-22), двотижневик «Український сурмач» (1922-23).

За статистикою, яку подає О. Вішка, 25% від загальної кількості складали інформаційні видання, ще 25 % - наукові, суспільно-культурні та культурно-артистичні, 15 % - сатирично-гумористичні [17, 93]. Передусім часописи виконували роль інформатора: подавали відомості із життя таборів, розповідали про події суспільно-культурного життя емігрантів, друкували новини з Польщі та радянської України. Друга важлива функція – можливість реалізації творчого потенціалу емігрантів, більшість із яких були представники української інтелігенції – вчені, викладачі й вчителі, журналісти, письменники, художники, священики, військові чини тощо. Третя – розвиток національної культури, українського слова в чужому культурному середовищі, збереження своєї національної ідентичності і духовне утвердження.

Першу потужну за своїм кількісним складом та жанровою палітрою хвилю українських часописів у Польщі складають видання, які виникли в таборах інтернованих (Каліш, Ланцут, Пйотркув Трибунальський і ін.) на початку 20-х рр. За даними дослідження Н. Сидоренко лише за період 1920-24 рр. у Польщі виникло понад 90 українських періодичних видань [111, 5], які мали на меті національно-духовний розвиток української громади. Із них близько 20 зовсім не друкували художніх творів і не висвітлювали літературну творчість. Це переважно вісники, бюлетені, вісті, комунікати або фахові видання – економічні, політичні, природничі і т.д. Решта – близько 80-ти видань друкували твори красного письменства. Із них більше 30-ти, враховуючи сатирично-гумористичні, були заявлені редакціями як літературні або культурно-освітні (військово-літературний, гумористично-сатиричний, літературно-науковий і т.д.). У важких матеріальних та моральних умовах життя на чужині творчість інтернованих вояків стала своєрідним порятунком від деградації, засобом реалізації та розвитку духовного потенціалу.

О. Вішка відзначає, що українська еміграційна преса мала переважно лівий соціалістичний характер, була без винятку антирадянською, тому до недавніх часів залишалася недоступною дослідникам, водночас вона була в більшості випадків лояльною до польської держави [17, 212-213]. Українські часописи не мали доступу до інформаційних агенцій, тому живилися подіями внутрішнього життя таборів та кореспонденціями громадських співробітників.

У Каліші в 1922 р. виникло літературно-мистецьке товариство “Веселка”, яке видавало однойменний часопис, ставило за мету об’єднання української інтелігенції та формування засад незалежності української громади. Часопис “Веселка” виходив впродовж 1922-1923 рр., ідея створення якого належала Є. Маланюку. У редакції працювали Є. Маланюк, Ю. Дараган, М. Селегій та ін. Основний зміст складала література – художні твори та публіцистика. Друкували поезії Є. Маланюка, Ю. Дарагана,

А. Падолиста, М. Осики, п’єси Ф. Крушинського, І. Зубенка, О. Карманюка і навіть переклади світових письменників. Літературну критику готували М. Селегій, Є. Маланюк, Ф. Крушинський та ін. У 1923 р. редакція вирішила доповнити шпальта свого видання актуальними питаннями поточного життя і зв’язками із читачем – з’явився розділ «Громадська думка». Ілюстрували часопис П. Омельченко, В. Цимбал, М. Щербак та ін. «Мистецькі орієнтири співробітників та авторів каліського літературного місячника чітко визначені – Тарас Шевченко, Леся Українка, Іван Франко, Василь Стефаник, Олександр Олесь, Павло Тичина. Їм присвячувалися розлогі статті, невеликі есе, поетичні рядки, графічні твори», - писала про ідейно-естетичні засади «Веселки» Н. Сидоренко [112, 127]. Співробітниками редакції були Ф. Крушинський, М. Грива, О. Карманюк, А. Павлюк та б. ін. Безперечно журнал був одним із найяскравіших і найцікавіших таборових видань українців.

Український еміграційний осередок у Пйотркуві Трибунальському не був надто чисельним, проте добре організованим і мав також свої періодичні видання. Це сатирично-гумористичний щоденник “ВСІМ”, двотижневик “На хвилях життя” і літературно-військовий журнал “Тернистий шлях”. За редакцією офіцера армії УНР українського поета Є. Маланюка видавалися літературний часопис “На хвилях життя” та щоденна сатирично-гумористична газета-плакат “ВСІМ”. Редактором журналу “Тернистий шлях” був О. Козловський [111, 8]. Архівні документи міста Пйотркув підтверджують перебування там у 1921 р. Є. Маланюка та його участь у різноманітних культурних заходах [161].

За словами літературознавця М. Крупача, «першим на еміграції суто літературним журналом був часопис «На хвилях життя» [51, 94] - видання культурно-освітнього відділу штабу армії УНР, в якому друкувалися поезія, проза, сатиричні твори, спогади, огляди літературної та військово-політичної проблематики. Всього вийшло два числа у березні 1921 р.

У першому випуску часопису в рубриці “Від редакції” зазначалося: “Серед несприятливих і важких обставин, про які не приходиться згадувати,

видаємо перше число журналу “На хвилях життя”. Метою своєю журнал ставить правдиво освітлювати, наскільки це буде можливо, з державного, громадського і військового боку, як загальне українське, так і наше козацьке таборове життя, виявляти в ньому хиби та словом правди їх виправляти. А це все робиться для того, щоб уникнути нам грізних політичних хвиль, бути до всього готовими та з повною вірою і силою переможців щасливо виплисти на широкі простори Рідної Вкраїни” [16, 2]. Тут був надрукований вірш Є. Маланюка “Генерал Павленко”, присвячений членові Української Центральної Ради й Українського Центрального Військового Комітету, генералу армії УНР Віктору Павленку, який, “повернувшись із еміграції в Радянську Україну, загинув без сліду” [479, 270].

Зміст чисел складала творчість таборян. Друкували нариси про таборове життя вояків, поезії Є. Маланюка, Н. Гримала, твори, присвячені Т. Шевченку, переклади та ін. Наскрізні мотиви видання – туга за батьківщиною, за рідною землею, яка залишилася в більшовицькому ярмі, прагнення продовжувати боротьбу за незалежну Україну та віра в перемогу, надія на об’єднання політичних сил і визволення України.

Газета “ВСІМ” мала повну назву “Вільне слово і малюнок”. Всього вийшло 38 чисел упродовж лютого-травня 1921 р. “Ця щоденна газета-плакат складалася з окремих аркушів-оголошень, шаржів, реплік, усмішок, карикатур тощо, наклеєних на картон. Поряд знаходилася спеціальна скринька з написом “Редакція”, куди читачі могли вкласти будь-які матеріали. Одним із гасел стали слова: “Сміємося – не плачемо”. Редколегія зазначала про свій часопис: орган кожного і всіх, видання анонімне. Можна використовувати будь-які псевдоніми, ніхто не цензурує, не редагує. Не коректує, не друкує, стоїть поза політикою...” – писала про це видання Н. Сидоренко [111, 22].

“Тернистий шлях” – це був військово-літературний журнал, який видавався культурно-освітнім відділом 1-ї кулеметної дивізії армії УНР за

редакцією О. Козловського. У ньому друкувалися переважно художні твори та відомості з життя табору. Редакція ставила за мету духовно об'єднати таборову громаду та рятувати її від занепаду, тому закликала всіх пробувати свої сили на ниві письменства.

Упродовж 20-х-30-х років найбільше українських періодичних видань було у Варшаві. За статистикою, поданою польським дослідником О. Вішкою, найменше їх було у столиці в 1920 році – 3, найбільше у 1935 році – 14, із дуже рухливою динамікою до збільшення у 20-ті роки та піком у середині 30-х [17, 10].

З 1921 р. польська влада дозволила українцям вступати до польських вищих навчальних закладів, оскільки українських вузів на теренах тодішньої Польщі не було. Тоді ж з'явилося українське студентство на еміграції та виникла студентська преса. На поч. 20-х років виходили «Студентський вісник», «Українська рілля», «Українське книгознавство». В середині 20-х – «На чужині», а в кінці 20-х – «Студентський голос». Усі ці видання проіснували недовго – від одного до кількох чисел впродовж одного-двох років. Часописи мали загально-інформаційний характер, літературна творчість презентувалася вибірково й епізодично.

Усередині 20-х років у Варшаві виходив "неперіодичний орган вільної думки Українських Студентів-Емігрантів у Польщі" "На чужині". Всього вийшло три числа. Найбільшу цінність має часопис насамперед як джерело інформації про життя українського студентства в Польщі, про культурні та духовні потреби. Авторський склад представлений виключно студентами. Значну кількість публікацій ідеологічного та загальноосвітнього характеру готував І. Липовецький. Серед авторів інформаційно-публіцистичних текстів М. Дараган, М. Шишацький, К. Бабенко, М. Ковальський, І. Фещенко-Чопівський і ін. Частини «Хроніки» підписані криптонімами Л., Д., О., І., Г.Д., І.Л., І.Л-ий і ін., які збігаються з першими буквами імен членів варшавської громади.

А. Животко, аналізуючи еміграційні видання, відзначає три часописи, які виходили у Варшаві в 30-ті роки, «що зайняли в українській журналістиці окреме поважне місце» [28, 285]. Це квартальник «Ми», місячники «Наша культура» та «Рідна мова».

З них вирізняється і заслуговує на особливу увагу часопис «Ми», що в 1933-37 рр. виходив у Варшаві, від 1937 р. до 1939 р. - у Львові. Літературний неперіодичний журнал, який був органом однойменної творчої групи. Українська молодь ще в 1929 р. заснувала групу «Танк» - Є. Маланюк, Ю. Липа, О. Теліга, Н. Лівицька-Холодна, Б. Ольхівський, П.Зайцев, А. Крижанівський, Ю. Дригинич та ін. Пізніше відійшли О. Теліга, Є. Маланюк, Л. Мосендз, за твердженням О. Веретюк, через ідейні суперечки із редактором львівського «Вістника» Д. Донцовим [480, 293]. Дослідники часопис «Ми» часто називають альманахом з огляду на характер публікацій. Відомий польський україніст Ф. Неуважний писав: «Істотну роль в розвитку української літератури на території передвоєнної Польщі відіграла група, зосереджена довкола часопису, власне альманаху «Ми» (1933-39) у Варшаві, де спершу довкола поетів Ю. Липи (1900-1944) і Н. Лівицької-Холодної (нар. 1902) повстала група «Танк», членами якої були Є. Маланюк, О. Теліга, П. Зайцев, Б. Ольхівський і ін., а потім ці поети залучили до співпраці інших, головно А. Крижанівського і Ю. Дригинича» [355, 1149].

Видавцем та відповідальним редактором був М. Куницький, редагували випуски І. Дубицький, Б. Ольхівський та А. Крижанівський, художнє оформлення забезпечував П. Холодний молодший, син художника імпресіоніста, чоловік Н. Лівицької. Основний зміст складали художні тексти та переклади із різних літератур. Друкувалися твори Б. Лепкого, А. Крижанівського, Є. Маланюка, Ю. Косача, І. Дубицького, Н. Лівицької-Холодної, М. Рудницького, М. Бажана, М. Хвильового, М. Зерова, О. Тарнавського, П. Зайцева, С. Доленги, Г. Лазаревського, І. Черняви, В. Ласовського, С. Петлюри, О. Кульчицького, А. Чекановського, С. Васильченка, О. Олійника, І. Гончаренка, С. Смаль-Стоцького,

Б. Антонича, Я. Ярого-Дригинича, М. Куницького, Б. Ольхівського, С. Гординського, Ю. Яновського, Ю. Смолича, Г. Журби.

Авторами перекладів із інших літератур були Є. Маланюк, Н. Лівицька-Холодна, Ст. Левинський, О. Бургардт, С. Гординський, І. Дубицький та ін. Значне місце мала у журналі публіцистика та літературна критика, де розглядалися проблеми творчості, українська класика, постаті митців, художні твори. Впродовж восьми випусків надруковані статті С. Смаль-Стоцького «Концепція поеми Шевченка «Сон»», Я. Дригинича «Причинний Рембо», С. Доленги «Поет тьми й хаосу (з приводу появи збірки Є. Маланюка «Земна Мадонна»)», С. Гординського «Вергарн, поет і людина», Я. Гординського «Межі реалізму в історичному романі» та ін.

В усіх випусках вміщувалася інформація про нові книжкові й періодичні видання, подавались рецензії на них, діяв куточок зв'язку із читачами. Ілюстрували часопис репродукціями творів Н. Хасевича і П. Холодного, П. Сельського і В. Ласовського.

У рубриці «Рецензії» постійно публікувалися відгуки на книги українських авторів, які виходили на теренах Польщі, або польських письменників про Україну.

Програмні засади часопису були викладені у статті М. Рудницького «Європа і ми» [106, 95-106], де автор розгортав свої міркування у парадигмі «українська література – європейська література». Відстоюючи настанову редакції орієнтуватися на Європу, він водночас говорив про її неймовірність – це «як однонапрямний лет понад два бігуни, або перехід через Еверест пішки». Аналізуючи тогочасний стан розвитку української літератури, письменник відзначав її замкнутість на суспільно-національних проблемах. Суспільна місія, яку виконує українська література як на радянських теренах, так і на еміграції, на думку М. Рудницького, заступала загальними ідеями те індивідуальне, «поодиноке», що є справжньою суттю літератури: «Інтернаціоналізм та націоналізм у літературі – дві доньки тої самої сухітничої мами: агітки» [106, 99].

Ідеї, висловлені М. Рудницьким у статті «Європа і ми» були прагненнями молодої української літературної еліти піднімати рідну літератури до світового рівня і водночас це була відповідь Д. Донцову на його вимогу суспільно-національної місії літератури.

Публіцистика на шпальтах журналу оберталася довкола традиційних для еміграційних українських видань питань. Детально розглядався тогочасний літературний процес на еміграції, творчість однодумців та опонентів, полемізували із Донцовим, Є. Маланюком. Торкалися питань становища українців у Польщі, писали про В. Липинського, С. Петлюру, Т. Шевченка, про національну ідею, збереження та розвиток української культури тощо. Незважаючи на декларовану віддаленість від політики, національна та суспільна проблематика постійно проникала на сторінки часопису. Вона була частиною усіх завдань, які стояли перед українською еміграцією і обминути її було неможливо.

У 1937 р. в часописі «Ми» опублікована праця Б. Ольхівського «Вільний нарід» [87, 188], в якій розглядалися основні історичні етапи українського державотворення. Публіцист дослідив історичну сутність таких понять, як народ, держава, нація, права народу. Тільки засвоєння досвіду усіх історичних етапів українського державотворення, врахування усіх помилок попередніх епох, на думку Б. Ольхівського, дозволить вирішити проблему великого народу: «Від належної синтези і пов’язання питань етнографізму і історизму в культурі, питань соціальних і національних, маси і еліти, народництва й державництва в політиці залежатиме успіх нашої справи. Стережімось перед помилками кожної реакції, перед однобічністю, перед відкиданням того найціннішого, що було в духовності попередньої доби. Бо інакше матимемо тільки метушливий рух з одного боку в другий, а не творчий та переможний рух уперед» [87, 215].

Зіставляючи тематику публіцистики журналу «Ми» перших років і останнього періоду, бачимо поступове збільшення ваги суспільно-політичних та історичних тем.

Польська літературна преса досить прихильно відгукувалася про журнал «Ми» та його авторів. Двічі у 1936 (№ 26) та 1937 (№ 12) роках про нього писав «Biuletyn Polsko-Ukraiński». В оглядах української преси про часопис згадували в газеті „Bunt Młodych", квартальнику „Wschód" та інших виданнях. Найрунтовніші оцінки дав місячник «Kamena». Після виходу першої книги у 1933 р. писали: «Недавно вийшов у Варшаві перший номер українського літературного квартальника «Ми», зміст якого складають поезії Б. Лепкого, Є. Маланюка, Н. Лівицької-Холодної і М. Бажана, оригінальні новели А. Крижанівського («Міста і люди») і J. K. («Остання атака поручика вон Хагенау» (Hagenau)), програмна стаття Михайла Рудницького «Європа і ми», перша частина праці Маланюка «Гоголь», уривок із твору «Україна чи Малоросія» Миколи Хвильового, а також новела ірландського письменника Ліам О'Флагерті «Громадянська війна». Випуск оздоблює літографічна вкладка Петра Холодного, а також гарно задумана віньєтка того ж митця. <…> В цілому квартальник стоїть на високому художньому рівні і свідчить, що заповідь проспекту: «Ми» - то перше і єдине видання українське, яке формою і змістом орієнтується на Захід і відповідає усім вимогам книжкової естетики» - не просто фраза» [289, 31].

У 1934 році редакція «Камени» писала: «Після отримання другого випуску стверджуємо, що квартальник не тільки не поступається з обраного шляху, але дуже розвивається» [290, 124]. У 1935 році читаємо: «Третя книга «Ми» має такий високий рівень, як і попередні… З усіх відомих нам українських видань «Ми» безперечно стоїть з мистецької точки зору найвище» [291, 69]. Літературний журнал «Ми» мав величезне значення в літературному житті української еміграції та в історії української преси в цілому. Насамперед служив трибуною для української творчої молоді, презентував літературний процес на еміграції, його ідейно-естетичні напрями, відображав культурне життя українців, намагався утримувати духовні зв'язки із письменниками радянської України та європейськими авторами, зберігав і консолідував духовний потенціал народу, розірваного

кордонами й історичними обставинами. Журнал був прикладом проєвропейських прагнень української мистецької та інтелектуальної еліти. Він один із небагатьох українських видань міжвоєнної доби, який активно знайомив українського читача із здобутками світової літератури, що могло відбуватися тільки завдяки високому інтелектуальному рівню його редакторського колективу.

У 30-ті роки на теренах Польщі виходили місячники «Наша культура» та «Рідна мова» І. Огієнка. Науково-літературний місячник "Наша культура", що виходив у Варшаві впродовж 1935-37 рр., був науковим виданням, в якому друкувалися розвідки українських учених із усіх сфер гуманітарних знань. Найголовніше своє завдання редакція сформулювала як "всебічне й глибоке наукове висвітлення нашої духовної й матеріальної культури" [83, 3]. За всі роки було надруковано більше ста наукових статей, нарисів, оглядів, рецензій, критичних статей, розвідок з історії української культури, літератури, релігії, мовознавства, етнографії, образотворчого мистецтва, історії, філософії тощо.

За свідченням В. Ляхоцького "Нашу культуру" Огієнко заснував власним коштом, і це видання разом зі своїм редактором тривалий період несли ідею консолідації української творчої інтелігенції. З метою максимальної доступності всім бажаючим ціна місячника була мінімальною, наскільки це було можливо [64, 178-182].

Часопис мав за мету розповідати українцям про їх походження, історію, духовну та матеріальну культуру. Вирізнявся з-поміж інших високим науковим рівнем публікацій та "вченою" презентабельністю авторського складу. Це професори Л. Білецький, І. Свєнціцький, К. Студинський, Я. Гординський, В. Щербаківський, С. Сірополко, О. Мицюк, Г. Костельник, С. Шелухин і ін. Як і більшість українських еміграційних видань, журнал друкував твори красного письменства – поезію, прозу і навіть драму. Традиційними для такого типу видань були прикінцеві постійні рубрики: "Рецензії й огляди", "Хроніка наукового і культурно-

освітнього життя", "Бібліографія нових видань", "Огляд наукових журналів", "Від Редакції й Адміністрації" і ін.

"…Національно сильний характер вироблюється тільки глибокою, систематичною й послідовною національною освітою…" – зазначала редакція [83, 1]. Попри різноманітні дискусійні оцінки діяльності часопису сучасниками І. Огієнка можна з абсолютною впевненістю сказати, що "Наша культура" була прикладом справді наукового культурологічного часопису, розвивала українську наукову думку й наближала її до пересічного читача.

Розглядаючи види українських еміграційних видань, які виходили у 20-30 роки XX століття на території Польщі, можна чітко означити літературні – «Ми», «Веселка» та ін.; науково-літературні – «Наша культура», «Наш світ» і ін.; суспільно-літературні – «Дніпро», «Промінь», «Українська нива» та ін.; студентські – «Студентський вісник», «На чужині», «Студентський голос» і ін. До суспільно-літературних видань можна віднести і військово-літературні журнали «Наша зоря», «Табор» та ін. Більш детальний аналіз їх проблемно-тематичного спрямування, культурного значення, авторського складу та функціонування подано у підрозділі монографії [50, 165-181].

Література була важливою складовою культурного життя українців на чужині. Творчий процес вдалині від природних живильних національних джерел завжди дається важче, є певним подоланням експансивних інтенцій чужого культурного середовища, страждає від постійного виснаження. Попри відірваність літературного процесу українців на еміграції від національного культурного розвитку на рідній землі часописи демонструють величезний творчий потенціал і поступ. Періодичні видання художнім словом вселяли віру, підтримували дух, були засобом самореалізації, національної консолідації та культурного розвитку. Вони виконували важливу комунікативну роль – висвітлювали літературний процес на еміграції та в радянській Україні, долучали українців до набутків світового мистецтва, інформували про актуальні події сьогодення, формували громадську думку в національно-патріотичному дусі.

2.8. Специфіка процесу літературної комунікації міжвоєнної доби

Інтенсифікації комунікативних процесів у міжвоєнну добу сприяла збільшенню обігу та значущості літературної інформації. Правові та фінансові умови, соціальні параметри літературної комунікації, механізми впливу на польське суспільство висвітлені у працях В. Шиманського, С. Жолкевського, К. Сєроцької, Т. Стемпєня, О. Чарніка, А. Клосковської та багатьох інших дослідників [407, 329, 510, 445, 425, 284, 190, 272, 201, 392].

Польські науковці щодо суб'єктів літературної комунікації застосовують термін, який не має українського відповідника – «dziennikarstwo literackie» («літературна журналістика»). Він з'явився в журналістикознавчих розвідках у др. пол. XX ст. А. Маковецький подає таке його визначення: «Літературна журналістика XX ст. – сукупність періодичних видань (головно тижневиків та місячників) від 1900 р. до сучасності, присвячених виняткова або переважно літературній проблематиці, які друкували літературні тексти, виконуючи свою своєрідну функцію в процесі літературної комунікації» [329, 127].

Аналіз функціонування польської літературної періодики показує, що її зв'язки із різними сферами суспільної діяльності були специфічними, відмінними від таких зв'язків інших груп преси. Літературні видання напряму не залежали від держави чи політичних таборів (за винятком комуністичних). Утвердились певні механізми утримання видань, серед яких приватне меценатство, передплата, фінансування інституції, організації, концерну. На засадах приватного меценатства існували «Zwrotnica», «Zet» та ін., органами інституцій та організацій були літературно-наукові видання, а також «Pion», «Biuletyn Polsko-Ukraiński», «Gazeta Literacka» та ін. «Kurier Literacko-Naukowy» видавав концерн М. Домбровського, тижневик «Kultura» фінансувався концерном «Praca Polska».

Контроль держави та різноманітних інституцій, з якими були пов'язані видання, - партій, організацій та суспільно-культурних товариств і т.д. здійснювався через правовий механізм – сукупність правил, які регулювали діяльність видавництв, та загальноприйнятих норм щодо діяльності ЗМІ.

Ю. Лойек, аналізуючи правові засади діяльності преси, писав: «У внутрішньополітичній історії II Речі Посполитої, буржуазної держави, дуже виразно обтяженої недавнім постфеодальним спадком, можна спостерігати яскравий перехід від ліберально-демократичних формул у перші роки незалежності до автократичної практики, яка спиралася на нові положення конституції 1935 р.» [322, 10].

До 1938 р. у Польщі діяли переважно закони ще XIX ст. Конституція 1921 р. гарантувала свободу преси, свободу висловлення думок і переконань. Остаточне рішення щодо діяльності преси згідно діючих законів виносив суд. Деякі поправки внесла конституція 1921 р., яка ліквідувала превентивну цензуру, замінивши репресивною. Після 1926 р. президент видав розпорядження про відповідальність за поширення неправдивої інформації, зневагу до влади та її представників та значні розміри грошових штрафів. Жорсткіші засади конфіскації та штрафів були підтверджені законом 1932 р. Після 1938 р. (декрет про пресу) стали ще суворішими вимоги до особи редактора, було скасовано посаду відповідального редактора, введено систему урядових документів, обов'язкових до друку всіма виданнями, у декілька разів збільшено штрафи, обмежено повноваження суду і т.д. Репресії набули виразно політичного характеру.

Комунікаційні можливості літературної періодики у поширенні та популяризації художніх творів значно перевищували можливості книжкових видань. Це доводить статистика їх тиражів, які сягали 15 тис. примірників. Лише додаток до щоденної газети «Kurier Literacko-Naukowy» виходив у 150-250 тис. екземплярів. Найпопулярніший літературний тижневик міжвоєння «Wiadomości Literackie» у 30-ті роки виходив найбільшим тиражем 13-15 тисяч, а його французький відповідник «Pologne Littéraire» - 6 тисяч. Серед

літературних тижневиків особливим випадком був сатиричний «Cyrulik Warszawski» (1926-1934), який мав тираж 25 тисяч, задовольняючи літературні потреби та розважальні смаки.

Масовий характер літературних видань міжвоєнного періоду перекреслив теорію елітарності мистецтва попередньої доби. Розвиток літературної періодики напряму залежав від рівня розвитку комунікаційних технологій. У 20-30-ті роки внаслідок бурхливого росту літературної преси розширюється її функціональна палітра. Вона виконує трансмісію літературного життя, висвітлює літературні новини, програмує літературний процес, формує культурний контекст літературної творчості.

На поч. XX ст. кристалізувалася модель масової культури, зростала суспільна затребуваність на інформацію, у тім числі й літературну. Після 1918 р. зросла потреба у масових літературних захопленнях. Збільшенню кількості видань сприяла лібералізація законодавства та ліквідація превентивної цензури. У період Молодої Польщі налічувалося 50 літературних та літературно-мистецьких видань. У міжвоєнні їх кількість збільшується до 150. У др. пол. XX ст. відбувається зменшення літературної періодики через щоразу більше переважання інших засобів масової комунікації (радіо, кіно, телебачення і т.д.).

У протистоянні цензурі для подовження свого існування редакційні колективи часто застосовували прийом камуфляжу [329, 132]. Після заборони чи конфіскації розпочинали видавати той же часопис під іншою назвою.

Літературні видання міжвоєння редагувалися колективно, аніматорську та керівну функцію виконував головний редактор. Особа редактора та його ранг в ієрархії літературного життя суспільства відігравали вирішальну роль при заснуванні видання, формуванні його політики та завоюванні місця на ринку ЗМІ. У XIX ст. головним редактором зазвичай був видатний письменник чи критик, який презентував індивідуальну літературну програму (С. Пшибишевський в часописі «Życie»).

У міжвоєнні частіше зустрічається функція редактора як експонента прагнень і програми літературної групи – («Reflektor» - Гралєвський, «Skamander» – Гриджевський, Чернік – «Okolica Poetów», Курек – «Linia» та ін.) або політичної партії чи ідеологічної організації (Хемпель – «Kultura Robotnicza», «Nowa Kultura»; П'ясецький – «Prosto y Mostu» т.д.).

Характерною рисою міжвоєння була поява редактора-менеджера, який сам не будучи талановитим митцем відігравав суттєву роль в анімуванні колективу й видання, у здобутті рангу й позиції на ринку періодики. Прикладом досконалої менеджерської моделі була діяльність М. Гриджевського. Значно збільшився кількісний склад редакцій – найпопулярніші літературні тижневики міжвоєння мали по 20-30 осіб постійних працівників.

Посилилась роль критики як інструменту формування громадської думки, популяризатора ідейного змісту літературного твору. Політизація культури у 30-ті роки зумовлювалась спробами світоглядного програмування літератури. Поява нових верств читачів, поширення масової культури, розвиток щоденної і літературної преси потребували нових критичних інформаційно-рецензійних жанрів. В умовах міжвоєння головною дилемою польської критики залишався вибір між «автономною» та утилітарною концепцією мистецтва, опозиція незалежності та заангажованості.

На думку А. Маковецького, у 20-ті роки в критиці актуалізувалися критерії європейськості та «новітньості» [330, 493], які великою мірою звільнили літературу від суспільних обов'язків. Характерна риса критики міжвоєння – програмотворча активність, зумовлена розмаїттям літературних груп, які мусили обґрунтовувати свою окремішність. Стиралися межі між критикою, історією і теорією літератури внаслідок активної участі суб'єктів критики у поточному літературному житті. З метою масового залучення читача до культурного життя сформувалася критика, яка меншою мірою зосереджувалася на літературних вартостях тексту, а більшою - на широкому генетичному контексті твору, на зв'язках з психологічною, етичною,

суспільною, економічною проблематикою. У сфері інформаційно-популяризаторської критики велику роль відіграла практика тижневика скамандритів «Wiadomości Literackie», який реалізував модель літературного маґазину, призначеного для широкої публіки.

Редакційна політика літературних видань 20-30-х рр. спиралася на тісний зв'язок із читачами, головно через анкети і плебісцити, які стали звичним явищем. Найактивнішим був колектив «Вядомосці…». Проводили плебісцити «Обираємо Академію Літератури», конкурси, літературні загадки, впорядковували рейтинги найпопулярніших книжок року та найвідоміших письменників.

Функцію програмування літератури найчастіше реалізовували у формі публікації маніфестів і програмних виступів. У першому випуску (або у видавничому проспекті, що попереджував появу часопису) оголошувались засади і принципи редакційного колективу чи літературної групи, яка стояла за виданням. Традиційно це був виступ «Від редакції» або передова стаття в першому числі. Іншою також популярною формою було ініціювання та проведення критичних і публіцистичних кампаній, які стверджували або заперечували необхідні засади світогляду чи поетики. Після ІІ світової війни керівництво пресою централізувалося.

За посередництвом часопису здійснювалася популяризація творчості письменників власного світоглядного табору чи членів літературної групи, органом (формальним чи неформальним) якої було видання. На основі висвітлення читацької рецепції і позиції видання визначалася участь в актуальних суспільно-політичних акціях через публікування закликів, протестів, колективних листів, звернень до влади і суспільства. Такі форми комунікації були поширеним явищем у міжвоєнні. Наприклад, заклик колективу «Здрую» підтримати школи без віросповідання, протести проти вбивства президента Нарутовича у ліберальній пресі, індивідуальні й групові протести проти Берези Картуської і т.д.

Функція програмування здійснювалася і через інші форми участі в культурному житті, як наприклад серійні книжкові видання бібліотеками часописів. Організовували виставки, виставкові вітрини, виставкові салони і т.д. Традиційними були публічні й персональні презентації, авторські вечори, зустрічі редакції з читачами.

Літературна періодика послуговувалася своєю системою жанрів, які формувалися за критерієм журналістської актуальності. У міжвоєнні роки набули популярності форми есе, критико-літературної статті та особливо рецензії. У більшості випадків літературні рецензії писали відомі письменники і критики. Типовим для періоду міжвоєння стали літературний репортаж, хроніки – літературні, театральні, загальноінформаційні і ін.; огляди преси – часто анонімні. У тижневику «Wiadomości Literackie» існувала рубрика «Kamera Obskura», яка висвітлювала рейтинг найгірших книжок. Популярним жанром став фейлетон, який часом був колективним виступом, проте найчастіше писався відомими публіцистами чи критиками і виражав особисту позицію автора (фейлетони Ч. Ястшембця-Козловського та Ф. Захори в тижневику «Biuletyn Polsko-Ukraiński», «Тижнева Хроніка» А. Слонімськогоу тижневику скамандритів та б. ін.).

У міжвоєнну добу змінилося і графічне оформлення, яке виконувало оздоблювальні та комунікаційні функції, інформувало про спрямування і мистецькі преференції видання. Цьому сприяв розвиток техніки: з’явилися фоторепродукції, кольорове фото. Важливу роль в оформленні видань відіграли художні редактори.

До традиційних форм літературної комунікації додалися нові: літературні кабаре, кав’ярні, клуби тощо. Вони з’явилися внаслідок перенесення на польський ґрунт французьких та російських впливів і сприяли насамперед популяризації творчості письменників представників літературних груп серед пересічної публіки. Детально розглянув комунікативні особливості цього явища Т. Стемпєнь [425, 439]. Він вважав, що кабаре стало істотною рисою літературної культури міжвоєння і було

ознакою переходу від елітарної до масової культури. Найчастіше ці форми спілкування з публікою практикували футуристи та скамандрити. Для перших це було вторгнення у внутрішній світ слухачів та провокація, для других – участь у спонтанній спільній літературній забаві. Кабаре та кав'ярні служили формою поетичної трибуни та реклами.

Власне літературна періодика міжвоєнної доби, до якої належали переважно видання літературних груп, характеризувалася однонаправленістю комунікативного процесу. Тексти різними шляхами (періодика, розважальні заходи) потрапляли до публіки. Однак у більшості випадків видання літературних груп були закриті для зворотного зв'язку. Рецепція ідей, думок, творчості членів групи залишалася за межами їх комунікативних спрямувань і зацікавлень. Така практика функціонування періодичного видання застосовувалася групами футуристів, формістів, експресіоністів. Однонаправленість руху літературної інформації характеризувала діяльність часописів «Czartak», «Kwadryga», «Linia», «Okolica Poetów» і ін.

Суспільно-літературна періодика, яка мала масовий і більш публічний характер, спиралася на двосторонній рух інформації. Автори, видання та читачі виступали і суб'єктами, й об'єктами комунікації. Анкетування, плебісцити, листи до редакції, дискусії, конкурси ставали засобами зворотного руху інформації від споживача до відправника. Думки читачів, їх вибір, їх спосіб читання і т.д. у майбутньому впливали на автора, видавця, редактора, на їх рішення і т.д. Крім М. Гриджевського, який популяризував таку практику діяльності часопису у тижневику «Wiadomości Literackie», її застосовували «Pion», «Kurier Literacko-Naukowy», «Marchołt», «Biuletyn Polsko-Ukraiński» і т.д. Довкола періодичних видань формувалася певна соціокультурна спільнота (її складовими були і автори, і читачі), яка співтворила своє середовище, впливала на його ідеологію, мову і навіть засоби передачі інформації.

Яскраво виражені соціокультурні спільноти сформували літературні видання, які спиралися на певні політичні табори. Вони мали ідеологічні

платформи, були суспільно заанґажованими і внаслідок цього подекуди штучно накидали двосторонні зв'язки. Це стосувалося насамперед комуністичних видань.

Практично не змінився характер спеціальних (наукових) часописів, які застосовували однонаправлений рух інформації від автора до споживача. Відкриттям і ознакою літературної комунікації міжвоєння став літературний маґазин, який задовольняв широкий спектр літературних смаків, не нехтував явищами масової культури, сповідував культ актуальності. Його практика вплинула на функціонування щоденної та суспільно-політичної періодики, змінилася її участь в процесі літературної комунікації – вагомо збільшилася кількість літературної інформації.

Споживач або літературна громадськість міжвоєнної Польщі були неоднорідним явищем. Основну верству складала свідома читаюча публіка, що згідно свого рівня культури обирала авторів і періодичні видання. Критеріями служили художні й естетичні вартості. Другу групу складали читачі, інспіровані до лектури політичними, професійними чи будь-якими іншими організаціями. У них переважав ідейно-тематичний критерій вибору літературних творів та їх оцінок. Літературна майстерність була другорядною. Третю групу складали читачі, для яких література була насамперед забавою, розвагою. Для задоволення своїх культурних потреб читали популярні дешеві видання, сенсаційні новини, легкі гостросюжетні і драматичні тексти. Суспільно-історичний поступ зумовив появу нового споживача літературної інформації – учня загальноосвітньої школи.

Попри існування літературної періодики елітарної, призначеної для вишуканої та підготовленої публіки, та популярної, призначеної для широких верств суспільства, у міжвоєнний період активно триває процес стирання меж між елітарною та масовою культурою, стирання міжкультурних меж. Бурхливо розвивається міжнаціональний культурний обмін, свідченням чого стає поява низки міжнаціональних журналістських проектів та їх успішна діяльність у 30-ті роки.

Суспільно-історичні зміни, вдосконалення засобів та механізмів комунікації та інші процеси вносять зміни у статус відправника інформації. С. Жолкевський, дослідник літературної культури XX ст. відзначав процес професіоналізації відправника літературної інформації [511, 587]. Спостерігалася професіоналізація письменників, літературних критиків, видавців, редакторів, репортерів, журналістів.

Для 20-30-х років притаманне інтенсивне співжиття літератури і преси. Літературний твір у більшості випадків починав свій шлях до читача зі шпальт періодичного видання. Посилилась роль інтелігенції в цілому як носія загальнонаціональної культури.

Розвиток провідних літературно-мистецьких тенденцій та їх репрезентантів – періодичних органів у 20-ті роки проходив під потужним впливом поезії та авангардного мистецтва: експресіонізм, футуризм, формізм, «Краківська Авангарда», скамандрити та ін. Це літературне покоління намагалося сформулювати своє ставлення до власного сьогодення через декларовані маніфести та нову форму поезії, презентовані у періодиці. Стратегія впливу на читача йшла в кількох напрямах: поборення традиційних звичок, розширення тематики, наповнення новим змістом - поточним, щоденним життям. На цьому етапі домінували часописи літературних груп.

Після 1930 року більшого розмаху набула проза, великої ваги – документалістика. На перший план вийшли суспільно-літературні видання, які спиралися на певну суспільну ідеологію та світоглядну концепцію. Активно культивувалися форми репортажу, спогаду, свідчення очевидців і т.д. Утвердився термін «література факту» (жанри, що спираються на автентичні події), який привився у польській літературі, на думку М. Трамера, великою мірою під російськими впливами («Новый Леф») [461, 255].

Зміни у суспільній свідомості зумовили відповідні зміни у літературній критиці. Її напрямки та підходи переважно визначались естетичними програмами та маніфестами літературних груп. У публічних лекціях і

полеміці народжувалося не тільки нове бачення літературної творчості, але й напрямів її інтерпретації. У період міжвоєння сформувався тип літературного критика, безпосередньо пов'язаного із мас-медіа. Водночас про літературу, її цілі, завдання й обов'язки висловлювались самі письменники, а їх атаки на критиків та на інші письменницькі програми були поштовхом до появи критичних літературних маніфестів у ХХ ст., автокоментарів і дискусій. Зв'язок критиків із пресою, поява циклів дискусійних анкет, призвело до того, що літературна критика стала постійним модератором мистецького життя. Часто критики тісно були зв'язані з політичною та ідеологічною пропагандою (в 30-х роках у Польщі з колами націонал-демократичними, комуністичними, католицькими і т.д.).

Висновки до ІІ розділу.

Міжвоєнний період став якісно новим історичним етапом – формувалось суспільство масової культури, в якому стрімко розвивалась друковані ЗМК і розширювались межі читацької аудиторії. Розбудова духовних підвалин самостійної Польщі насамперед спиралась на бурхливий розвиток літератури та літературної періодики. У 20-ті рр. з'явився журналістський феномен - часопис літературної групи, який служив трибуною творчого колективу, впродовж всього періоду розвивалися традиційні суспільно-літературні видання, набули популярності нові форми літературної критики та публіцистики – маніфести, програмні статті і т.д., сформувався тип критика-журналіста, тісно пов'язаного із ЗМІ. Кожен молодий митець і кожен новий художній твір майже завжди починав свій шлях до читача зі шпальт періодичного видання. Преса стала ареною літературного життя, форсуючи філософсько-естетичні канони і позбувшись обтяжливої боротьбистської ролі.

Українська літературна періодика відбивала суспільно-культурну ситуацію, в якій перебувало українське населення в межах ІІ Речі

Посполитої. Вона служила своєрідним флагманом, духовним бастіоном у боротьбі за національне самоствердження українців в умовах інокультурного середовища. Українська література продовжувала виконувати свою важливу суспільну роль націєконсолідуючого фактора. Українські видання на тлі тодішніх польських друкованих ЗМІ характеризувалися певною автономністю, замкнутістю й маргінальністю.

У міжвоєнний період в структурі друкованих ЗМІ Польщі переважають два типи літературних видань: власне літературні та суспільно-літературні. Перші представляють виключно літературну проблематику і домінують у 20-ті до початку 30-х рр. Другі презентують мішану проблематику із пріоритетністю літературної і їх популярність припадає на 30-ті рр. Більшість власне літературних видань були органами літературних груп, популяризували їх програми та творчість, переважно спирались на елітну читацьку аудиторію. Суспільно-літературні характеризувалися ідейним еклектизмом і спрямовувалися до масового читача.

У власне літературних виданнях письменники виступали видавцями, редакторами, критиками, публіцистами, програмотворцями. Найбільш яскравими та епатажними були часописи польських футуристів. Переважали однодніївки («Tak», «Nuż w bżuchu», «Jednodniuwka Futurystów» та ін.), спрямовані на голос доби. Маніфести видавали у формі прокламацій та листівок. Декларували звільнення від оков минулого, футуризацію життя, заперечували традицію. Застосовували своєрідний механізм спілкування з читачем (реципієнтом), який спирався на стратегію мистецької експансії. Пройшли певну творчу еволюцію, яка відбилася в характері періодичних видань та програмних текстів. Були проявом новітніх європейських тенденцій на польському ґрунті.

Краківський авангард послуговувався більш поміркованими гаслами. Його часопис «Zwrotnica» декларував ідею новітнього мистецтва та його зв’язку із цивілізацією. Еволюція руху простежується в пізніших виданнях «Sztuka Współczesna» та «Linia». Виступали проти утилітарної літератури,

але за її ідейну заангажованість, приділяли велику увагу теорії та практиці поетичної творчості, техніці творення образу.

У 30-ті роки авангардний рух знайшов свій розвиток у видавничій діяльності люблінських та вільненських митців, яких називають другим поколінням авангарду. Їх світогляд глибоко просякнутий ідеями катастрофізму. Відмовились від зовнішньої привабливості часописів, але стали популярними завдяки атракційності стилю публіцистики та програмних текстів. Спиралися на суспільний радикалізм, прихильність до лівих ідей, космічне мислення.

Спорідненою другому поколінню авангардистів була група та часопис «Kwadryga», яка декларувала лівий радикалізм, ідейну заангажованість, моральність, антиурбанізм, пацифізм та культ праці. Активно застосовували різноманітні засоби популяризації своєї творчості, впливу та зацікавлення читача – вечори, імпрези, полеміки, зустрічі тощо.

На відміну від європейського, польський експресіонізм не був радикальним рухом і спирався на традиції романтизму. Представлений діяльністю групи та часопису «Zdrój». Експресіоністи акцептували сучасне мистецтво, спирались на постулати нової людини і нового суспільства та духовного відродження народу і людства перед загрозою новітньої цивілізації. Організовували масові культурні акції, проте з виховною метою – розбудити суспільство, розвинути патріотизм, підняти культурний рівень відсталих регіонів, розбудовувати національну державу.

З-поміж літературних груп виділявся безпрограмний і аполітичний «Skamander», який проіснував найдовше (1920-1939) і мав значний вплив на літературне і культурне життя міжвоєнної Польщі, здійснюючи його через періодику («Pro Arte», «Skamander», «Wiadomości Literackie», «Cyrulik Warszawski»). Базові підходи – демократизм, конкретність, «буденність», аполітичність, зацікавлення сучасністю. Популярності скамандритів сприяла фундаментальність їх літературної творчості та нова форма спілкування з читачем, яка спиралась на співпрацю та «співтривання» – виступи в

кав'ярнях, політичні «шопки», дискусії та полеміки з читачами на шпальтах видань, листування, літературні салони, плебісцити, літературні нагороди тощо. Змінили погляди свого покоління на поета та поезію, формували громадську думку, виражали колективні переживання через новий засіб літературної комунікації – контакт із широким колом читачів. Максимально розширили коло літературних адресатів.

30-ті роки позначились посиленням тенденції до конкретизації літератури та уваги до життєвого досвіду. Формувалася література факту, представлена групою «Пшедмєсцє» та її поетичний варіант – польський автентизм із часописом «Okolica Poetów». Спирались на традиції реалізму та натуралізму, розвинули репортаж, привнесли в художню творчість публіцистику. Автентисти базовою категорією обрали правду життя, відкидали уяву, ідеалізували життя простих людей, застосовували сентименталізм та виголошували антиурбанізм, акцентували на внутрішньому світі людини. Практикували анкетування, зв'язок із читачами за посередництвом часопису.

Розповсюдження літературного дискурсу зумовило кількісне збільшення наукових літературних видань. Від п. XX ст. виходив «Pamiętnik Literacki», з'явилися «Rocznik Literacki», «Ruch Literacki», «Silva Rerum» та ін. Мали віддалену періодичність – від місячника до річника, літературна проблематика часто подавалася в гуманістичному контексті, сприяли популяризації наукових знань, проте призначались насамперед для наукових кіл та інтелігенції.

Активізація процесу міжкультурної комунікації сприяла появі у 20-30-х роках ряду міжнаціональних журналістських проектів: «Wschód», «Biuletyn Polsko-Ukraiński», «Zet» і т.д., які спрямовувались на поглиблення діалогу польської з іншими національними культурами. Спиралися на традицію місячника «Świat Słowiański», який виходив на початку XX ст. у Кракові за редакцією Ф. Конечного. Серед них були власне літературні – польсько-французький «Sztuka Współczesna» Я. Бженковського та слов'янський

«Kamena» К. А. Яворського – і суспільно-літературні «Zet» Є. Брауна та «Wschód» і «Biuletyn Polsko-Ukraiński» В. Бончковського. Феноменальним за ідейним задумом і його практичним втіленням був тижневик «Biuletyn Polsko-Ukraiński», який упродовж 30-х років реалізував задум культурного зближення польського і українського народів.

Більшість польських суспільно-літературних видань з'явилися у 30-ті роки і вирізнялися з-поміж решти літературної періодики своїми відкритими або прихованими зв'язками з певною суспільною ідеологією, світоглядною концепцією або політичними таборами. До таких належали насамперед комуністичні, ліві, католицькі та інші видання. Комуністичні «Kultura Robotnicza», «Nowa Kultura», «Misięcznik Literacki», «Lewy Tor» та ін. в суспільстві сприймалися як неофіційні органи КПП, що спиралися на концепцію заангажованого мистецтва та утилітарної літератури. Їх програми мали функціональний характер, література підпорядковувалась політичним цілям, а фундаментальною проблемою публіцистики було питання про роль та завдання літератури в суспільному житті. Розвивали жанри документалістики, репортажу, літературу факту.

Найпопулярніші католицькі літературні видання «Kultura», «Tęncza», «Werbum» втілювали прагнення костьола і католицької інтелігенції мати вплив на громадськість та інтелектуальне життя. Презентували католицьку ідеологію, розглядали істотні суспільно-культурні та етичні проблеми, стояли за відновлення релігійного життя та католицької філософської думки, сторонилися політичних проблем.

Глибоко розробляв питання духовності і квартальник «Marchołt», який відстоював нову модель суспільства зі сформованою певною ієрархією духовних цінностей. Література була важливою складовою широкої гуманістичної проблематики, що розгладалася з позицій гуманізму та персоналізму. Продежавницькі інтенції відстоював «Pion» з позицій активізму, патріотизму, героїзму та національних інтересів. Тип популярного літературного видання представляли «Kurier Literacko-Naukowy», тижневик

«Wiadomości Literackie», найпопулярніші ліві – «Sygnały» та «Żagary». На відміну від власне літературної періодики, суспільно-літературні видання були розраховані на широку читацьку аудиторію, різні суспільні верстви населення краю і мали найбільший вплив на формування масових літературних смаків та літературної культури міжвоєння.

Найяскравішу сторінку в історію польської журналістики міжвоєння вписав тижневик «Wiadomości Literackie», «класичний літературний маґазин», створений на зразок французьких видань такого формату. Еволюціонував від інформаційних публікацій, популяризації літератури та газетного стилю 20-х років до журналістських проблемних текстів та суспільно-політичної аналітики 30-х. Був неофіційною трибуною скамандритів, стояв на засадах мистецького традиціоналізму, естетичного еклектизму, політичної та ідеологічної незалежності. У редакційній політиці акцентували важливість зв'язків із читачами – анкети, конкурси, опитування, листування і т.д. Пропагували відповідний тип літературної культури і були інструментом її демократизації.

Львівські «Sygnały», які вважаються найпопулярнішим лівим виданням міжвоєння, презентували ліву ідеологію в дуже широкому її значенні. Часопис не прив'язувався до якогось політичного табору, мав характер вільної трибуни, був демократично налаштованим. Відстоювали суспільну роль літератури, аполітичність, ідеал «устрою суспільної справедливості», засуджували радянську дійсність і фашизм, сповідували колективізм і громадський обов'язок людини, проголошували поступ та вільний розвиток, утверджували модель соціалістичної культури та моралістичної літератури, розвивали польсько-український культурний діалог.

Лівими симпатіями відзначався і вільненський часопис «Żagary», який презентував творчість та світогляд наймолодшої польської літературної генерації. Декларували перебудову усіх підвалин суспільного життя, ідею організованого суспільства, вільну працю, нову мораль. Проголошували постулати заангажованого мистецтва, літературу трактували функціонально,

як знаряддя перебудови людської свідомості. Естетичні критерії були другорядними, акцептували фактаж та життєву конкретність, послуговувалися журналістсько-репортерськими засобами виразу. Надавали перевагу колективним інтересам, декларували поступ, культ праці, суспільну літературу та мистецтво для мас. Активно застосовували форми колективної діяльності – поетичні вечори, зустрічі, анкети тощо.

Літературні групи польського міжвоєння постулювали свою окремішність з-поміж інших творчих колективів переважно у формі маніфестів, редакційних та публіцистичних статей. Оголошення програм було ознакою літературної доби. Переважав тип колективної програми, у якій фундаментальні питання стосувалися нового типу літератури у нових суспільних умовах, ролі митця та його творчих настанов, характеру творчого акту та ін.

Більшість літературних програм – футуристів, авангардистів, покоління другого авангарду – спирались на засади колективізму, акцентували на суспільній ролі митця та зв’язку літератури із життям. Ставили за мету формування нової людини згідно потреб нового часу. Програми футуристів презентували колективне «ми», митця трактували як частину маси, людину як продукт суспільної діяльності, творчість як посередництво між дійсністю та читачем. Краківські авангардисти також декларували примат колективних інтересів, мистецтво розуміли як учасника суспільного розвитку, творчість мала бути тісно пов’язана із життям, а митець ніс важливу суспільну роль. Глибоко розробили питання поетичної творчості, яку розглядали як ремесло, та засади розбудови художнього образу як інтелектуальної художньої конструкції. Колективістськими за своєю суттю можна назвати і програмні засади «Квадриги», «Жаґарів», «Сигналів», люблінських груп, «Чартака», в яких митець розглядався як виразник певних колективних інтенцій. Найбільш послідовними у теорії та практиці були краківські авангардисти.

Програма польських експресіоністів спиралася на філософські засади індивідуалізму, отримала назву містичний еволюціонізм і розглядала

еволюцію людства насамперед через духовні шляхи національних геніїв. Акцентували на внутрішньому світі людини та релігійно-філософських пошуках.

Зовсім осторонь усіх літературних концепцій стояв «Скамандр», який ніколи не виголошував жодної програми, проте ідейно-естетична система чітко вимальовувалася із різноаспектної творчості представників групи. Світоглядно це активізм, віталізм, оптимізм, естетично – вираження колективних переживань через індивідуальне творче «я», захоплення життям в усіх його проявах, довершеність поетичної форми та майстерність володіння словом. Виступали проти суспільної ролі літератури, митець трактувався як учасник і співтворець сьогодення.

Волинська та львівська періодика на тлі барвистої палітри польських друкованих ЗМІ вирізнялася виразною етнічною дихотомією – паралельним існуванням двох національних пластів. І польська, й українська преса Волині, на відміну від львівської, характеризувалася локальністю, яка виявлялася у проблемно-тематичній площині, в зовнішньому оформленні та у змістовому універсалізмі. Більшість видань мали загальноінформаційний характер, намагалися охопити увесь спектр проблем регіону. Відсутні власне літературні видання, поодинокі – суспільно-літературні часописи, до яких можна віднести «Наш світ» луцького періоду, дитячу й молодіжну пресу. У волинській періодиці гостро неодноразово поставало питання польсько-українських взаємин, висвітлювався їх регіональний аспект. Публікації на цю тему мали констатуючий, інформативний та поверховий характер, що виявлялося у перевазі інформаційних жанрів, вузькості проблематики, домінуванні аграрних та суспільних тем.

Львівська преса міжвоєнного періоду за рівнем свого розвитку стоїть на щабель вище волинської. Львів віддавна був розвинутим культурно-освітнім центром із давніми видавничими традиціями. Тут кількісно виходило набагато більше періодичних видань, ніж на Волині. Особливо активно видавалась щоденна преса, тижневики, потужною була громадсько-

політична періодика, органи різних політичних партій. Бурхливе літературне життя відбилося в існування багатьох літературних груп та численних літературних видань. Власне літературні часописи переважно представляли літературні групи і фахові інституції, а суспільно-літературні часописи – певні ідеологічні тенденції в суспільстві. Багато польських видань мали загальнодержавне значення. Це «Lwowskie Wiadomości Muzyczne і Literackie», «Sygnały», «Nowa Kronika», літературно-наукові – «Pamiętnik Literacki», «Rocznik Orijentalistyczny» та ін. Окремі чисельні групи становили католицькі, сатиричні, дитячі та молодіжні часописи. З-поміж української періодики досить відомими серед громадськості були «Діло», «Літературно-Науковий Вісник», «Назустріч» та ін. Чимало суспільно-літературних часописів відстоювали певну ідеологію – «Вікна», «Напередодні», «Дажбог» та ін. Розвивалися літературно-наукові видання – «Записки НТШ», «Наука і письменство» та ін. Львівська літературна періодика віддзеркалювала провідні тенденції літературного процесу на західноукраїнських землях, формувала громадську думку, служила форпостом української національної ідеї та націєконсолідуючим фактором. Львів залишався найбільшим центром української культури поза межами радянської України.

Поряд із регіональною періодикою вагомий пласт українських періодичних видань на теренах міжвоєнної Польщі становили часописи української еміграції. У їх розвитку виділяють два етапи: 1920-24 рр. – таборова преса; 1925-1939 рр. – преса цивільної еміграції. На першому етапі переважала суспільно-культурна та суспільно-літературна періодика, бо творчість стала головним засобом самореалізації та духовного єднання. Головна риса видань цього періоду – коротка тривалість, їх функції – інформувати про життя в таборах, реалізувати творчий потенціал інтернованих, забезпечити їх духовний розвиток. Першим літературним виданням був двотижневик «На хвилях життя», найяскравішою сторінкою з-поміж літературної періодики таборян – безперечно «Веселка».

Упродовж усього міжвоєнного періоду функціонувала студентська преса, яка інформувала про історію студентського руху на еміграції та їх культурне життя. У другий період українські еміграційні видання поглибили своє фахове чи галузеве спрямування. З-поміж літературної періодики виділявся високим інтелектуальним рівнем та творчим потенціалом журнал «Ми», який декларував аполітичність та європейськість, служив трибуною для творчої молоді, висвітлював літературний процес. Редакційний колектив намагався охопити всі нові літературні тенденції на теренах Польщі, утримувати духовні зв'язки із літературою на землях радянської України, надавати європейський і світовий літературний контекст.

Прикладом літературно-наукового видання був місячник «Наша культура» І. Огієнка, який розвивав українську наукову думку на чужині, служив духовному зростанню українців та утвердженню їх національної ідеї. Літературна творчість була найважливішою складовою культурного та духовного життя української еміграції, служила головним засобом виживання в скрутних матеріальних та моральних умовах і порятунком від деградації чи асиміляції в інокультурному середовищі. Творчість була способом збереження свого екзистенційного «я» і каталізатором розвитку, часописи – об'єднавчими осередками, засобами поширення інформації, обміну думками та впливу на свідомість співвітчизників.

Літературна періодика міжвоєнної доби проходила свій самостійний шлях розвитку, дещо відмінний від інших груп видань. Вона не залежала від державного фінансування та не була напряму пов'язана з існуючими політичними таборами. Джерелами фінансування були меценати, розлога мережа підписки, інституції, організації, концерни. Контроль здійснювали держава та відповідні інституції через правовий механізм, який спирався на репресивну цензуру. Набули поширення різноманітні форми колективної лектури – клуби, світлиці, читальні для культурно відсталих регіонів.

Найдієвішим засобом популяризації літератури стала літературна періодика, яка у 20-30-ті рр. мала набагато більші можливості ніж книжкові

видання. Літературна преса набула масового характеру, виконуючи такі головні суспільні функції, як трансмісія літературного життя, інформування про літературні новини, програмування літературного процесу, формування культурного контексту літературної творчості. Набув популярності та необхідності тісний зв'язок із читачем через анкетування і плебісцити. Ознакою доби стало програмування літературного процесу за посередництвом маніфестів та програмних виступів. Практикували активну участь у громадських акціях через публікацію закликів, протестів, колективних листів, звернень і т.д. Для активізації комунікативного процесу масово організовували виставки, презентації, вечори, зустрічі і т.д.

У періодиці літературних груп переважала однонаправленість комунікативного акту. Суспільно-літературні видання, більш публічні та масові, застосовували двосторонній рух інформації, формуючи довкола себе певну соціокультурну спільноту. Відкриттям польської періодики міжвоєння став «літературний маґазин», що спирався на культ публічності, актуальності та масових смаків.

Тенденції розвитку літературної періодики вплинули на формат щоденної преси, яка почала друкувати більше художніх творів, долучаючись до процесу літературної комунікації. Максимально розширилась читацька аудиторія. Під впливом багатьох суспільно-культурних факторів активізувався міжнаціональний культурний обмін. Відбувалася професіоналізація відправника літературної інформації – письменника, критика, редактора, журналіста, видавця і т.д. Співіснування літератури і преси – характерна риса міжвоєнної доби.

Розділ ІІІ

Польсько-український діалог у польській періодиці 20−30-х років ХХ ст.

3. 1. Міжнаціональні журналістські проекти в Польщі у міжвоєнну добу

Територіальне сусідство, спільне минуле, постійна господарська та культурна співпраця зумовили постійну присутність української теми в польській літературі. Особливо яскраво постала вона в добу романтизму у творах Л. Семенського, А. Мальчевського, М. Чайковського, М. Грабовського, Г. Жевуського, Ю. Словацького та ін. Українські реалії інспірували появу творів Г. Сенкевича, М. Конопніцької, В. Оркана, Ю. Лободовського, Я. Івашкевича й ін. Часто захоплення українською темою зумовлювалося біографічно. Багато польських письменників походили з етнічних українських земель, з якими пов’язане було їх дитинство та досвід юності. Це Ю. Коженьовський, Ю. Словацький, Т. Заборовський, Т. Падура, К. Пйотровський, Я. Івашкевич та ін.

Пожвавлення та загострення польсько-українських відносин простежується у пер. пол. ХХ ст. внаслідок перебігу історичних подій – війни, боротьба за незалежність, переділ територій, націоналістичний рух, польсько-українські конфлікти і т.д.

Питання польсько-українських відносин як в аспекті історії, так і в аспекті культури, літератури, віддавна обговорювалися вченими різних галузей. Особливо вони актуалізувалися в останні десятиліття, після суспільно-політичних змін, які відбулися в Польщі й Україні в кінці ХХ ст. Цій проблемі присвятили численні свої праці такі польські дослідники, як А. Хойновський, Я. Бруський, Я. Дарський, З. Карпус, В. Менджецький та ін. [187, 188, 198, 255, 345, 366, 388, 435, 458, 481, 482] З українських учених – Т. Гунчак, М. Кучерепа, І. Кедрин, В. Трощинський, М. Рябчун і т. д. [26, 58, 45, 43, 122, 107] Від початку 90-х років ХХ ст. постійно відбуваються спільні наукові конференції, симпозіуми, семінари у Варшаві, Кракові, Познані, Любліні, Києві, Львові, Луцьку й інших містах, результатом яких стали

численні збірники наукових праць польських та українських учених [125, 471, 127,].

Питання польсько-українського діалогу в літературі віддавна було предметом досліджень з обох сторін. Українській літературі присвячені праці таких польських літературознавців, як С. Козак, Ф. Неуважний, В. Мокрий, Я. Савіцька, С. Ульяш, Б. Бакула, А. Корнєєнко й т. д. [283, 355, 473, 278, 138, 139] У свою чергу, дослідження польської літератури та польсько-українських літературних зв'язків мають в Україні давню традицію. До ключових імен у цій сфері належать Г. Вервес, О. Сухомлинов, Ю. Булаховська, В. Моторний, Р. Радишевський, О. Веретюк й ін. [7-12, 80, 100, 13, 120]. Триває традиція наукових конференцій, семінарів та спільних літературознавчих видань[44, 124, 6, 314, 351, 384, 423, 380,].

Останнім часом почали з'являтися порівняльні дослідження у сфері журналістикознавства. Стаття С. Онуфрів про сучасні польсько-українські відносини та їх перспективи [88], вже згадувана дисертація В. Цісака про зміни у польській та українській пресі 90-х років XX ст. [130] Однак немає жодного ґрунтовного дослідження попередніх етапів розвитку періодики та її участі у польсько-українському діалозі.

Журналістський і культурний феномен варшавського тижневика "Biuletyn Polsko-Ukraiński" залишається невідомим українській науці та переважній частині українського суспільства. Інформація про видання почала з'являтись у наукових студіях останніх років [383, 119], в історичних розвідках про період міжвоєння [135], у публікаціях преси останнього десятиліття [2, 119].

Геополітична ситуація в Європі у міжвоєнний період зумовила своєрідне становище Польщі, яка мусила відігравати роль буфера між західноєвропейським світом та радянською Росією, що успадкувала від царської Росії імперські апетити та звичаї у ставленні до інших народів. Країна мусила шукати шляхи порозуміння як із західними, так і з східними

сусідами, щоб утримати здобуту незалежність та зміцнити свій вплив на світовій арені.

Бурхливий розвиток польської преси, який припадає на міжвоєнний період, «увиразнив» ті суспільні процеси. Кінець 20-х – 30-ті рр. позначились появою цілої низки часописів, зосереджених на розвитку та поглибленні міжнаціональних зв'язків тодішньої Польщі. Вони відобразили інтенції різних верств суспільства, а також зусилля численної інтелектуальної еліти, спрямовані на посилення окремих векторів. Видання не завжди мали чітку ідеологічну основу, проте всі акцептували діалог слов'янських, європейських і в цілому різних національних літератур.

Традиція такого часопису вже існувала в польському суспільстві. У Кракові в 1905-1914 роках виходив місячник «Świat Słowiański» («Свят Слов'яньскі») за редакцією Фелікса Конечного. Це періодичний орган утвореного Слов'янського клубу, «присвячений слов'янознавству і оглядові справ слов'янських з польських позицій» [269, 1]. Колектив очолювала надзвичайно оригінальна людина як за світоглядом, так і науковими інтересами. Його життєвий шлях, наукові здобутки, громадські інтереси та діяльність в редакції місячника детально висвітлена в підрозділі монографії [50, 61-63].

Символічним і красномовним для діяльності Клубу та його часопису був український аспект. Редакція зазначала: «Знаменним є те, що діяльність Клубу розпочалася від – Русі. Це не було випадковістю; хотіли, щоб так було. Визнаючи русинів за найближчих своїх братів, надаємо перший голос у новому товаристві русинові, щоб це залишилося документом у хроніці Клубу, який прагне ствердити таким чином, що маючи симпатії до слов'янських побратимів взагалі, маємо їх перш за все для Русі, незважаючи на нинішню безуспішну спробу мирного залагодження русинської справи в Галичині. Довів це на інавгураційному засідання Клубу 21 грудні 1901 року доповіддю про найновішу русько-українську літературу Богдан Лепкий, відомий руський поет» [269, 2].

На сторінках перших річників місячника часто з'являлося ім'я Б. Лепкого. Він інформував про діяльність Наукового товариства ім. Тараса Шевченка та українські праці в галузі слов'янознавства, про переслідування української мови в Російській імперії і представництво русинів у думі. Б. Лепкий виступав із доповідями про розвиток української літератури (1901), про Миколу Гоголя (1902), про Василя Стефаника (1903), про музику Лисенка (1904).

На сторінках місячника «Świat Słowiański» українську тему висвітлювали і публікації самого редактора. Він писав про справи у Львівському університеті, про творчість І. Франка, про питання польсько-русинських стосунків та б. ін. З творчістю М. Коцюбинського знайомив А. Гжимала-Седлецький, про польсько-українські стосунки в Галичині розповідав Р. Завілінський, погляди М. Грушевського аналізував Л. Коланковський. У 10-ті роки на шпальтах часопису з'являються нові імена – знакові для українського питання вже у міжвоєнній Польщі. Наприклад, в 1913 р. була опублікована стаття Л. Василевського «Михайло Драгоманов».

Постійно діяла рубрика «Przeglądy prasy słowiańskiej», яка традиційно починалася з преси українсько-руської – аналізували публікації ЛНВ, «Руслана», «Діла», «Ради», «Громадського Голосу», «Лемка». У рубриці «Ruska kronika» подавали огляд останніх подій українського політичного та культурного життя.

Після початку Першої світової війни місячник припинив своє існування, але суспільна потреба такого видання не зникла, а започаткована традиція була продовжена журналістськими проектами міжвоєнного періоду. З'явилися громадсько-політичний часопис «Sprawy Narodowościowe», наукове видання «Ruch Słowiański», суспільно-літературні «Wschód», «Zet», «Biuletyn Polsko-Ukraiński», власне літературні «L'Art Contemporain – Sztuka Współczesna», «Kamena» та ін.

Одним із перших міжнаціональних літературних видань був журнал «L'Art Contemporain - Sztuka Współczesna», пов'язаний з іменем

Я. Бженковського, поета, прозаїка, публіциста, теоретика літератури, редактора і видавця, творчість якого впродовж майже півстоліття розвивалася на польсько-французькому пограниччі.

З 1928 р. Я. Бженковський навчався в Інституті журналістики Паризького університету і був кореспондентом польської еміграційної та французької преси. Працював у Польській бібліотеці в Парижі у 1932-33 роках, упродовж усього творчого шляху розвивав польсько-французькі культурні взаємини. «L'Art Contemporain - Sztuka Współczesna» - «revue d'art international» - журнал інтернаціонального мистецтва, його журналістсько-мистецький задум. Є. Квятковський вважає, що після занепаду «Звротніци» він продовжував функції колективного часопису «Краківської Авангарди» разом із «Комунікатами а. р.» [304, 47]. Приязні стосунки із представниками французького та європейського авангарду, які з'явилися у Бженковського в Парижі, сприяли їх активній співпраці не тільки у виданні «L'Art Contemporain - Sztuka Współczesna», але й у всіх інших справах.

Перше число журналу вийшло у 1929 р., друге і третє – у 1930-му. Літературну частину готував Я. Бженковський, живописом та ілюстраціями займалася художниця В. Ходасевич-Грабовська, згодом дружина Ф. Лєжера. Список авторів складали Арнольд, Берета, Бруч, Бженковський, Хіріко, Ходасевич-Грабовська, Чижевский, Дерме, Деснос, Ген, Георге, Грабовский, Кайрукштіс, Курек, Лєжер, Массон, Маркуссі, Мондріан, Озенфант, Пейпер, Пікассо, Пшибось, Ремер, Сеуфор, Стажевский, Тислява, Тцара, Важик, Вольська, Замойский – найяскравіші представники європейського авангарду, більшість з яких були приятелями Бженковського. Авторський склад визначав ідейне спрямування часопису, який займався виключно проблемами літератури, мистецтва, творчості. Публікації подавалися двома мовами, польською і французькою, як поезії так і публіцистика. Це з одного боку розширювало межі читацької аудиторії географічно, а з іншого боку зосередженість лише на новітньому авангардному мистецтві звужувала коло

зацікавлених. Переклади готував як сам редактор і видавець, так і інші автори.

Ідеологічні підвалини часопису спиралися на естетичні погляди молодого редактора, які виростали із ідей „Краківської Авангарди". Вони викладені у передових статтях «Kilometraż», «Kilometraż 2» і «Kilometraż 3» пера Я. Бженковського, що відкривали всі три числа. Автор розглядав існуючі напрями авангардного мистецтва на засаді «progresji chronologicznej» [180, 5], аналізував та співвідносив тенденції в малярстві та літературі. Письменник підходив до мистецьких явищ крізь призму контрасту реалій зовнішнього світу та форм абстрактного, знаходив «у такому зіставленні функціональні здобутки» [180, 5]. Еволюцію тогочасної поезії Бженковський розкрив через динаміку елементів, на основі яких розбудовувався художній образ, тобто від «слів на волі» Марінетті через метафору – «художнє відображення метафізичного конфлікту» - до еліпсису, який формував «образ-поняття» [180, 6]. Розглядаючи нові тенденції в малярстві, автор не стільки підкреслював заперечення традиції новими «ізмами», як то зазначали багато критиків, скільки спостерігав еволюцію, в результаті якої формувалися вартості нового мистецтва. Серед таких бачив зміну настанови художнього твору, відмову від досконалого копіювання оточуючого світу на користь виокремлення «różnic», тобто відмінностей образу від його природної копії. У своїх міркуваннях він прийшов до висновку, що «деформація відігравала роль сходинок, які мали привести до конструювання образу із чисто абстрактних елементів. Від безладу (хоч і не позбавленого художньої вартості) деформаційного малярства – до впорядкованості, до простоти» [310, 91-92].

Основний зміст усіх чисел «L'Art Contemporain - Sztuka Współczesna» складали поезії французьких та польських авторів, перекладені паралельно французькою або польською. У першому випуску надруковані: поезії Т. Тцари, Т. Пейпера, Р. Десноса, Т.Чижевського, А.Важика, Я. Курка, поезії в прозі П. Дерме, поезії Я. Бженковського, М. Сеуфора, А. Гена, поезія в

прозі Г. Арнольд, Ю. Пшибося, Ю. Тисляви. Вони супроводжувалися репродукціями картин С. Грабовського, Л. Маркуссі, А. Озенфанта, Г. Хіріко, В. Ходасевич-Грабовської, Ф. Лєжера, Массона, Замойського. У наступних випусках ці автори повторювалися із певною варіативністю.

У 60-ті роки, згадуючи свою редакторську працю в часописі, Я. Бженковський писав: «Переважно ми давали оригінальні тексти і їх переклади польською або французькою. Виконувалися вони «своїми силами», знайомими студентами, потім їх переглядали разом із Сеуфором. Не виходило то якось по-особливому, якщо йдеться про французькі переклади – тоді мої знання французької були досить поверховими – однак вони давали загальну інформацію про те, як виглядала нова польська поезія» [181, 86].

Часопис знайомив із творчістю представників французького новітнього малярства і за посередництвом мистецької критики: «Маркуссі» В. Георге (№ 1), «Озенфант» Ж. Кассу (№ 1), «Добрий вечір м. Пікассо» Я. Бженковського (№ 3), «Проти Пікассо» того ж автора (№ 3) і ін. Розглядаючи стиль і техніку полотен авангардних художників, критики показували шляхи проникнення в суть образів, на перший погляд надто абстрактних і глибоко суб'єктивних: «У картинах, які Людвік Маркуссі презентуватиме глядачам на своїм майбутній виставці, годі дошукуватися того органічного ритму, що єднає форми із собою, створюючи враження єдиної площини. Взагалі відсутні пластичні рими, які спираються на асоціації предметів, і відносно простору також. Немає ні асонансів, ні прихованих аналогій чи повторень. То лінійні начерки. Гострий малюнок людини, котра із силою виголошує власну думку. Форми, які просвічуються, які підтримує просторове дрижання непрозорих площин. Маркуссі звертається тільки до уяви, тої «королеви якості». Біля його картин, котрі є мімограмами, ритуальними формулами чи може також музичною фразою, нікому не спаде на думку замислитися над поставленими і вирішеними проблемами» [309, 11].

Розвиток новітньої польської поезії аналізував Я. Берета в літературному огляді «Польська поезія сьогодні» (№ 1), де знаковими

етапами називав – Є. Яновського, групи «Здруй», «Формісти», «Звротніца», Стерна, Вата, альманах «G-ga», Ясенського, Млодоженця, Хвістка, Віткевича, Пшибося, Бженковського. Відзначав згасання активності авангардних поетів в останні роки [309, 22-23].

Після виходу першого числа журналу з'явилося ряд критичних відгуків, на які редактор відповів гострою полемічною статтею «Europa? Europa?». Третій випуск, на думку самого редактора, був найцікавішим, особливе враження справили на французьких читачів дві критичні статті про Пікассо [181, 89]. Літературна та мистецька критика, надрукована у виданні, викликала резонанс у французькому і польському суспільстві. Згодом статті були видані окремими книгами і миттєво розпродані. У Парижі в 1930 р. вийшла збірка науково-критичних праць письменника «Kilometrage de le Peinture Contemporaine» (1908-1930), статті Бженковського, Лєжера, Самсона, Мартеля, Бокера вийшли в колекції „L'Art Contemporain" 1935 року під назвою «Wanda Wolska».

Часопис Я. Бженковського «Sztuka Współczesna» був першим в історії польської журналістики виданням, що мало на меті показати міжнаціональні мистецькі контакти та поглиблювати їх. Часопис продемонстрував зв'язок польського і французького авангардного мистецтва як в сфері малярства, так і поезії та теоретичних положень, єдність загальноєвропейських тенденцій і водночас самобутність їх національних виявів. Двомовність публікацій була відкриттям редактора. Вона підтверджувала високий інтелектуальний рівень авторів і давала ґрунт для порівняльних досліджень. Цей цікавий і оригінальний проект міг би стати епохою в європейській культурі, якби не був припинений через фінансові проблеми.

Під впливом популярної у Польщі в 30-ті рр. європоцентричної орієнтації актуалізується концепція «санітарного пояса» - блоку центрально- і східноєвропейських держав, який мав відгородити Європу від Радянського Союзу. Вона спричинила активну пропагандистську діяльність, появу громадських організацій, товариств, спрямованих на політичну і культурну

консолідацію слов'янських народів. У 30-ті роки виникли періодичні видання, що сприяли поглибленню взаємин між слов'янами: літературний місячник «Kamena» (Хелм 1933-1939), ілюстрований квартальник, присвячений справам сходу, «Wschód» (Варшава 1930-1934), двотижневик «Zet» (Варшава 1932-1939), «Biuletyn Polsko-Ukraiński» (Варшава 1932-1938).

Журнал «Kamena» висвітлював виключно питання літературного життя і вважався провінційним виданням. Проте, здобувши славу популяризатора слов'янських літератур, від початку заснування швидко став самобутнім явищем польської культури міжвоєння. Упродовж 1933-39 рр. редакція послідовно втілювала політику культурного зближення слов'янських народів, приділяючи особливу увагу етнічно близьким народам. Декларували ідейну незалежність, відсутність зв'язків із будь-яким політичним табором [422, 197-200], ставили за мету служити літературним потребам жителів найближчих регіонів – Холмщини, Люблінщини, Волині. Видавцем був З. Васневський, редактором – відомий польський поет і перекладач К.А. Яворський. Із редакцією співпрацювали Ю. Чехович, Ю. Лободовський, С. Чернік, Ю. Пшибось, Ч. Мілош, В. Дорошенко, Ю. Клосовський, А. Баум-гардтен, Т. Бохенський і ін., забезпечуючи високий художній та інтелектуальний рівень видання.

Працювали відділи «Статті», «Літературна проза», «Поезія», «Слов'янські сторінки та переклади. Серед постійних рубрик «Слов'янська хроніка», «Українська хроніка», «Замітки», «Від редакції і видавництва», «Полоністика у слов'ян» і ін.

Більшість публікацій складала поезія – словацька, чеська, польська, білоруська, болгарська та ін., зрідка - інших європейських народів (англійська, італійська тощо). У рубриці «Слов'янська хроніка» подавали новинки літературного життя, у «Замітках» інформували про літературний процес у Польщі та інших країнах. Спеціальні рубрики присвячувались окремій національній літературі «Білоруська хроніка», «Литовська поезія», «Словацька поезія в Польщі» і т. ін.

Досить широко представлена на сторінках місячника українська література. Це і переклади поезії, і новинки літературного життя, і огляди публікацій у часописах. Особливо багато уваги приділялось творчості письменників Львівщини, Люблінщини, української еміграції в Польщі, радянської України.

Часопис не ставив за мету глибоко проаналізувати творчість того чи іншого окремо взятого автора, а прагнув подати панораму життя слов'янських літератур. Тому кожен митець презентувався кількома творами, які засвідчували його присутність у літературному процесі, проте не завжди відкривали самобутність творчої манери. Загальну картину доповнювали інормаційно-бібліографічні публікації.

Серед суспільно-літературних видань ідею культурного зближення слов'янських народів послідовно втілював часопис «Zet», який виходив у Варшаві в 1932-1939 рр. за редакцією Є. Брауна. Програму видання деякі дослідники називали «месіаністично-націоналістичною» [417, 144], інші – «поєднанням християнської ідеї з месіанізмом і катастрофізмом» [417, 119].

Двотижневик (з 1937 р. - місячник) виходив із підзаголовком «мистецтво, культура, справи суспільні». Перше число відкривалося розлогою програмою етичного характеру: «Чому часопис виходить із таким багатим ідейним оснащенням і починає боротьбу за найвищий сенс життя, за новий моральний устрій, за світ розуму, який спиратиметься на авторитет абсолютної правди? – Бо усі інші проблеми менш важливі і тільки ця одна повинна бути вирішена «бути чи не бути» для сучасної людини. Бо нарешті хтось має кинути клич для вирішальної розправи із грізним історичним Фатумом, в якому людство так трагічно заплуталося. Химера мусить бути подолана. Польський геній має дати сигнал для створення нового ладу, нової Христової культури, котру польські мислителі і польські поети називали так піднесено: ЕРОЮ ПАРАКЛЕТА» [200, 1].

Ідеологічно редакція «Зету» спиралася на концепцію чільника польського месіанізму пер. пол. XIX ст. Ю. М. Хоене-Вронського, відомого

вченого в галузі природничих наук, філософії, права та економіки, яка викладена у його працях «Problem mesjanizmu» і «Metapolityka». Автором есеїв про філософа та публіцистичних статей, де викладалася його месіаністична «абсолютна філософія», у більшості випадків був сам Є. Браун.

Із часописом співпрацювали К. Іжиковський, у 1932-34 рр. вів рубрику «Kronika Lubelska» Ю. Чехович, у 1934-37 рр. друкував свої статті, рецензії, фрагменти прози, переклади С. Чернік, у цей же період публікувався К.Л. Конінський. Упродовж усього періоду (1932-38) популяризував театральне мистецтво Т. Кудлінський, вів відділ літератури та театральної критики Б. Міцінський. Друкувалися поезії та публіцистика Ю. Лобо-довського, В. Цебулі, З. Уніловського, Ст. П'єнтака, Ст. І. Віткевича та ін.

У полеміках, які редакція часто вела із тижневиком «Wiadomości Literackie», особливу вагу мала етична проблематика. Є. Браун звинувачував своїх опонентів у здрібненні важливих питань суспільної моралі. У цьому ж напрямку часто виступав С. І. Віткевич, спираючись на засади християнської етики. Загалом репертуар та авторський склад часопису продемонстрував появу нової формації світської католицької інтелігенції, яка мислила по-новому і була суспільно заангажованою. «Zet» фактично став органом християнсько-демократичної групи «Унія», ідейним вождем якої був його редактор Є. Браун.

Українська тема висвітлювалася у двох рубриках «Świat Słowiański» і «Kolumna Ukraińska». Друкувалися польські переклади української поезії, нариси, статті та повідомлення про літературний процес і події культурного життя на еміграції та в радянській Україні, питання польсько-українських взаємин розглядалися в контексті загальнослов'янських. Були опубліковані твори Є. Маланюка, О. Ольжича, П. Тичини, М. Бажана, Л. Мосендза, Б. Лепкого, Т. Шевченка, Г. Чупринки в перекладах Ю. Чеховича, Ч. Яструмбця-Козловського, Л. Рубаха, Г. Заславського, К.А. Яворського, Ю. Лободовського, а також фрагмент із повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» під назвою «Діти гір» у перекладі Ю. Чеховича.

У рубриках «Kronika Ukraińska», «Z sprawy ukraińskiej» друкувалися огляди української преси, інформація про події літературно-мистецького життя, нариси життя і творчості українських письменників тощо.

Суспільно-політичний аспект української проблеми в міжвоєнній Польщі висвітлював Є. Браун («Польща і українське питання», «Україна – міжнародна проблема» та ін.). Ключова теза виступів – ідея духовного союзу польського і українського народу, ідея «нової Речі Посполитої», яка, на його думку, вирішить проблеми східної Європи [179, 20-21].

Зближення із народами далекого і близького сходу декларував квартальник «Wschód» (1930-1939), який виходив у Варшаві за редакцією В. Бончковського із підзаголовком «квартальник, присвячений справам Сходу», причому поняття сходу включало в себе і культуру східних слов'янських народів. Поява часопису пов'язана із орієнталістськими студентськими колами у Варшаві. На початкових етапах широко висвітлювалася культура далекосхідних, азійських народів, як і передбачалось у програмі, викладеній у першому числі, - писати «перш за все для представників азійського краю», писати про національне відродження, традиції та звичаї, про впливи європейської культури і т. ін. У вступі привітання молоді народів Сходу подавалось трьома мовами: польською, французькою і англійською. Редакція переконувала, що «взаємне пізнання є найкращою запорукою добрих стосунків між народами» [488, 2]. Тематику першого випуску склали публікації про Кавказ, про народи Азії, друкувалась інформація про студентський гурток орієнталістів у Варшаві. У четвертому числі зазначалося, що квартальник – це «орган польської академічної молоді, згуртованої в орієнтальному Колі Молодих, присвяченому справі дружнього зближення і знайомства з народами Близького і Далекого Сходу» [489, 1].

Із часом спрямування звузилось до культури східних слов'ян, актуалізувалися питання міжнаціональних взаємин у східній Європі, з'явилася українська тематика. Серед постійних рубрик: «Miscellanea», «Recenzje», «Orjent Polski», «Kronika», «Dział Literacki» та ін.

Знайомили з новими українськими книгами, караїмськими виданнями в Луцьку, розповідали про історію та діяльність українських еміграційних осередків, критикували радянську національну політику, розглядали питання української незалежності (М. Ковалевського «Гігантська битва сучасного Прометея», Я. Липовецького «Симон Петлюра» (в п'яту річницю трагічної смерті), В. Бончковського «Радянська преса», Г. Бончковської «Тарас Шевченко і польський народ» та б. ін.).

Літературний відділ знайомив польських читачів із перекладами творів різних національних літератур. У 1932 р. надрукована стаття Є. Маланюка «Українська література в світлі сучасності», а в 1934 році – «Таємниця Гоголя», де поет розглядає велич і трагедію великого митця.

Неповторність та самобутність часопису «Wschód» виявлялась передусім у спрямованості до молоді, серед якої популяризував ідею культурного пізнання та зближення різних народів.

З іменем В. Бончковського пов'язана поява унікального видання «Biuletyn Polsko-Ukraiński» (Варшава, 1932-1938), спрямованого на розвиток і поглиблення польсько-українського культурного діалогу. Редакція писала, що «прагне створити площину, якої не вистачає сьогодні, для спільного й щирого обміну думками на тему української проблеми і розвитку на тих засадах подальших польсько-українських стосунків» [163, 1-2]. Фактично місячник був органом утвореного Польсько-Українського Товариства і видавався за кошти його членів та прихильників.

Обличчя часопису визначав головний редактор В. Бончковський, який належав до прометейського руху, до послідовників національної політики Ю. Пілсудського. Ці погляди поділяли Ю. Лободовський, Є. Гедройц, брати Прушинські, Ал. і Ад. Бохенські, Г. Юзевський і багато інших представників польської інтелігенції. Постійно діяли відділи «Політика, справи освітні, суспільні і господарські», «Питання історичні і культурні, література і мистецтво», «Спогади», «Літературний відділ», «Рецензії і полеміки», «Інформаційний». Вони представлені в численних рубриках.

На сторінках бюлетеня часто зустрічаються українські імена - І. Кедрин, Е. Карк та Я. Стоян (псевдоніми Є. Маланюка), А. Крижанівський та ін. Часопис постійно друкував польські переклади перлин української літератури, переважно поезії. За період з 1932 по 1938 роки опубліковані твори Т. Шевченка, Лесі Українки, О. Кобилянської, І. Франка, Є. Маланюка, П. Тичини, М. Рильського, Б. Лепкого, О. Ольжича та б. ін. у перекладах К. Симонолевича, Г. Заславського, Є. Житомирського, К.А. Яворського, Б. Лепкого тощо.

У рубриках «Хроніка», «Хроніка УРСР», «Хроніка СРСР», «З українського життя в Речі Посполитій і в світі» інформували про події політичного і культурного життя в СРСР, в Польщі, в інших країнах, де існували осередки української еміграції.

Чітко простежується тематична еволюція публікацій часопису – у др. половині 30-х років зменшення ваги літературних виступів та політизація змісту загалом, зумовлена не стільки позицією редакції, скільки загостренням політичної ситуації в світі, в Європі і в Польщі зокрема, напруженням у міжнаціональних взаєминах. Суспільні процеси відобразилися на змісті та характері публіцистики др. пол. 30-х років. Втім «Biuletyn Polsko-Ukraiński» залишається в історії польсько-українських взаємин єдиним проектом ентузіастів, спрямованим на пізнання і культурне зближення двох народів.

3.2. Прометеїзм як ідеологічне підґрунтя польсько-українського діалогу

Наслідки Першої світової війни та підписання Ризької угоди зумовили актуалізацію теми України та питання розвитку польсько-українських відносин насамперед у суспільно-політичній площині. Тому впродовж усього міжвоєнного періоду воно не зникало зі шпальт польської періодики. “Biuletyn Polsko-Ukraiński” був дзеркалом цієї проблеми в Польщі та втіленням певних інтенцій, які існували у польській суспільній думці. Натхненником польсько-українського союзу і прихильником федеративної

концепції вирішення українського питання у Польщі був Ю. Пілсудський. Його однодумці (офіційні та неофіційні “пілсудчики”) складали ту частину польського суспільства, яка прагнула об’єктивно оцінити ситуацію, можливі розв’язки й наслідки, і належала до європейського прометейського руху.

Одна із найновіших польських енциклопедій пише, що прометеїзм – це “політичний рух, який постав після російської революції 1917 року, об’єднав діячів незалежницьких прагнень народів СРСР на еміграції під гаслом співпраці в боротьбі проти СРСР, з метою його поділу на національні держави і доведення Росії до ролі московського князівства; 1926 року прихильники прометеїзму заснували в Парижі організацію «Прометей», яка згрупувала представників кавказьких народів, української еміграції, козацької і туркменської, також кримських татар; прометеїзм спочатку мав відкриту, а після 1932 року польсько-радянського пакту про не агресію – приховану фінансову та організаційну підтримку польської влади, котра ідеї прометеїзму вважала розвитком сформульованої Ю. Пілсудським федеративної концепції у стосунках зі східними сусідами” [483, 340].

Для досягнення поставленої мети польською владою підтримувалася діяльність відповідних інституцій та видань: часопис “Przymierze” (1920−1921), Związek Zbliżenia Narodów Odrodzonych (1921−1923), від 1928 р. у Варшаві існував клуб “Прометей”, наукові дослідження в цій сфері вели науково-дослідний Інститут Східної Європи у Вільно, а також Східний інститут у Варшаві. У кінці 20-х та 30-ті роки на засадах прометеїзму сформувалося коло Є. Гедройца і виникли часописи “Bunt Młodych” і “Polityka”, а також видання В. Бончковського “Wschód” та “Biuletyn Polsko-Ukraiński”. Після Другої світової ці ідеї продовжила польська еміграція на сторінках всесвітньо знаної “Культури”. До польських діячів прометеїзму належали А. Бохенський, Т. Голувко, В. Єнджеєвич, Р. Кнолль, Т. Схетзель, В. Стпічинський, Л. Василевський, В. Бончковський і т. д.

Розглядати перебіг польсько-українського культурного діалогу на сторінках преси міжвоєння неможливо без урахування ролі Є. Гедройца та

його видань, які групували довкола себе прихильників прометеїзму та інспірували громадськість новими ідеями. Вони заклали фундамент концепції польсько-українського зближення.

“Bunt Młodych” (Варшава 1931−1937) був суспільно-політичним тижневиком неоконсервативної орієнтації, редагований Є. Гедройцом, з яким співпрацювали Ад. Бохенський, К. Прушинський, К. Студентович, П. Дунін-Борковський та ін. У 1937 р. через загрозу закриття змінив назву на “Polityka”. Задум видання пов’язаний із академічною організацією “Myśl Mocarstwowa”, до якої входив Є. Гедройц. На початку 30-х років організація втратила своє суспільне значення, Є. Гедройц зблизився із колом пілсудчиків, що й зумовило його вихід з організації та заснування окремого видання іншого ідейного спрямування. У 1932 р. в газеті “Bunt Młodych” з’явився підзаголовок “незалежний орган молодої інтелігенції”. Редактор прагнув створити форпост для об’єктивного аналізу дійсності, для пошуку способів стабілізації незалежності та суверенності Польщі [457, 1], для обговорення всього, що стосувалося національних інтересів.

Дослідник політичної біографії Є. Гедройца Р. Габєльський писав, що “видання було забарвлене переконаннями й поглядами своїх авторів, однак не презентувало ані політичного напряму в партійному сенсі чи ідеологічному, ані невідкладних інтересів згуртованої довкола нього групи”[203, 18]. Політичний аспект діяльності Є. Гедройца передусім як редактора, проаналізував польський історик М. Криль[436]. Автентичним джерелом інформації є й книга самого Є. Гедройца “Autobiografia na cztery ręce”[223].

Він обрав редагування часописом “Bunt Młodych” як найприйнятнішу форму політичної активності, а видання − інструментом і виявом публічної діяльності. Прагнув діяти в усіх сферах, які цікавили, особливо в геополітичній, а також торкався найсуперечливіших проблем національних менших, устрою та господарювання. Не оминали питань культури,

літератури й мистецтва, обговорювалися питання літературного процесу, театрального мистецтва та інші.

Видання мало газетний формат, було відкритим і гнучким, еволюціонувало в міру зміни історичної ситуації. У 1937 р., змінюючи назву на “Polityka”, редакція писала: “Ніколи не писали для тлуму, для демосу, для вулиці. Писали для тих, хто про майбутню Польщу говорить усерйоз і хто ті маси хоче вести і буде вести. Кількість полемік, що присвячені цим тезам, б’є всі рекорди. Але це навіть серед найбільш рішучих полемістів несподівано, непомітно народжувало ті думки, які ми власне творили”. Зазначали, що мають на меті “впливати на думку” громадськості, через думку на світ політики, “змушувати” владну верхівку вести політику, згідно з інтересами Польщі[503, 1]. Опініївторча функція місячника, у якому погляди редактора й співробітників ніколи не накидались, зумовили його живий характер.

Полемічний запал на шпальтах видання не зникав до 1939 р. Колектив редакції, який сформувався в 1932−1933 рр., в тому ж складі проіснував до 1939 р. Співпрацювали відомі польські публіцисти К. й М. Прушинські, Ад. і Ал. Бохенські, К. Студентович та Ст. Лось. Ад. Бохенського вважали ідеологом колективу й видання. Є. Гедройц після смерті письменника згадував про нього як про одного із найближчих співробітників, здатних поєднати “холодний реалізм своєї чудової публіцистики із романтизмом у житті”[175, 19]. Р. Габєльський вважає, що письменник задавав тон видання якістю та тематикою свого пера, був автором його геополітичної концепції, був “найвидатнішою публіцистичною індивідуальністю двадцятиліття” і “славетним полемістом” [203, 22-23]. П. Дунін-Борковський називав публіциста ідеологом групи “Бунту”, “провідником консервативної групи”, яка сформувалася довкола видання [207, 17]. У 1933−1937 рр. Ад. Бохенський готував огляди преси, які назвав “Zygzakiem przez prasę” (“Зигзагом крізь пресу”).

Проти заснування Берези Картуської одними з перших висловили свій протест Ад. Бохенський і Кс. Прушинський. Ситуацію, яка склалася в

колективі видання після зазначених подій, описав у своїй книзі Р. Габєльський [203, 28-29]. 1933 р. загострилось протистояння часопису та влади, 1935 р. з його шпальт зникло ім'я редактора – Є. Гедройца. Спочатку підписував видання Т. Бонк, а потім (1936−1938) Т. Зайончковський, 1937 р. змушені змінити назву.

У 1938 р. в книжковій серії тижневика вийшла колективна праця "Problem polsko-ukraiński w Ziemi Czerwieńskiej" Ал. Бохенського, С. Лося і В. Бончковського. Перше видання було конфісковане, а друге вийшло в значному скороченні. Потім з'явилася студія С. Свяневича "Polityka gospodarcza Niemiec hitlerowskich" та політична програма колективу часопису під назвою "Polska idea imperialna".

У "Бунті" друкувалися Ін. Бохенський, Зб. Йордан, В. Збишевський, Ч. Мілош, С. Вінценц, П. Здзєховський, Т. Парніцький. Видання стало каталізатором формування певного середовища однодумців, заангажованого громадськими справами, і певних ідейних та суспільних процесів у міжвоєнній Польщі. К. Прушинський зазначав, що це були люди з постійною "потребою шукання, пізнавання, доведення", не брали в руки вже надрукованих текстів, не приймали готових суджень[394, 28].

Їх об'єднувало походження із небагатих, не титулованих шляхетських або інтелігентських родин, усі були пов'язані з кресами. Сам редактор стверджував, що від перших свідомих життєвих кроків був "антиендецьких" переконань (ендеки – скорочене означення націонал-демократичної партії, уживане у польській пресі) [223, 21]. Світогляд Є. Гедройца великою мірою визначив державницькі інтенції часопису, а в їх контексті − широку присутність теми України. Стосовно перспектив редакція писала: "Тільки бунт «Молодих», тільки революційний відрив від давніх зразків, може створити нові цінності" [167, 1]. З ініціативи Є. Гедройца і його видання у лютому 1936 р. у Львові проходило публічне зібрання в українській справі, яке М. Роєк назвав "вечором «української» пропаганди у Львові" [405, 1].

Східна проблематика постійно форсувалася редакцією в контексті польсько-німецьких відносин та загрози із заходу. Після заснування місячника “Biuletyn Polsko-Ukraiński”, на його сторінках з’явилися ті ж постаті – Ад. Бохенський, С. Лось, К. Прушинський та ін. У липні 1930 р. Є. Гедройц редагував перший випуск заснованого з ініціативи Міністерства закордонних справ квартальника «Wschód». Задекларовані ідеї мали тісний зв’язок із ідеологією прометейського руху. У жовтні 1930 р. редакцію видання перебрав на себе В. Бончковський.

Щодо слов’янських народів місія Польщі бачилась як центру, довкола якого мав утворитися слов’янський вал. Стосовно становища національних меншин у Польщі представники прометейського руху були прихильниками державної асиміляції. Щодо самої держави, то Гедройц і його однодумці акцептували ідею сильної Польщі, яка вкладалася в низку постулатів. Найперше – це відмова від політичної демагогії та торгів на користь окремих партій, раціональне творче формування нової суспільної ієрархії. Потім – здатність віддалити небезпеку двох сусідів (Росії та Німеччини), які несли територіальну та політичну загрозу з двох боків, і виконання історичної місії, що бачилась у створенні блоку слов’янських держав під егідою Польщі. У сфері державної етики до зміцнення держави мало привести опертя суспільного життя на християнську мораль, у сфері управління – надання всієї необхідної повноти виконавчій владі, усунення націоналізму з державної політики, вирішення соціальних проблем, залучення до державотворчості широкої громади та реструктуризація економіки. Свою концепцію називали “syntezę tak zwanej ideologii mocarstwowej” [375, 2].

Редакція підкреслювала, що пілсудчики прийняли й продовжили існуючу в польській історії традицію, а не відкрили її [494, 1]. У пошуках оптимальної форми устрою для тодішньої Польщі схилялися до форми авторитарної держави. Вимагали заміни старих доктрин новими, а в травневих подіях 1926 р. бачили прихід нового покоління.

Переконання в необхідності реформ на кресах зумовило особливу увагу до українського питання. Вирішення національних питань редакція бачила в дусі "ідеології ягеллонської", тобто залучення національних меншин до державотворення й праці на спільне благо. Однак після загострення польсько-українських відносин у др. пол. 30-х років редакція висловлювалася досить обережно, зазначаючи, що з причин, не залежних від неї, не може висловлювати свою думку відкрито [424, 3]. Послуговуючись терміном "ягеллонізм", вкладали в нього передусім ідею співпраці слов'янських народів. Незалежність України, відповідно, перебувала в орбіті польських національних інтересів, оскільки самостійна держава на сході ставала бар'єром перед комуністичною Росією і приймала на себе її апетити. З цього приводу Ад. Бохенський писав, що на користь Польщі утворення довкола неї "максимальної кількості державних організмів" [168, 2].

Актуалізація української теми була зумовлена перебігом подій – пацифікація на східних кресах, убивство представниками ОУН Т. Голувки та Б. Пєрацького, ліквідація православних церков й ін. Редакція в пошуках шляхів вирішення гострого суспільного питання розпочала в др. пол. 30-х років співпрацю з УНДО, друкуючи ряд інтерв'ю з його представниками. З протестом виступив К. Грабик, який бачив у підтримці українізму загрозу державних інтересів Польщі [228]. Розв'язання української проблеми в Польщі представлене в різноманітних публікаціях часопису "Bunt Młodych". Їх узагальненням стала вже згадана книга "Problem polsko-ukraiński w Ziemi Czerwieńskiej". Програма прометеїстів передбачала кроки психологічного, культурного й політичного характеру [391, 191]: не ігнорувати поняття "українці", не вживати нівелюючого "русини", ввести двомовні написи та українську мову в державних установах, дозволити вживання українських кольорів, спільно святкувати річниці битв, допускати прихильних українців до посад в адміністрації. У сфері освіти Ал. Бохенський пропонував ліквідацію утраквістичних шкіл й утворення окремих для поляків та українців, відкриття українських гімназій, кафедр і університету. У

політичній площині – допуск українців до самоуправління, який мав сприяти легалізації їх нелегальної діяльності, введення національних критеріїв під час виборів до місцевих рад та самоуправління. С. Лось, розглядаючи економічний аспект, уважав необхідним збереження фільваркових господарств, які викликали менший спротив серед українських селян ніж осадництво [391, 206]. В. Бончковський писав про необхідність поєднання польських інтересів із визвольницькими національними рухами народів, уярмлених Росією. Це мало визволити, на його думку, Польщу із тісного коридору між Росією та Німеччиною[391, 242].

Ідея могутньої польської держави була ключової в програмі Є. Гедройца і його сподвижників. Концепція прометеїзму пропонувала діалог і співпрацю замість протистояння й нехтування. Її постулати з початком Другої світової війни не втратилися, а лише змінили своє місце перебування. 1946 р. в Єрусалимі, а потім у Бейруті виходив часопис "Sprawy Bliskiego і Środkowego Wschodu" за редакцією В. Бончковського, "Intermarium" і "Międzymorze" припадають на римський період польської еміграції [196, 111-112]. Прометейська ідея жила на шпальтах паризької "Культури" Є. Гедройца впродовж др. пол. XX ст.

Усі часописи польських прометеїстів мали потужне опініївторче спрямування. Щоб утілити в життя задекларованє, потрібно було кардинально змінити масову свідомість поляків, оновити й оздоровити її. Пересічний обиватель не був готовий до радикальних ідей, не був готовий поступитися власними упередженнями. Про свою читацьку аудиторію іноді дещо суворо, але правдиво редакція писала: "Польща не має громадян. Має дорогоцінних, примхливих і непокірних «підданих», які вимагають їсти, вимагають пити, вимагають теплі барлоги і… городових для охорони спокійного сну і травлення…" [400, 1]

Ад. Бохенський, аналізуючи політичну ситуацію середини 30-х років, у своїй статті "Одвічний ворог Речі Посполитої" писав, що тодішня політична кон'юктура антагонізму Росії та Німеччини вигідна для Польщі, оскільки

саме внаслідок такого антагонізму в кінці Першої світової війни Польща здобула свою незалежність. Однак країна мусить бути готова до зміни цієї кон'юктури в будь-який момент від антагонізму до співпраці, тому вона мусить шукати собі союзників на сході. Ними можуть стати поневолені Росією народи, у тім числі Україна. Тобто українське питання є частиною питання польської безпеки [169, 4-5]. Геополітичний аспект українського проблеми в Польщі розглядався і в інших публікаціях. О. Гурка у статті "Między Niemcami a Rosją" писав: "Єдиним повним і позитивним наслідком російського вибуху був би поділ радянської Росії на ряд національних держав. Напевно, деякі з них були б у тісному зв'язку із Німеччиною. Але ті новоутворені держави знаходилися б між собою в такому гострому антагонізмі, що сам зв'язок одних із німцями автоматично означав би протистояння інших із ними і з рештою. Таким чином наш східний сусід поділився б на ряд взаємонейтралізуючих державних організмів і у певному сенсі перестав би для нас існувати взагалі. В разі вибуху німецько-російського конфлікту, котрий для Польщі був би нечувано корисним, польські національні інтереси повинні дбати лише про одне. Маємо на увазі необхідність поділу Росії на ряд національних держав" [348, 1].

Ад. Бохенський у виступі "Samoistna Ukraina p. Gluzińskiego" доводив, що не існує антагонізму польських та українських інтересів. За допомогою історичних фактів він переконував, що підтримка Німеччиною України є тимчасовою ілюзією. «Якби німці прагнули самостійної України, то вони б її підтримали ще в 1918−1920 рр.», - стверджував публіцист [174, 3-4].

Економічний аспект української проблеми розглядав у своїх публікаціях С. Лось. Він торкався проблем кооперації, розподілу земель, аграрної реформи та ін. У статті "Reforma rolna na południowym wschodzie" вказував на економічні причини невдоволеності українських селян східних регіонів Польщі, на привілейоване становище польських селян, несправедливий розподіл земель, шкоду осадництва тощо [326, 6].

Проблему романтичних гасел, відірваних від реального життя, які проголошувались тодішніми політичними таборами, висвітлював С. Киселевський у статті “Польський Дон Кіхот” [266, 5]. Декларативність, ідеалізм та романтизм, віддаленість від матеріальних засад, автор називав найбільшими помилками поляків.

Своєрідним підсумком виступів та полемік на сторінках видання стала стаття “St. Piasecki o ukraińcach” [431, 5], в якій редакція визнавала безглуздими і абсолютно безперспективними всі існуючі концепції вирішення українського питання в Польщі. Лише угода між націоналізмами – використання національних інтересів меншин в інтересах Польщі [211, 4-5] могла розв’язати, на переконання прометеїстів, складну державну проблему.

Українська тема на сторінках часопису “Bunt Młodych” була представлена і широкою палітрою освітньо-культурних питань. Детальніше зміст і перебіг публіцистичних дискусій на сторінках тижневика висвітлені у відповідному підрозділі монографії [50, 205-211].

Погляди польських прометеїстів поділяли багато українських публіцистів. Це підтверджувала їх присутність на шпальтах видання. У 1936 р. була надрукована стаття Д. Донцова “Перспективи” (передрук із “Вістника”). Оцінюючи тодішню політичну ситуацію, підтримку Німеччиною українських визвольницьких прагнень, публіцист вважав її загрозою для національних інтересів України. Створити свої власні сфери діяльності, які стали б шляхами реалізації кінцевої мети, за словами Донцова, мають українці, спираючись на засадничу (національну) ідею – радикальну в дії, оборонну по суті [204, 2-3].

Від 1936 р. редакція започаткувала цикл інтерв’ю із провідними діячами українського суспільства. Відкривала його розмова із Василем Мудрим [398, 2], в якій йшлося про роль УНДО, вплив подій польської історії на життя української громади та шляхи розбудови спільного життя, про проблеми шкільництва, долі гімназій та університету, культурні потреби.

Тодішню політичну ситуацію та її вплив та релігійне та культурне життя українців аналізував В. Кубійович у статті “Небезпека українська” (1937) [294, 6-7]. Волинську тему презентували К. Прушинський, М. Домбровська, В. Бончковський, П. Дунін-Борковський, Й. Волошинович та ін. Їх пов’язували з Волинню родинні і духовні зв’язки, а також часто суспільні інтереси. Нарис К. Прушинського “Волинь” (1936) торкався питання масової свідомості мешканців етнічної Волині, розглядав скам’янілість стереотипів рабської психології пересічного обивателя [396, 1]. У 1938 р. під назвою “Dwadzieścia lat Wołynia” був опублікований кінцевий розділ майбутньої книги письменника про Волинь.

Непересічній постаті волинського воєводи Г. Юзевського присвячене інтерв’ю П. Дуніна-Борковського “Борковський про Юзевського”, в якому публіцист дав оцінку господарській та культурній діяльності воєводи, розглядав його ідеологію [178, 1-2]. Репортаж К. Олехновича висвітлював умови життя волинських поляків – мешканців віддалених сіл [364, 6 і 8].

Українська тема на сторінках видання презентувалася численними публікаціями про літературу й мистецтво. Однак домінантним залишався громадсько-політичний аспект відповідно до програми часопису.

“Bunt Młodych” слугував ідейним центром, довкола якого об’єднувалися інші осередки прометеїзму. Його редакційна політика та ідеологія спиралася на концепцію “ягеллонізму”, у якій ішлося про могутню державу, збудовану на засаді спільності національних інтересів усіх народів, що її населяють. Ця ідея, у свою чергу, була розвитком давньої історичної традиції, яка сягала ще Речі Посполитої двох народів. Колектив часопису постійно форсував українську тему як одну із ключових із кола польських державних інтересів. Автори мали на меті передусім опініотворчу функцію. Епоха вимагала нових рішень, до яких був не готовий пересічний поляк, особливо у сфері національної політики. Відкритість видання зумовила його надзвичайну популярність. Кожен бажаючий міг висловити свою думку, якщо був здатний її обґрунтувати. Редакція не накидала читачам своїх упо-

добань, вела численні дискусії, обговорювала найактуальніші проблеми. З-поміж громадсько-політичної періодики міжвоєння це було видання найбільш незалежне від масових смаків, що зумовлювало певні труднощі в стосунках із владою. Численні конфіскати змусили змінити назву, а згодом і припинити випуски. Авторський склад видання демонструє найяскравіші імена польської політичної та публіцистичної думки міжвоєнної доби, блискучий прояв духовних інтенцій польської національної еліти. Репертуар підтверджує поважний інтелектуальний і культурний рівень.

3.3. В. Бончковський і українське питання в Польщі

Неоціненний вклад у розвиток польсько-українських відносин у XX ст. вніс В. Бончковський своєю журналістською та редакційно-видавничою діяльністю. Про життєвий шлях письменника, його вплив на формування світогляду і прометейських поглядів розповідається у відповідному підрозділі монографії [50, 221-228]. Про свою участь у громадсько-політичному русі неодноразово згадував у численних виступах у пресі [144].

Діяльність В. Бончковського та його публіцистична творчість упродовж усього періоду ПНР, тобто в 40−80 рр. XX ст. замовчувалась. У польських енциклопедіях цього періоду, як і в інших інформаційних джерелах (не кажучи вже про радянські – російські й українські видання), неможливо зустріти його прізвище. У кінці 80-х та 90-ті роки ім’я письменника повернулося на батьківщину. З’явилося ряд досліджень, що торкаються публіцистичної творчості письменника, пов’язаних з історією II Речі Посполитої та прометеїзмом, і монографічних розвідок [187, 367, 427, 273]. Сприяли належному пошануванню діяча виступи Є. Гедройца. Проте в Україні, якій він присвятив так багато сторінок своїх праць і інтелектуальних та духовних зусиль, ця постать досі невідома.

У міжвоєнній Польщі В. Бончковський вважався фахівцем зі східної проблематики, провідним публіцистом та громадським діячем, знавцем

польсько-українських відносин та російської політики. Був засновником і редактором часописів “Biuletyn Polsko-Ukraiński” (1932−1938) і “Wschód” (1930−1939), пов’язаних зі Східним інститутом у Варшаві. Після закриття бюлетеня з січня 1939 р. Бончковський деякий час видавав часопис “Problemy Europy Wschodniej”. Ідеологічно близьким їм був квартальник “Wschód”. Саме у них головним чином друкував свою публіцистику.

Міжнародні відносини та національні проблеми належали до центральних у виступах Бончковського. Найбільше уваги письменник приділив польсько-українським відносинам. Більшість текстів на українську тематику, що були надруковані в бюлетені, згодом вийшли окремими книгами: “U źródeł upadku i wielkości” (1935), “Grunwald czy Pilawce” (1938), “Problem Polsko-Ukraiński w ziemi czerwieńskiej” (співавтори: Ал. Бохенський і С. Лось) (1938), “W obliczu wydarzeń” (1939). У них викладена сходознавча концепція В. Бончковського.

Діяльність В. Бончковського у тижневику “Biuletyn Polsko-Ukraiński” була справою величезної ваги, не поцінованою належним чином. Часопис аналізував стан та перспективи польсько-українських відносин, шукав шляхи ліквідації чи хоча б нейтралізації джерела конфліктів. Незважаючи на актуальні політичні проблеми, які в ньому висвітлювалися, видання було суспільно-літературним, оскільки значне місце в репертуарі займала літературна тематика, питання української історії та культури. Дотепер тижневик залишається безцінним джерелом історичної інформації.

Деякі польські історики пов’язували діяльність часопису із прихованим патронатом одного із відділів Міністерства внутрішніх справ, що координував прометейський рух. А. Хойновський стверджував, що всі статті політичного змісту проходили через таємну цензуру відділу. Коли після 1935 р. на сторінках видання почали з’являтися тексти, що критикували національну політику уряду, зародилася думка про закриття часопису, яку втілили в життя в кінці 1938 р. [187, 193-233] Сам головний редактор часто суворо критикував національну політику тодішньої Польщі. У своїх спогадах

про підготовку випусків бюлетеня Бончковський заперечував практику цензурування політичних текстів [144]. Авторський склад часопису був надто авторитетним, щоб дозволити оперування його думками. На шпальтах видання часто висловлювали різні та протилежні погляди щодо однієї й тієї ж проблеми, жодної упередженості чи заангажованості з боку редакції не було.

У публіцистиці В. Бончковського центральне місце належало національним інтересам Польщі, які розглядалися крізь призму геополітичної ситуації в Європі, особливо на сході. Друга фундаментальна теза виступів письменника – спільність і розбіжність цих інтересів з інтересами інших народів, котрі населяли II Річ Посполиту. Загрозу зі сходу пов'язував із Росією. Бачив політичну природу цієї держави близькою до азійських традицій, які під впливом комуністичної ідеології стали більш агресивними. Вважав, що захоплення всієї або частини польської території належить до незмінних цілей російської міжнародної політики. Подальший перебіг подій у Європі показав слушність цих та й інших застережень публіциста.

Письменник не приховував свого захоплення постаттю Ю. Пілсудського, вважаючи його найбільш талановитим та енергійним політиком Польща. Брав участь у діяльності "Товариства імені Тадеуша Голувки", яке займалося прометейськими проблемами та українським питанням, і був відзначений Золотим хрестом заслуги. Однак ніколи не боявся критично висловлюватися на адресу діяльності санаційних урядів.

В українському питання прагнув прихилити й переконати польську та українську сторони у вигідності польсько-українського союзу в ситуації російської загрози, що наростала. Був проти силового вирішення проблем, проти політики полонізації українців у будь-яких її проявах, вважаючи її каталізатором міжнаціонального конфлікту. Стверджував, що, підтримуючи незалежницькі прагнення українців, Польща знайде в них союзників і відверне від екстремістських та ворожих дій. Серед українських політиків особливо цінував С. Петлюру і вірив у незалежність України в недалекому

майбутньому. Вважав, що незалежна Україна лежить у колі національних інтересів Польщі саме з точки зору протистояння й загрози зі сходу.

На численні звинувачення в україноφілізмі відповів статтею "Nie jesteśmy ukrainofilami", у якій пояснив і обґрунтував свої погляди [148]. Розумів величезну шкоду негативних стереотипних уявлень одного народу про інший, які виникали й утверджувались в масовій свідомості через незнання, від відсутності правдивої інформації. Тому основну функцію своїх часописів убачав у поширенні серед пересічних поляків правдивих уявлень про українців та Україну з усіх сфер їх життя.

Після 1939 р. письменник потрапив до Румунії, де працював редактором бюлетеня "Sprawy sowieckie". Згодом В. Бончковський співпрацював із Центром інформації на Близькому Сході, готував звіти про ситуацію в СРСР і на Сході взагалі. У зв'язку із цим часто виїжджав до Турції, Багдаду та Тегерану.

1945 р. тут вийшла книга В. Бончковського "U źródeł polskiej idei federacyjnej", де автор обґрунтував шляхи вирішення національного питання в майбутній Польщі. Вважав ягеллонську ідею найважливішим історичним досвідом поляків, який вони повинні використати в подальшій розбудові держави [157, 32].

1946 р. в Єрусалимі вийшла найвідоміша праця В. Бончковського "Rosja wczoraj i dziś", у якій викладений увесь політичний досвід письменника. Це роздуми про більшовизм як продовження традицій російської політичної думки, про роль церкви в політичній культурі Росії, про радянську національну та міжнародну політику. Вказував на постійне й невпинне прагнення Росії до розширення своїх кордонів, відсутність цінностей, пов'язаних із поняттям миру, зловживання етичними засадами. Передбачав, що її завойовницькі апетити згодом призведуть до захоплення азіатських і африканських колоній [154, 244]. Довгий час ця книга вважалася на Заході одним із найповажніших досліджень радянської дійсності, була перекладена англійською, турецькою, арабською мовами, у скороченому

варіанті видана в Індії, використовувалась як підручник в американських коледжах.

Після війни В. Бончковський редагував бюлетень “Sprawy Bliskiego і Środkowego Wschodu”. 1955 р. переїхав до США, де працював у бібліотеці Конгресу у Вашингтоні. Повернувся вже у вільну Польщу аж у 90-ті роки. 1994 р. був відзначений Офіцерським хрестом Ордена відродження Польщі.

Наприкінці життя в інтерв’ю польському журналістові В. Бончковський підтвердив незмінність своїх переконань, а правильність його суджень і передбачень підтвердила сама історія XX ст. На запитання, що думає зараз про тодішній “Biuletyn Polsko-Ukraiński”, письменник відповів: “Коли думаю про «Бюлетин», то його місію бачу передусім у тому, що забезпечив він форум обміну думками на тему майбутнього польсько-українських стосунків. Писали там дуже відомі люди, не бракувало контроверсій чи полемік. Заслуги «Бюлетину…» були очевидними. З історичної точки зору там надруковано тексти, спогади, котрі зараз є вартісним матеріалом для істориків, які займаються війною 1920 року та польсько-українським союзом. Хто знає, чи не варто сьогодні подумати над таким місячником по лінії Варшава−Київ”. А потім додав: “Та насправді мене найбільш радувала публіцистика на сторінках бюлетеня. Видання виконувало свою місію і праця в тому колективі людей приносила задоволення. Нам здавалося, що можемо формувати, чи хоч би впливати на взаємини. Тому те, що там писав є і сьогодні для мене важливим” [434].

3.4. Львівський місячник “Sygnały” у міжкультурній комунікації міжвоєнної доби

Українська тема займала значне місце у проблемно-тематичному спрямуванні польського часопису «Sygnały». Поліетнічність Львова зумовлювала її актуальність. Від перших випусків редакція друкувала відгуки, обмін думками української та польської громад, розлогі виступи на культурну тематику. На шпальтах місячника висвітлювали сторінки

української історії, актуальні проблеми суспільно-культурного тогодення, знайомили із провідними постатями українського культурного та літературного процесів.

У другому випуску місячника редакція надрукувала відгуки української преси на появу нового польського видання «Українці про «Sygnały»», від 1934 року діяла рубрика «Справи українські».

У публіцистиці українська тема постала вперше в 1933 році (№ 2) у статті „Przemilczana Ukraina", в якій автор суворо оцінював ситуацію в польському суспільстві та ставлення до українців: «З польського боку, оминаючи сфери дипломатично-політичні, існує тільки повсюдне нерозуміння і просто-таки гідне покарання легковаження, навіть погорда до українців, як народу і громади, недостатність хоч якогось глибшого й ширшого зацікавлення українськими проблемами» [189, 7]. Це викликало «відокремленість і виняткове відмежування від польського елементу та всіх його впливів» українського населення. У свідомості пересічних українців закріплювався вже існуючий образ поляка-гнобителя. Триваюча політична боротьба вибудовувала китайську стіну між двома сусідніми народами. Найбільш прорахунком польської влади автор вважав замовчування величезного культурного набутку українців: «Безсумнівно українці мають творчу думку, мають власний оригінальний доробок у царині науки, літератури, мистецтва, справ суспільно-господарських – займають перші позиції в питаннях, які стосуються всіх людей. Проте в польському суспільстві це все замовчується, продовжуючи послідовну погорду, зарозумілість або ігнорування» [189, 7]. Питання непоінформованості польської громади поставало в західному центрі української культури – у Львові.

У 1934 р. україніці присвячувався подвійний випуск часопису (№ 4-5), укладений К. Курилюком. До нього ввійшли художні твори, публіцистика, літературна та мистецька критика. Розглядали історичну ситуацію, розвиток театру, малярства, преси і т.д. Відкривався випуск статтею С. Гординського

«Культура антракту», в якій розглядалися тодішні умови розвитку української культури. Метафора, винесена в назву тексту, втілювала провідну думку – усі національні сили витрачені на зовнішню боротьбу, яку програно, тому настав період, коли треба перечекати і зібратися з новими силами. Замкнутість автор назвав визначальною рисою стану української культури 30-х років. У підсумку зазначав: «Мусимо починати все спочатку, заповнювати картки своєї історії тисячами дрібних і здавалось би неважливих фактів щоденної роботи, яку ні переступити, ані обійти не можна <…> живемо в п'ятихвилинному антракті перед неминучим» [227, 1].

Інтерв'ю із Мих. Рудницьким під назвою «Дорога на Захід (розмова з Михайлом Рудницьким)» висвітлювало ключові тенденції розвитку української літератури міжвоєння. Розглядав поезію, прозу, драму, літературу радянської України та еміграції, стан літературного часописьменства, вплив ідеології на митців і літературні угруповання. Відзначав найвидатніших письменників радянської України, еміграції, Львівщини. Розглядаючи становище української літератури в Польщі, письменник вказував на недостатність літературних видань, плачевний фінансовий стан існуючих, брак фахівців у галузі журналістики, редагування, видавничої справи, публіцистики та літературної критики.

Прикметною рисою літературного процесу в Галичині М. Рудницький вважав боротьбу між суспільно-політичними та релігійними рухами, які шукали собі підтримку в літературі. Незважаючи на ідеологічну барвистість, українська література, на його переконання, рухалась на всіх чотирьох територіях (включно з радянською) в єдиному напрямку – на захід, до Європи: «Маю особисте переконання, що українська література знаходиться під знаком європеїзації. Навіть стопроцентний комуніст живцем наслідує західноєвропейські твори: маємо вже експресіоністів, футуристів, формістів і «нову реальність»… Українська література рухається до безповоротного майбутнього, урбанізується, відкриваючи Америку – тобто Європу» [206, 2-3].

Провідні тенденції розвитку української поезії розглядав Б. І. Антонич у статті «Поезія по той бік барикади». Панораму доповнювали твори М. Рудницького, Б. І. Антонича, С. Чарнецького, Ю. Косача, С. Гординського, Р. Купчинського, П. Карманського, П. Тичини, Н. Лівицької-Холодної, Є. Маланюка, Б. Кравціва, О. Ольжича у перекладах Г. Балка, Т. Холлендера, Я. Лебьоди, Зд. Кунстмана, К. Яворського, Ю. Чеховича.

Українську прозу останніх десятиліть проаналізував О. Боднарович у статті «Роман і новела». З-поміж майстрів новели Галичини виділяв В. Стефаника, Л. Мартовича, М. Черемшину, М. Яцківа, з радянських – В. Підмогильного, М. Івченка, А. Михайличенка, М. Хвильового та ін. До письменників «винятково європейського духу» відносив М. Рудницького, С. Левинського, А. Крижанівського, Д. Віконську, С. Яблонську.

Мистецька критика представлена виступами С. Чарнецького «Погляд на розвиток українського театру», В. Блавацького «Сучасний український театр», М. Драгана «Українське малярство», М. Осінчука «Графіка», П. Ковжуна «Сучасна скульптура», А. Рудницького «Про сучасну музику». Нові наукові тенденції в українській гуманістиці представив В. Сімович в огляді «Нинішній стан гуманістичних наук». Аналіз розвитку української преси надав І. Кедрин в статті «Багатство чи бідність української преси», розглянувши українську періодику різних держав, яка, за його даними, у 1932 р. налічувала 502 назв.

У функціонування української періодики І. Кедрин визначив два найважливіші чинники – відсутність державного фінансування і субвенцій та вплив політичних стосунків на постійними конфіскати та заборони. Це, на його думку, зумовлювало матеріальні проблеми, зовнішню «бідність» при її жанрово-тематичному та ідейному багатстві. Попри всілякі перепони поява нових видань свідчила про постійне прагнення розвитку [258, 15].

Місячник «Sygnały» належав до найпопулярніших лівих літературних видань міжвоєнної Польщі. Він активно сприяв розвитку польсько-українського діалогу, популяризував українську культуру, знайомив із

здобутками українського красного письменства. В редакції часопису працювали польські перекладачі, критики і публіцисти, інспіровані ідеєю міжнаціонального порозуміння. Більш детально зміст публікацій часопису та його ідейна палітра висвітлені у відповідному підрозділі монографії [50, 105-111].

3.5. Українська проблематика на сторінках тижневика “Wiadomości Literackie”

Найпопулярніший польський літературний тижневик міжвоєння в центрі своєю уваги постійно утримував актуальні події літературного життя Польщі та провідних європейських країн. Пріоритетне місце в ньому мала і російська література, особливо поезія. Про це з деякою прикрістю писав Є. Маланюк: “Московська поезія є не тільки бажаним гостем, але навіть, здається, постійним мешканцем культурних кіл Польщі, і Маяковського, Марієнгофа, і навіть Єсеніна, читають, розуміють і насолоджуються ними у Варшаві не менше, ніж у Москві” [385, 2]. Проте давні органічні зв’язки польської та української культур, що сягали глибини віків, також репрезентовані на сторінках тижневика, хоч на перший погляд і ховаються за голосними публікаціями про світових “метрів”.

Редакція постійно висвітлювала різні аспекти українського мистецького і політичного життя. Значна частина літературних публікацій пов’язана із життям і творчістю української еміграції в Польщі. Друкували відгуки та відповіді на статті в українській пресі. Вже у перший рік виходу тижневика у рубриці “Polska w Słowiańczyżnie” у замітці під назвою “Ukrainiec o poetach polskich” розповідається про статтю Є. Маланюка “U sąsiadów” (надрукованій в першому числі українського місячника “Мамай”), в якій поет аналізував розвиток тогочасної польської поезії.

У рубриці “Нотатки” друкувалися огляди української преси, яка виходила тоді на теренах II Речі Посполитої, надавали коротку інформацію

про творчість українських письменників, репрезентованих на її сторінках. В одній із таких заміток редакція звертала особливу увагу польських читачів на постать Є. Маланюка, “високу культуру слова” й вишукану форму його поезії. Подавався огляд змісту часописів “Наука і письменство” та “Наш світ” [376, 7].

Першої сторінки видання був удостоєний спеціальний репортаж із Кракова “Українська кафедра в Ягеллонському університеті” про відкриття української кафедри, яку очолив Б. Лепкий (1928, № 3). Йшлося передусім про діяльність письменника на ниві польсько-українських відносин. Журналіст розкривав його погляди на розвиток польської та української літератур [257, 1].

До постаті Б. Лепкого редакція знову звернулася в 1933 р. Тоді стаття “Bohdan Łepki” була присвячена 60-річчю від дня народження українського письменника. Короткий начерк життя й творчості митця доповнювався аналізом характерних рис його творчої манери: “Мова і стиль Лепкого вирізняється особливою оригінальністю, багатством словника й барвистістю описів. Відчувається, що Лепкий у молоді роки був учнем школи мистецтв. Тільки художник, наділений великим талантом, може так відчувати красу природи” [176, 5].

Цього ж року тижневик “Wiadomości Literackie” надрукував інформаційно-аналітичний огляд Є. Маланюка “Poezia ukraińska ostatniej doby” (№ 4) та його вірш “Варшава” (№ 12) у перекладі Ю. Тувіма.

Виступ Маланюка відзначається ґрунтовним аналізом витоків, історичних періодів розвитку української поезії та її знакових постатей. Неоціненну роль у піднесенні духовної сили народу надавав критик Великому Кобзареві: “Постать Шевченка стала не тільки серцевиною національного відродження XIX ст., але й була невичерпним джерелом національного духу для українських письменників минулого століття, як є ним зрештою й до сьогоднішнього дня” [335, 2].

Здобутки в літературно-мистецькій царині, книжкові новинки, відголос політичних подій в радянській Україні висвітлювали публікації «Філомати в Одесі» (1926 № 3), «Замітки» (1927 № 24, 1931 № 21, 1931, № 35), нарис "Пекло на Соловках" М. Френкеля (1931 № 49), в основу якого покладено спогади Віталія Юрченка про життя в радянських таборах [217, 2], повідомлення К. Щербіца "Нова чистка в спілці українських письменників" (1935 № 32) та б.ін.

Українське питання було одним із найгостріших питань національної політики польського уряду міжвоєнної доби, що не могло не відбитися на проблематиці публіцистичних виступів тижневика "Wiadomości Literackie".

Художнє осмислення недавніх історичних подій (1917−1920 рр.) представлене у публікації "Буря зі Сходу" (1925 № 30) про книгу М. Дунін-Козіцької "Burza od Wschodu", названу "документом людської крові та сліз" [185, 3] та в інтерв'ю Я. Івашкевича з авторкою (1928 № 29) у рубриці "Про польсько-українське порозуміння" [232, 1].

Внаслідок загострення політичної ситуації і наростаючого напруження в міжнаціональних стосунках на західноукраїнських землях (активізація українського націоналістичного руху, посилення релігійних та політичних утисків із боку польської влади) на поч. 30-х років простежується поступова політизація публікацій часопису. Літературні портрети, огляди літературного процесу й аналіз творчості українських митців змінюються репортажами із залу суду, розповідями про в'язниці та гострими полемічними статтями. Питання польсько-українських відносин поволі переходить у суспільно-політичну площину. З'являються репортажі М. Мироновича "В'язниця в Барановичах" (1933 № 3) [350, 1], М. Чухновського "Алло! Говорить в'язень камери № 13" (1933 № 19), стаття "Письменники про кобринський процес" (1933 № 40) та ін.

Українська тематика з'являється і в циклі фейлетонів А. Слонімського "Kronika tygodniowa". У 1933 р. (№ 3) письменник розповідав про суд над українцями, які брали участь у замаху на Т. Голувку. Письменник розглядав

ситуацію не тільки з точки зору тодішніх польських державних інтересів, але й намагався зрозуміти позицію другої, обвинуваченої сторони. Він наводив подібну ситуацію з революційного минулого тодішнього польського президента, який так само, як і українці, колись ішов на смерть заради свободи свого народу й був помилуваний російським імператором. Відвертим докором на його адресу (як людини та гаранта справедливості в державі) звучать слова, що були заборонені й вилучені з тексту: "Пан Президент Речі Посполитої не скористався «правом ласки» для двох молодих українців, які йшли з наганами в руках, йшли без вагання, готові покласти своє молоде життя в офіру святої для них справи. Справи такої зрозумілої. Вона називається битвою за вітчизну. Свята справа для одних і бунт для інших. Це не нові назви, як не новими є й інстинкти людей, котрі борються, проливаючи свою та чужу кров. Та новим є те, що народ, який кільканадцять років тому був у неволі, сам сьогодні ставить шибениці й невблаганною рукою душить рух за незалежність іншого народу. З того часу не минули століття. Роблять це ті ж самі люди, яким заклик «Хай живе незалежна Україна!» мусив нагадати такі ж слова, найсвятіші слова їх молодості. Кожну революцію супроводжують ідеалістичні гасла. Що ж залишається від них через кільканадцять років після перемоги? Як змінюється людина, якщо з переслідуваного борця перетворюється в господаря життя й смерті підлеглих йому людей? Від цієї правди про людину лягає тінь смутку на всі революції" [415, 5].

У 1935 р. на шпальтах часопису розгорілася дискусія на тему "Українське питання в Польщі", що тривала до 1939 р. Стан польсько-українських відносин та їх перспективи розглядалася в різних ракурсах. У дискусії взяли участь відомі польські публіцисти М. Прушинський, З. Новаковський, С. Красіцький, М. Гриф-Чайковський, Є. Бучина, К. Прушинський, М. Домбровська й інші польські письменники й журналісти. У виступах обговорювалися питання національної політики польського уряду, становище українців на Волині, шляхи порозуміння між поляками та українцями. У

суперечку вступали різні та навіть протилежні думки, толерантна позиція редакції давала можливість висловитися представникам різних ідеологічних таборів.

Приводом для початку дискусії став черговий судовий процес над українцями, які брали участь у замаху на польського міністра внутрішніх справ Б. Пєрацького. Початок поклала стаття М. Прушинського "Українське питання в Польщі" (1935 № 50)" [399, 1], в якій публіцист розглянув умови життя українців у складі польської держави та обґрунтував вигідність згоди між двома народами та шляхи її досягнення.

До полеміки долучився своїм категоричним та іронічним виступом "Поляки й українці" С. Красіцький [287, 1]. Йому у свою чергу апелювали у рубриці "Українське питання. У відповідь Станіславу Красіцкому" троє авторів: "Виходить хакатизм?" М. Прушинський" [397, 5], "І ще у справах меншин на кресах" М. Гриф-Чайковський [224, 5] та "Українці і поляки" Є. Бучина [182, 5]. Завершилась дискусія статтею З. Новаковського під назвою "Подай же руку козакові…" [358, 1], яка перевела проблему на морально-етичний рівень.

Роздумуючи над причинами міжнаціональних суперечностей, З. Новаковський писав: "Дуже важливим є наше невігластво, наше абсолютне незнання людей, з котрими на одній землі живемо і жити будемо. Що, наприклад пересічний польський інтелігент знає про їх розвиток, культуру, літературу, про наші взаємини? Нічого. Чи, наприклад, перший ліпший краків'янин знає, що саме у Кракові живе і пише найвидатніший український прозаїк Богдан Лепкий?" [358, 1]. Значною перешкодою в налагодженні польсько-українських відносин публіцист уважав помилки польських політиків, а саме недостатність всякої послідовності з їхнього боку. А ще – пацифікація, яку називав "безголів'ям". Згода і пошук компромісу на засаді взаємних поступок мали бути головними принципами.

Другий виток дискусії розгорнувся в кінці 30-х років навколо теми Волині. У польських літературних пам'ятках Волинь завжди зображалася як

край надзвичайної краси і добробуту. Особливий внесок у творення її міфічного образу зробили поети-романтики, для багатьох із них Волинь була чарівним мальовничим краєм із неповторними спогадами дитинства й мрії юності.

Ідилічну картину минулого цих земель зіставляв із тогочасним станом цього переважно селянського краю К. Прушинський у нарисі "Право до Волині" [395, 3]. Він аналізував наслідки аграрної політики польської влади, викладаючи засади концепції державної асиміляції, її психологічний, соціальний і політичний аспекти. Продовжив цю тему у репортажі "Був колись цей край багатим…", надрукованому у п'ятому випуску часопису за 1938 р. у рубриці "Волинські листи". Наскрізна думка другого виступу К. Прушинського – занепад господарства й культури, у цілому польськості на Волині [393, 3]. Об'єктом прихованої іронії був волинський воєвода Генрік Юзевський, який упродовж 1937−1938 рр. проводив політику об'єднання українців й активно сприяв розвитку регіону (так званий волинський експеримент), що не могло сподобатися прихильникам ідеї асиміляції.

На іронічні сентенції листа К. Прушинського відповіла відома польська письменниця Марія Домбровська статтею "Дерманки" в публіцистиці", у якій звинувачувала автора репортажу з Волині в зухвальстві, щедрому плетінні словес, у відсутності аргументів і необізнаності в цій справі. Письменниця ґрунтовно знала тодішні політичні, соціальні, економічні й психологічні аспекти цієї проблеми. Із власного багаторічного досвіду орієнтувалася в гострих кутах минулого та сучасного Волині й Галичини. У 30-ті роки в "Щоденниках" М Домбровська писала: "Польща зверне собі шию на двох справах: на селянській справі та на справі меншин" [195, 260].

У полемічній відповіді вона називала заяви К. Прушинського лицемірними, історичними фактами та статистикою розвінчувала його тези: "Ворогів хвилює те, що в справах унормування національного питання – ініціатива яких непомітно вислизає з польських рук і вже ось-ось має перейти в чужі і всупереч нам має бути виграна ними – власне там на Волині існує

ґрунтовно опрацьована ідея. Опирається вона звичайно не на народжені з чужого натхнення сьогоднішні фанатизми, а на найкращі польські традиції, на традиції воєводи Киселя і короля Зигмунта Августа. Як та ідея реалізована, на які натикається з усіх боків труднощі і які має трагічні сторони, це питання, яке тут розглядатися не може. Певна того, що ідея ця є і що вона вже становить моральну силу, яку вороги Польщі зовсім не раді би в нас бачити" [194, 3].

Дискусія з українського питання на сторінках часопису завершилася виступом П. Дунін-Борковського "Українське питання" (1938, № 13), у якому емоційність та пристрасність попередніх авторів змінилася непорушною логікою аналізу. Розглядаючи політичні обставини кінця 30-х років, автор доводив, що момент вибору минув і врятувати ситуацію може лише "політика державної експансії". Констатуючи ріст національної свідомості українців та поглиблення їх державотворчих прагнень, П. Дунін-Борковський намагався відшукати шляхи утримання існуючих кордонів держави [208, 2].

Виступи публіцистів на сторінках тижневика впродовж 1933−1938 рр., засвідчили що проблема набула надзвичайної гостроти. Протистояння великопольського "моцарства" й поміркованого федералізму закінчилося поразкою обох сторін: утратою Польщею своєї державної незалежності та "права до Волині" в 1939 р., польсько-українським конфліктом у 40-х роках. Надто швидко справдилися трагічні пророцтва М. Прушинського, М. Домбровської та інших авторів.

Художні особивості перекладу вірша Є. Маланюка, детальний опис, аналіз змісту та ідей публіцистики, вилучених фрагментів та інших аспектів функціонування часопису представлено у відповідному підрозділі монографії [50, 422-443].

Тижневик "Wiadomości Literackie" був відкритою трибуною, де презентувалися погляди представників різних суспільних верств тодішньої Польщі. Часопис став живим голосом своєї епохи, ілюструючи її ідейні й духовні пошуки, здобутки та прорахунки. Зміна тематики його публікацій з

культурно-літературних у 20-ті роки на суспільно-політичні й гостро-полемічні в 30-ті відбиває загальні тенденції розвитку польського суспільства міжвоєнного періоду та перехід польсько-українських відносин під впливом різних факторів у стадію загострення та конфронтації. Видання було одним із найпопулярніших у міжвоєнній Польщі, тому на його шпальтах відбилися найтиповіші погляди й настрої суспільства. Водночас публікації тижневика впливали на свідомість і кругозір пересічного поляка, змінювали громадську думку.

3.6. Україна в публіцистиці Юзефа Лободовського

Яскраву сторінку в історію польсько-українських взаємин у ХХ ст. вписав Ю. Лободовський (1909−1988) - письменник, перекладач, публіцист, громадський діяч. Україна мала велике значення в його житті та творчості, у формуванні суспільно-політичних поглядів.

Враження дитинства, проведеного на Кубані, захоплення українською історією стали постійною темою його багатогранної творчості. Україна чарівна й загадкова – провідний мотив поезії митця, її буремне та трагічне минуле – об’єкт зображення у прозі, українську поезію від найдавніших часів до ХХ ст. опрацьовував Ю. Лободовський як перекладач, українська історія й сучасність, питання польсько-українських відносин – ключові проблеми його публіцистики впродовж усього життєвого шляху.

У 1932 р. Лободовський дебютував статтею “Серця за барикадою”, де вперше закликав до згоди поляків та українців [410, 16]. Ця ідея залишиться наскрізною в його творчості до кінця життя.

Ім’я і творчий доробок митця за радянських часів у Польщі замовчувалися, а в Україні були забороненими. Ю. Лободовський почав повертатися на батьківщину з 80-х років ХХ ст., а в Україні він досі відомий доволі незначному колу науковців. У 90-ті роки ХХ ст. з’явилося ряд

наукових досліджень та журналістських публікацій, надруковані твори письменника і його переклади [406,448, 449, 502, 410, 318, 321].

30-ті роки були періодом становлення особистості митця, його світогляду й творчих зацікавлень, формування мислення та публіцистичного стилю. Підтвердженням активної співпраці із В. Бончковським стали його публікації на сторінках часопису "Biuletyn Polsko-Ukraiński" – більше 10 великих текстів про українську літературу, історію, про важливість вирішення українського питання та польсько-українську згоду.

Сворідність публіцистики Ю. Лободовського у насиченості інформацією та її авторською інтерпретацією, у практичному утилітарному спрямуванні та прямих подекуди категоричних оцінках подій і людей.

Проблемі польсько-українських відносин були присвячені статті, які надрукував "Biuletyn Polsko-Ukraiński": "На маргінесі дискусії-анкети" (1937, № 38), "Історія in statu nascendi" (1938, № 38), "Україна між Сходом та Заходом" (1938, № 31), "Відкритий бік проблеми, відповідь № 12 на анкету" (1938, № 6), "Пристосована історія" (1938, № 36), "Перед лицем рішень" (1938, № 37), "Від безглуздості до катастрофи" (1937, № 34), "Від Малоросії до Mitteleuropy" (1938, № 43) та ін. Свою публіцистику письменник часто підписував псевдонімом Stefan Kuryłło або криптонімом J. Ł.

Він дошукувався причин і наслідків ворогування двох народів, а разом із ними − шляхів до згоди. Був переконаний, що без вирішення цього важливого питання не можна вирішити будь-яке інше, без розв'язання цієї проблеми неможливий міжнародний авторитет обох народів.

Найбільшою помилкою поляків називав нерозуміння причин опору українців і ставлення до них, як до "обтяжливого співмешканця, якого необхідно якнайшвидше денаціоналізувати, а після – цькувати і зневажати" [317, 429]. Критикував національний егоїзм поляків, які вважали себе господарями на кресах, тоді як співпраця й спільне господарювання могли бути єдино правильним виходом із ситуації. У статті "Пристосована історія"

дискутував із М. Старчевським щодо визначення українців як національної меншості, "етнографічного матеріалу" без національної свідомості [299, 392].

Ю. Лободовський називав кресову політику тодішньої польської влади ігноруванням історії, "мертвим застоєм на відрізку польсько-українських стосунків", антиукраїнською позою [303, 406], вказував на відсутність політичної свідомості й короткозорість [301, 469].

Письменник бачив, що протистояння між українцями та поляками легко може використати третя сила у своїх загарбницьких цілях. Ішлося насамперед про Росію або Німеччину. Ю. Лободовський критично ставився і до "волинського експерименту" Г. Юзевського. У публікаціях, присвячених Волині, вказував на суперечність між політичною ідеєю воєводи і способами її реалізації. Зазначав, що польська громада на Волині не готова до реальної оцінки ситуації та не могла пробачити Юзевському захоплення бандурою, українськими піснями й мовою, які були "декоративними" рисами його українізму [300, 457]. Ю. Лободовський застерігав польське суспільство від загрози мобілізації українців (на яку штовхали поляки своїм ставленням), що тривала в п'яти південно-східних воєводствах і могла набути агресивних форм нової "хмельниччини" [319, 378].

Письменник відзначав негативний вплив преси на стан українського питання в Польщі. Деякі польські періодичні видання трактували його лише як прояв гайдамаччини та як загрозу польським державним інтересам, їхні голоси, часто насичені емоціями й почуттями за відсутності будь-якої аргументації, підігрівали антиукраїнські настрої, дезорієнтували суспільство, поглиблювали проблему, сприяли росту українофобії. Ю. Лободовський вважав, що ні преса, ні суспільство не змогли сформувати об'єктивної думки в українському питанні, тому що не мали жодного уявлення про історію та культуру України, про визначальні тенденції її розвитку, про історію польсько-українських відносин. Джерелом масових уявлень поляків про українців та їх історію був роман Г. Сенкевича "Вогнем і мечем", а українців про поляків – "Тарас Бульба".

У свою чергу, Ю. Лободовський засуджував і українську пресу, особливо такі видання, як “Діло”, “Народне Слово” та інші, які підтримували антипольські настрої в українському суспільстві. Про це писав у статті “Від Малоросії до Mitteleuropy”. Велике значення надавав ментальності народу, яку вважав внутрішнім чинником формування суспільної думки.

Найбільшу трагедію письменник вбачав у відсутності будь-якого підходу до вирішення проблеми і недозрілості польської політичної думки. Ще більшу політичну недозрілість вбачав в українському суспільстві, яке балансувало між впливами трьох сил: Росії, Польщі та Німеччини, не в змозі визначитися у своїх геополітичних пріоритетах. Критикував українців за те, що не бачили поглиблення національної руїни на території радянської України і не розуміли антиукраїнських дій і цілей уряду СРСР.

Аналізуючи місце Польщі та України в контексті геополітичної ситуації в Європі перед Другою світовою війною, Лободовський передбачав, що Польща буде втягнута в конфлікт, у якому виграє той, хто зуміє розіграти і виграти “українську партію” [298, 414], засуджував польських політиків за їх проросійську позицію, закликав поляків усвідомити важливість української справи для майбутнього, побачити в українцях союзників або втратити шанс на сході Європи на довгі роки. Два народи мали поєднатися під загрозою спільного зовнішнього ворога. Досвід минулого підказував письменнику, що конфлікти й війни між поляками та українцями завжди використовували для своїх інтересів вороги.

Ю. Лободовський засуджував байдужість і легковажність країн західної Європи до українського питання та їх прорадянську позицію. Висловлювання публіциста були різкими, вкрай суворими й категоричними. Він не боявся правдиво називати речі, засуджувати найповажніших політиків, критикувати свій народ. Його виступи завжди викликали бурхливу реакцію від підтримки до заперечення й осуду. Довкола його публікацій точилися дискусії. Через виступи Лободовського конфісковували випуски тижневиків “Wiadomości Literackie”, “Biuletyn Polsko-Ukraiński” та інших видань. Свої думки

письменник завжди аргументував і доводив фактами, апелював до історичної відповідальності та високої моралі.

У статті “Демократія, що демаскується” (1938, № 30) публіцист дискутував із представниками польських лівих сил щодо їх ставлення до незалежницьких прагнень українців та вбивства Петлюри. Спостерігаючи кардинальну зміну їх позицій в національних питаннях, Ю. Лободовський заявив, що українська справа була використана ними для власних кон’юктурно-партійних цілей і по смерті Ю. Пілсудського зраджена. Він з обуренням писав: “На визвольницькі прагнення завойованих іще царською Росією, а зараз червоною Москвою надалі поневолених народів наша демократія оглухла й осліпла. Недоля сімдесятитисячної єврейської інтелігенції у Німеччині їх обходить аж до сліз, аж до болю, але доля сорока мільйонів українців не обходить! Абіссінія має право на незалежність, Україна не має” [297, 323].

Ідеологічні переконання відбивалися й у численних рецензіях Ю. Лободовського. У відгуці на книгу Б. Крупницького “Гетьман Пилип Орлик (1672−1742)” під назвою «Книга про гетьмана Орлика» писав про повчальний урок для поляків: “Орлик бодай першим зрозумів, що боротьба з Росією повинна виникати насамперед із визвольницьких прагнень окупованих народів, які об’єднаються спільним фронтом, і все життя прагнув його створення. Природного союзника в такому фронті бачив великий гетьман насамперед у Польщі, слушно розмірковуючи, що держава, яка виявилася під найбільшою загрозою зростаючої російської могутності, є найбільш зацікавленою в її подоланні і знищенні” [315, 245].

Розглядаючи проблему польсько-українських відносин, публіцист постійно акцентував на рисах, що об’єднували обидва народи. Історичний досвід, засвоєний письменником досить ретельно й уникливо, дав підстави йому підсумувати: “Спостерігаючи розвиток польсько-українських стосунків упродовж кількох століть, прийдемо до неминучого висновку, що багато разів поточна кон’юктура політична, суспільна, релігійна або іще інша

кидала побратимі народи один проти одного, а те насильство, продиктоване їх національними інтересами, мстило згодом із невблаганно зловісними наслідками" [302, 334]. Ю. Лободовський вказував на географічні, етнографічні, господарські, історичні й особливо культурні зв'язки, на величезну кількість двомовних і двообрядових сімей.

Культурний аспект був для нього найважливішим, бо обмін культурними цінностями мав лише збагатити життя обох народів. Про витоки такої позиції письменника Л. Сірик писала: "Серйозне ставлення Лободовського до культурних питань виникало напевно із переконання, що історія народу виражається в його культурі, а в ній виявляються універсальні цінності, які об'єднують усі народи, тому прагнув показати суть та історію української культури. Як природне й органічне явище окреслив поворот України в XX столітті до європейських джерел" [410, 185-186]. Застерігав від ототожнення української культури з російською.

Своїми виступами у періодиці міжвоєння Ю. Лободовський намагався надати польському суспільству елементарні знання про історію України, показати її культурну самобутність і волелюбні прагнення. Його тексти вражають багатством наведених фактів – історичних, літературних, політичних. Публіцист поєднував раціональне мислення з емоційністю, динамікою думки, іронією та сарказмом, застосовував різноманітні риторичні фігури для забарвлення своєї оповіді. Про співпрацю письменника із різними часописами міжвоєнної Польщі, аналіз його публіцистичних виступів щодо вбивства С. Петлюри, вияв біографічного фактору у світогляді та інші аспекти діяльності детально розкриті у підрозділі монографії [50, 287-296].

Висновки до III розділу.

Актуалізація польсько-української міжкультурної комунікації зумовлена суспільно-історичними чинниками і пов'язана із діяльністю ряду польських суспільно-літературних видань – «Biuletyn Polsko-Ukraiński», «Zet», «Wschód» та ін. та представників польського прометейського руху.

Традицію міжнаціональної культурної співпраці на шпальтах друкованих ЗМІ у XX ст. започаткував краківський місячник «Świat Słowiański», в якому співпрацювали представники наукової еліти. Зі шпальт цього місячника почав свою працю на ниві польсько-українських культурних зв'язків Б. Лепкий.

Серед міжнаціональних журналістських проектів міжвоєнної доби можна виділити власне літературні і суспільно-літературні видання. Літературний місячник «Kamena» функціонував на засадах культурного обміну слов'янських народів і належав до власне літературної періодики, яка зосереджувалася суто на літературній проблематиці. Редактор і засновник видання відомий польський письменник К.А. Яворський знайомив читачів із здобутками красного письменства слов'ян та інших європейських літератур, сам активно перекладав поезію різних народів, готував тематичні сторінки та рубрики: «Українська поезія в польських перекладах», «Білоруська поезія польською мовою» і т.д.

До власне літературних належав також польсько-французький журнал «L'Art Kontemporain – Sztuka Współczesna», який виходив у Парижі за редакцією Я. Бженковського. Видання практикувало співпрацю поетів і художників авангардного руху і значною мірою привносило на схід передові західноєвропейські тенденції. Редакція часопису ввела у практику літературних видань гармонійне співіснування мистецтва слова і мистецтва фарб та ліній.

Двотижневик «Zet» у своїх ідейних пріоритетах спирався на постулати польського месіанізму, декларуючи союз слов'янських народів в усіх сферах суспільного життя. Він мав суспільно-літературний характер. Царина красного письменства висвітлювалася в спектрі важливих громадських проблем. Колектив часопису, особливо його редактор та ідеолог Є. Браун надавали велике значення вирішенню українського питання для перспективного майбутнього Польщі.

Зусилля значної частини польського суспільства (політиків, громадських діячів, письменників, журналістів й ін.), спрямовані на розвиток польсько-української співпраці, спиралися на ідеологічні засади прометеїзму – міжнародного руху із потужною гілкою польського представництва, який ставив за мету визволення з-під радянської окупації народи Східної Європи. Рух, інспірований ідеями Ю. Пілсудського, об'єднував найвизначніших представників польської нації в галузі політики, культури, науки – Л. Василевський, Т. Голувка, Г. Юзевський, С. Лось, Ад. і Ал. Бохенські, К. і М. Прушинські, В. Бончковський та ін. З їх ініціатив виникли численні громадські організації й періодичні органи, покликані розвивати на різних рівнях польсько-український діалог.

Гроно прихильників прометеїзму згуртувалося довкола Є. Гедройца та його часопису "Bunt Młodych", заснованого з метою впливу на громадську думку й політику. У редакції працювали брати Прушинські, брати Бохенські, С. Лось, П. Дунін-Борковський та ін. Видання стало каталізатором об'єднання однодумців у поглядах на польську національну політику та українське питання й формування концепції розвитку польсько-українських відносин, яка спиралася на ідею створення довкола Польщі блоку незалежних слов'янських держав, що будуть спільно протистояти загрозам зі сходу та заходу. Стосовно українців, котрі населяли східні землі Польщі, концепція передбачала федеративний устрій і співпрацю на користь спільного блага, розвиток національних і духовних потреб на засадах державної асиміляції. Могутня й незалежна Україна бачилася прометеїстами в колі національних інтересів Польщі.

Поряд із Є. Гедройцем символічною постаттю в перебігу польсько-українського діалогу в міжвоєнні роки був В. Бончковський – публіцист, громадський діяч, фахівець зі східної проблематики та польсько-українських відносин, редактор часописів "Wschód" та "Biuletyn Polsko-Ukraiński". Центральне місце в його публіцистиці займали міжнародні стосунки й національні питання. Сходознавча концепція письменника викладена в

книгах “Грюнвальд чи Пилявці”, “Польсько-українська проблема в землях червоноруських”, “Перед лицем подій”, куди ввійшли статті, надруковані в польській періодиці в 30-ті роки. Інтереси усіх народів східної Європи розглядалися в геополітичній парадигмі імперських загроз з боку Росії та Німеччини.

Великою мірою успіх і тривалість періодичних видань прометеїстів був зумовлений організаторськими здібностями і талантом редактора. Заангажованість темою України в житті В. Бончковського визначалась біографічно. Актуальність і слушність позицій письменника підтвердив історичний досвід XX століття.

Квартальник «Wschód» і тижневик «Biuletyn Polsko-Ukrainski» були засновані як засоби інформування і впливу на громадську думку з метою покращення взаємин зі східними сусідами. Спиралися на ідею єдиного фронту незалежних східнослов’янських держав. Формат тижневика “Biuletyn Polsko-Ukraiński” як вільної трибуни для обміну думками й обговорення гострих суспільних і культурних проблем сучасності, редакційна політика, спрямована на залучення якнайширших кіл громадськості до співпраці забезпечила успіх і популярність видання, підтримку численних представників української громади.

Ряд польських суспільно-літературних видань постійно зверталися до проблеми міжнаціональних взаємин, зокрема до питання польсько-українського співжиття. Наприклад, варшавський тижневик «Wiadomości Literackie» і львівський місячник «Sygnały». На їх сторінках постійно присутня українська тематика. Образ України творили переклади поезії, рецензії та літературно-мистецька критика, полемічні виступи та публіцистичні статті про статус української мови, національну політику, шкільництво, становище церкви і т.д.

У 20-ті роки тижневик «Wiadomości Literackie» функціонував у форматі інформаційного видання, тому тоді переважали повідомлення про події культурного життя та знайомства із творчістю митців. У 30-ті роки

збільшилась кількість суспільно-політичної публіцистики, переважали дискусії та викривальні виступи. Така еволюція видання віддзеркалила загальні тенденції розвитку польського суспільства міжвоєнного періоду і перехід польсько-українських відносин у стадію загострення й конфронтації. Тижневик був одним із небагатьох літературних видань, на сторінках якого висвітлювали погляди представників різних суспільних верств, відбилися настрої всього суспільства, який найбільшою мірою впливав на свідомість і погляди пересічного поляка, змінював громадську думку, формував канони масової культури своєї епохи.

Знаковою постаттю в польсько-українських стосунках XX століття був Ю. Лободовський. Творчість публіциста просякнута Україною. Найгостріше сприймав політичний аспект міжнаціональних стосунків, які всіма силами намагався покращити. Він засуджував та виправдовував, захищав і нападав, шукаючи шляхи духовного оздоровлення обох суспільств, які хворіли на взаємну неприязнь. Письменник намагався у своїх виступах надати польському суспільству елементарні знання про історію України, показати її культурну самобутність і волелюбні прагнення. Його статті вражають багатством наведених фактів суспільних, літературних, політичних і т. д. Раціональне мислення поєднував з емоційністю викладу, динамікою думки, іронією та сарказмом, застосовував різноманітні риторичні фігури для забарвлення своєї оповіді.

Розділ IV. “Biuletyn Polsko-Ukraiński” як феномен польської журналістики міжвоєнної доби

4.1. Організаційно-ідеологічні засади функціонування тижневика

Поява видання “Biuletyn Polsko-Ukraiński” зумовлена суспільно-політичними й ідеологічними тенденціями в польському суспільстві міжвоєння. Серед передумов редакція називала “посилення уваги до польсько-українських стосунків з обох боків”, “недостатність знань”, яка перешкоджала формуванню взаємоповаги, поява публікацій, які оперували псевдоінформацією, бо брали її з третього джерела, агітаційність та значна політична заангажованість більшості публікацій української преси, відсутність правдивої інформації про “об’єктивну суть і розвиток тих стосунків…” [163, 1-2].

“Biuletyn Polsko-Ukraiński” був заявлений як видання двомовне, але більшість публікацій друкувалися польською мовою з огляду на читацьку аудиторію – часопис виходив у Варшаві. Упродовж усього періоду існування (1932−1938) в ньому співпрацювали поляки та українці, які були переконані в необхідності такої праці, бо бачили українське питання частиною великого питання української незалежності, а питання української незалежності − частиною великих державних інтересів тодішньої Польщі й одним із найважливіших політичних завдань європейського світу. На жаль вони не складали більшість ні серед польської інтелігенції, ні серед тих, хто формував внутрішню та зовнішню політику держави.

Обличчя часопису визначав насамперед його головний редактор В. Бончковський. У 30-ті роки він деякий час паралельно редагував тижневик “Wołyń” і квартальник “Wschód”. Бюлетень як тип видання був обраний також невипадково. Термін вживався від XVIII ст. головним чином у тому значенні, що й слово “часопис” або в назві наукових періодичних видань. У сучасній польській пресознавчій термінології це назва видань інформаційних агенцій, а також внутрішніх видань різних інституцій, товариств тощо [357,

478]. Редакція часто вживала його в іронічному контексті – як бюлетень віддавна хворобливих польсько-українських відносин, у якому фіксуються ознаки хвороби, її перебіг та засоби до її подолання.

Часопис мав успіх, здобув численних дописувачів і від сьомого випуску змінив періодичність виходу із місячника на тижневик. Це засвідчило правдиву зацікавленість польського суспільства поставленими проблемами, їх актуальністю та гостротою. У вступній статті до сьомого числа, звертаючись до читачів, редакція писала: “Тепер, розпочинаючи друге півріччя нашої праці і, усвідомивши необхідність розширення вже сьогодні завузьких початкових меж нашого видання, ми вирішили перейти з місячника на тижневик. Розширюючи таким чином своє видання, водночас прагнемо актуалізувати його настільки, наскільки актуальним є саме українське питання. Це причини нашого кроку. Тому сьогоднішній тижневик є послідовним продовженням нашого місячника” [164, 1].

Згодом на еміграції К. Зеленко, голова Польсько-українського товариства в Лондоні з досвіду прожитих років зазначав, що ситуацію, яка склалася з українцями в ІІ Речі Посполитій, об’єктивно бачили В. Бончковський і Ю. Лободовський [500, 25]. Слушність та необхідність такого проекту були беззаперечними.

Часопис мав постійні відділи: “Політика, справи освітні, суспільні і господарські”, “Питання історичні і культурні, література і мистецтво”, “Спогади”, “Літературний відділ”, “Рецензії і полеміки”,“Інформаційний відділ” та ін. Вони презентувалися численними рубриками: “Хроніка”, “Хроніка УРСР”, “Хроніка СРСР”, “З українського життя в Речі Посполитій і в світі” та ін. Постійні прикінцеві рубрики: “Справи видавничого фонду”, “Відповіді редакції”, “Надіслані книги”, “Різне” тощо.

Поряд із польськими публіцистами, на сторінках бюлетеня багато українських імен − І. Кедрин-Рудницький, Е. Кагк та Я. Стоян (псевдоніми Є. Маланюка) [56, 252], А. Крижанівський, В. Дорошенко, Б. Лепкий, П. Шандрук та ін. Часопис постійно друкував переклади української поезії. З

1932 по 1938 рр. польському читачеві представлені твори Т. Шевченка, Лесі Українки, О. Кобилянської, І. Франка, Є. Маланюка, П. Тичини, М. Рильського, Б. Лепкого, О. Ольжича й ін. у перекладах К. Симонолевича, Г. Заславського, Є. Житомирського, К. А. Яворського, Б. Лепкого тощо. Постійно інформували про події політичного та культурного життя на теренах Радянського Союзу, у Польщі, в інших країнах, де існували осередки української еміграції.

Українська тема була головною, однак не вичерпувала тематику публікацій видання. Польські письменники, політики, громадські діячі, пов'язані з Україною, часто ставали об'єктом аналізу або цілої дискусії. Якот творчість Г. Сенкевича, поетів "української школи", діяльність Р. Дмовського, Т. Голувки, Г. Юзевського та ін. Характер публікацій бюлетеня дорівнювався науковим виданням. Основний зміст складали аналітичні статті й розвідки, особливо у другій половині 30-х.

У перші роки часопис виходив у книжковому форматі, а згодом збільшив його до газетних параметрів. Редакційну політику презентували у передових статтях початкових випусків – у першому річнику (1932−1933 рр.) в першому, другому та шостому числах. Зазначалися причини, мета й завдання, які ставить перед собою редакція. У шостому числі відзначали "півріччя важкої, не завжди вдячної праці": "Починали ми її як жменька польських і українських мрійників, як гроно нікому не відомих людей доброї волі. Нинішній випуск найкраще свідчить про визнання, яке отримала наша праця в обох громадах. Почали ми від обережних теоретичних формулювань, від стриманих узагальнень про гострі питання. Тепер ведемо дискусію в справі українського університету у Львові та готуємося до поставлення на порядок денний ряду інших конкретних польсько-українських справ" [165, 1].

Декларували вільне висловлювання думки, аргументованість, незалежність від політичних таборів. Наплив актуальної кореспонденції, тісно пов'язаної із поточним життям, спонукав редакцію до зміни формату

видання, у якому збільшувався обсяг інформаційного відділу, з'являлося більше публікацій, пов'язаних із сьогоденням, із щоденними гострими питанннями польсько-українського життя. У такому форматі воно проіснувало до 1938 р., зберігаючи свою політичну незалежність. Збільшення інформаційних текстів не вплинуло на характер тижневика. Аналітичні статті, гострі дискусії з приводу політичних, історіософських, культурологічних питань постійно присутні на шпальтах бюлетеня.

Правдивість та відповідальність за опубліковані кореспонденції були принципами їх роботи, про що неодноразово зазначали в редакційних зверненнях. Редактор дбав про авторитет видання, ніколи не друкував анонімних повідомлень, вимагав аргументованості та доведеності інформації.

У 1933 р. надрукували Статут Польсько-українського товариства, сформованого довкола авторського колективу як продиктована часом необхідність, заснованого через потребу "в постійному суспільному підґрунті". Головою було обрано Ст. Стемповського, членами правління були Я. Голувка, О. Гурка, Ст. Папроцький, М. Свєховський, Дир. Колодзєйський, В. Жимовський, В. Бончковський, К. Симонолевич молодший [459, 12].

"Праця над поглибленням і розбудовою польсько-українського зближення" була метою об'єднання. До шляхів її реалізації відносили "вивчення і пропаганду необхідності врегулювання польсько-українських стосунків", "ведення періодичних і неперіодичних видань" та інші форми видавничої діяльності, "організація та проведення лекцій" та інших культурно-освітніх заходів, "створення товариських польсько-українських колективів", у тому числі відділів Польсько-українського товариства і його місцевих осередків [186, 1].

У передових статтях редактор уточнював і пояснював ідеологію видання – підготувати польське суспільство психологічно до потужного й такого необхідного діалогу та співпраці з українським. Він писав: "Звідси власне й випливає необхідність врахування моментів психологічної природи, звідси інформаційна тематика, звідси врешті народжується необхідність

порушення загальних тез та ідеологічних роздумів Стояна, спроб окреслення польського інтересу в українському питанні, зазирання в історію та щирість, наче нежиттєвість чарівних спогадів С. Стемповського…" [150, 2]. Щодо цивілізаційної місії Польщі на сході В. Бончковський зазначав: "Стоїмо на засадах, що місія цивілізаційна є акцією пасивною, є наближенням суб'єкта тої акції до джерел цивілізації, а не її несенням на терени. Цивілізація і культура це речі, які не мандрують ані в потягах, ані в ранцях маршируючих солдатів, ані навіть у валізах колоністів…" [151, 3].

Провідна тема публікацій – Україна від історичного минулого, заплутаного сьогодення до здобутків культури й літератури, питань освіти й мистецтва. Актуальна проблема публіцистики часопису і редактора – Україна крізь призму польських національних інтересів.

Уперше публічно на сторінках періодичного видання обговорювалися найболючіші проблеми життя української нації: минуле, сучасний стан, перспективи. У поле обговорення та полеміки авторського колективу потрапили такі питання:

- витоки й походження українського народу, основні етапи розвитку, знакові постаті української історії, відносини з іншими народами;
- спільні сторінки польсько-української історії, здобутки та втрати, досвід і прорахунки, сучасний стан відносин та їхні перспективи;
- політичні проблеми України в контексті міжнародної політичної ситуації у світі;
- українські незалежницькі прагнення крізь призму польських державних інтересів;
- українська культура: минуле й сучасне як terra incognito для тодішнього пересічного поляка;
- ключові постаті українського літературного процесу;
- польські письменники, натхненні на творчість Україною, та ін.

Ядро аналітичних публікацій видання складала публіцистика В. Бончковського, у якій суспільно-політичні проблеми розглядалися в

контексті культурних і духовних процесів. Спираючись на ідеї польського прометеїзму, Бончковський виклав власний погляд на політичну історію України та її перспективи, на місце українського елементу в державній політиці II Речі Посполитої.

Аналіз геополітичної ситуації в Європі, її вплив на долю Польщі та України викладений у статтях "На маргінесі спроб творення польських державних інтересів в українському питанні" (1932 № 1), "Теоретичні міркування на тему українського питання і сучасної Польщі" (1932 № 5-6). Психологічний та економічний аспекти польсько-українських взаємин розглянув В. Бончковський у статтях "Елемент провокації в польсько-українських стосунках" (1933 № 7), "Безплідні дискусії" (1933 № 10), "Націоналізм", "Ще про націоналізм" (1933 № 14, 15, 19), "Виклад засад вирішення української проблеми в Польщі" (1935 № 7 (94)), "Польська ідея" (1935 № 46), "Проблема польськості на кресах" (1936 № 144−145); "Справа українців у світлі актуальних проблем" (1937 № 196-197) й ін.

Концепція польсько-українських відносин В. Бончковського – глибокий і проникливий погляд на стосунки двох сусідніх народів крізь призму їх історичної еволюції, геополітичної ситуації у світі, специфіки національних менталітетів та перспективи державницьких інтересів. Це погляд мислителя, який за перипетіями буденного й суб'єктивного бачив раціональне зерно майбутнього розвитку та вдосконалення.

Свій погляд на перебіг польсько-українських відносин представив польський політик і громадський діяч, автор популярних у міжвоєнній Польщі книг про Україну Л. Василевський у публікаціях "Про шляхи порозуміння" (1932−1933 № 2), "Кон'юктурні пропозиції" (1933 № 24) та ін.

Гарячі дискусії розгорталися довкола рецепції Хмельниччини, польсько-українського союзу 1920 р., Ризької угоди та ін. у виступах А. Бохенського "Іще про Ризький договір" (1932−1933 № 6) і "Як вирішити польсько-українську проблему" (1938 № 242), К. Симонолевича молодшого

“Осягнута історія” (1933 № 17 і 18) і “Справа про Суботів” (1932−1933 № 2), І. Кедрина “Сутність Ризької угоди” (1932−1933, № 5) та ін.

Яскрава палітра реалій польсько-українського тогодення обговорювалася у публікаціях С. Лося “В справі українського університету” (1932−1933 № 5), І. Кедрина “Безробіття української інтелігенції і справа українського університету” (1933 № 30), М. Данька “Україна, Польща і Москва” (1935 № 120), М. Андрусяка “Біля витоків українського національного відродження” (1936 № 182).

Творчість Г. Сенкевича та польська рецепція української історії гаряче дискутувалися у виступах “Про романтизм і реальність” (1932−1933, № 1) без автора, Якуба Стояна “На історико-культурні теми” (1932−1933 № 2−5), “Сенкевич, якого не знаємо” без автора (1932−1933 № 1), А. Крижанівського “Про одну жіночу працю” (1933 № 8) та циклі “В зачарованому колі” (1933 № 9, 11, 13, 14).

Портрети вождів Пілсудського та Петлюри, з якими асоціювалася ідея польсько-українського союзу, представлені у текстах “Після смерті вождя”, “Симон Петлюра” (1935), “Забута ідея Ю. Пілсудського”, “Ідея Петлюри і українське суспільство”, “Спогади про Отамана Петлюру (Розмова з майором Леоном Князьолуцьким)” (1936), “Петлюрівство і пілсудскізм” (1937), “Пілсудський та прометейські ідеї” (1938) й ін. Постаті Т. Голувки присвячувалися публікації В. Бончковського “Тадеуш Голувка в українському питанні” (1932−1933), “Відкриття погруддя Т. Голувки в сеймі” (1932−1933), “В п’яту річницю (29.08.1931−29.08.1936)” (1936), “З галереї забутих” (1937); Г. Юзевському присвячені статті “Наукові почини на Волині” (1937), “Генрік Юзевський – воєвода волинський”, “Ще про політику на Волині”, “Волинські спогади” (1938).

На шпальтах тижневика постійно висвітлювалися найважливіші події української історії у розлогих аналітичних статтях, інформаційних оглядах, в коротких ювілейних повідомленнях та замітках: “У зв’язку із річницею Мазепи”, Б. Лепкий “Мазепяна”, Ю. Науменко “Крути і Базар”,

К. Симонолевич “Справа про Суботів” (1932−1933), Ю. Мьодушевський “Спадок Полуботка (зі спогадів)”, Б. Ольхівський “Кафедра Святої Софії в Києві”, “Українські Січові Стрільці” (1935), А. Дублянський “Києво-Могилянська Академія” (1937) та ін.

Цикл публікацій Є. Погоновського “Шляхами української політичної думки” (1933, № 18−21) виклав основні етапи історії української політичної думки. Його доповнювала галерея портретів українських політичних діячів: Х. Л. “Микола Скрипник”, А. Бохенський “Український Моррас” (про В. Липинського), Е. Карк “Михайло Грушевський” (1933); Ю. Дригинич “Іван Мазепа” (1936), Ю. Н. “Генерал В. Змієнко” (1938) та ін.

Повноту образу України формували переклади творів українських митців, літературна критика, інформаційні огляди, есеїстика, літературні портрети. Найбільше бюлетень надрукував перекладів поезій Т. Шевченка, малодосліджену тему зв’язків Тараса Шевченка із польською культурою розкривали розвідки П. Зайцева “Шевченко і поляки” (1934) “Дві польські постаті у повістях Т. Шевченка” (1935), Є. Погоновського “«Заспів» Т. Шевченка в польських перекладах” (1932−1933), М. Альтбауера “Вільненські відлуння в житті та творчості Тараса Шевченка”, “Культ Шевченка”, Л. Луціва “Поляки про Шевченка”, “Польська промова над труною Тараса Шевченка”, “«Кобзар» Т. Шевченка латинською азбукою” (1934), “Річниця Шевченка” (1936) та ін.

Про поезію Є. Маланюка писав К. Симонолевич − “Є. Маланюк, поет-лицар” (1932−1933, № 3). Сам поет в оглядах українського літературного процесу знайомив польську аудиторію з творчістю М. Рильського й П. Тичини (“На літературні теми” 1932−1933 № 2), І. Франка (“Титан праці” 1933 № 9), Миколи Хвильового (“Микола Хвильовий” 1933 № 8; “Брошура про М. Хвильового” 1933 № 26), Лесі Українки (“Леся Українка” − 1933, № 12), Василя Стефаника (1936).

У політичній публіцистиці Євген Маланюк розглядав проблеми націоналізму, русофільства, патріотизму, історичних стереотипів, концептів

східної та західної культур тощо. Перу письменника належать огляди публікацій в українській радянській та еміграційній пресі, публікацій польської періодики на українську тематику, книжкових новинок, подій українського культурного життя.

“Biuletyn Polsko-Ukraiński” залишиться в історії польсько-українських стосунків проектом ентузіастів, спрямованим на культурне зближення й поглиблення відносин двох народів, який зрушив із мертвої точки пошуки шляхів взаєморозуміння і взаємопізнання. Часопис заклав ідеологічні основи та механізми культурного обміну, міжнаціональної культурної комунікації, що базувалася на особистісних контактах, спільних світоглядних засадах і суспільних ідеалах.

У 1938 р. внаслідок посилення репресій щодо національних меншин і демократично налаштованих представників польського суспільства з ініціативи польської влади часопис був закритий. Із цього приводу в газеті “Політика” Ад. Бохенський писав: “Закриття «Бюлетину Польсько-Українського» має двояке значення, так як двоякою була роль, яку виконувало видання. По-перше, зникає пропагандистська інституція прометеїзму в його найбільш кристалічній формі. Статті Бончковського − це було істотне й монолітне продовження великого «повстанчого» гасла «За нашу Волю і Вашу». То було поширення ідеї польських демократів і передвоєнних соціалістів, розпочате в момент, коли ці демократи і ці соціалісти випустили з рук штандарт прометеїзму. Чи треба додавати, що це продовження було славетним. Саме відголос, який викликали книга «Грюнвальд чи Пилявці», вже свідчить про роль, яку виконав Бончковський у вихованні польської політичної ідеї. Сталося так, що у певних проблемах боролися пліч-о-пліч. Засади «Бунту Млодих», а потім «Політики» були іншими, ми доходили до наших висновків, йдучи шляхами чистого раціоналізму та імперіалізму, але ті висновки збігалися принаймні у великих лініях із «Бюлетенем Польсько-Українським» <…> Річники видання п. Бончковського − це правдива енциклопедія української історії, літератури і

культури, а значить і народу, з яким призначено нам співжиття і про який так мало знаємо. Сьогодні не можна уявити собі серйозного польського публіциста, який пише про українські справи, і не має під рукою тих річників, хронік та наукових статей, що в них вміщені. У тому була для всієї без винятку польської думки велика заслуга праці Бончковського, і в тому є втрата, яка виникає з ліквідації «Бюлетину»" [172, 6].

4.2. Тема України в публіцистиці В. Бончковського

Більшість публіцистичних текстів В. Бончковського побачили світ зі шпальт тижневика "Biuletyn Polsko-Ukraiński", незначна частина надрукована в часописі "Wschód" та інших виданнях. За ідейно-тематичною наповненістю їх можна умовно поділити на три групи. До першої відносяться статті теоретичного характеру, у яких письменник роздумував над геополітичною ситуацією в Європі та в її контексті над місцем Польщі й України. У них представлена політична стратегія автора з викладом перспектив політичного розвитку Польщі в контексті європейських і світових процесів.

До другої групи належать статті конкретного й практичного змісту, в яких ішлося про тогочасні проблеми польсько-українських відносин у межах II Речі Посполитої. Це були відгуки на поточні події – акції членів ОУН, рішення польської влади щодо української меншини, відкриття нових часописів, резонансні публікації в пресі і т. д. Зазвичай автор аналізував ситуацію, пропонував найбільш прийнятне рішення та його можливі наслідки, розглядав причини тих чи інших подій. Це були статті тактичного змісту, їх ідеї можна було застосувати щодо певних конкретних обставин польсько-українських відносин 30-х років XX ст.

До третьої групи відносяться редакційні статті, написані Бончковським, в яких уточнювалася ідеологія видання та засади редакційної політики. У них можна простежити еволюцію ідейного спрямування часопису, яке коректувалося у зв'язку зі зміною ситуації в суспільстві. Редактор відповідав

на звинувачення, звертався до читачів та дописувачів, полемізував, переконував та аргументував позицію часопису, пояснював надруковане, намагаючись інспірувати позитивні процеси діалогу в обох громадах.

Глибокий аналіз геополітичної ситуації 30-х років, досвід, передбачливість та інтуїцію письменника демонструють статті "На маргінесі спроб творення польських державних інтересів в українському питанні" (1932 № 1), "Теоретичні міркування на тему українського питання і сучасної Польщі" (1933 № 5-6), "Елемент провокації в польсько-українських стосунках" (1933 № 7), "Безплідні дискусії" (1933 № 10), "Під знаком перелому" (1933, № 11) та б. ін.

Публіцист розглядав концепти «національні інтереси» та «національна ідея» в контексті наростаючих загроз для Польщі зі сходу та заходу. В ситуації активної мілітаризації всіх могутніх і маленьких держав Євразії – "своєрідний вишкіл заліза" – Бончковський бачив найсильнішим і найнадійнішим польським союзником Україну: "Проблема незалежної, справді міцної України визнана (але чи завжди послідовно реалізована?) польськими національними інтересами як умова зміцнення Польщі, яка буде рухатися лише в напрямку піднесення польського духу, польської історії, в напрямку вимог геополітичного становища Польщі і її правдивої місії на Сході" [146, 11-12].

В. Бончковський вважав, що спільні історичні помилки і зовнішні вороги України та Польщі, ідентичність геополітичного становища, деструктивний вплив на колективну психіку обох суспільств більшовицької ідеології зобов'язують поляків та українців відмежуватися від обтяжливого минулого й подивитися на проблеми з позицій тогочасних політичних умов і національних інтересів. Назріла потреба "незалежності сучасності від історії, в сенсі її розуміння як чинника, що зумовив нинішній перебіг подій, яка дасть об'єктивну можливість формування проблеми на нових засадах, що ґрунтуватимуться на інтегральній «непов'язаності» сучасного із минулим, на обґрунтованій субпозиції відкриття нової сторінки польсько-українських

стосунків” [155, 25]. Поглядам письменника притаманне філософське бачення проблем й історичних процесів. Політичний, економічний та духовний союз двох народів був наскрізною ідеєю політичної публіцистики В. Бончковського.

Не менш важливим у вирішенні питання вважав психологічний аспект. Розвінчував недоліки ментальності та низьку політичну культуру обох народів, перебороти які можна було втіленням християнських постулатів. Закликав підійти прагматично до вирішення питання з обох боків або хоча б вчинити за законами християнства: “Все, що коли-небудь сварило і ятрило, дратувало і ображало, нехай стане прекрасним і піднесеним, традиційне і для предків святе – мусить уступити в ім’я кращого, спокійнішого майбутнього, в ім’я праці рук і духу – того істинного джерела всіх духовних і матеріальних благ людини” [142, 4].

Про необхідність кардинального повороту в польсько-українських відносинах писав Бончковський у статті “Під знаком перелому”, враховуючи три складові проблеми: інтереси польської держави, інтереси українців на теренах Польщі, світ за межами Польщі. Найбільшою помилкою поляків вважав внутрішню політику в ІІ Речі Посполитій, яка посилювала ворожі настанови з боку українців, про що писав: “Неприродно було б бажати, щоб українське суспільство відразу після програної війни і обманутих надій на власну державу могло відразу повернутися на 180 градусів і своє ставлення до Польщі та поляків радикально змінити. Не маємо жодних моральних прав ми, поляки, вимагати такого повороту; бо неодноразово зробили багато, аби зіпсувати українцям життя в новій державній реальності, мобілізуючи тим самим сили ворожих до Польщі кіл” [153, 1]. Публіцист підкреслював протилежність стратегічних спрямувань обох народів: поляків – до утримання існуючого стану, українців – до радикальних змін.

Багато уваги приділив Бончковський ідеології націоналізму, визначаючи його як “синтез низки понять, оцінок і специфічної ієрархії культурних цінностей. Націоналізм репрезентує власну ієрархію. На перше

місце ставить народ, як колективну одиницю, на тому ж рівні або нижче ставить релігію, а знанням і науці відводить роль інструменту для досягнення цілей і постулатів народу, а не інтелектуальні інституції висувають свої концепції формування людського життя" [145, 6]. Розглянув роль націоналізму в історії різних народів, його значення в польській та українській історії, парадигми націоналізм-більшовизм, націоналізм-католицизм й ін. В. Бончковський вважав, що "до зовсім окремої групи, яка вимагає спеціального розгляду, треба зарахувати Д. Донцова, великою мірою неслушно названого духовним вождем львівських націоналістів" [145, 4]. Публіцист говорив про необхідність чіткого розмежування двох течій націоналізму – національного руху та націоналістичного. Останній, за словами публіциста, став "мотором гітлеризму, фашизму", тоді як національна ідея – основа процвітання суспільства: "Національна ідея в Польщі, це ідея Речі Посполитої, яка подекуди набирає форму sui generis федерації. Національна ідея в Польщі – то Ягеллони. На цій справжній польській національній ідеї будувалася національна політика колишньої Речі Посполитої, коли шанувалася індивідуальність різних народів, коли не застосовувалося примусу в міжнаціональних взаєминах, коли «широка свобода давала можливість мирно жити народам» [143, 8].

У багатьох публіцистичних виступах Бончковський розглядав українське питання крізь призму історіософської дилеми схід-захід. З цього приводу дискутував із Д. Донцовим ("Чи Захід?.." 1934 № 20) [141]. Погоджувався з оцінкою польських націонал-демократів, однак не поділяв його ставлення до Польщі і її ролі в історичній долі України. Називав найбільшою помилкою Донцова позицію ігнорування досвіду Польщі в реалізації українських інтересів: "І це тоді, коли для українця Польща та її історія дає живий приклад, віру в успішну боротьбу, найдавніші знання про Росію, найсильніші почуття стосовно Москви, найочевиднішу політичну вигоду в опорі на Захід! Треба тільки позбутися українцям того «мрійництва», яке каже шукати кращого «за горами, за долами», яке каже,

що там краще, де нас нема, того м'якотілого постійного розчаровування. Українцям необхідно сильніше й детальніше вдивлятися в життя того Заходу, з якого Україна свої головні якості Оксиденту почерпнула, з яким поєднують її сотні років безперервного співжиття, з якого частину своїх імпульсів і злетів почерпнула. В Польщі, в тій Польщі знайде українець найвищі, найповчальніші для себе приклади і сьогодні. «Ad Fontes!»»" [141, 8].

Внаслідок численних звинувачень в україножильстві, які звучали на адресу колективу тижневика "Biuletyn Polsko-Ukraiński" як із польського, так і з українського таборів, редактор виступив зі статтею "Nie jesteśmy ukrainofilami" (1935 № 3). Згодом уже на початку XXI ст. назва статті Бончковського дала назву цілій книзі – антології польської політичної думки XX ст., присвяченій Україні, "Nie jesteśmy ukrainofilami" [353]. Проаналізувавши витоки й історичний розвиток ідей польського україножильзму, публіцист окреслив ідеологічні позиції колективу видання: "Єдиним джерелом нашої активності в сфері національних проблем Речі Посполитої є належно, реально зрозумілі Благо і Честь Польщі. І нічого більше. <…> Знаємо, що могутню Польщу збудуємо єдино і тільки великими кроками великої внутрішньої і зовнішньої політики. Знаємо, що наша міць полягає не у поменшенні українських сил (білоруських чи литовських), а в накресленні спільного напрямку руху, у спільному експансивному зусиллі, у спільному піднесенні охопленого нашими національними кордонами балтійсько-чорноморського міжмор'я до ролі всесвітнього. Українізм (білорусинізм і литовськість) трактуємо як свого союзника, його органічний і здоровий розвиток з усвідомленням власної мети й експансії трактуємо як зміцнення наших сил. І тому кричимо: «Україна мусить бути вільною!» І тому питання нашої щирості чи нещирості, проблема наших почуттів до українців є питанням наївним та академічним. «Любимо» Україну, за словами Євгенія Чикаленка, «до глибини власної кишені» і ніхто нам не дорікне відсутністю щирості в турботі про її вигоду" [148, 24].

Другу ідейно-тематичну групу публіцистики письменника складали тексти, які становили тактичну частину концепції прометеїзму. Йшлося про дієвість зусиль поляків, толерантність, згоду і порозуміння в кожній конкретній ситуації.

Про диверсійні акції УВО як прояв екстремістських тенденцій українського націоналізму (вбивство Т. Голувки, напад на почту в Грудку Ягеллонському) та більшовизму, про неймовірно великі втрати, які вони несуть суспільству писав у статтях "На тлі Грудка Ягеллонського" (1932, № 2), "Тадеуш Голувко в українському питанні" (1932, № 3), "В річницю трагічної смерті" (1933, № 18), "Війна чинників розкладу" (1933, № 27), "Черговий фальш ендеків" (1933, № 33), "Новий міраж" (1935, № 40), "Москва і гайдамаччина XX-го століття" (1935, № 34) та ін. Засуджуючи тероризм, письменник вказував на головну помилку польської сторони: "Цілі натовпи української молоді завдяки польській національній політиці залишилися усунуті за межі державного життя, не мають можливості для відповідної віддачі своєї життєвої енергії, виявилися зіштовхнуті в гетто власного незадоволення і бунту проти існуючого стану справ – хто ж як не ми самі полегшили ворогові організувати ту молодь в послушне собі знаряддя..." [147, 33-34].

У статтях "Виклад засад вирішення української проблеми в Польщі" (1935 № 7), "Польська ідея" (1935 № 46), "Проблема польськості на кресах" (1936 № 144−145), "Справа українців у світлі актуальних проблем" (1937 № 196 і 197) та ін. В. Бончковський виклав етапи подолання суперечностей та вирішення українського питання. Публіцист детально розглянув політичний, господарський, демографічний і культурно-освітній аспекти проблеми. Писав про необхідність «всеохопності держави, а також потребу українського культурного і господарського розвитку під егідою держави, яка буде очевидним доказом необмежених можливостей держави в інспіруванні всіх суспільних і масових проявів життя її громадян" [159, 76]. Письменник

накреслив ті аспекти, через які можна поєднати такі протилежні на перший погляд національні інтереси Польщі та України.

В останні два роки виходу бюлетеня публікації В. Бончковського набули більш категоричного змісту (“Українська справа в світлі актуальних питань”, “На повороті”, “Яким має бути польський націоналізм?”, “Йдемо до нової Хмельниччини” у 1937 р. та “Проблема з проблем польських”, “Війна чи мир”, “Абетка польсько-української проблеми”, “Актуалізація української справи” в 1938-му). Він вказував на втрачені шанси, на зміни внутрішньої та зовнішньої ситуації, загострення стосунків через посилення терористичної діяльності ОУН і репресивних заходів влади, передчував не тільки назріваюче військове протистояння у світі, а й масове польсько-українське протистояння, інспіроване третьою силою.

Концепція польсько-українських відносин, представлена в публіцистиці В. Бончковського, заслуговує на окреме ґрунтовне дослідження. Статті теоретичного характеру висвітлюють стратегічний аспект концепції. Публіцист розглядає проблему з огляду на підвалини, підготовлені історичним минулим, та перспективи у світлі геополітичної ситуації міжвоєнної доби. Статті конкретного, прикладного змісту є викладом тактичного аспекту його концепції. У них ідеться про перебіг польсько-українського діалогу передусім на політичному рівні, про дії представників влади з обох боків, про причини й наслідки помилок. Завжди Бончковський пропонував власне бачення виходу із кожної проблемної ситуації та розв’язання проблеми в цілому. Ідейною підвалиною поглядів письменника був прометеїзм. У публіцистиці представлений глибокий і проникливий погляд на стосунки двох великих сусідніх народів крізь призму їх історичної еволюції, специфіки національних менталітетів та перспективи їх державницьких інтересів. Це погляд досвідченого політолога, мислителя, який за перипетіями щоденного життя бачив рушійні сили історії.

Традиційно виносив ключову проблему в назву публікації або подавав її у вигляді прозорої й зрозумілої метафори. Викладав головні тези, після

чого послідовно та аргументовано доводив їх. Завжди завершував свій виступ висновком, де лаконічно й доступно підсумовував сказане. Його публікації викликали резонанс у пресі, обговорення в суспільстві, часті дискусії. У кінці 1937 р. за ініціативи В. Бончковського започаткована анкета "Як вирішити польсько-українське питання?", на яку впродовж 1938 р. відповіло дуже багато авторів, а в процесі оприлюднення їх відповідей відбувалось обговорення, яке, у свою чергу, перетворилося в палку полеміку. Письменник не боявся писати відкрито й прямо, називав речі своїми іменами, відверто вказував на помилки влади, залишаючись толерантним до всіх інакодумців. Журналістський талант, організаторські й творчі здібності редактора, довершеність публіцистичної думки Бончковського головним чином зумовили журналістський феномен часопису. У відповідному підрозділі монографії більш детально розглядається проблематика, зміст та ідейна палітра публіцистики Бончковського, його полеміка з Є. Маланюком та іншими українськими і польськими публіцистами [50, 241-261].

4.3 Політичний портрет на шпальтах тижневика

Політичні портрети, які були надруковані на сторінках часопису «Biuletyn Polsko-Ukraiński», знайомили читацьку аудиторію з постатями українських і польських політичних діячів, пов'язаних із проблемою польсько-українських взаємин. З поляків – Ю. Пілсудський, Т. Голувка, Л. Василевський, Е. Шмігла, В. Липинський, Г. Юзевський та ін. З українців – С. Петлюра, М. Скрипник, М. Грушевський, І. Мазепа, А. Шептицький та ін.

Ю. Пілсудському – ідеологу і натхненнику прометейського руху, було присвячено найбільше виступів, що з'явилися вже після його смерті. Це публікації "Про історичну правду імені Ю. Пілсудського", "Смерть Маршалка Пілсудського та українці", "Поховання Маршалка Пілсудського та українці", "По смерті вождя" (1935), "Забута думка Ю. Пілсудського", "У

першу річницю” (1936), “Петлюрівщина й пілсудскізм” (1937), “Ю. Пілсудський та прометейські ідеї” (1938).

Спираючись на можливості портретного жанру редакція намагалась надати цілісний образ вождя польського народу. Публікації 1935 року будувалися у формі відгуків на смерть політика, підкреслювали його заслуги перед державою та значення його політики для українського народу, наводились відгуки української громадськості. Підкреслювали його толерантність, поміркованість, бачення засад національної політики, погляди на майбутнє України, спроби реалізувати ідею федеративної Польщі, роль у Київському поході й ін. Автори завжди акцентували на особистих якостях польського вождя, серед яких сильна воля, незламність духу, патріотизм. “Замовкли погребові дзвони, тіло Вождя спочило на Вавелі, стаючи «рівним королям». Але Його дух буде жити вічно, навчаючи любити свою свободу і шанувати чужу. Той дух стане покровителем не тільки волі й могутності Речі Посполитої, але навчителем і проводирем усіх уярмлених народів, які борються із ганьбою та тягарем невільничого ярма”, − писала редакція [450, 253].

Історичну роль, велетенський внесок у розбудову Польщі, сторінки революційної діяльності, участь у стрілецьких дружинах та легіонах, “мілітарність” світогляду та ідеологію Ю. Пілсудського висвітлив В. Бончковський у рецензії на книгу В. Грабовського “Ідея Польщі”. Назвав життя політика було великим чином і самопожертвою [478, 481].

Витоки світогляду маршалка та його політичні діяльності, сутність явища, названого пілсудскізмом, і його аналогію з петлюрівщиною розкрив В. Бончковський у статті “Петлюрівщина і пілсудскізм” [152, 1-2]. Ю. Пілсудський – мислитель постав перед читачами у публікації В. Бончковського “Ю. Пілсудський та ідеї прометеїзму” (1938, № 20).

Змальовуючи вождя польського народу як ідеолога і політичного діяча, полководця, автори глорифікували суспільний аспект постаті, практично уникаючи біографічний аспект і людські якості.

У формі посмертних згадок і пам'ятних заміток написані більшість текстів, присвячених сподвижнику Ю. Пілсудського Т. Голувці. Це публікації "У першу річницю", "Тадеуш Голувко в українському питанні", "Відкриття погруддя с. п. Т. Голувки в Сеймі" та ін. Кілька штрихів до образу борця – "прометейський вогонь у великому серці", "завжди гарячий, завжди рухливий пан Тадеуш", "прихильний до русинів" – та історична аналогія з убивством Петлюри та Рамішвілі. "Ошалілий ворог стріляв у невмирущу ідею польсько-українського союзу. Бо він добре знає про смертельну небезпеку тої ідеї для нього", − завершував свої роздуми автор [487, 8].

Політичний портрет Т. Голувки на тлі суспільно-політичних обставин його доби змалював В. Бончковський у статті "Тадеуш Голувко в українському питанні" (1932/33, № 3). Автор висвітлив біографічні витоки зацікавлення Україною, етапи становлення світогляду, роль у житті суспільства, ставлення до української проблеми. "Людина світлих поглядів, що усвідомлювала цілість великого українського питання; виразно розмежовував і поділяв два питання, дві проблеми – велику, першорядної ваги проблему незалежності України – сорокамільйонного народу, нащадка держави Св. Володимира, і другу проблему – справу польсько-українських стосунків на землях Східної Галичини… Прагне узгодити своє безумовне позитивне і глибоке ставлення до всіх проявів життя і всіх інтенцій українців з постулатами польської держави", - писав Бончковський про Т. Голувку [156, 14].

Образ доброї, щирої людини "з приємною посмішкою" створює редакційна замітка "Відкриття погруддя с. п. Т. Голувки в Сеймі" (1933 № 7) [363, 3]. Основні етапи життя політика, бойовий досвід і заслуги перед народом описує В. Бончковський в пам'ятній публікації "В річницю трагічної смерті", "Справжній солдат свободи", − так називає його публіцист, – стає в ряди прометейського руху, "гине в боях і бурях сучасного світу", щоб "закласти потужний фундамент, власною кров'ю як вапном спаяний, під репрезентовану ним ідею" [158, 2].

Рецензія “Нова книга Леона Василевського” (1933), статті “Леон Василевський та українське суспільство”, “Про Леона Василевського” (1936), “Леон Василевський в національних питаннях” (1937) розкривали заслуги й авторитет політика у справах національностей. Автори підкреслювали енциклопедичний характер книг, перекладених різними мовами, показували кристалізацію прометейських поглядів.

На особливу увагу заслуговує розлога політологічна студія видатного польського публіциста міжвоєнної доби Адольфа Бохенського “Український Моррас”, присвячена В’ячеславу Липинському (1933−1934 № 33−36). Текст виходить за межі звичного знайомства з особистістю своїм масштабом і є ґрунтовним аналізом політичних поглядів В. Липинського. Письменник проаналізував політичні здобутки мислителя, полишивши його історіографічну спадщину, зупинився на етапах біографії, які зумовили захоплення історією України, підкреслив величезний внесок політика в українську культуру [170, 3].

Ад. Бохенський розглянув могутній потенціал політичної думки Липинського на тлі історії української політичної думки й політичних рухів XIX і поч. XX ст., зіставляючи із французьким політиком Шарлем Мордасом. “Неможливо відмовити Липинському у великому інтелектуальному розмахові й, безперечно, нових комбінаціях думки. «Листи до братів-хліборобів» залишаться однією із найбільших пам’яток консервативної думки в Європі. Його роздуми про диктатуру, написані в 1921 році, іноді, здається, мають дивний присмак актуальності”, − зазначав публіцист [171, 4].

Доповненням політичного портрета Липинського став цикл публікацій Д. Дорошенка “Вацлав Липинський (Кілька спогадів і зауважень)” (1934, № 9−10 (44−45)). Спираючись на особисті спогади, розповіді В. Липинського, висловлювання із праць та листів, спогади друзів, історичні спостереження й аналогії, автор доводив, що витоками українофільства Липинського були шкільні й студентські роки, проведені в Луцьку, Житомирі, Києві. Це було

захоплення українською історією, особливо козаччиною, впливи друзів і наставників, згодом − історичні студії [205, 3].

Серед українських політиків найбільшою повагою та зацікавленням користувався в польському суспільстві Симон Петлюра. Йому були присвячені публікації "Симон Петлюра" (1935, № 22), "Ідея Петлюри та українське суспільство", "Спогади про Отамана Петлюру (Розмова з майором Леоном Князьолуцьким)", «Річниця смерті Симона Петлюри» (1936), "Політичний заповіт Симона Петлюри" (1937, № 35), "Дванадцята річниця" (1938, № 23) та ін. Розкривалися найважливіші віхи його життя, значення політика в українській історії та його внесок у польсько-український союз, безпощадність і безкомпромісність до ворогів, рішучість у труднощах та повага підлеглих. "Не шукав почестей, не дбав про власну вигоду та особисту безпеку. Завжди на чолі своєї армії, однаковий на фронті і в тилу, навіть без зброї, лише з палкою в руці викликав запал і захоплення серед солдатів. Йшли у бій з його іменем на устах, з радістю за нього віддав би життя найпростіший солдат його армії", - писав невідомий автор [442, 250]. Для пересічного поляка тих часів Петлюра був передусім символом союзу двох народів, бо саме цей аспект його політичної діяльності найчастіше згадувала польська преса.

Петлюра-державник постає у статті "Політичний заповіт Симона Петлюри". Текст написаний у формі рецензії на книгу С. Петлюри "Завдання української військової літератури", яку автор назвав "синтезою української незалежницької ідеології", "вказівкою реальних шляхів відбудови української держави", "політичним заповітом Вождя" [456, 396].

Цілісну постать політика змалював Ф. Захора в пам'ятній статті "Дванадцята річниця" (1938 № 23), показавши його особисті риси, якості військового командуючого, вождя, політика, дипломата, ідеолога, патріота. Публіцист вважав, що найбільша історична роль С. Петлюри (окрім звичайно ролі в боротьбі за українську державність) полягала (разом із Ю. Піл-

судським) у “подоланні одвічної, злої традиції” польсько-українського протистояння [492, 243].

Політичний портрет державного діяча періоду визвольних змагань М. Грушевського представив читачам Е. Карк (Є. Маланюк). Згідно канонів портретного жанру він подав основні віхи біографії та громадсько-політичної діяльності, висвітлив риси характеру, окреслив науковий доробок [251]. Найбільшу роль в українській культурі письменник віддає Грушевському-науковцю, Грушевському-історику. Його доробок ученого він назвав “одним із найбільш імпонуючим в історії науки” [251, 3]. Особливу заслугу вченого вбачав в обґрунтуванні концепції органічного безперервного історичного розвитку українського народу від IV ст. до XX ст.

Неперeсічну особистість українського більшовика змалювали дві публікації бюлетеня під назвою “Микола Скрипник”. Автор розмірковував над долею більшовика, політика й просто людини та причинами його самогубства, оцінював його діяльність як політика, члена більшовицької партії, розглядав суперечки й протистояння довкола нього. Відзначав його заслуги як співтворця Конституції України, ініціатора україномовного судочинства, упорядкування правопису, захисника українізації і звинувачував в причетності до знищення петлюрівщини, хвильовізму, єфремовщини [225, 6].

Серед політичних діячів тодішньої Галичини особливою пошаною в колективу “Бюлетина...” користувався митрополит Андрій Шептицький. З нагоди його 70-річчя було надруковано статтю “У 70-ту річницю народження кс. Митрополита Шептицького” та інтерв’ю “Кс. Митрополит Андрій Шептицький про «Biuletyn Polsko-Ukraiński»” (1935 № 30). Оминаючи подробиці біографії, автор розглянув значення цієї людини в українському суспільстві, називаючи його “індивідуальністю непересічного виміру”. Відзначаючи велетенський внесок митрополита в розвиток української культури – опіка бібліотек, музеїв, госпіталів, шкіл і т. д., журналіст зупинився на політичному аспекті цієї постаті, який, на його думку, є

важливим для поляків. Спонукала до цього пануюча серед пересічних громадян думка про неприхильність А. Шептицького до поляків та польської держави. Навівши приклади самостійних політичних дій митрополита, публіцист показав їх спрямованість на порозуміння, залагодження конфліктів, несення культури костьолу на схід, його величезний авторитет серед українців. Відповідаючи на запитання журналіста про роль тижневика, А. Шептицький сказав: "Вважаю, що місія, яку виконує «Biuletyn Polsko-Ukraiński» нова, світла і відповідальна перед історією. Я переконаний, що ця праця нелегка – відверто кажучи – особливо зараз, коли правду не дуже люблять і неохоче слухають" [242, 333].

Для змалювання портретів польських та українських політиків автори видання обирали за шаблон різні публіцистичні жанри: огляд, ювілейну статтю, біографію, інтерв'ю, рецензію та ін. Політичний портрет мав на меті пізнати людину-політика. Критерієм відбору об'єкта зображення були світогляд і місце діяча в польській (або українській) історії. У тижневику прагнули представити аудиторії передусім діячів польського прометейського руху. Особливою пошаною наділені Ю. Пілсудський і його прихильники.

Портрети українських політиків більш розлогі, детальні, різноаспектні. Вони розглядалися багатопланово – життєвий шлях, світоглядні принципи, політичні симпатії, роль в українському суспільстві, ставлення до польсько-українських відносин. Розповідали про жертв тоталітарного режиму (Микола Хвильовий, М. Грушевсякий). Автори намагалися показати витоки ідей і поглядів, причини вчинків. Безумовною складовою майже всіх текстів було суспільно-історичне тло, без якого неможливо пізнати особистість політичного діяча.

4.4. Л. Василевський та польські прометеїсти про українське питання

Велике значення для презентації концепції прометеїзму мали виступи ідейних сподвижників редактора відомих польських публіцистів 20−30-х рр. Л. Василевського, Ад. і Ал. Бохенських, С. Лося, П. Дунін-Борковського, К. Симонолевича молодшого, Я. Липовецького, Є. Погоновського та інших авторів. Не завжди їхні погляди на обговорювані проблеми збігалися, однак присутність на шпальтах видання впродовж усього періоду свідчила про спільність думок у принципових питаннях. Л. Василевський, брати Бохенські, П. Дунін-Борковський, Ф. Захора представляли політичну публіцистику. С. Лось, Я. Липовецький обговорювали у своїх текстах економічні й загальнокультурні проблеми. К. Симонолевич, Є. Погоновський та інші автори писали про історико-культурні процеси.

Символічною постаттю для колективу видання був Л. Василевський (1870−1936) – прихильник федеративного устрою Польщі та ідеї державної асиміляції, противник полонізації білорусів та українців. На шпальтах часопису опублікував статті “Про шляхи порозуміння” (1932), “Кон’юктурні пропозиції” (1933), “На маргінесі одного видання” (1935).

Л. Василевський мав зрілі сформовані погляди на східні проблеми та східну політику Польщі. У роздумах про складне польсько-українське питання покладав відповідальність на поляків, вважаючи, що незалежне становище Польщі зобов’язує їх шукати нові шляхи, бажані й корисні для обох сторін. Розумів, що лише холодний політичний прагматизм може стати підвалиною тривалого союзу: «Ми, поляки, мусимо добре усвідомлювати те, чого українці можуть чекати від нас, а українці повинні усвідомлювати добре, на що можуть розраховувати з нашого боку. Від цього потрібно починати польсько-українське зближення, бо це зближення повинно супроводжуватися взаємним пізнаванням, з якого виникатиме порозуміння” [475, 3].

Л. Василевський розробив тактику політичних рішень. Оцінки письменника критичні й суворі, викладені низкою риторичних запитань, на які мав би дати собі відповідь кожен поляк: “Чому наприклад статті нашої конституції, що забезпечують рівноправність українського населення, на практиці часто залишаються мертвою літерою? Чому молодий українець, який закінчив українську державну гімназію, мусить до вищої школи їхати в Чехословаччину, щоб потім працювати успішно на своїй рідній землі? Чому на Волині майже немає українських шкіл, хоч українське населення становить там значну більшість, і чому там проводиться утраквістичне навчання навіть у тих школах, де зовсім немає польських дітей?...” [475, 4]. Усунути причини появи таких запитань вважав головним завданням поляків.

У статті “Кон’юктурні пропозиції” Л. Василевський називав самостійну Україну міжнародною проблемою і питанням польських національних інтересів, засуджував сепаратизм українського націоналістичного руху. Завдання польської сторони вбачав у підтримці українських незалежницьких прагнень і сприянні розвитку осередків української культури у Польщі [476, 3].

Публіцистика Л. Василевського вирізнялася чіткістю й лаконічністю думки, логічним аргументованим викладом. У польсько-українських конфліктах на східних землях тодішньої Польщі, як і в багатьох трагічних подіях (наприклад смерть С. Петлюри), публіцист вбачав відкриту або прихо-вану руку більшовицької Росії. Він писав прозоро та відкрито, завжди маючи низку фактів для підтвердження своїх думок. Не використовував метафор, риторики, емоцій.

На тлі діловитості та прагматизму авторів політичної публіцистики бюлетеня виділявся своїм яскравим індивідуальним стилем Ад. Бохенський. Про його інтелектуальні здібності, творчість та особистість написано ряд цікавих досліджень [465, 346, 292, 279, 455].

Належав до прихильників Ю. Пілсудського, хоч активно критикував багато ініціатив санаційних урядів. Виступав за зміцнення виконавчої влади і

підтримував незалежність України. Розглядав питання державного устрою, національної політики та теорії національної держави, ягеллонські ідеї. Обґрунтував політичний релятивізм як універсальну позачасову форму міжнародних відносин, що мала замінити позбавлені актуальності імперські гасла. У своїх міркуваннях спирався на історичний досвід та ідеї християнства, шукав шляхів досконалого поєднання сильної державності й політичних свобод.

На сторінках тижневика Ад. Бохенський надрукував вже згадувану розвідку про В. Липинського під назвою "Український Моррас" та взяв участь у полеміці довкола сутності й історичних наслідків підписання Ризької угоди ("Іще про ризький договір"). Демонстрував яскравий метафоричний, експресивний стиль, наводив несподівані зіставлення та історичні паралелі, легко оперував історичними фактами, не приховував власних емоцій, легко переконував читача й привертав на свій бік.

Його брат – відомий польський письменник, публіцист і перекладач Ал. Бохенський у своїй відповіді на анкету редакції "Як вирішити польсько-українську проблему?" подав "засадничі психологічні моменти", без яких вважав неможливим вирішення питання взагалі. Публіцист поділяв необхідні кроки на психологічні, освітні, управлінські, господарські. Засуджував терористичні акти українців: "Всякі терористичні акти відкидають українське національне і культурне життя назад, а всякі легальні дії ведуть до його розвитку" [173, 104]. Позитивна настанова українців, на думку письменника, залежала лише від політики польської влади.

П. Дунін-Борковський (1890−1949), польський консервативний політик, державний діяч і політичний письменник опублікував на сторінках бюлетеня статті "Блискіт і тінь нормалізації" (1937), "Відповідь на анкету «Бюлетеня» № 5", "Проблема сокальського кордону", "Іще про політику на Волині" (1938), в яких виклав програму вирішення українського питання в Польщі. Аналізуючи екстермінаційну й ліберальну національні політики, вважав найвигіднішим застосування щодо українців ліберальної політики.

Публіцист виклав послідовний план дій польської влади у рільництві, освіті й культурі, самоврядуванні, необхідні для стабілізації ситуації (1938, № 1, с. 4). Найважливішим моментом вважав врахування національної неоднорідності теренів − не можна мислити лише на користь якогось одного народу – "мислити в такий спосіб, значить не прийти до жодних позитивних результатів навіть для того одного народу, не кажучи вже про державу, до якої той край належить" (1938, № 1, с. 5).

Упродовж 30-х років на сторінках бюлетеня надрукував багато виступів С. Лось – історик, публіцист, дипломат. Проблему польсько-українського співжиття розглядав у статтях "У справі українського університету" (1932/33, № 5), "Про українську рільничу школу" (1933, № 11), "На маргінесі перемоги під Віднем" (1933, № 13), "Українці на сторінках «Бюлетину Польско-Украіньского»" (1933, № 24), "Іще на тему «Чи стріляли в бік Львова замість обороняти Київ»" (1935, № 12), "Про конструктивну політику на Червоній Русі" (1937, № 48), "Про українське питання" (1938, № 13), "Відповідь на анкету Бюлетеня" (1938, № 4) та ін. Вважав державну самостійність України необхідним елементом польських державних інтересів. Найбільшу відповідальність за перебіг подій також покладав на польське суспільство, від якого залежали засади політичних відносин. Разом із П. Дунін-Борковським С. Лось був переконаний, що "є реальністю двонаціональний, двомовний, двообрядовий поділ слов'янського елементу… Невизнання на практиці цього стану речей, сформованого віками, призведе до постійних чвар, суперечок і неспокою із величезною шкодою як моральною, так і матеріальною для всіх мешканців терену" [325, 33]. Основним принципом вирішення національних проблем на східних землях бачив національний паралелізм і паритет, який успішно застосовувався у міжконфесійних відносинах. Відстоював мовну рівноправність, двомовність у суспільному житті, офіційний статус синьо-жовтих кольорів, заміну утраквістичних шкіл паралельно школами з польською та українською мовами, впровадження самоврядування і національних курій, відкриття

українського університету у Львові, культурний та господарський рівноправний розвиток українського населення. Програма С. Лося демонструвала політичну далекоглядність, гнучкість, дипломатичність. У своїх висновках він спирався на історичний досвід європейських народів, а інші шляхи вважав згубними для Польщі.

Ряд публікацій присвятив С. Лось українській історії – "Про українську рільничу школу", "На маргінесі перемоги під Віднем", "Іще на тему «Чи стріляли в бік Львова замість обороняти Київ»". Відзначав героїчне минуле народу, яке вважав належно не опрацьованим. Підкреслював визначну роль українців у славних подіях минулого й у героїчних сторінках польської історії, яка ще потребує своєї об'єктивної оцінки. "Відійшовши від головної теми, завершу висновком про те, що було б дуже добре, якби хтось захотів один раз написати українську історію не під кутом бачення тисячолітньої неволі і поневірянь, а під кутом бачення тисячолітньої державної традиції й історичної слави. Ми мали б правдиву й корисну історію", - констатував публіцист [324, 5].

Серед авторів тижневика і членів Польсько-українського товариства найзагадковішою постаттю був К. Симонолевич молодший через відсутність біографічних відомостей про нього. Репертуар його публікацій охоплював історичні, суспільно-політичні, культурні та літературні теми: "Справа про Суботів", "Є. Маланюк, поет-лицар", "Містерія про Золотий Ріг" − у 1932/1933 рр.; "Трагедія польського українофілізму", "Українські відлуння віденської відсічі", "Осягнута історія", "Враження від дискусії у Товаристві Істориків" − у 1933 р.; "Боккаччо в ролі Тацита", "Pax Cyhrynensis" − у 1934-му; "Про одного знавця українського питання", "Про «Рочнік Волиньскі»", "Ор'єнс" − у 1935-му; "Новий випуск «Зємі Червєньскєй»", "Польща і православна церква" − у 1936-му; "Велика синтеза Коланковського", "Україніка в «Польському біографічному словнику»", рецензії "С. М. Кучинський: Землі Чернігівсько-Сіверські", "Б. Влодарський: Роль Конрада Мазовецького", "М. Хандельсман: Українська політика кс. А. Чарторий-

ського” − у 1937-му; “Роль науки в нормалізації польсько-українських стосунків (Відповідь № 10 на анкету)”, рецензії “Зємя Червєньска”, “Рочнік Волиньскі”, “Квартальнік Гісторични”, “А. Зігні Сойсал: «З історії Криму»” − у 1938-му.

У статті “Трагедія польського українофілізму” автор розглядав умови функціонування цих тенденцій у польському суспільстві, їх сприйняття польським і українським населенням, інтелігентськими колами, помилки й загрози. Публіцист виокремив дві визначальні риси явища – “непомірно молодий”, що лише торує собі шлях, та рух “проти течії”, оскільки “польське суспільство (не будемо пояснювати чому) характеризує взагалі українофобія (зрештою лише у сфері політики)”, підкреслював важливу інформаційну місію польського українофілізму, який розглядав поза традиціями XIX ст., як явище зовсім нове, відзначав нерозуміння з боку української “освіченої” громади, надавав йому великого значення в перспективі [441, 3].

Багато писав К. Симонолевич про відреставрування правдивої історії, про вплив творів Сенкевича та Гоголя на утвердження негативних стереотипів масової свідомості. Суб’єктивне трактування історичних подій сприяло поглибленню упереджень і фальшивих уявлень, тому “історія польсько-українських стосунків мусить бути «відбронзована». Хочемо нарешті знати правду і про це повинні пам’ятати історики обох народів”, − зазначав публіцист [439, 6].

Автором багатьох великих публікацій на економічну тематику був Я. Липовецький. Ретельний аналіз тодішнього стану економіки радянської України здійснив у статті “Значення цифр” (1933 № 19−20), в якій довів, що українська економіка служить продовольчим і промисловим донором усього Радянського Союзу. У виступі “Для кого працює Дніпро?” (1933 № 27) змальовав правдиву картину побудови славнозвісного Дніпрогесу, розглядаючи господарську рентабельність, економічні перспективи, стан новобудови, статистику аварій уже в перший рік запуску та інші аспекти. Будні радянського села розкривала стаття “Битва за хліб” (1933, № 32, 33), де

письменник розвінчував брехливість більшовицької пропаганди. Значну частину публікації складали цитати із радянської періодики – заклики, звинувачення, осуд, погрози на адресу українських селян і т. д. Текст насичений абсурдними висловлюваннями, які автор подав без коментарів.

Різні аспекти господарської системи радянської України письменник проаналізував у публікаціях "За радянською завісою", "Про кооперацію в УРСР" (1935), "Дніпро на узбіччі", "Стаханівський молот і державне ковадло" (1937), "Порти України чекають на кращі часи", "Радянська торгівля в «прориві»", "Економічний визиск України", "«Рідке золото» СРСР", "В Совєтах знов позика" (1938) та ін.

Історичну тематику широко представив у тижневику Я. Гофман у своїх виступах "Іще на тему Собеського під Віднем", "Суспільно-політична ідеологія польської молоді Волині, Поділля та Київщини у період між повстаннями", "В справі «Рочніка Волиньского»" й ін., історичну, історіософську та соціологічну – М. Зин у статтях "До арійських джерел", "Якби спробувати?" і Ф. Захора у публікаціях "В тенетах упереджень", "Міркування польського україніста", "Над Золотою Липою", "Відповідальність тяжіє над нами", "Дванадцята річниця" й ін. Рубрику фейлетони вели Зд. Кунстман, Ф. Захора та Ч. Яштшембець-Козловський. Значна кількість авторів видання ховалася за псевдонімами й криптонімами, які досі не розшифровані. Біографічні дані, наукові здобутки та проблематика виступів польських публіцистів на сторінках видання ґрунтовно висвітлені у відповідному підрозділі монографії [50, 273-287].

4.5. Українці на шпальтах тижневика "Biuletyn Polsko-Ukraiński"

Часопис був заснований для обміну думками між поляками та українцями, для впливу на громадську думку й покращення польсько-українських відносин, тому постійно надавав слово представникам української громади. "Українці, співробітники видання, могли писати на його

сторінках не тільки те, що хотіли, але і як хотіли. Тоді промовляли до польської громади неодноразово дуже жорстко і з певною зверхністю… Редакція зробила дуже мудро, ніколи не обмежуючи їх свободи…", − зазначав С. Лось [327, 5].

Український авторський склад був досить презентабельним: І. Кедрин, М. Кордуба, М. Ковалевський, А. Крижанівський, Ю. Науменко, Б. Лепкий, Є. Маланюк, П. Ковжун, Р. Смаль-Стоцький, В. Біднов, П. Зайцев, Д. Дорошенко, В. Дорошенко, Л. Луців, В. Юрченко, Б. Ольхівський, М. Андрусяк, О. Доценко, Ю. Дригинич, С. Баран, О. Бочковський та ін.

За кількістю виступів першість посідає І. Кедрин (1896−1995), ім'я якого присутнє в кожному річнику від 1932 до 1938 рр. Відомий український журналіст і політичний діяч мав авторитет і повагу серед польської інтелігенції міжвоєнного часу. Із ним часто полемізували, не погоджувалися, але на його думку завжди зважали. На шпальтах бюлетеня з І. Кедриним часто дискутував В. Бончковський довкола подій 1918−1920 рр., оцінок польської національної політики, позиції українських політичних кіл у Другій Речі Посполитій, діяльності ОУН й ін.

За весь період журналіст опублікував на сторінках видання більше сорока текстів різних жанрів, від аналітичних статей до відповідей і рецензій, переважно у відділі "Політика, справи релігійні, суспільні та економічні", а також − "Рецензії та полеміки", "Інформаційному відділі" й ін.

Недавні історичні події 1914−1921 рр. були предметом особливої уваги й ретельного аналізу публіциста. І. Кедрин розглядав їх перебіг, укладені політичні союзи, підписані угоди та їх наслідки для України. У статтях "Суть Ризького договору", "Полеміка про Ризький договір та її наслідки", "Брест-Рига-Париж", "Битва під Варшавою ще не завершена…" йшлося про роль польсько-українського союзу в боротьбі з більшовиками, про здобутки й прорахунки української визвольної боротьби, про наслідки підписання Ризького договору для українців. Зіставляючи зміст трьох укладених у ті роки угод – брестської, ризької та паризької, − журналіст виділяв їх спільні

риси й відмінності, відзначав факт ігнорування України як самостійного політичного суб'єкта [260, 112].

Велике історичне значення битви під Варшавою підкреслював І. Кедрин у статті "Битва під Варшавою не завершена…", вбачав його в тому, що поляки та українці билися з більшовиками разом і вперше зупинили західний наступ більшовизму [259, 334]. Про негативні наслідки Ризької угоди для українців, про невиконання польською стороною всіх своїх зобов'язань, узятих перед міжнародною спільнотою, писав у статтях "Суть Ризького договору" та "Полеміка про Ризький договір та її наслідки" [263, 2-3].

Численні публікації журналіста присвячені проблемі польсько-українського співжиття в ІІ Речі Посполитій. Виступи І. Кедрина висвітлювали перед польською аудиторією позицію української громади. Автор відстоював інтереси українців, пояснював і аргументував не тільки власну думку, але прагнув розкрити проблеми всього українського населення тодішньої Польщі. Різні аспекти поточного життя віддзеркалені в його публікаціях "Страх перед повторенням історії", "Дві анкети", "Splendid Isolation", "Пласт" та ін. Про психологічні аспекти проблеми співіснування поляків і українців у межах однієї держави писав у статті "Два українські гріхи" (1933 № 9−10) [261, 2-3]. Кедрин дав реальну оцінку тій політичній силі, яка прийшла до влади в Німеччині, вказува на аспекти німецької політики, які збігалися з національними інтересами українців. Розглядаючи трикутник Польща – Україна – Німеччина, журналіст зазначав спільні інтереси та суперечності.

Про становище православної церкви в Польщі, одну із "найдражливіших політичних болячок дня" [262, 4] писав у статті "Страх перед повторенням історії" (1933 № 14). Проблема розглядалася в культурологічному, політичному, психологічному аспектах.

І. Кедрин критикував різні аспекти тодішньої польської внутрішньої політики. "Усунуто українців із державного апарату і самоврядування, ліквідовано спільний Крайовий Відділ, закрито українські кафедри у

львівському університеті, викреслено усі державні субвенції для українських інституцій, щоб відділити польську державу від українського мешканця і відкинути того останнього від держави якнайрадикальніше – омріяну і жадану землю віддано шляхом «аграрної реформи» − на колонізацію і польське осадництво. Коли український громадянин відійшов і замкнувся в собі – забили тривогу і почали роздумувати над способами його повернення. Але не через відновлення спільної праці, спільних способів співжиття і відповідальності за долю краю, а шляхом механічного примусу. Так постав геніальний план утраквізації школи, народилася чудова теорія регіоналізму, а з тих планів та теорій виникла практика – нищення позитивних культурних і господарських українських цінностей! По сьогоднішній день це називається «організацією польсько-українського співіснування»", − писав у статті "Splendid Isolation" [265, 3-4].

Роль жінок у житті українського суспільства розглядав у статті "Український жіночий рух" (1934, № 26), у виступі під назвою "Pro domo sua" підтверджував свою вірність ідеї, яку "захищає Кедрин як українець, а «Biuletyn Polsko-Ukraiński» і «Polityka» як польські видання" [264, 71].

Публікації М. Ковалевського торкалися найгостріших політичних проблем: аналізував політичну ситуацію в радянській Україні – "Kilka uwag o sowieckiej polityce narodowościowej na Ukrainie" (1932, № 1), "Nowy okres walki narodowościowej w USSR" (1932, № 2), "Sytuacja w ZSSR" (1933, № 6), "Ponowny wzrost opozycji ukraińskiej w partii komunistycznej i nowe represje" (1938, № 22 (261)), "Wzrost opozycji ukraińskiej w Sowietach" (1938, № 23 (262)), розглядав засади політичної системи більшовицької держави – централізм комуністичної доктрини, планову організацію економічного й громадського життя, показував спорідненість більшовицької Росії із колишньою Російською імперією − "російський комунізм перейняв місію об'єднання російської імперії у новій формі і під новими гаслами" [282, 27]. М. Ковалевський обґрунтував несумісність українських національних інтересів із пануючою радянською ідеологією, розглянув усі історичні етапи і

форми визвольної боротьби українців від подій 1918−1923 рр. до опозиції українських комуністів Шумського та Максимовича, виступів М. Хвильового й інших письменників у 30-ті роки. Крім спадкоємності ідеологічної, політичної, публіцист констатував культурну спадкоємність [281, 150]. Неодноразово висвітлював питання польсько-українських відносин та їх перспектив − “У першу річницю”, “Концепція «народного фронту» й українське питання” й ін.

Становище радянської України в тодішньому СРСР, нищення української культури в усіх її проявах розглядав В. Юрченко у статтях “Чому мовчить Україна”, “Великдень у Совєтах”, “Українізація чи русифікація”.

Негативні наслідки польської національної політики щодо українців, вплив стереотипів масового світогляду на міжнаціональні відносини критикував професор Варшавського університету, український історик, дійсний член НТШ М. Кордуба у публікаціях “У справі українського університету у Львові” (1933, № 4), “Елемент провокації в польсько-українських стосунках” (1933, № 22), “Чому русини, а не українці?” (1937, № 1).

В обговоренні різних аспектів польсько-українських відносин на сторінках тижневика впродовж 30-х років брав участь А. Крижанівський. На особливу увагу заслуговує цикл виступів письменника в 1933 р. під назвою “У зачарованому колі” (1933, № 6, 9, 11, 13, 14), де розглянув польську рецепцію української історії у творах Г. Сенкевича, вплив його художньої інтерпретації подій минулого на масову свідомість поляків. Звинувачував Сенкевича у фальшуванні історії, розмірковував над культурологічними аспектами цієї проблеми.

Сторінки недавньої української історії, зумовленість української проблеми в Польщі різними епізодами недалеких у часі історичних подій висвітлював у своїх виступах Ю. Науменко − “Крути і Базар” (1933, № 3), “Православна церква в Польщі та українці” (1933, № 26), “Українські військові формування в період Світової війни (1914−1918)” (1934, № 2),

“Роль української армії в польсько-російській кампанії 1920 р.” (1935, № 20), “Українська військова традиція”, “Українське питання та українці на тлі київського походу” (1937), “На Україні перед 20-ми роками” (1938) й ін.

О. Доценко у циклі статей “Україна у нову добу” (1935−1938) розкрив самобутність матеріальної та духовної культури українців. Різні етапи спільної історії двох сусідніх народів розглянули Р. Смаль-Стоцький у виступі “Українці під Віднем” (1933 № 10), М. Андрусяка у публікаціях “Нарис історії москалофільства серед галицьких українців” (1933 № 34−35), “Біля витоків українського національного відродження”, “Український національний рух і польська конспірація в Галичині в 30−40-х роках XIX століття” (1936) та ін.

Питання духовної культури й розвитку українського мистецтва розглядали Б. Ольхівський (“Кафедра св. Софії у Києві”, “Біскуп Юзеф (Йосип) Верещинський” (1935) та ін.), П. Ковжун (“Олександр Архипенко” (1933 № 28), “Олекса Грищенко” (1933 № 31), “Федір Ємець” (1935) і т. д.), В. Біднов “Українське історико-філологічне товариство у Празі” (1933 № 8) та багато інших авторів.

Яскраві постаті української історії та культури були презентовані польській аудиторії у численних моностудіях: “Відомий професор Василь Біднов” (1935 № 14), інтерв’ю В. Бончковського із головою наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові Володимиром Левицьким (1933 № 7), інтерв’ю із президентом Української народної республіки Андрієм Левицьким та ін.

Авторами публікацій у тижневику «Biuletyn Polsko-Ukraiński» були відомі українські політики, журналісти, вчені, письменники, художники, представники української еміграції. Вони мали можливість висвітлити всі аспекти української історії й сучасного життя українців, як на території радянської України, так і на тих землях, де жили різні великі й малочисельні українські громади. Тематична та ідейна необмеженість давала можливість відкрити багату культурну історію України, невідому пересічному полякові,

висловити українцям власний погляд на проблему польсько-українських відносин, на польську політику щодо українців, відкрито критикувати, заперечувати, полемізувати. У тій політичній ситуації надзвичайно важливим був психологічний аспект – сторони мали принаймні спершу почути одна одну, для того, щоб усвідомити глибину проблеми, а тоді шукати шляхів її вирішення. Редакція бюлетеня зробила все від неї залежне для вільного обміну думками, для творення позитивного польсько-українського дискурсу. Детальніше зміст публікацій українських авторів, аналіз їх проблематики та ідейної палітри, зокрема публіцистики І. Кедрина, його участі в дискусіях, А. Крижанівського, М. Ковалевського та інших висвітлено у відповідному підрозділі монографії [50, 297-304].

4.6. Євген Маланюк – співробітник бюлетеня

Найактивнішим співробітником видання серед представників української інтелігенції був Є. Маланюк. Не враховуючи польських перекладів поезії митця та анонімних публікації, його публіцистичні виступи, які були підписані автентичним ім'ям, псевдонімами та криптонімами кількісно складають більше шістдесяти. Причому спостерігається певна закономірність: поезії були підписані справжнім іменем письменника, літературна публіцистика – псевдонімом *Едвард Карк* або криптонімами *Е. К.* чи *К.*, тексти на суспільно-політичну тематику – переважно псевдонімом *Якуб Стоян* або криптонімами *J. St.*, *J. S.*, *S.*, в інших часописах зустрічаються криптоніми *Е. М.*, *М. М.* [56, 252].

Є. Маланюк виступав практично в усіх відділах, особливо активно – у відділах "Історія, література і мистецтво" та "Рецензії та полеміки", часто готував і редагував інформаційні й бібліографічні огляди. Простеживши статистику за роками, можна зауважити кількісне зменшення виступів письменника в бюлетені в другій половині 30-х років, починаючи від 1936 р.

Літературному процесові присвятив свої роздуми в циклах “На літературні теми” та “Із царини літератури”, писав про необхідність відреставрування правдивих образів польських та українських письменників А. Міцкевича та Т. Шевченка [254, 24]. Є. Маланюк знайомив поляків із життям і творчістю П. Тичини, М. Рильського, Б. Антоненка-Давидовича, М. Садовського, М. Морської, М. Грушевського, Миколи Хвильового, І. Франка, Лесі Українки в літературних портретах, замітках, повідомленнях, ювілейних статтях і рецензіях [253, 245].

Міркування історіософського характеру друкував в циклі “На культурно-історичні теми”. Публіцист роздумував над “ідеологією синтетичного російського месіа-імперіалізму” [429, 18], наслідком російських “щеплень” назвав образ тодішньої Німеччини – “хаотична мішанина гітлеро-більшовизму” [429, 20]. Завдання українців вбачав Маланюк у необхідності “подолати орієнтальний гіпноз, ліниві й рабські надії на різні україно-фікції за Збручем, а щонайважче – задушити й знищити у собі раз і назавжди фатальні психологічні ремінісценції на тему «східного царя, православного». Ті психологічні ремінісценції в різних модифікаціях, під різними часом фантастичними формами (від «комунізуючої» до католицької) на жаль мають місце до сьогодні” [429, 21]. Довів протилежність російської та української культур, яка виявилась в традиціях господарювання і формах земельної власності. Навіть білогвардійські рухи тривали переважно на українських територіях. Кровопролитна боротьба за свою землю, названа більшовиками “класовою”, завершилася “встановленням на державних землях радгоспів, на приватних землях – колгоспів, або ж інакше кажучи, насильницьким впровадженням на теренах високої аграрної культури примітивної московської «общини», а також відновлення панщини в найогиднішій військово-політичній формі, в стилі Москви XVI століття” [430, 20].

У відділі “Політика, релігійні справи, суспільні та економічні” Є. Маланюк виступав, дискутував, обговорював актуальні суспільні проблеми. У

1933 р. вів полеміку із В. Бончковським про суть і роль націоналізму в житті суспільства на різних історичних етапах його розвитку. У відповідь на виступ редактора Маланюк опублікував дві статті “На маргінесі «Націоналізму»”, у яких розкрив свій погляд на це явище. Був переконаний, що в перспективі націоналізм стане універсальним світоглядом ХХ ст. [428, 7]

Український погляд на стан української проблеми в Польщі презентував публіцист у виступі “Перед лицем нового етапу. Два голоси польсько-українські”. Аналізував підготовку до виборів та їх перебіг, уникав емоційних оцінок і заяв, мислив глибоко й раціонально. Звертав особливу увагу державних діячів на необхідність єдиної національної політики в усіх воєводствах. Письменник наголошував на вирішальності моменту та його важливості для подальшого розвитку обох суспільств: “Якщо там, на тих теренах українське культурне й господарське життя отримає вільне дихання, якщо там політичні аспірації українців утіляться в нормальному доступі до посад, які накладуть на них відповідальність за долю краю, якщо там українська молодь позбудеться привиду голоду і не буде змушена в розпачі шукати втілення свого темпераменту і своїх прагнень у гаслах «перманентної революції», якщо не наступить розрядка в атмосфері обох суспільств, українська проблема автоматично стане на шлях свого розв’язання в загальнодержавному масштабі” [486, 405].

Розглядаючи ситуацію, яка склалася після виборів, Маланюк переконував, що кроки польської влади були формальними діями, тоді як нормалізація взаємин передбачала насамперед зміну змісту. “Конференції, освідчення, виборчий компроміс, вибори, розрядка атмосфери, головування на першому засіданні Сенату, віцемаршалок Сейму – все це зараз лише форма. Все це створює певні рамки, дає певні «моральні гарантії», представництво, створює зразки: самого змісту ще немає і на зміст українці чекають. Чекають із нетерпінням – і з кожним днем стають нетерпеливіші. Ніколи навіть найкраща форма не замінить їм змісту і допоки не досягнуть

втілення змісту своїх прагнень, жодна форма не задовольнить", - констатував публіцист [210, 437].

Різні аспекти проблеми польсько-українських відносин та шляхи їх нормалізації розглядав письменник у публікаціях "З приводу однієї статті", "Битва з історією", "Росія rediviva" − у 1935 р., "Підозріле «спростування»", "У переддень третього голоду" − у 1936 р., "Битва з історією триває" − у 1937-му.

Відгуком на трагічні події в Роттердамі стала його стаття "Убивство полковника Євгенія Коновальця" (1938). Є. Маланюк побудував свою публікацію у формі короткого огляду його політичної діяльності. Публіцист прагнув показати Коновальця як людину, яка впродовж усього життєвого шляху служила українській національній ідеї, боролася за українську незалежну державу тими способами, які відповідали його переконанням. Він розглянув усі етапи становлення борця від першого політичного досвіду до життя на еміграції. Смерть від руки агента ГПУ, на думку автора, була лише зайвим доказом авторитету і значного впливу цієї людини на політичне життя українського суспільства. Є. Маланюк наводив мужні й героїчні вчинки в житті Є. Коновальця.

Численні рецензії та відгуки на нові книжкові видання, на появу нових часописів, на публікації в різних періодичних виданнях, полеміки із публіцистами належали також перу письменника. Огляди радянської (в СРСР) та радянофільської преси, яка виходила в інших країнах, готував зазвичай окремо, звертаючи увагу читачів на фальшивість висловлювань, декларативність, змістову пустоту й оманливість репрезентативних форм. Опублікував рецензії та огляди часописів "Nasza Przyszłość", «Przegląd Katolicki», «Oriens», "Вістник", "Дзвони", "Дажбог", «Życie Sztuki», «Bunt Młodych», "Земля і воля" та ін., відгуки на книги М. Шаповала "Ляхоманія", В. Софроніва "Липнева отрута та інші оповідання", "Альманах українських католицьких богословів", мистецький збірник "Карби" та б. ін.

Публіцист уважно стежив за українською періодикою, яка виходила в радянській Україні, у Польщі та інших країнах. Найяскравіші сторінки з життя вітчизняної преси знайшли свій відгук у його рецензіях та виступах. “Вістник” називав “органом української інтелектуальної еліти з чітким західним спрямуванням думки”, який відрізняється “своєю ідеологічною виразністю і непересічним культурним рівнем” [246, 62]. Оцінюючи “Дзвони” та “Дажбог”, підкреслював одностайне прагнення української молоді підвищувати свій інтелектуальний та культурний рівень, яке виявлялось у видавничій діяльності.

Публікації тижневика «Bunt Młodych» імпонували авторові одностайністю оцінок українського питання та бачення шляхів його розв’язання. Маланюк поділяв погляди прометеїстів, не приховував свого захоплення ними. Колектив видання називав шляхетними, щирими й активними приятелями, відзначав високий рівень редагування й зростаючу актуальність змісту. Однак вважав наївним окреслення “Вістника” Д. Донцова як “фашистсько-гітлерівського видання” в огляді української правої преси, аргументуючи тим, що ідеологія редактора, як і ідейне спрямування часопису, уклалися задовго до появи фашизму та гітлеризму [247, 12].

Завжди різкими, гостро викривальними були відгуки та рецензії письменника на публікації в радянських часописах. Розвінчував фальсифікації, брехню та численні перебільшення й спотворення, якими повнилися сторінки більшовицьких видань. Висміював комуністичну риторику, політичні гасла та декларації, називаючи все “шаблонною радянською жуйкою” [249, 42]. В такому дусі написані “Український випуск «Известий»”, “Останні видання з УРСР” в 1935 р., “Останні видання з УРСР”, “З радянських українських видавництв” та ін.

Письменник стежив за виданнями, які стосувалися питання польсько-українських відносин. У 1933 р. (№ 13) він відзначив появу книги «Під знаком відповідальності та праці. Десять вечорів». Проаналізував підходи до українського питання авторів доповідей і учасників дискусії, відзначав їх

“теоретичність” і “літературність”, суперечливість в окресленні явищ української дійсності, назвав “дискусійними” роздуми про націоналізм та українську його модифікацію [248, 12].

Полемізував із авторами у публікаціях “Брошура про М. Хвильового”, “Серед видань” (1933), “VI том творів Тараса Шевченка” (1935), “З радянських українських видавництв”, «Останнє шевченківське видання в УРСР”, “Знову про термінологію” (1936), “В. Пачовський: Золоті Ворота” (1938) та ін. Значна кількість текстів бібліографічного характеру була надрукована без зазначення автора, тому цілком імовірно, що його перу належало набагато більше публікацій.

Виступи Є. Маланюка на історіософські, суспільні, культурно-мистецькі теми та оглядові й бібліографічні тексти незалежно від їх змісту віддзеркалювали світогляд митця, його ідеологію та високу мораль і культуру. Про що б він не писав, на першому місці завжди були національні інтереси. Наскрізними мотивами його публіцистики були викриття радянської дійсності в усіх її проявах, боротьба за самобутність історії і культури України, біль за долю українського народу, європейськість української нації та її культури, протилежність російської й української культур за витоками, походженням та еволюцією, імперський загарбницький характер російської державності в усіх її історичних формах, культурний поступ як шлях самозбереження нації й багато ін.

Публіцистика митця характеризується глибиною та ґрунтовністю розкриття поставлених проблем, аргументованістю оцінок і суджень, відсутністю емоцій, словесного пафосу, розмитих висловлювань. Якщо Маланюк брався за якусь складну проблему, то писав про неї зі знанням справи, осягнувши до початків. Завжди оперував численними історичними фактами, добре орієнтувався в політичних подіях та явищах, володів багатою культурною інформацією. Письменник чудово знав українську й світову культуру. Його публіцистика досі вражає своєю інформативністю, логічністю, доведеністю. Ніколи не боявся відкрито та відверто висловити

власну думку, відстоював її зажди із позицій максимально можливого об'єктивізму. Як і в оцінках інших митців або діячів прагнув застосовувати універсальні критерії, уникаючи вузькості й суб'єктивізму. Його стиль густий, насичений і промовистий. "Залізних імператор строф" залишався собою і в публіцистичних текстах. У яких би жанрах та рубриках Є. Маланюк не виступав, його легко впізнати. Найлокальніші події та явища завжди бачив у тісній залежності від ключових питань історії. Більш детально історіософські міркування письменника про суть більшовизму і російського імперіалізму, погляди на внутрішню політику Польщі, участь у дискусіях, специфіка рецензій та оглядів проаналізовані в підрозділі монографії [50, 304-318].

4.7. Інформаційно-бібліографічна функція часопису

Вагому частину обсягу випусків "Бюлетеня" складала бібліографічна інформація. Вона подавалася у двох відділах: "Рецензії і полеміки" та "Інформаційний відділ" у ряді рубрик: "Спогади", "Рецензії", "Різне", "Голоси преси", "Бібліографія", "Cui bono?", "Хроніка", "Хроніка УРСР", "З українського життя в Р. П. і в світі", "Рецензії. Звіти. Бібліографія", "Хроніка СРСР", "Зі світу", "Культурне життя", "На маргінесі", "Передруки", "Справи видавничого фонду", "Надіслані книги" та ін.

Бібліографічна діяльність часопису розгорталася суголосно до тих завдань, які ставила перед собою редакція взагалі. Тому бібліографічна інформація відбивала такі тематичні спрямування: історія та культура України, польська рецепція історії й культури України, історія та сучасність польсько-українських відносин і їх прояви, українська радянська дійсність, українське культурне й політичне життя на еміграції в Польщі та інших країнах світу, красне письменство, російська історіософська думка і її ставлення до України та Польщі.

Лише в першому річнику бібліографічна інформація подана у формі:

- тематичних оглядів, напр. “В зв’язку з річницею Мазепи” − огляд творів світової літератури, музики, живопису про Мазепу;
- оглядів найновіших випусків української та польської періодики на землях Речі Посполитої, напр. публікації у часописах “Nasza Przyszłość”, “Вістник”, “Дажбог”, “Літопис Червоної Калини”, “Гуртуймося”, “Життя і Знання”, “Око”;
- огляд окремих публікацій у польських виданнях на українську тематику, напр. “Академічна преса про українців” − про дві статті в тижневику «Bunt Młodych»;
- огляди української преси в світі, напр. “Українське життя на Далекому Сході” − про українські часописи в Харбіні;
- огляди видань наукових установ та організацій, напр. “Український науковий інститут у Варшаві”. “Праці УНІ у Варшаві” − перегляд змісту 11 виданих томів та праць, приготованих до друку, а також “Спогади” п’яти авторів – двоє поляків, українець, азербайджанець і француз, серед яких спогади про Україну Л. Василевського, С. Стемповського й ін.; 2) третій том видань Українського військово-історичного товариства “За державність”;
- огляд радянських часописів, напр. радянських видань у Львові;
- огляди публікацій російської еміграційної преси у світі, напр. “Сплячий генерал і князь-мрійник при Круглому Столі” − про ставлення до України, зменшення антибільшовицьких настроїв серед російської еміграції та ідею “неделимой России”;
- рецензії на книжкові видання у світі, напр. “Про азійський характер Росії” − рецензія на книгу В. Іванова (однофамілець відомого російського письменника) “Ми”, видану в 1926 р. в Харбіні;
- рецензії на нові польські й українські книги (наукового чи публіцистичного характеру), які з’являлися на теренах Польщі, напр. “Ляхоманія” М. Шаповала та ін.;

- відгуки на появу нових українських і польських часописів, напр. “Нові українські видання”;
- рецензії на переклади художніх творів, напр. “Повість про Валгера Вдалого” − переклад С. Крилача поеми С. Жеромського;
- відгуки на публікації в радянській періодиці: “Літературні справи в УРСР” – про стан періодичних видань в СРСР, про закриття літературних видань, долю їх редакторів та авторів; “Українізація” − про статтю з радянського “Молота”, яка розповідає про події на Кубані та українізацію;
- відгуки на публікації української преси в Польщі, напр. “На маргінесі однієї полеміки в «Ділі»” − про статті Панейки й Скита щодо майбутнього України;
- листи-відгуки на публікації в бюлетені, напр. Й. Волошиновського про роль тижневика, “Питання українсько-козацьке” − відгук В. Єрємєєва на статтю про події на Кубані та козацький часопис у Празі;
- передруки публікацій зарубіжної преси, напр. “Голод в Україні” − уривок із лондонського “Дейлі Експрес” про голод в Україні;
- передрук інформації з української преси в Польщі, напр. “Український університет в Празі Чеській” − із “Нового часу”;
- фрагменти зі спогадів, пов’язаних із польсько-українською історією – “Уривок із спогадів” С. Стемповського, які вийшли друком у Варшаві;
- надіслані часописи – рубрика із короткою анотацією до видань;
- статті про появу нових книг художньої літератури – “3 книги і 3 автори” − про нові книги Д. Віконської, З. Яблонської, С. Левинського та ін.

Ці рубрики й жанри постійно змінювалися, були динамічними згідно бурхливих змін в поточному житті суспільства. Часопис збільшував свій авторитет, розширювалася читацька аудиторія, і до нього надсилали не тільки листи, періодику, а й книги. Так згодом з’явилася прикінцева рубрика

“Надіслані книги і часописи”. Постійними стали огляди “Українська преса в Польщі”, “З польської преси”, “Серед видань”, “Нові видання…”, “Нова книга”, “Листи до редакції” і т. д. На обкладинці друкували анонси періодичних та книжкових видань “Sprawy Narodowościowe”, “Gospodarka Narodowa”, П. Зайцев “Шевченко і поляки”, В. Бончковський “Біля витоків занепаду і величі”, М. Ковалевський “Україна під червоним ярмом” та ін. Надавалася поточна книготоргівельна та видавнича інформація.

Появі бібліографічних публікацій передувала величезна і копітка праця редакції. Поза її увагою не залишалися гострі, сенсаційні чи скандальні виступи, важливі події політичного, наукового та культурного життя. Виокремлювали ті явища, які мали на меті й могли спричинити позитивний вплив на громадську думку, закликати до пізнання й співпраці.

У кінці кожного річника або на початку наступного обов’язково друкувався повний зміст попереднього, укладений за відділами та за прізвищами авторів. Надавався розгорнутий список ілюстрацій.

Висновки до IV розділу

Актуалізація міжкультурної комунікації у 20−30-ті рр. XX ст. в Польщі зумовлена різноманітними суспільно-політичними й ідеологічними чинниками. Перебіг польсько-українських відносин у цей період мав різні аспекти і по-різному відбивався на шпальтах громадсько-політичних і літературних видань. Їх політичний аспект виявлявся в боротьбі політиків, протистоянні різних політичних сил та пристосуванні найнижчих верств до ситуації в суспільстві. Натомість у культурній сфері розгорнулася активна співпраця представників інтелектуальних еліт обох народів, яка відбилася на шпальтах польських та українських періодичних видань.

Діяльність В. Бончковського як редактора і публіциста на ниві польсько-українського порозуміння була працею величезної вагомості. “Biuletyn Polsko-Ukraiński” досі залишається незамінним джерелом

інформації про українську історію, політику, культуру, літературу та мистецтво, про ґенезу, перебіг і перспективи польсько-українських відносин у XX ст., передумови, витоки й розвиток конфліктів. Величезне місце займала в тижневику українська література – переклади, критика, відгуки та рецензії. На шпальтах часопису сконцентрований величезний духовний досвід передвоєнного покоління польської та української інтелігенції, яка майже в безнадійних умовах шукала шляхи до порозуміння, намагалася достукатися до розуму й сердець як політиків, так і пересічних громадян. Часопис заклав основи міжнаціональної культурної комунікації, його практику ще не вдалося повторити повною мірою жодному періодичному виданню в Україні та Польщі.

Ідеї прометеїзму щодо розвитку польсько-українських відносин утілені в численних публіцистичних текстах В. Бончковського, А. Бохенського, С. Лося, Л. Василевського, Ф. Захори, Я. Липовецького, К. Симонолевича молодшого та інших польських авторів. Їхні погляди великою мірою поділяли українські публіцисти – І. Кедрин, Є. Маланюк, М. Ковалевський, М. Кордуба й ін., твори яких друкувалися на шпальтах бюлетеня.

Україна була великою наскрізною темою видання впродовж усіх 30-х років. Розглядалися її перспективи у світлі геополітичної ситуації в Європі, спільність (для України та Польщі) зовнішньополітичних інтенцій і загроз з боку Росії та Німеччини, політична й економічна вигода польсько-українського союзу, історія польсько-українських відносин, спільне героїчне минуле, етапи визвольної боротьби українців, здобутки їх духовної культури і т. д. Стратегічні й тактичні аспекти польсько-українського співжиття в межах однієї держави були предметом особливої уваги колективу видання. Критикували польську національну політику, викривали згубність насильства та терористичних акцій ОУН, розробляли шляхи практичного розв’язання проблемних ситуацій, висвітлювали діяльність політиків і громадських діячів тощо. Об’єктом ретельного аналізу й доскіпливого критичного погляду авторів тижневика стала радянська дійсність та ідеологія

більшовизму, її руйнівний вплив на українську економіку, селянське господарство, духовність і культуру українців.

Річники видання вражають інформативністю, глибиною аналізу, послідовністю ідей та суджень, толерантністю у ставленні до інакодумців, демократизмом творчої атмосфери, відкритістю, динамізмом та раціоналізмом думок, переконливістю фактів, потужною бібліографічною інформацією. Вони ще й зараз можуть послужити незамінним джерелом інформації про багату культурну історію України. Колектив часопису, надаючи об'єктивні знання про історію й культуру сусіднього народу, намагався змінити суспільну думку поляків, подолати масові негативні стереотипи та упередження, вселити віру у можливість порозуміння. Редакція активно практикувала зв'язок із читачами – оголошувала анкети, опитування, дискусії, друкувала листи, звернення, відповіді, надавала право висловлювання представникам обох громад. Безперечно "Biuletyn Polsko-Ukraiński" з-поміж інших періодичних видань мав найбільший вплив на формування громадської думки міжвоєнної доби, на розвиток і поглиблення польського-українського культурного діалогу, на утвердження практики міжнаціональної комунікації за посередництвом друкованих ЗМІ.

Розділ V. Українська література в дискурсі польської періодики 20−30-х рр. XX ст.

5.1. Кількісно - іменні координати польської рецепції української літератури

Віддавна різні народи засвоювали одне від одного найкращі культурні набутки, а кожне покоління набувало в цьому власного досвіду. Пізнання й засвоєння духовної спадщини іншого народу є свідомим актом міжкультурної комунікації, направленим на збагачення власної культури. “Мудрість діалогу культур – у вмінні збирати краплини відмінностей у безмежний океан добра; доброзичливий діалог культур мов живильний ґрунт, на якому проростають зерна порозуміння, злагоди, дружби між державами; творчий діалог культур – криниця, де зберігаються справжні цінності життя”, − писав сучасний український журналістикознавець В. Лизанчук [61, 64].

Представники польської та української інтелігенції в усі історичні періоди намагалися творити доброзичливий діалог української й польської культур. У 20−30-ті рр. їх ряди стали потужнішими. Шлях до діалогу починався із пізнання, насамперед пізнання культури українського слова. Розвиток польсько-українського діалогу у міжвоєнній Польщі починався із літературного діалогу. Ця епоха набула в царині міжнаціонального діалогу унікальний досвід. Висвітлення польською пресою різних аспектів українського літературного процесу практично не досліджувалося ні в польському, ні в українському журналістикознавстві, за винятком кількох публікацій О. Жулинської, К. Котинської, Н. Лисенко й інших дослідників [30, 62, 275].

Ще краківський місячник “Świat Słowiański” (1905−1914) розпочав пізнання й культурний обмін між словянськими народами. У кожному випуску видання представлена українська тематика, зрідка обговорювалися деякі аспекти польсько-українських стосунків. З його сторінок розпочинав

свою працю на ниві польсько-українського діалогу молодий Б. Лепкий. Українська тематика була вибірковою, переважно стосувалася подій суспільно-культурного життя в Галичині, іноді йшлося про загальнонаціональні проблеми. Вона не виділялася з-поміж усіх інших обговорюваних у часописі тем ні кількісно, ні проблемно, лише була частиною всієї слов'янознавчої концепції редакторського колективу. Однак варто зазначити, що "Świat Słowiański" заклав підвалини того діалогу, який почав бурхливо розвиватися у міжвоєнний період.

У 20-30-ті рр. спостерігається активізація польсько-українського культурного обміну, він починає охоплювати різні верстви суспільства від інтелектуальної еліти до пересічних громадян. Це зумовило появу низки періодичних видань та залучення до міжнаціонального діалогу численної літературної періодики.

Провідну роль у цьому процесі відіграв "Biuletyn Polsko-Ukraiński", який мав на меті висвітлення всіх аспектів української культурної спадщини. Значне місце займала українська література на шпальтах місячника "Kamena" та двотижневика "Zet". Багато польських літературних видань присвячували свої сторінки українській літературі: "Wiadomości Literackie", "Pion", "Marchołt", "Okolica Poetów", "Skamander", "Nowa Książka", "Ateneum", "Balticoslavica" й ін., а також львівські польськомовні видання "Sygnały", "Nowe Czasy", "Nowa Kronika", "Nurt" та волинські: "Wolyń", "Głos Wolyński" та ін.

Український літературний дискурс польської преси представлений перекладами української поезії й фрагментів прози, оглядами етапів літературного процесу та провідних літературних тенденцій і явищ, літературними портретами, рецензіями на нові книжкові й періодичні видання, інформацією про події літературного життя; бібліографічними оглядами – тематичними і загальними (репертуару української періодики).

Ще в 1918-му – 20-х роках часопис "Maski" надрукував поезії Б. Лепкого та С. Твердохліба в перекладах В. Оркана. У 1921-1922 рр. тижневик

“Głos Wołyńskii” опублікував поезії М. Яцківа та С. Твердохліба в перекладах Є. Погоновського.

У 1927 р. “Gazeta Literacka” надрукувала інформаційний огляд Я. Цурковського “Український культурний рух”, де обговорювалися літературні справи, висвітлені у львівських часописах. У 1922-23 р. “Skamander” опублікував рецензії на поетичні збірки П. Тичини “Сонячні кларнети”, “Плуг”, “Замість сонетів і октав” та альманах поезій Маланюка, Селегія й Осики “Озимина”, що вийшов у Каліші.

Тижневик “Wiadomości Literackie” постійно висвітлював різні аспекти українського літературного життя. Переважали короткі жанри: замітки та повідомлення про український панфутуризм, творчість К. Поліщука і його переклади С. Жеромського, віднайдені рукописи Т. Шевченка та його малярську творчість, польський переклад “Слова о полку Ігоревім” Ю. Тувіма й ін. Статті інформаційно-аналітичного характеру розглядали літературне життя Львова, українські мотиви в поезії Ю. Словацького та ін. Друкували рецензії на нові книжкові видання й виступи в пресі (К. Поліщука “У вирі революції”, Є. Маланюка “У сусідів” та ін.), огляди публікацій в українській періодиці – радянській та еміграційній. Розлогим текстом редакція тижневика відгукнулася на статтю Д. Донцова про напрями розвитку української літератури й літературний процес у Галичині (1929 р.).

У 30-ті роки український літературний дискурс на сторінках польської періодики став набагато потужнішим. До нього долучилися “Głos Literacki” (1928−1930), “Wigo” (1933), “Kurier Literacko-Naukowy” (1928−1939), “Ateneum” (1938−1939), “Balticoslavica” (1933−1938), “Marchołt” (1934−1938), “Nowa Książka” (1934−1939), “Bunt Młodych” (1931−1937), “Epoka” (1938), “Czarno na bialem” (1938−1939), “Rodzina Polska” (1933), “Prosto z mostu” (1935−1939), “Problemy Europy Wschodniej” (1939) та ін.

Не враховуючи часописів “Biuletyn Polsko-Ukraiński”, “Kamena”, “Wschud”, “Zet”, “Wiadomości Literackie”, про які детальніше йтиметься далі, та місячника “Sygnały” (інформація подана в другому розділі), у 30-ті роки на

сторінках польської періодики були надруковані переклади поезій: Т. Шевченка − “Okolica Poetów” (1936 № 6), “Rodzina Polska” (1933 № 8), “Czarno na bialem” (1939 № 6); Б. І. Антонича − “Wołyń” (1937 № 52), “Bunt Młodych” (1935 № 2), “Nowe czasy” (1935 № 5, 13, 25, 31); Ю. Косача – “Wolyń” (1937 № 52; 1938 № 11), “Nowe czasy” (1935 № 5, 13, 25, 31); Є. Маланюка − “Wołyń” (1935 № 44), “Okolica Poetów” (1935 № 8), “Pion” (1934 № 4), “Rodzina Polska” (1933 № 8); О. Ольжича − “Wolyń” (1935 № 44; 1936 № 5; 1938 № 4), “Pion” (1934 № 4), “Skamander” (1938 № 90−92), “Czarno na białem” (1938 № 19); Б. Кравціва − “Bunt Młodych” (1935 № 2), “Czarno na białem” (1938 № 19); Н. Лівицької-Холодної – “Wołyń” (1938 № 16); С. Гординського – “Wołyń” (1938 № 11); В. Сосюри − “Okolica Poetów” (1936 № 9); Б. Грінченка − “Przegląd Humanistyczny” (1932 № 4−5; 1933 № 1); В. Самійленка − “Przegląd Humanistyczny” (1932 № 4−5; 1933 № 1); М. Рильського − “Skamander” (1937 № 81−83); П. Тичини − “Ateneum” (1938 № 3).

Повість П. Панча надрукувала “Nowa Kronika” у 1932 р. у перекладі Е. Брехера. Серед перекладачів української поезії класики польської літератури Ю. Чехович, Ю. Лободовський, В. Оркан, Ю. Тувім та ін. Ряд перекладачів менш знані в Україні, однак їх імена широко представлені на шпальтах польської міжвоєнної періодики. Це Т. Бохенський (1895−1962) – класичний філолог і музикант, поет та перекладач, який інтерпретував поезії Т. Шевченка. Твори українського кобзаря перекладав Є. Житомирський (1911−1975) – юрист і філолог, поет, прозаїк, публіцист і перекладач. Поезії Т. Шевченка, С. Твердохліба, М. Яцківа перекладав Є. Погоновський (1897−1980) – юрист, полоніст і славіст, людина високого інтелекту і великих знань, автор численних наукових праць. Вірші О. Ольжича, Б. Антонича, Б. Кравціва, Ю. Косача перекладав Т. Холлендер (1910−1943) – журналіст, поет і перекладач, співробітник колективу львівського місячника “Sygnały”. Численні польські інтерпретації творів Т. Шевченка, Є. Маланюка, О. Ольжича, Ю. Клена належать перу Ч. Яструмбця-Козловського (1894−1956) – поета, перекладача й публіциста. Окремі поезії перекладені Л. Рубахом

(1904−1974) – філологом-славістом та журналістом, А. Качубським, Я.М. Гаргалою й ін.

В оглядах українського літературного процесу аналізували розвиток родів та жанрів, знайомили із найпрезентабельнішими постатями й провідними тенденціями. Авторами таких публікацій частіше виступали українські науковці або письменники. Серед польських учених, критиків і публіцистів було мало знавців української літератури, здатних проаналізувати її в історичному розрізі. У 1931−1932 рр. львівський двотижневик "Nowa Kronika" друкував статті про радянську літературу. Місячник "Nowe Czasy" (Львів) презентував читачам нарис "Нова українська література" (1935 № 21), а "Bunt Młodych" − статтю Ю. Липи про українську літературу "Campus Martius" (1935 № 2). Вільненський бюлетень Науково-дослідного інституту Східної Європи "Balticoslavica" (1933−1938) практикував передруки статей української преси – В. Пачовського про напрями української літератури (1938), Д. Донцова та Д. Дорошенка про стан української літератури (1936) й ін.

Найбільше уваги видання приділяли творчості Т. Шевченка. Лише бюлетень "Balticoslavica" присвятив йому п'ять статей, де розглядалися народні витоки поезії, ставлення до релігії, особливості ритмомелодики. Варшавський двомісячник "Ateneum" опублікував статтю Є. Маланюка "Душа України" (1938 № 1) та інформував про польські переклади творів Т. Шевченка, видані Українським науковим інститутом у Варшаві. "Kurier Literacko-Naukowy" (Краків 1925−1939) присвятив творчості українського поета статтю Я. Магери "Тарас Шевченко" (1930 № 16) та рецензію на книгу П. Зайцева "Шевченко і поляки" (1935 № 24).

Науковий часопис "Nowa Książka" (1934−1939) вшанував "Ювілей Шевченка" (1934 № 6) та 75-ліття смерті великого українського поета (1936 № 3). Ряд публікацій присвятив йому в 1938−1939 рр. часопис "Nurt". "Pion" в 1936 р. надрукував статтю П. Зайцева "Тарас Шевченко як живописець і графік" (№ 24). Про Шевченка писали "Wołyń", "Przegląd Współczesny",

“Problemy Europy Wschodniej”, “Sygnały”. Неодноразово постать великого кобзаря розглядалась у зіставленні із творчістю А. Міцкевича та його значенням у польській культурі. Про духовну єдність двох митців писали “Wschód” (1931 № 4), “Czarno na białem” (1939 № 6) та ін.

Серед сучасників особливою пошаною та успіхом у польських читачів користувалися Б. Лепкий, Є. Маланюк, У. Самчук, В. Стефаник, М. Рильський. Набагато менше писали про Лесю Українку, Олену Пчілку, П. Тичину. Про творчість і наукову діяльність Б. Лепкого, роман “Мотря” і його польські переклади писали “Ateneum” (1938 № 4−5), “Balticoslavica” (1933 1936), “Kurier Literacko-Naukowy” (1937 № 57), “Pion” (1938 № 26), “Wiadomości Literackie” (1933 № 10; 1937 № 35), “Wolyń” (1938 № 11) та ін.

Пошанували пам'ять В. Стефаника “Marchołt” (1937 № 4), “Nowa Książka” (1937 № 1), “Prosto z mostu” (1937 № 1), інформуючи про життя, творчість митця і зв’язки із поколінням Молодої Польщі.

Високо цінували в міжвоєнній Польщі творчість молодого Уласа Самчука. Його роман “Волинь” був відразу перекладений польською мовою. Рецензії й відгуки на появу епопеї опублікували “Nowa Książka” (1938 № 9), “Nowe Czasy” (1935 № 5), “Wiadomości Literackie” (1938 № 25), “Wołyń” (1938 № 30).

Ряд виступів присвячувалися поезії та перекладацькій творчості М. Рильського, зокрема перекладам творів А. Міцкевича. Про це писали “Wschód” (1933 № 11−12), “Wołyń” (1938 № 4), “Kurier Literacko-Naukowy” (1934 № 24).

Серед авторів польських часописів міжвоєнного періоду часто зустрічаються імена Є. Маланюка, Д. Донцова, Б. Лепкого. У багатьох виданнях Є. Маланюк друкував огляди та статті про розвиток української літератури, про українську поезію та окремих її представників. Його “Нариси до типології культур” були опубліковані у квартальнику “Marchołt” (1935 № 2), огляд “Українська поезія останньої доби” − у тижневику “Wiadomości Literackie” (1933 № 4), студії “Про українську літературу” (1933 № 132) та

“Два обличчя Тараса Шевченка” (1933 № 140) – у місячнику “Przegląd Współczesny”, нарис “Типологія культур” − у тижневику “Wołyń” (1938 № 6), стаття “Про російську літературу в СРСР” − у квартальнику “Wschód” (1935 № 17-18), студія “Спізнілі біографії” − у двомісячнику “Ateneum” (1938 № 3).

На сторінках бюлетеня “Balticoslavica” опубліковані статті Д. Донцова, присвячені творчості Олени Пчілки та історії української літератури (1933, 1936). Рецензію на книгу публіциста “Наша доба і література” надрукував “Lwów Literacki” (1937 № 6), відгук на статтю про українську літературу – “Wiadomości Literackie” (1929 № 6). Студії й розвідки П. Зайцева про Т. Шевченка і його зв’язки із польською культурою, відгуки і рецензії на публікації українського вченого друкували “Pion” (1936 № 24), “Wiadomości Literackie” (1935 № 8), “Kurier Literacko-Naukowy” (1935 № 24). Про українську літературу писали В. Пачовський, Д. Дорошенко, М. Гнатишак, Мих. Рудницький, Б. Ольхівський, Ал. Лотоцький, Ч. Яструмбєц-Козловський, Ю. Чехович, В. Морачевський, П. Гулка-Ласковський, А. Качубський, Я. Цурковський, Ю. Лободовський, Т. Парніцький, Є. Погоновський, С. Чернік, В. Пєтжак й інші українські та польські письменники, журналісти, вчені, громадські діячі.

5.2. Українська література на сторінках тижневика “Biuletyn Polsko-Ukraiński”

“Biuletyn Polsko-Ukraiński” висвітлив українську літературу найповніше і найглибше. Його публікації дотепер можуть служити незамінним джерелом інформації не тільки для польського, а й для українського читача. Діяльність колективу редакції є прикладом активної співпраці інтелектуальної еліти обох націй у культурній сфері.

Художні твори і літературні питання презентували відділи “Історія, література, мистецтво”, “Літературний відділ”, “Рецензії та полеміки”, “Інформаційний відділ”, у яких діяли рубрики: “Хроніка”, “Із сучасної

української поезії", "Зі світу і краю", "Фейлетони", "З українського життя в Р. П. і в світі", "Передруки", "Листи до редакції", "Спогади", "Різне", "Некрологи", "Справи видавничого фонду", "Відповіді редакції", "Надіслані книги" й багато інших.

У кожному числі тижневика друкувалися переклади українських поетів-класиків і сучасників − Т. Шевченка, Є. Маланюка, О. Ольжича, П. Тичину та ін. З менш відомих поетів – твори І. Наріжної, Б. Сварожича, М. Асканича, В. Сурмача, Л. Кузьми й ін. Діяли поетичні рубрики "З української літератури", "З української народної лірики", "З української поезії".

"Biuletyn Polsko-Ukraiński" чи не єдине польське видання, яке представило польському читачеві українські народні пісні (1933 № 15, 24), колядки та коломийки (1933 № 12) у перекладах Б. Лепкого.

З прозових творів були опубліковані фрагменти щоденника та уривок із повісті "Художник" Т. Шевченка (1935 № 8), новела В. Стефаника "Сини" (1936 с. 529), два фрагменти із повісті Б. Антоненка-Давидовича "Смерть" (1932/1933 № 3, 1936) і гумореска Остапа Вишні (1934 № 28).

Цілісну картину літературного процесу створювали оглядові публікації. Друкувалися огляди української радянської літератури, української поезії, літератури Галичини, дитячої літератури, аналізували провідні тенденції, розвиток окремих жанрів, видів і тематичних груп. Переважали інформаційно-аналітичні тексти, у яких поєднувався огляд провідних літературних тенденцій у визначеному аспекті із поглибленим аналізом характерних для них явищ. Так побудовані статті "Українська література наймолодших" Р. Юнга (1933 № 30), "Шляхи сучасної української літератури" Р. Юнга-Жаховського (1934 № 3), "Про українську літературу для дітей" Українця (1934 № 20), "Жінки в українській літературі" Р. Жаховського (1934 № 26− 27), "Молода українська поезія" Ю. Лободовського (1938 № 25) та ін.

Глибину філологічних знань, професіоналізм і чудову обізнаність із літературним процесом на всіх територіальних відтинках тодішньої України продемонстрував у своїх виступах Р. Юнг-Жаховський. Його тексти детальні й ґрунтовні, погляд − критичний і проникливий, підхід фахівця, який володіє методикою літературознавчого аналізу. У статті "Українська література наймолодших" критик розглянув провідні тенденції української літератури пореволюційної доби, розмежовуючи різні шляхи розвитку радянської та еміграційної. Категорично заявляв про «незаперечну загибель української літератури в «Совєтах»» [491, 5]. Детально характеризував українську літературу на еміграції та літературні явища Галичини й Волині. На перше місце серед наймолодшої генерації ставив "полум'яну антитезу пролетарської літератури" − творчість Є. Маланюка, Ю. Липи, О. Стефановича, О. Бабія, Л. Мосендза, Н. Лівицької-Холодної. Їх найприкметнішою рисою вважав спорідненість із західноєвропейськими та світовими тенденціями. Високо оцінював поезію О. Ольжича, аналізував львівські літературні групи "Дажбог" і "Листопад", творчість Ю. Косача, А. Коломійця, митців лівих захоплень – С. Тудора, С. Шаяна, Ю. Калинчука, Я. Галана й ін., поетів групи "Горно". Видатними серед молодих прозаїків уважав У. Самчука, А. Крижанівського та Ю. Косача.

У статті "Шляхи сучасної української літератури" (1934) Р. Жаховський розглянув поліфункціональність української літератури – її зв'язок із суспільно-національними процесами, вплив на суспільну свідомість, роль як націєконсолідуючого фактора. Він простежив вплив провідних ідеологій міжвоєнної доби – націоналізму та комунізму на літературні явища, розглянув українських письменників як виразників духу своєї епохи, проводив паралелі з іншими національними літературами, показував зв'язок мистецтва слова із життям всього національного організму. Найістотнішими рисами української літератури вважав "виразну цілість", "монолітність творчих процесів", "спільні дороги форми та змісту", "єдиний синтетичний дух", "виразно національний характер" [505, 4].

На особливу увагу заслуговує філологічна студія Р. Жаховського “Жінки в українській літературі” (1934), у якій змалював панораму українського красного письменства від першої жінки-письменниці М. О. Вілінської (Марко Вовочок) до сучасниць – Д. Віконської та С. Яблонської. Кожна постать – яскрава творча індивідуальність. Текст вражає інформативністю: фактажем, подієвістю та палітрою імен менш відомих авторок, які формували фундамент для піднесення найбільш талановитих.

Р. Жаховський констатував відсутність в українській літературі відокремленої жіночої літератури, як в інших країнах світу. Підкреслював, що українські письменниці “ніколи не замикались в тісному куті «жіночого питання»” і відіграли особливу роль у становленні українського національного духу [506, 7].

Розвиток української дитячої літератури в Галичині розглядав автор статті “Про українську літературу для дітей”. Величезне значення дитячої літератури для духовного росту й розвитку нації окреслював на тлі суспільно-історичних факторів: громадські й виховні організації, діяльність українських видавців дитячої книги й періодики – І. Тиктора та М. Таранька. Стан розвитку української дитячої книги та періодики був, за словами критика, “красномовним доказом високого рівня української культурної праці й цілості духу” [467, 10].

Кращих із молодої літературної генерації Галичини відкривала стаття “3 книги і 3 автори” (1932/33 № 4). Самобутні риси творчої індивідуальності Д. Віконської, С. Яблонської та С. Левинського висвітлювалися через рецепцію їх прози (“Райська яблуня”, “Чар Марокко”, “З японського дому”).

Велике значення для правдивого образу української літератури мали літературні портрети, присвячені дивовижній долі Г. Сковороди (1933 № 32), творчості Я. Щоголіва (1934 № 5), М. Рильського (1934, № 15), Лесі Українки (“Творчість Лесі Українки” (1938, № 32)), трагічному життєвому шляху Миколи Хвильового (1933, № 8), інтеретекстуальності доробку Т. Шевченка (“Шевченко і поляки” (1934, № 10)) та іншим митцям.

У статті “Григорій Сковорода” З. Мазур на кількох сторінках тексту змалював дивовижний образ українського мислителя, розкрив віхи життєвого шляху, самобутність світобачення, винятковість особистості і її значення в українській історії та культурі. “Сковорода належить до тих письменників, про яких Оскар Уайльд сказав, що їх правдивою справою є не їхні твори, але їхнє життя”, − писав критик [342, 3]. “Молодий ідеаліст”, “вічний блукач”, “шукач внутрішньої рівноваги, морального задоволення собою і світом”, “правдивий апостол”, “дзвонар для глухих” і “свічка перед сліпими”, “останній вияв вільного духу України”, “філософ-дивак” – ємко і влучно характеризував його автор [342, 1-3]. Письменник вказував на національні витоки, український характер, значимість і масштабність життя і поглядів Сковороди.

Літературний портрет Я. Щоголіва як неординарної творчої особистості змалював З. Мазур. “Щоголів належить до типу поетів, котрі не шукають розголосу і слави, але живуть у гордому усамітненні, лише час від часу ділячись із суспільством результатами своїх роздумів, внутрішніх переживань і спостережень”, − відзначав автор [343, 3]. Простежуючи творчу еволюцію митця, вбачав мелодійність, взяту від народної пісні, злитість із українською природою та душею народу, чарівній безпосередності й свіжості, наближення до “об’єктивізму”, реалізму і простоти.

У 30-ті роки XX ст. досить популярною та знаною в Польщі була творчість Є. Маланюка. Найбільше імпонували польському читачеві патріотизм і національні почуття українського поета. Критики були одностайними в захопленні його досконалою віршовою формою та оригінальною ритмомелодикою. Публікація К. Симонолевича “Євген Маланюк, поет-лицар” написана в есеїстичній манері і є своєрідною рефлексією поезії митця. Для публіциста “Євген Маланюк – явище виняткове” [438, 35]. Він зумів в перших поетичних збірках митця роздивитися майбутню неординарну постать не тільки українського, але і європейського літературного процесу. Винятковість поета бачив у ставленні до поезії як до “великої і святої

національної служби”, у відсутності епігонства та “новочасному романтизмі”, у “мандрівках давно згаслими попелищами, цвинтарями національних битв і думок”, у блуканнях “болючою історією” та “трагічною історіософією” [438, 35-36]. “Уся його творчість – це один великий акорд любові до Батьківщини, болю через її поразку і віри в її сонячне майбутнє!”, − патетично відзначав експресивну почуттєвість поезії Маланюка автор [438, 37].

Галерею літературних портретів прикрашає чудова стаття Р. Жаховського “Максим Рильський” (1934), в якій використана традиційна для портретного жанру схема: культурно-історичне тло – етапи життєвого шляху – перші кроки в літературі – творчий злет – стосунки із владою. Серед функціональних особливостей творчості М. Рильського, які відзначав критик – “ланка, що єднає дві епохи”, “висока літературна культура”, “один із найбільших неокласиків сучасності” [507, 1-2]. Він показав українського митця насамперед як людину самобутнього світобачення, незалежної життєвої позиції, майстра досконалої віршової форми, філософа і “внутрішнього емігранта”. Критик відзначав майстерне рівня світових зразків володіння словом: “У монументальних і спокійних формах доводить до досконалості свій вірш, поєднуючи в ньому велику культуру і талант, оздоблюючи добірною, співучою мовою, що під його пером стає справжнім клейнодом” [507, 2].

Відгуком на трагічну звістку про самогубство стала емоційна й викривальна стаття Е. Карка “Микола Хвильовий (1893−1933)”, надрукована у першому річнику часопису. Передчасну смерть критик бачить закономірним продовженням давно розпочатих процесів нищення української культури, ланкою нескінченного ланцюга подій радянської дійсності. ««Невідомими бандитами» застрелені відомий письменник і вчений Стешенко, славетний художник Мурашко, а «відомими» бандитами були розстріляні юний поет Чумак і прозаїк Михайличенко (військом Денікіна), а також видатний композитор Леонтович і відомий поет старшої

генерації Г. Чупринка – чека. Нарешті, 1925 р. покінчує із життям перший ідеолог незалежної України М. Міхновський, який від 1918 р. жив у підпіллі й переслідувався окупаційною владою. І ось 13 травня цього року пострілом із револьвера вчинив самогубство Микола Хвильовий, радянський письменник, пролетар за походженням, член правління Спілки пролетарських письменників України і, що найважливіше, довголітній член Компартії», - із сарказмом констатував критик [252, 3]. Е. Карк розглядав стрімку творчу еволюцію митця, аналізував публіцистику і роль у літературній дискусії, роман "Вальдшнепи". Підкреслював трагічний та історичний сенс його смерті: "Хвильовий пострілом із револьвера звільнився від того остаточного приниження і власною смертю не тільки протестував проти брутального московського насилля, але і – як член партії комуністів – остаточно здемаскував московсько-«фашистське» обличчя окупаційного радянського комунізму в Україні" [252, 5].

В інформаційному й літературному відділах друкувалися повідомлення, короткі життєписи, ювілейні замітки, збагачуючи представницьку галерею української літератури. Це "Маркіян Шашкевич" (1933 № 25), "Ольга Кобилянська" (1933 № 20), "На пошану Лесі Українки" (1933 № 34−35), "На пошану Івана Франка і Ізидора Воробкевича" (1936 № 28), "Збори на пошану Наталії Лівицької-Холодної" (1938 № 10) та ін.

Рубрику "Некрологи" вів Є. Маланюк, де надрукував посмертні статті "Микола Садовський", "Марія Морська з П'яткевичів" (1932−1933 № 4), "Смерть Василя Стефаника" (1936 № 50), "Василь Стефаник" (1936 № 51−52), "Смерть Б. І. Антонича" (1937 № 27). У них висвітлив головні етапи життєвого шляху, внесок в українську культуру, самобутність таланту, світогляд і духовні аспекти творчості митців.

Редакція постійно інформувала про діяльність Українського наукового інституту у Варшаві, нові книжкові видання і наукові заходи, авторські вечори, ювілейні урочистості, нові періодичні видання ("Доповідь про Олену Пчілку в Українському науковому інституті" (1937 № 48), "100-річчя

українського поета Юрія Федьковича” (1934 № 9), “100-ліття «Русалки Дністрової»” (1937 № 1) та ін.). Щорічно надавалась інформація про літературні нагороди, які присуджувались українським митцям (“Цьогорічні українські літературні нагороди”, “Українська літературна нагорода на 1934 р.”, “Лауреати літературної нагороди Українського католицького союзу”, “Літературна нагорода ім. Симона Петлюри” та ін.).

Новітнє українське образотворче мистецтво представлене циклом портретів українських художників авторства П. Ковжуна − “Олександр Архипенко” (1933 № 28), “Олекса Грищенко” (1933 № 31), “Михайло Бойчук” (1934 № 1), “Олександр Мурашко” (1934 № 4), “Федір Кричевський” (1934 № 8), “Петро Холодний старший” (1934 № 14), “Микола Самокиша” (1934 № 25), “Юрій Нарбут (1886−1920)” (1934 № 35), “Федір Ємець” (1935 № 15 (102)). Тексти супроводжувалися багатими ілюстраціями й коментарями, демонструючи багатогранність постатей і їх здобутків .

Численні монографічні публікації – “Новий спосіб вирішення польсько-українського питання в Польщі або «в’язанка поезій в прозі»” К. Симонолевича мол. (1934 № 7 (42)), “Поезія Івана Франка” З. Мазура (1934 № 19), “Творчість Лесі Українки (у двадцятип’ятиліття смерті 1913−1938)” Ю. Лободовського (1938 № 32) та ін. – заглиблювалися в таємниці письменницької майстерності.

К. Симонолевич розглядав роман “Син землі” О. Турянського, його художні особливості, сюжет, композицію, образи, ідеологічні засади, часопросторові параметри. Захоплювався красою мови та мелодійністю оповіді, відзначав схематичність сюжету, спрощене вирішення поставлених проблем, штучність розв’язання конфлікту і вражаючу чарівність “його поетичних настроїв”, “музики слова” і “польоту фантазії” [440, 9].

Польсько-українські літературні зв’язки презентувалися тематичним різнобарв’ям виступів – “Поезія українська на польському радіо” А. Баум-гардтена (1934 № 44), “«Тут треба добру волю» (Владислав Оркан про польсько-українські стосунки)” (1937 № 34), підписана криптонімом Н. К.,

“Франко і Міцкевич” (1934 № 21), підписана криптонімом Wł. P., “Від Словацького до Самчука” Ю. Лободовського (1938 № 20), “Про польські переклади «Слова о полку Ігоревім»” Г. Улашина (1938 № 31), “Українські елементи в творчості Северина Гощинського” (1936 № 22), фрагмент вступної статті до “Пана Тадеуша”, перекладений Е. Карком, під назвою “М. Рильський про Міцкевича” (1934 № 26), “Карол Гейнч. Забутий романтик «Української школи» (1810−1860)” (1934 № 28 (63)) та ін.

Постійно у полі зору редакції знаходилася радянська дійсність. Уважний обсервуючий погляд викривав усі руйнівні процеси, які там відбувалися. Крім публікацій інформаційного характеру – хроніки останніх подій, повідомлення про нові видання та нові літературні імена, бюлетень у багатьох публікаціях розглядав стосунки українських радянських письменників із більшовицькою владою. Статті “Трагедія дому Крушельницьких” Українця (1935 № 3 (90)), “Про літературні взаємини в УРСР” Р. Жаховського (1934 № 44), “Погром української літератури в УРСР” (1937 № 24, 25) й ін. відкривали найтрагічніші сторінки радянської дійсності.

У статті “Трагедія дому Крушельницьких” автор крок за кроком простежив життя сім’ї в останні роки після повернення в СРСР, показав, як щирі переконання і “поклик серця” А. Крушельницького стали причиною поступової загибелі спочатку улюблених синів, а згодом − усієї родини. Публіцист закликав читачів відчути ті муки, які переживав старий соціаліст після розстрілу дітей. В убивстві сім’ї Крушельницьких бачив яскраво виражений національний аспект – для катів не були важливими політичні погляди: “Їх розстріляли, бо були українцями” [468, 29]. Закономірність полягала в тому, що нищилась уся українська культура незалежно від її політичного забарвлення.

Масові політичні репресії серед інтелігенції в радянській Україні описано в публікації “Погром української літератури в УРСР”. Автор був певен, що влада перейшла до тотального винищення українськості. Він намагався з’ясувати історичні причини цього процесу та його витоки.

Винятковою увагою авторського колективу часопису наділена постать Т. Шевченка. Постійно друкували його поезії в різних інтерпретаціях, тематичні публікації, ювілейні випуски – десяте число за 1934 р. присвячувалося 120-річчю від дня народження поета. Щорічно пошановували пам'ять українського Кобзаря – "В 75-річчя смерті Т. Шевченка" (1936 № 10), "Шевченківські урочистості" (1934, 1935 № 12), "Шевченківські урочистості у Варшаві" (1937 № 13) та ін.

Постійно діяла рубрика "Рецензії та полеміки", яка надавала випускам бюлетеня особливої літературної актуальності. Книжкові новини, сенсаційні й проблемні публікації літературної періодики знаходили відголос на шпальтах тижневика. Упродовж 1932−1938 рр. читачам представили книжкові новинки: "Брошура про М. Хвильового" (1933 № 26), "Уласа Самчука «Волинь»" (1935 № 31 (118)), поетичну збірку Н. Лівицької-Холодної "Вогонь і попіл" ("Лірична рецензія" (1935 № 4)), повне видання творів Т. Шевченка під рубрикою "З нових видань" (1935 та ін.), нові поетичні збірки Б. Кравціва, О. Ольжича, С. Гординського і Я. Дригинича в циклі "Серед поетів" (1935 № 46 (133), "Б. Лепкий «Мотря»" (1938 № 6) й ін.

В полі зору рецензентів завжди були українські часописи "Ми", "Назустріч", "Діло", "Дажбог", "За державність", "Вістник", "Перемога", польські "Wschód", "Zet", "Sprawy Narodowościowe", "Przeszłość", "Rocznik Wołyński" й ін.

Заслуговують на особливу увагу журналістикознавчі публікації тижневика, у яких узагальнювався практичний досвід функціонування української періодики. Насамперед це стаття Г. Которовича "Сучасна українська преса в Польщі" (1937 № 12 (203), с. 133−135) та повідомлення із циклу "З нових видань", "Волинські видання" (1936) й ін. Обговорювались організаційні, економічні та соціальні аспекти.

У статті "Сучасна українська преса в Польщі" Г. Которович аналізував типологію української періодики й особливості її функціонування у II Речі Посполитій. Наводив статистичні дані за етнічною, релігійною ознаками, за

періодичністю та територіальним розподілом, розглянув розповсюдження преси й читацький попит, специфіку читацької аудиторії. “Українські щоденники стоять у цілому на високому рівні. Жоден із них не знизився до ролі бульварного, дбаючи про дотримання лінії та виконання ролі часопису, який репрезентує українську загальнонаціональну думку”, − підкреслював автор [280, 134]. Він розглянув складні умови роботи українських журналістів, кореспондентів, редакторів та видавців, брак джерел інформації та фахівців, потребу у власній інформаційній агенції, відсутність контактів із радянськими українськими землями і т.ін.

Повніше літературно-інформаційні рубрики і публікації, змістові вектори літературної критики і публіцистики висвітлені у відповідному підрозділі монографії [50, 333-351].

Українська література із суспільно-політичними темами складала майже половину всіх публікацій тижневика. Вона презентувалася численними рубриками та жанрами від хронікально-інформаційних до аналітичних й образно-публіцистичних. Наскрізною темою часопису була українська література в лабетах більшовизму. Редакція прагнула подати об’єктивну картину тяжкої боротьби українців за власне існування, за самостійність культури, окремішність духу. Явища оцінювалися з різних ідеологічних позицій. Частими були полеміки, дискусії, обговорення проблемних питань. Заборонені в радянській Україні письменники, твори та теми знаходили своє місце на шпальтах бюлетеня. Автори часопису не приховували і проблем українців та їх культурного розвитку в II Речі Посполитій. Велике значення надавалося творчості української еміграції. Упродовж всього періоду діяльності видання намагалося подавати повну й багатогранну картину українського літературного життя, ліквідувати інформаційні прогалини щодо сформованої літературної традиції, належно поцінувати класиків красного письменства, показати тривалість польсько-українських зв’язків. Авторський колектив бюлетеня спрямовувався на

оптимістичні настанови громадської думки, на позитивну рецепцію українців і поляків за допомогою всіх доступних їм засобів комунікації.

5. 3. Українська поезія в рецепції польської періодики міжвоєння: погляди, переклади, критика

Художній переклад – один із найдієвіших засобів міжкультурної комунікації. Від народження мистецтва слова, особливо поезії виникла практика тлумачення тексту іншими мовами, яка вдосконалювалася з розвитком засобів масової комунікації. Поетична форма за посередництвом художніх інтерпретацій дозволяла більш оперативно обмінюватися культурною інформацією ніж прозові тексти. В історії польсько-українських культурних взаємин насамперед поезія завжди була об'єктом і каталізатором польсько-українського літературного діалогу.

Перші спроби представити українську поезію польському читачеві палітрою відомих імен припадають на початок XX ст. 1911 р. у Львові була видана антологія польських перекладів української поезії [137]. Зрідка їй присвячував свої шпальта часопис "Świat Słowiański". Після 1918 р. польська періодика почала активніше друкувати твори українських письменників, особливо варшавська, волинська й львівська. Пік зацікавленості в кількісному та якісному аспектах припадає на першу половину 30-х років.

Найбільше української поезії в 30-ті роки XX ст. друкували тижневик "Biuletyn Polsko-Ukraiński", місячники "Kamena" і "Sygnały" та двотижневик "Zet". Поодинокі тексти опублікували "Wiadomości Literackie", "Skamander", "Wschód", "Okolica Poetów", "Pion" та ін.

Палітра імен українських поетів дуже широка. Першість серед класиків XIX ст. займав Т. Шевченко, якого польські перекладачі та критики цінували найбільше. Набагато менше представлені І. Франко й особливо Леся Українка, які тільки відкривалися своїми поетичними талантами польській аудиторії. Зустрічаються П. Куліш, Л. Глібов, М. Шашкевич та інші.

Серед поетів радянської України особливо цінувалися М. Рильський і П. Тичина, без яких не обходилася практично жодна добірка перекладів з української поезії. Крім них – М. Бажан, Г. Чупринка, Є. Плужник, із західноукраїнських найчастіше – Б. І. Антонич і С. Гординський.

Найширше презентована в пресі творчість поетів української еміграції, серед яких Є. Маланюк, О. Ольжич, Б. Лепкий, Ю. Косач, Л. Мосендз, Н. Лівицька-Холодна та інші.

Визнаними на той час майстрами поетичної інтерпретації були К.А. Яворський, Ю. Чехович, С. Твердохліб, Б. Лепкий, Ч. Ястшембець-Козловський, Є. Житомирський, Ю. Лободовський, Т. Бохенський та інші.

“Biuletyn Polsko-Ukraiński” від 1932 до 1938 рр. мав постійну рубрику “З української поезії”. Крім численних поезій Т. Шевченка різних років, зустрічаємо в часописі із авторів XIX ст. вірші Ю. Федьковича (“Брат та сестра”), П. Куліша (“Чолом доземний моїй же таки знаній”), Л. Глібова (“У степу”) у перекладах Б. Лепкого; поезії І. Франка в перекладі Р. Гамчикевича та Маруса, поезії Лесі Українки в перекладі С. Твердохліба й О. Іваненка та фрагмент драматичної поеми “Бояриня” в перекладі Ю. Лободовського. Досить широко представлена поетична творчість української еміграції й митців радянської України. Поезію Є. Маланюка переклали польською К. Симонолевич молодший, Ю. Лободовський; О. Ольжича переклали Ю. Чехович, Ч. Ястшембець-Козловський, Ю. Лободовський; П. Тичину – Є. Житомирський, К. А. Яворський, Б. Лепкий, К. Нерівний, А. Баумгардтен; Ю. Клена – Ч. Ястшембєц-Козловський; Ю. Косача – К. Нерівний і З. Кунстман, М. Бажана – К. Нерівний, Є. Плужника – Б. Лепкий, М. Рильського – Є. Житомирський, Н. Лівицьку-Холодну – Ю. Лободовський та ін.

Спорідненість української й польської мов, а саме їх флективний характер, подібність граматичних категорій і багато інших спільних рис давали можливість створити досить точний, адекватний оригіналові переклад. Розглядаючи переклади двох поезій Є. Маланюка “З варягів” та “Візія”, виконані К Симонолевичем, можна відзначити збереження в

перекладі всіх змістових елементів оригіналу. У 4-му фрагменті із циклу “З варягів” поет в історіософській ретроспективі малює картину зародження української держави, перед якою поставала одвічна проблема самозахисту. Ключові питання поезії “Як обернуть рабів в буйтури? Залізо із землі зачать?” перекладач відтворює такими ж жорсткими: “Jak stworzyć mężów z niewolników, Żelazo z ziemi wyrwać wnętrz?” [82, 219-220]. Стержневу антитезу раби − буйтури, яка містить прихований натяк на автентичність жаданих воїнів-захисників (“Слово о полку Ігоревім”), Симонолевич передає за допомогою синонімічних до українського варіанту mąż − niewolnik (муж – невільник), де “муж” є більш універсальною лексемою й не несе конкретних художніх асоціацій. Ідея сили та могутності знаходить своє продовження в символічних образах “хрещатого меча”, “човна” та “хоругов”. Лаконічне Маланюкове “хрещатий меч” передається більш розлогим “Miecz wielki, lśniący w blasku tęcz...”, яке додає образові певного візуального контексту (райдужний блиск). Човен – “smolna łódź”, хоругви – “sztandar chwały” фактично не містять відмінностей у їх сприйнятті.

У вірш “Візія” поет малює картину Божого суду, перед яким колись постане він, як і все на цьому земному світі. Марність людського життя передається через усвідомлення ліричним героєм особистого як органічної частини загального буття. Два світи, земний та вічний, стикаються, й один переходить в інший. Буденний світ постає в таких образах, як “день тверезий”, “праця з-під ярма”, “щоденний галас”, “літаки”, “башти”, “передмістя”, “руїни”, “сміття”. Вічність постає в образах “архангельської сурми”, “великого мовчання”, “білого сонця Страшного Суду”, “холодного духу бурі”, “Кари Руки”. Ліричний герой лише на початку ідентифікується в “я” першою особою дієслова “почую”. Надалі він виявляється в реаліях земного світу, який стоїть перед Божим Судом – спочатку “людське серце на мечі”, а потім “душа без стін і без одежі”. Перекладач намагається передати аналогічні образи земного світу – “trzeźwe dnie”, “codzienny hałas”, “samoloty”, “miejskie mury”, “śmiecie”, “wieże”. Відповідно, вічність – це

“archanielskie trąbe”, “Olbrzymia Cisza”, “Sąd”, “groźna dłoń”. К. Симонолевич зберігає експресивний образ меча, на якому серце людини відноситься від землі. Проте втрачається його амбівалентність за рахунок контекстуальних змін у перекладному тексті відносно оригіналу. У Маланюка (“людське серце візьме на мечі”) лексема “меч” може бути прочитана щонайменше в декількох аспектах – як знаряддя вбивства й символ смерті взагалі, а також суб’єктивно – передбачення поетом власної смерті в битві (від меча). У польській інтерпретації лексема “меч” є складовою частиною порівняння, у якому втрачає конкретність образу й набуває цілковито абстрактного змісту уявної зброї – “Gdy Olbrzymia Cisza, pełna chwały, Niczem miecz, przebije korę serc?”. Вражає своєю виразністю й образ голої душі, якою людина постає перед Богом, у Маланюка – універсального змісту (“душа без стін і без одежі”), у Симонолевича – нашаровується відтінок убогості, мізерності (“obdarta dusza w całej nędzy”). По-іншому зінтепретував перекладач і завершальний двовірш поезії – “Тільки вітер в Книзі спостережень Перелистуватиме віки”. У польському варіанті – “Jeno wiatr w Spostrzeżeń Boskich Księdze Będzie wciąż przerzucał stosy stron”. Можливо й не міг по-іншому. Вірш написаний 1933-го, переклад надрукований 1936-го. “Книги спостережень” ще не було, тобто вона тільки народжувалась, однак рядок вірша свідчить про її існування у свідомості й душі поета як символу того вічного й незнищенного, що залишає по собі митець. Перекладач не міг тоді прочитати цей підтекст. Тому Книга спостережень була прочитана ним як Книга Божих Спостережень у значенні книги вічності. К. Симонолевич намагався адекватно відтворити не тільки зміст, але й передати особливості форм маланюкового вірша, його рими та ритміку.

Цікаві своїми художніми пошуками переклади поезій Є. Маланюка, виконані Ю. Лободовським. В інтерпретації “Напису на книзі віршів” зберігаються ключові елементи авторської думки − “імператор строф”, “збурений Батурин”, “смертники”, “дифірамб дійсності”, обігрується символіка “стилета і стилоса”. Проте лаконічне та ємке означення “залізних”

(“імператор строф”) передається дещо розмитим “strof imperator, co jak grom”. Семантичний потенціал порівняння “co jak grom”, застосованого замість означення “залізних”, набагато вужчий. Перекладачеві вдається відтворити ямбічний ритм оригіналу, передати чуттєву й смислову напруженість.

У перекладі вірша “13 листопада 1920 року” Ю. Лободовський чорними та кривавими фарбами й емоційно забарвленою лексикою намагається передати картину руїни, яку малює поет в оригіналі. Постає традиційний для Маланюка хронотоп степу із численними історичними алюзіями – “jęczał step”, “echo zaporoskiej «Sławy»”, “hordy ze wschodu”, “ostrych czapek tatarskich”, “z błękitnego Donu” і т. д. Зберігаються й ключові змістові лексеми завершальної частини поезії – “chaos”, “apokalipsa”, “piekło”. Нерівномірна ритмомелодика оригіналу, в якій основу складає стопа анапесту з частими відхиленнями, у перекладі більш чітка – анапест майже без порушень ритму (відступ в останній строфі).

Досконалим можна вважати і переклад фрагментів вірша Є. Маланюка “Прозріння”. Лободовському вдається передати всю історіософську глибину оригіналу, вибудувану на історичній аналогії з Елладою та Римом, нищівний викривальний пафос, спрямований на адресу завойовника – Росії, через біблійні ремінісценції утвердити оптимізм майбутнього відродження після Божого суду. Зберігається чіткий ямбічний ритм. У своїй поезії Маланюк жодним словом не згадує Україну, однак глибокий підтекст ні в кого не викликає сумніву у тому, що автор говорить про рідну землю. У перекладі Лободовський вживає єдиний раз присвійний займенник “моя” (“scytyjskiej mej Hellady”), якого немає в оригіналі, очевидно, щоб підкреслити той прихований національний зміст вірша.

У місячнику “Kamena” були опубліковані поезії Є. Маланюка в перекладі відомого майстра поетичного перекладу К. А. Яворського. Це “Візія”, “Вечір”, “Закінчуючи”, “Під Новий рік”. Він вдало передає стан самотності й упокорення в поезії “Вечір”, думки про плинність людського

земного тривання в поезіях “Закінчуючи” та “Під Новий рік”. Інтерпретатор надзвичайно точно відтворює всі художні елементи тексту та їх гармонійну цілість, зберігає історичні й міфологічні алюзії, ритміку, мелодику, рими та строфіку.

У місячнику “Okolica Poetów” був надрукований вірш Є. Маланюка “То був не бій…” у перекладі Ч. Ястшембця-Козловського. У поезії через образ катівського ґвалту поет осмислює недавні історичні події в Україні. Перекладач відтворює експресивні й натуралістичні деталі вірша: катівський ніж, розп’яття, жіночий ґвалт та ін. У синтаксичній структурі він дещо відходить від оригіналу, передаючи в першій строфі непряму мову “Земля гула і кликала буяти, Буяти бунтом в жадобі пожежі” прямою − “Tętniła ziemia i wołała: «Prowadź! Rozgorzej buntem, własne usyp kopce!»” [82, 310-311].

У тижневику “Pion” у 1934 р. був надрукований вірш Є. Маланюка “Перед портретом Мазепи” в довершеному перекладі відомого польського поета й перекладача міжвоєнної доби Ю. Чеховича. Образ українського гетьмана мужній, піднесений, величний і пророчий, сплетений із численних історичних алюзій.

Елегійну тональність та сумні ліричні рефлексії, навіяні польською столицею, у вірші “Біля пам’ятника Міцкевичу” досконало передав у польському перекладі Ю. Тувім, який був надрукований у 1933 р. в тижневику “Wiadomości Literackie” під назвою “Варшава”.

Багато поезій Є. Маланюка друкувалось у двотижневику “Zet” упродовж 1932−1936 рр. в інтерпретації різних авторів – Г. Заславського (псевдонім Ю. Чеховича), Л. Рубаха, Ч. Ястшембця-Козловського. Це “Думи мої, думи…”, “Чорне серце”, “Напис на книзі віршів”, “Вавилон був і Ассирія…”, “Невимовне”, “Вічне”, “Спогад”, “Ще сяє день…”, “Українські візантійські очі…”, “Візія”.

Із українських поетів 20−30-х рр. творчість Є. Маланюка була представлена польському читачеві найповніше. Його поетичні збірки

виходили за межами Радянського Союзу й були доступні повною мірою, тоді як твори українських митців із того боку Збруча важко пробивалися через залізну завісу кордону. Є. Маланюк у 30-ті роки жив у Варшаві, співпрацював із багатьма польськими часописами, мав особисті контакти із польськими письменниками та журналістами, мав авторитет серед польської інтелігенції й української еміграції. Його погляди були близькими до ідей польського прометейського руху.

Польські видання міжвоєння представили чимало поезій О. Ольжича. У бюлетені були надруковані його вірші “Долини падають”, “Заходить сонце”, “Монастир”, “Ганнібал в Італії”, “Дванадцять літ кривавилась земля…”, “На трьох горбах під знаками орла…”, “Новобранець”, “Скільки сонця ллється…”, “Пророк”, “Акваріум”, “Змій” у перекладі Ю. Чеховича, К. Б., Ч. Яструшембця-Козловського, Ю. Лободовського. У місячнику “Kamena” опубліковані поезії “І вірити, і прагнуть…”, “Поворот”, “Присвята”, “Скільки сонця…” в перекладах К. А. Яворського та Ю. Чеховича, у тижневику “Pion” вірш “Полісся” в перекладі Ю. Чеховича, у двотижневику “Zet” − “Новобранець”, “Напинайте рогожі вітрил”, “Риплять і квилять”, “Приходили”, “Візія”, “Присвята” в перекладах Ю. Чеховича.

Із митців радянської України найбільше захоплення польських перекладачів та критиків викликала рання творчість П. Тичини. На сторінках поетичного місячника “Kamena” вона представлена віршем “Як упав же він з коня” (1933−1934 № 7) і поезіями філософського характеру “Сотворіння світу” (1935 № 4) і “Плач Ярославни” (1938 № 9) в інтерпретації К. А. Яворського.

Цикл “Сотворіння світу” не пов’язаний із конкретним соціально-історичним часопростором України. Фактично це триптих, перша частина якого відтворює доісторичний, прадавньо-міфологічний пласт людського буття. Друга частина також сягає старозавітних міфів, хоча змальовує початковий етап власне історії людства. У третій частині в доволі узагальнених образах постає сьогодення, назване поетом, очевидно

невипадково, “днем передостаннім” (“dzień przedostatni”). Надзвичайно точно відтворена перекладачем як строфічна будова, ритміка й інтонація, так і думка, філософський дух поезії [377, 70].

“Плач Ярославни” складається із двох частин: перша є переспівом (не перекладом, бо Тичина відходить від змісту оригіналу) плачу Ярославни зі “Слова о полку Ігоревім”, а друга – інтерпретацією сучасних поетові подій. К. Яворський подає лише першу частину поезії. Використовуючи структуру плачу, поет показує, як княгиня почергово звертається до князя, до вітру та Дніпра, однак щоразу думка давньоруського плачу переходить у трагічні передчуття сучасних для Тичини подій. Хвилеподібність поетичного звучання тичинівського тексту прагне відтворити перекладач як за рахунок адекватної строфічної будови, так і аналогічною довжиною рядків та синтаксисом.

Трагічного звучання надає поезії тричі вжитий як рефрен після змістово цілісних строф рядок “Ой, яка пустеля” (“Ach, jaka pustka zieje”), який стає своєрідним емоційним містком між плачем давньоруської княгині й сучасними подіями. Обидві поезії, обрані К. Яворським, не були хрестоматійними творами Тичини, проте мають історіософські витоки, демонструють глибину думки автора й водночас новаторську поетичну форму [462, 30].

У бюлетені впродовж 1932−1935 рр. були опубліковані такі твори поета, як “Там тополі у полі…”, “Іще пташки…” в перекладі Є. Житомирського, “Сонячні кларнети”, “І буде так…” у перекладі К. А. Яворського, “Мадонно моя” в перекладі Б. Лепкого, “Закучерявилися хмари”, “Сонячні кларнети” в перекладі К. Нерівного та “На майдані” в перекладі О. Баумгардтена. Двотижневик “Zet” надрукував вірші П. Тичини “Війна”, “Не дивися так привітно…” і “Мадонно моя” надруковані в перекладі Ю. Чеховича, “Плуг” і “Месія” − у перекладі К. А. Яворського.

Поезії в прозі О. Кобилянської були представлені польському читачеві у тижневику “Biuletyn Polsko-Ukraiński” під назвою “З творів Ольги

Кобилянської” (1933 № 20) в перекладі Б. Лепкого. Його поетичні інтерпретації оцінювалися критиками по-різному, проте він зробив дуже багато для знайомства польського читача з українською класичною та новітньою літературою.

Палітра імен, представлених у польській періодиці, звичайно не давала повної картини літературного процесу в Україні, як і не могла вповні представити творчість кожного окремого автора, проте давала уявлення про різні ідейно-стильові напрями в літературі, змістові та формальні пошуки й новації. Українську поезію перекладали яскраві літературні постаті польського міжвоєння, яким біографічно або духовно була близькою українська культура.

Образ української поезії у польській літературній пресі 20−30-х рр. створений не тільки досконалими інтерпретаціями художніх текстів, але й низкою літературно-критичних і публіцистичних виступів.

Інформаційно-аналітичні огляди літературного процесу в Україні друкували “Biuletyn Polsko-Ukraiński”, “Zet”, “Kamena”, “Wiadomości Literackie” та інші видання. “Від Котляревського до Тичини” називався текст, в якому автор розглядав розвиток літератури від поч. XIX ст. до 20-х рр. XX ст., виділяючи найважливіші тенденції та ключові постаті. XIX ст. критик назвав періодом “боротьби за свою духовність”, а “творцем літератури” І. Котляревського. Фундаментальну роль в українській літературі XIX ст. він надавав Великому Кобзарю: “Шевченко – як Міцкевич у поляків, світив натхненним серцем любові і зігрівав сонцем надії” [347, 4]. Розглядаючи українську поезію поч. XX ст., наголошував на технічних здобутках М. Вороного, В. Щурата, Б. Лепкого. “Найбільш обдарованою” серед їх покоління називав Лесю Українку. З-поміж ліриків 20−30-х рр. “найталановитішим” вважав П. Тичину [347, 4].

Ю. Лободовський у статті “Молода українська поезія” (“Biuletyn Polsko-Ukraiński” 1938 № 25) розглядав суспільну роль української літератури міжвоєнного періоду як вирішального чинника національно-

духовного самоствердження народу. Публіцист аналізував історичну ситуацію, особливо прояви “гоголівщини” − масовий комплекс “малоросійства”, оцінюючи його як трагедію нації: “Найталановитіші, найгеніальніші люди ставали здобиччю всеросійської імперської культури, тоді, коли на полтавських і чернігівських хуторах панував спокій малоросійської провінційної тиші, а в ній догоряли різні мертві душі сонного покоління вегетації та безсилля” [316, 268].

Формулюючи завдання молодої української літератури, особливо поезії, Ю. Лободовський “постулат національної служби” вважав найпершим глибоко обґрунтованим, життєво необхідним і природним. Відірвання від сходу і єдність із заходом, із “універсальною римською культурою Заходу”, називав органічними, бо виникали із українського культурного ренесансу. Критик не розглядав творчість окремих постатей, аналізуючи спрямування, мотиви та специфіку української поезії в цілому.

У др. пол. 30-х років на шпальтах польських літературних видань з’явилися твори молодих західноукраїнських поетів. У бюлетені були надруковані поезії І. Наріжної, Б. Сварожича та інших авторів у перекладах Ч. Яструшембця-Козловського. У 1936 р. (№ 6) літературний місячник “Kamena” опублікував огляд А. Баумгардтена “Молода українська поезія у Львові”, де презентував творчість С. Гординського, Б. Кравціва, А. Курдидика і вже відомого на той час Б. І. Антонича та переклади поезій молодих митців. Критик називавав Львів “доволі своєрідним осередком українського культурного життя” [140, 107-108]. Місто було найбільшим центром української культури в Польщі. Тут існувала велика кількість наукових, літературних і релігійних, у тому числі дитячих видавництв. Молоді митці мали підтримку громади міста й можливості для свого росту. Для автора статті умови їх творчості видавалися надто райдужними. Серед нових яскравих індивідуальностей, які виросли за останні роки, автор особливо виокремлював Б. І. Антонича, А. Гаврилюка і С. Гординського.

Стосунки П. Тичини із радянською владою розглядалися в публікації “Трагізм поета” (“Zet” 1932 № 4). Автор окреслив роль П. Тичини в розвитку української поезії, простежив лінію його творчості. Найвищим досягненням митця вважав збірку “Сонячні кларнети”. Витоки “трагізму поета” намагався відшукати в суспільно-політичній ситуації та в природі й сутності авторського “я” митця. Причина трагічної творчої долі поета, на думку автора, полягала в суперечності його внутрішнього світу – “Свідомість митця гнала Тичину до заперечення самого себе…”. Найбільшу проблему поета бачив у “диспропорції між тим, чим міг бути, і тим, чим хотів бути”. Свої роздуми завершив несподіваним літературним зіставленням: “Бурхливе внутрішнє життя поета зірвалося водоспадом. Як Рембо покинув вірші і рушив у Африку в край караванів, багатств і ґандлю, так Тичина повірив більшовизму і пропав без останку в суспільній праці на Радянській Україні… Електричність може бути перуном, електричність може і в ліхтариках світити” [460, 4].

Вагому інформацію про розвиток української поезії несли читацькій аудиторії рецензії. Поява нових поетичних збірок зазвичай відразу мала відголос на шпальтах періодичних видань. У 1932 р. квартальник “Wschód” надрукував відгук Е. Гуторевича на книгу Є. Маланюка “Земля і залізо” під назвою “З молодої української поезії”. Рецензію Ч- Ястшембця-Козловського на поетичну збірку “Земна мадонна” під назвою “Поезія Євгена Маланюка” опублікував двотижневик “Zet” у 1934 р.

Тижневик “Biuletyn Polsko-Ukraiński” мав постійну рубрику “Рецензії та полеміки”. Упродовж 1932−1938 рр. представили багато нових поетичних збірок. У 1935 р. (№ 4) “Лірична рецензія” знайомила із поетичним доробком Н. Лівицької-Холодної “Вогонь і попіл”. Повне видання творів Т. Шевченка під рубрикою “З нових видань” презентували упродовж 1935−1938 рр., нові поетичні збірки Б. Кравціва, О. Ольжича, С. Гординського та Я. Дригинича під традиційною назвою “Серед поетів” у 1935 р. (№ 46).

Літературний місячник “Kamena” свої відгуки й рецензії на нові видання постійно друкував у рубриках “Українська хроніка” або “Слов’янська хроніка”. Досить ретельно надавалась інформація про зміст нових випусків українських літературних періодичних видань у Польщі – “Ми”, “Дажбог”, “Назустріч”, “Вістник”. Редакція частково висвітлювала зміст публікацій польської преси, пов’язаних із українською літературою. У поле зору потрапляли “Biuletyn Polsko-Ukraiński”, “Zet”, “Wschód”, “Wiadomości Literackie”, “Lwów Literacki” та ін.

Детальна інформація про перекладачів української поезії, аналіз формальних і художніх вартостей перекладів та їх літературного контексту, проблематика літературної критики повніше висвітлені у відповідному підрозділі монографії [50, 351-365].

Переклади української поезії, критичні і публіцистичні виступи не вичерпували усіх аспектів поетичного діалогу. Польські письменники за посередництвом літературних періодичних видань виступали і суб’єктами, і водночас каталізаторами польсько-українського міжкультурного обміну, який у 20−30 рр. XX ст. набув широти й нової якості. Особливу роль у його розвитку відіграли такі постаті, як К. А. Яворський, Ю. Чехович, Ч. Яструшембець-Козловський, Є. Браун, Ю. Лободовський та ін. Взаємне духовне збагачення обох народів тривало попри складні суспільно-політичні обставини. Художній переклад був одним із найдовершеніших засобів культурного діалогу.

5.4. Шевченкіана на шпальтах літературних видань

Найбільший авторитет за кількістю публікацій та глибиною осягнення творчої індивідуальності мав серед польських критиків Т. Шевченко. Березневі випуски часописів часто присвячували життєвому шляху й творчості великого Кобзаря. Насамперед це були переклади поезії, літературна публіцистика, рецензії на нові видання і т. д.

До творчості Т. Шевченка постійно зверталася редакція тижневика “Biuletyn Polsko-Ukraiński”. За весь період було надруковано більше двох десятків віршів поета. Авторами польських інтерпретацій були В. Сирокомля, С. Твердохліб, Ст. Грудзінський, Є. Погоновський, Р. Гамчикевич, З. Войнаровська, П. Зайцев, Б. Лепкий, Ч. Ястшембець-Козловський, К. Думанський. На шпальтах часопису друкувалися літературно-критичні статті, різножанрова публіцистика про життя та творчий шлях поета, неодноразово презентували порівняльні студії про зв’язки митця із польською культурою.

З інших польських видань поезії Шевченка друкував місячник “Kamena”, двотижневик “Zet”, подекуди видання “Wschód” та “Okolica Poetów”. Інформаційно-аналітичні статті, рецензії, звіти та повідомлення, присвячені творчості великого Кобзаря, друкували “Kurier Literacko-Naukowy”, “Przegląd Współczesny”, “Marchołt”, “Nurt”, “Pion”, “Wiadomości Literackie”, “Wschód” й ін.

Статистичну першість у висвітленні творчості Т. Шевченка посідав “Biuletyn Polsko-Ukraiński”. Найбільше публікацій припадає на 1932−1936 рр., особливо на ювілейний 1934-й. Із-поміж поезій, які найбільше цікавили перекладачів, переважають ліричні, елегійні та філософські тексти – “Думи мої…”, “Молитва”, “Заповіт”, “Доля”, “Мені однаково…”, “Самому чудно…”, “Минули літа…”, “Не завидуй багачеві…”, “Лічу в неволі дні і ночі…” й інші. Серед ліро-епічних творів були перекладені “Стоїть в селі Суботові”, “На вічну пам’ять Котляревському”, “Перебендя”. На сторінках бюлетеня найбільше перекладів Шевченка польською мовою друкували Б. Лепкий і Ч. Ястшембець-Козловський. Його поезію також перекладали К.А. Яворський та Т. Бохенський. 1933 р. (№ 7) в місячнику “Kamena” був надрукований чудовий переклад К. А. Яворського вірша “Заповіт”. Сьомий випуск часопису за 1936 р. окрему рубрику присвятив 75-річчю з дня смерті Т. Шевченка. Були надруковані дві поезії митця в перекладах Т. Бохенського. Детально зіставляючи формальні та образні аспекти перекладних й оригінальних текстів, можна побачити високу професійність інтерпретатора.

Поезія, названа перекладачами “Modlitwa”, в українських виданнях творів Т. Шевченка відома як “Минають дні, минають ночі…” [132, 346]. Чотиривірш “І день іде…”, емоційно співзвучний першій. Поезії пов’язані між собою наскрізною думкою про марність і драматизм земної долі людини.

Перший вірш має своєрідну метричну структуру та ритміку. Йому притаманна поліморфність [47, 94]. Початкові два катрени написані чотиристопним ямбом із чергуванням жіночої й чоловічої рим. У наступній частині вірша відбувається перехід до некласичної метрики, яка за кількістю міжнаголошених складів має ознаки тактовика, проте під час детального аналізу наступних 24 рядків спостерігаємо наявність одного головного наголосу на 4-складову групу та двох на 6-складову групу, впорядкування кількості наголосів у просодичних періодах по два на ритморяд, наявність рими, глибокої паузи, зумовленої цезурою, повторів, окликів, запитань, інверсії. Усі ці риси, за словами Н. Костенко, притаманні акцентному віршу шевченківського типу [47, 102].

У польській інтерпретації перші два катрени повністю відтворюють метрику й ритміку оригіналу.

Mijają dnie, mijają noce,
Kończy się lato: zżołkły liść
Szeleści głucho. Gasną oczy,
Zasnęły myśli, serce śpi… [444, 132]

Сталий наголос, притаманний польській мові, дає можливість передати жіночу риму, яка переважає в оригіналі. Та частина шевченківського тексту, що має некласичну метрику, у польському варіанті більшою мірою тяжіє до ямбічного ритму, який порушується лише в 21−28 рядках. Міжіктовий інтервал становить не більше двох складів, тоді як у Шевченка подекуди він коливається від нуля до трьох складів. Чітка пропорційність довжини поетових рядків (чергування 8-складника із 6-складником) також відтворена більш варіативно – від 10-складника до 5-складника.

Щодо змістового рівня, то варто відзначити точне відтворення емоційно-виражальної суті Кобзаревої думки. Лише видається не виправданим пом'якшення образу "злої долі" в катрені, який двічі повторюється й завершує поезію. Суворе шевченкове "дай злої! злої!", де емоційно-експресивну функцію виконує повтор, значно зм'якшене польським "tej, co boli" (дослівно "тої, яка болить"). Жодне з існуючих у польській мові значень дієслова "boleć" – 1) щось болить; 2) уболівати, боліти (серцем) за кимсь, чимось [96, 22] – не віддає всієї глибини шевченкового "злої".

Друга поезія українського кобзаря чотиривірш "І день іде, …", написана 4 стопним ямбом, а відтворюється польською мовою (можливо також під впливом сталого наголосу) 4-стопним хореїчним ритмом із незначним відхиленням у третьому рядку [443, 133]. Перекладач у цілому зберігає адекватність образів, лише в останньому рядку поезії замінює український "апостол правди і науки" у більш універсальний на нашу думку образ "zwiastun prawdy, dobra, piękna" ("провісник правди, добра, краси"). Перекладач не використовує існуючі в польській мові слова "apostoł" та "nauka", які надають можливості, хоч і послівного, але в цьому випадку більш точного перекладу останнього рядка. У споріднених мовах можливість послівного перекладу не завжди є проявом низької професійності. Ідентичність значної частини лексичного запасу й подібність граматичних форм створюють для нього передумови.

Прикладом використання таких можливостей є переклад фрагменту поеми Т. Шевченка "Кавказ" Є. Житомирським, надрукований у квартальнику "Wschód" в 1932−1933 рр. (№ 1−2). Двовірш, яким починається і закінчується фрагмент, майже послівно, проте дуже точно у відповідності до першотвору, передається в польському варіанті:

"Za górami góry, chmurami omglone,

Niedolą zasiane, ludzką krwią zroszone..." [82, 362-363].

До поезій Шевченка звертався і відомий своїми численними перекладами з української поезії Ю. Лободовський. У 1935 р. (№ 14) двотижневик “Zet” надрукував його переклад фрагменту поеми “Гамалія”. Згодом у паризькому виданні “Kultura” (1952 № 5) він опублікував переклад фрагменту поеми Шевченка “Сон”.

Неодноразово до творчості українського поета звертався відомий полоніст і славіст Є. Погоновський. У бюлетені було надруковано два переклади поезій Т. Шевченка – “Стоїть в селі Суботові” (“Subotów” (1933 № 10)) та “На вічну пам’ять Котляревському” (1934 № 34). Багато працював на ниві польсько-українських культурних відносин: у 1935 р. опублікував рецензії “Уласа Самчука: «Волинь»” та “Доктора Голубця: «Братство св. Кирила Та Мефодія в Києві»”, у 1936 р. – статтю-рецензію “Гуцульщина в сприйнятті В. Шухевича і Ф. А. Оссендовського”. Був автором розвідок про творчість Т. Шевченка. У першому річнику тоді ще місячника “Biuletyn Polsko-Ukraiński” надрукував порівняльну студію “«Заспів» Т. Шевченка в польських перекладах”, де оцінював його творчість як “явище переломного значення” не тільки для української, але й для світової літератури [378, 32]. Розглядав змістові та формальні вартості перекладів В. Сирокомлі, С. Грудзінського та С. Твердохліба, точність і адекватність образів, емоційність й експресію, строфіку, риму та ритміку.

Темою художньої вартості та технічного рівня перекладів поезії Т. Шевченка займався впродовж багатьох років. У 1935 р. презентував свої міркування на засіданні Українського наукового інституту. Скорочений варіант його доповіді був надрукований у бюлетені в 1935 р. (№ 35) під назвою “Про польські переклади поезій Т. Шевченка”, де представив два покоління перекладачів. До старшого відносив Сирокомлю, Гожачинського, Людомира, Ленартовича, до молодих митців – Даніловського, З. Войнаровську, С. Твердохліба, Шумського, Б. Лепкого й ін.

У польській періодиці 20−30-х рр. численною була різножанрова публіцистика, присвячена творчості українського поета. Особливо активно

друкував такі тексти “Biuletyn Polsko-Ukraiński” в ювілейний шевченківський 1934 рік. М. Альтбауер у статті “Вільненські відлуння в житті та творчості Тараса Шевченка” наводив цікаві й маловідомі факти про давні культурні зв’язки між народами та вогнища української культури у Вільно в XV−XVI ст., про події та особисті контакти Т. Шевченка, які пов’язували його із литовською столицею.

Десятий випуск тижневика “Biuletyn...” за 1934 р. майже повністю був присвячений постаті великого Кобзаря. Він відкривався редакційною статтею “Культ Шевченка”, де автор намагався заглибитися в сутність культу Великого Кобзаря в українському суспільстві, пояснити передумови, причини і його значення для українського народу [296, 1-2]. Підкреслював об’єднуючу роль, універсальність його національних і суспільних ідей, які стояли над класами, партіями, групами і угрупованнями” [296, 2].

Знаним і авторитетним шевченкознавцем у 20−30-ті рр. у Польщі був український історик літератури, критик і публіцист, професор Варшавського університету, співробітник Українського наукового інституту в Варшаві П. Зайцев. Роздуми над інтеркультурним аспектом творчості українського поета продовжила в ювілейному випуску видання за 1934 р. величезна розвідка П. Зайцева “Шевченко і поляки”. Вчений ретельно аналізував біографічні факти, польські мотиви у творчості Тараса Шевченка, їх витоки, інтенції та інтерпретації. Зосередивши увагу на поемі “Гайдамаки”, розглядав вплив на сприйняття творчості поета польським суспільством. Зайцев приділяв багато уваги взаєминам Т. Шевченка з поляками на засланні та після повернення. Текст насичений біографічними фактами, які наводить автор, спираючись на спогади, щоденники й листи. “Деякі українці, друзі Шевченка і його перші біографи прагнули кинути тінь на стосунки Шевченка з поляками. Ці стосунки описувались як використання авторитету Шевченка для якихось польських цілей… Такий погляд часом випливав навіть із щирого переконання, що так було насправді… Вже др. Щурат і Сергій Єфремов у своїх працях довели, що не так було, що об’єктивність вимагає

зазначити про те, що були і польські оцінки, які необ'єктивно оцінювали взаємини Шевченка з поляками: одні робили з нього гайдамацького ватажка, інші стверджували абсолютно безпідставно, що польські письменники першими прославили Шевченка, − писав П. Зайцев. – Славу зробив собі Шевченко сам. А що в скарбниці його духу, яку передав поколінням, є перлини і зі скарбів польської культури, то ще більше підносить значення його творчого генія: тіні похмурого минулого не відлякали його, вірив у краще прийдешнє, служив людству під штандартом Добра і Правди, на засадах яких прагнув побудувати майбутні стосунки обох споріднених, але посварених народів" [496, 20-21].

Продовженням міркувань П. Зайцева стала розлога студія українського літературознавця Л. Луціва "Поляки про Шевченка (Тарас Шевченко в польській літературі)", в якій розглядається польська рецепція малярської й літературної творчості Т. Шевченка. Як і П. Зайцев, Л. Луців переконаний, що неадекватне сприйняття польською аудиторією поеми «Гайдамаки» зумовлене відсутністю "Передмови" в усіх російських виданнях. Більшість поляків читали саме такі видання й сприймали твір поверхово, не заглиблюючись у художню та історичну правду, не схоплюючи позицію автора. Учений переконаний, що російські видання свідомо усували "Передмову" до поеми. До того ж за життя Шевченка взагалі не друкувалися його антиросійські твори на теренах Польщі й України, які тоді входили до складу Російської імперії. Вони з'явилися вже після смерті поета і то за межами Росії. Цей факт не давав можливості повно й об'єктивно поцінувати доробок митця. Дослідник мав на увазі історичний контекст. В уявленні поляків Росія була передусім загарбником. Загарбником вона була і для Шевченка. Однак відсутність антиросійських творів поета автоматично ставила його в уявленні польського читача на бік загарбника. Автор підкреслював актуальність порушених українським поетом проблем для тодішнього – 30-ті роки XX ст. вирішення польсько-українських відносин, актуальність заповіту великого Кобзаря не тільки для українського народу [328, 21-26].

Маловідомим історичним фактом була польська промова на похованні Т. Шевченка в Петербурзі, виголошена студентом Вл. Хорошевським, про яку розповідається в публікації "Польська промова над труною Шевченка" [386, 27-28]. Розглядається суспільно-історична ситуація, яка тоді склалася в Петербурзі, зміст виголошеної промови, її прихований ідейний сенс і значення для всього польського визвольного руху.

Шевченківське число бюлетеня переповнене ілюстраціями – репродукції малюнків, портрети Т. Шевченка і його друзів. До випуску ввійшли польські переклади "Заповіту" (З. Войнаровської), "Мені однаково…" (П. Зайцева) та вірш Ан. Сови (Ед. Желіговського) "До брата Тараса Шевченка".

Про унікальне видання "Кобзаря" Т. Шевченка "в латинському алфавіті" розповідав п'ятнадцятий випуск часопису за 1934 р. [274, 5-6] Розкішно ілюстрований, оправлений у шкіру із золотою оздобою та застібками, переписаний невідомою особою латинськими літерами в польській транскрипції, він був вилучений під час розгрому Кирило-Мефодіївського братства і знову віднайдений в архіві "III отделения" політичної поліції в Петербурзі через 70 років у 1917-му.

Шевченківська тематика на шпальтах бюлетеня не вичерпалася лише ювілейним 1934 р. У 1935 р. П. Зайцев надрукував літературознавчу студію "Дві польські постаті в повістях Т. Шевченка", в якій аналізував твори "Художник" і "Варнак" [495, 82-83].

Шевченкознавчі праці П. Зайцева публікували "Pion", "Wiadomości Literackie", "Wschód" та українські видання в Польщі. До творчості Т. Шевченка постійно звертався у своїй польськомовній публіцистиці Є. Маланюк. У нарисах, статтях й оглядах, які були надруковані в польській періодиці 30-х років XX ст., а саме – "Українська література в світлі сучасності" ("Wschód-Orient", 1932), "Українська поезія останньої доби" ("Wiadomości Literackie", 1933), "Про українську літературу" ("Przegląd Współczesny", 1933), "Таємниця Гоголя" ("Wschód", 1934), "Начерки до типології культур"

(“Marcholt”, 1935) – письменник намагався відтворити цілісну картину культурного й літературного процесу в Україні від витоків до сучасності. Розглядаючи етап XIX ст., Маланюк зупинявся на ролі Т. Шевченка та майже завжди розглядав його в антиномії до Гоголя. Шевченко – виходець із народу, геній національного духу; Гоголь – виходець із української шляхти, символ її деморалізації і занепаду [335, 2]. Високо оцінюючи значення Шевченка для українського духовного відродження, Є. Маланюк з гіркотою писав про жахливу вульгаризацію суті Кобзаря, до якої долучилася як московська, так і українська критика. Він писав: “Вулканічність поезії Шевченка – найполум’яніше до сьогоднішнього дня явище національного демонізму – була піддана, через свою «несвоєчасність» з точки зору матеріалістично і соціалістично налаштованої української інтелігенції кінця XIX ст. і під впливом вульгаризуючого псевдо-шевченківського епігонізму, значному затьмаренню, саме відчуття шевченківського духу було втрачене” [334, 2].

Роздуми про фальсифікацію образу Т. Шевченка в досить несподіваному ракурсі продовжив письменник у статті “Два обличчя Тараса Шевченка” [332, 366].

Оцінюючи велетенську роль Т. Шевченка для України, його часто порівнювали із генієм польської культури А. Міцкевичем. Міцкевичівські впливи у творчості Шевченка розглядав Л. Луців у вищезгаданій розвідці. Про спорідненість цих двох митців писав Вл. Міхал в інформаційному огляді “Від Котляревського до Тичини”. Духовний геній польського та українського митців, їх переломне значення для історії свого народу розкривала у своїй праці “Шевченко і нарід польський” Г. Бончковська (“Всхуд” 1931 № 4).

Публікації польської преси про творчість Т. Шевченка відрізнялися від радянської критики конкретністю, точністю й доведеністю висловлених оцінок, відсутністю пафосу, потужною базою фактажу та доказовості. Постать Великого Кобзаря завжди розглядалася на тлі суспільно-культурних процесів й у контексті духовних інтенцій української нації. Перед польськими читачами розкривалися невідомі сторінки життя і творчості

великого українського поета, якого автори публікацій одностайно оцінювали як генія нації. У суперечливих питаннях намагалися подати різні погляди та підходи. Наскрізна думка більшості публіцистів – давні тісні духовні зв'язки двох споріднених культур – української й польської. Вони виявлялись як на рівні постійних міжособистісних контактів письменників, представників інтелігенції, так і на рівні духовних взаємин двох народів, історичні шляхи яких постійно перетинались або і рухались одним руслом.

Більш детальний аналіз перекладів поезії Шевченка, проблематики, змісту і провідних думок публіцистики та літературної критики про життя і творчість поета подається у підрозділі монографії [50, 365-378].

5.5. Польська періодика про Івана Франка

Постать І. Франка не була так знаною та популярною в польському суспільстві міжвоєнного періоду, як ім'я Т. Шевченка. Великих людей, їх внесок у національну та світову культуру завжди належно поціновують вже після смерті. У 30-ті роки XX ст., коли суспільство оговталося після потрясінь кінця 10-х початку 20-х років, творчість І. Франка, його велетенський внесок в українську й світову культури починали поволі усвідомлювати насамперед самі українці. Натомість у польському суспільстві він був майже невідомим пересічному читачеві, за винятком Галичини, де співпрацював із польськими виданнями, мав приятелів серед польської інтелігенції.

Серйозні наукові дослідження зв'язків Франка із польською культурою почали з'являтися вже в др. пол. XX ст. та на початку XXI, у тім числі публікації про співпрацю письменника із польською періодикою. Першою сходинкою в процесі наукового осмислення зв'язків Франка із польською культурою стала книга Г. Вервеса "Іван Франко і питання українсько-польських літературно-громадських взаємин" [8]. Про його суспільну та журналістсько-редакторську діяльність у другій половині XX ст. з'явилося

чимало наукових збірників та цікавих монографічних досліджень [108, 114, 67, 70, 37].

Співпраця Франка із польськими часописами й інші аспекти польсько-українського діалогу розглядались у ряді публікацій польських і українських авторів. Це статті Г. Паздро [371], С. Пушак [99], М. Нечиталюка [85], О. Католи [41], Е. Касперського [256] та ін.

Відомо, що письменник вивчав, знав, перекладав твори польської літератури, був автором численних літературно-критичних і публіцистичних текстів. У його бібліографії налічується більше як 1000 позицій польською мовою. Друкувався у таких польських виданнях, як "Kurier Lwowski", "Praca", "Przegląd Społeczny", "Ruch", "Głos", "Przyjaciel Ludu", "Myśl", "Tygodnik Literacki, Artystyczny i Naukowy", "Lud", "Ziarno", "Ateneum", "Przegląd Tygodniowy", "Wisła", "Gazeta Narodowa". Приятелював із польськими культурними діячами Міх. Котурницьким, Едм. Бжезінським, Бол. Лімановським, Ю. Данилюком, Ан. Маньковським, Бол. Червінський та ін. Був знайомий і товаришував із редакторами й видавцями періодики. Після публікації статті про А. Міцкевича "Поет зради" (про неї йтиметься далі) і перекладу частини "Дзядів", який був оцінений критиками як невдалий, серед поляків виникла негативна рецепція Франка.

Натомість його контакти із польськими письменниками не переривалися. Листувався з Е. Ожешко та Я. Каспровичем. Продовжував свої дослідження творчості Г. Сенкевича, А. Міцкевича, Б. Пруса, Ю. Словацького, С. Гощинського, М. Конопніцької, Б. Залеського й інших польських письменників.

У часописі "Kraj", який виходив у Петербурзі (1882−1909) за редакцією Е. Пільца (до 1906), І. Франко опублікував 130 статей і художніх творів [419]. Уже тоді висвітлював питання польсько-українських культурних зв'язків. 1885 р. надрукував статтю "Адам Міцкевич в українській літературі"[128, 28-29]. Писав про Ганну Барвінок, Олену Пчілку, Наталію Кобринську,

полемізував із польським істориком і філософом М. Здзєховським щодо творчості Т. Шевченка.

У 80-ті роки XIX ст. цілий ряд прозових творів Франка вперше з'явилися польською мовою в часописах "Kurier Lwowski", "Prawda" та ін. Ще за життя письменника вісім його поетичних текстів у перекладах С. Твердохліба ввійшли до першої польськомовної антології української поезії "Antologia współczesnych poetów ukraińskich"[137], виданої у Львові. Вступну статтю до видання підготував відомий польський письменник В. Оркан; у ній він зазначав, що польський читач не знайомий із українською поезією [137, 12]. Автор статті зробив короткий огляд основних етапів розвитку української літератури, зупиняючись кількома словами на провідних постатях. Про творчість І. Франка В. Оркан писав: "В Галичині від 1876 року розпочинає свою наукову і літературну діяльність Іван Франко. Талант різносторонній і надзвичайно плідний. Можна ствердити: своїми працями і перекладами заклад підвалини сучасної літератури свого народу. Поетичну творчість розпочав згідно тодішньої моди від громадських мотивів, але вершин майстерності досягає в інтимній та еготично-рефлексійній ліриці. В 1905 році він приніс у дар своєму народові чудову поему під назвою «Мойсей»" [137, 14]. До антології ввійшли два фрагменти з поеми "Мойсей", сонет із "Тюремних сонетів", дві поезії "Із книги Кааф" та ін.

Питання польської рецепції І. Франка в пресі міжвоєнного періоду майже не висвітлене. Після смерті його ім'я на деякий час відходить на другий план. Тому перекладів художніх творів та літературно-критичних і публіцистичних текстів про письменника в польській періодиці 20−30-х рр. дуже мало.

Відомі два переклади його поезій польською мовою, опубліковані в тижневику "Biuletyn Polsko-Ukraiński". Вірш "Рефлексія" (у польському варіанті названий "Важке ярмо твоє") у перекладі Р. Гамчикевича був надрукований у 1933 р. (№ 14), а вірш "Осінні думи" в перекладі Маруса – у 1935 р. (№ 47).

“Рефлексія” − це роздуми поета над сумною долею краю та його людей. Провідна думка поезії – прижиттєве зневаження найкращих синів землі людською масою. У поезії немає впевненості, що майбутнє буде іншим, однак є прагнення змінити його, висловлене за допомогою лексеми “благаю”. Скелет метафоричної схеми тексту складають дієслова – упадаю, допиваю, бігли геть та іменники – ярмо, тягар, хрест, горе, голод. В останній строфі ідея автора передається контекстуальними антонімами. Вірш написаний ямбом із чітким чергуванням жіночої та чоловічої рими і п’ятирядковими (6-ти, 5-ти, 4-ри і 3-стопними) строфами.

Перекладач дуже точно передає думку й тональність оригіналу за допомогою адекватних епітетів та метафор. Зберігає ключові образи – “ważkie jarzmo”, “nielekki ciężar twój”, “krzyż”, “czara zatruta”, “głód i nędza”, “gnały od siebie”. В останній строфі намагається побудувати ті ж контекстуальні антоніми: “siewcom twym” – “kładło przed nogi szyderstwa kłód”, “w odwiecie” – “za płodne nasienie”, “pomnikiem” – “kamienie”, “jakiemi... za życia obrzucał ich lud” [82, 202-203]. Інтерпретатор дуже чітко відтворює поетову риму. В усіх строфах чергуються 1-й, 3-й і 4-й рядки − жіноча рима, 2-й і 5-й – чоловіча, проте йому не вдається зберегти рівномірність віршового розміру – ямб подекуди замінюється трискладовими стопами.

Перша частина філософсько-елегійного сонета “Осінні думи” перекладена польською із максимальним збереженням змісту та форми оригіналу. Відтворено образ могутнього осіннього вітру, який виє, плаче й усе змітає на своєму шляху. Лексико-граматична близькість польської та української мов дала можливість передати ключові стилістичні фігури першотвору: риторичні звертання “jesienny wichrze”, “wichrze mój skrzydlaty!”; порівняння “jak nad synem matka”, “jakbyś chciał zniszczyć zimę do ostatka”; риторичне запитання “czy po mnie zapłaczesz, Czy gniewnie zdmuchniesz ślad istnienia mego?” [82, 203-204]. Перекладач зберігає

п’ятистопний ямб, перехресну жіночу риму та італійський варіант строфічної будови сонета.

Ці поезії Франка не давали жодного уявлення про велетенський доробок українського письменника, проте демонстрували польському читачеві глибину поетичної думки та майстерність Франка-лірика. Відкривали ще одну талановиту постать сусідньої літератури.

Польська публіцистика 20−30-х рр. про життя й творчість І. Франка також нечисленна. Відомо кілька публікацій бюлетеня за 1933 та 1934 рр., присвячених постаті українського письменника. В інформаційному відділі тижневика (1933 № 7) друкувалось повідомлення “Свято Івана Франка” – звіт про події 27-го і 28-го травня 1933 р. у Львові, приурочені 17-й річниці смерті письменника. Йшлося про літургію, урочисту академію, концерт, відкриття пам’ятника на Личаківському цвинтарі та ін. Крізь холодну інформативність рядків звіту проступали захоплюючі й експресивні оцінки кореспондента: “Сімнадцяту річницю смерті найбільшого українця Галицької землі гідно вшанували земляки відкриттям пам’ятника великому поетові на Личаківському кладовищі у Львові та низкою урочистих подій… Сповнена експресії бронзова фігура з молотом на тлі надто промовистої гранітної скали” [453, 4].

Цю тему продовжив на шпальтах тижневика “Biuletyn Polsko-Ukraiński” Є. Маланюк своїм виступом “Титан праці (пам’яті І. Франка, 1856−1916)”, підписаним криптонімом Е. К. Назва тексту відображала його провідну думку – письменник намагався показати польському читачеві велетенський внесок Франка не тільки в українську, але й у світову культуру. Письменник навів вражаючу статистику художніх творів, бібліографії, літературно-критичних та наукових праць. “І кожен том є повновартісним, тривалого нетлінного значення, адже прозу і вірші писав Франко в період своєї напруженої та різносторонньої національної праці, писав розбудовуючи, подекуди як піонер, цілі пласти української культури, що лежали перед ним облогом”, - підкреслював Маланюк [213, 7]. Оглядаючи

зміст томів за жанрами – історична, соціальна й інша проза, види поезії, драми дитяча література і т. д., критик подав детальний зміст трьох томів перекладів, перелічуючи всі національні літератури та авторів, яких Франко перекладав. “Що ж це за праця! Скільки ж в тих перекладах таланту і майстерності, та – що найважливіше, скільки смаку й мудрості у виборі творів. Це справжня енциклопедія світової літератури”, − захоплено констатував письменник [213, 7].

Маланюк зупинився на перекладах творів А. Міцкевича і горезвісній статті “Поет Зради”, називаючи її “цікава, але дуже дискусійна праця на тему етики валенродизму” [213, 7]. Торкнувся питання української рецепції постаті Франка. Протест автора викликали публікації в деяких українських львівських виданнях, які відверто спотворювали духовну сутність письменника, називаючи його атеїстом (“Провісник більшовизму” - “Нова Зоря” 1933 № 39). Аналізував період 80−90-х рр. XIX ст., названий самим Франком “в наймах у сусідів”, розглянув складні стосунки митця із українською громадою Галичини та різко негативні відгуки про його творчість у тогочасній українські пресі. Публіцист надав перелік творів митця, вперше надрукованих польською мовою та історію роману “Лель і Полель”.

Є. Маланюк намагався представити польській аудиторії творчість І. Франка в цілому, показати її багатогранність і різноаспектність, тісний зв’язок із польською культурою. Текст насичений філологічною та історико-культурною інформацією. Він був переконаний, що для польської та української громади важливо знати духовних вождів, котрі збагатили своєю працею культурну скарбницю обох народів. Франко стояв поза вузькими межами своєї епохи й ніс вселюдські універсальні цінності. Його національна самобутність спиралася на культурно-історичний досвід власного народу та знання і мудрість, засвоєні від інших етносів, серед яких одне з найбільших місць посідав польський. Діалог культур був важливою складовою частиною творчого поступу Франка-мислителя й митця.

У 1934 р. “Biuletyn Polsko-Ukraiński” надрукував кілька статей інформаційно-аналітичного характеру, присвячених творчості І. Франка. У 19-му випуску тижневика опублікована стаття З. Мазура “Поезія Івана Франка”. Це велика за обсягом і досить ретельно виписана праця, у якій автор аналізував поетичний доробок митця, спираючись на існуючі розвідки, статті та дослідження, критичні висловлювання й польські переклади (антологія С. Твердохліба). Поезію І. Франка розглядав у багатьох аспектах: як живий документ внутрішнього духовного життя митця, як якісно новий етап у розвитку української поезії, як зброю в боротьбі суспільних ідей, як засіб удосконалення людини та формування нового світу, як заклик до українського народу. У своїх спостереженнях дослідник заглибився в сутність, характер і природу франкової поезії, вказував на її змістові й формальні чинники, аналізував провідні мотиви, технічні властивості, улюблені художні прийоми тощо. З. Мазур відзначав фундаментальність змін, які вніс поет у функціональне призначення поезії: “Франко вдихнув в українську поезію нову силу: наблизив її до реальності та зробив її голосом поточного життя, виразницею думок і почуттів широких верств народу. Водночас запряг її служити великій суспільно-національній ідеї, перетворюючи у зброю боротьби” [344, 1].

Особливої уваги надав публіцист поемі “Мойсей”, підкреслюючи пріоритетну роль не тільки у творчості І. Франка, а й в усій українській літературі: “«Мойсей» має такі видатні художні якості, що може вважатися найкращим твором української поезії” [344, 3].

У своєму виступі З. Мазур торкнувся дражливої для поляків сторінки у творчості Франка – його статті про А. Міцкевича “Поет зради” (1897), яка була надрукована польською, російською та німецькою мовами. Франко звинувачував Міцкевича в неетичності, фальшивості й негативному впливі на суспільство. З. Мазур намагався з’ясувати причини появи того тексту та витоки критичних оцінок польського поета. Йому зрозуміло, що проблема вимагає глибокої обсервації психоаналітичного характеру, в ній сплелись

суспільні упередження, стереотипи масової свідомості, внутрішні психічні суперечності митця, і можливо, приховані свідомі порухи сторонніх таємно зацікавлених осіб. На це натякав супровідний коментар редакції.

Критик намагався переконати читачів у тому, що один короткий текст не може применшити роль і значення А. Міцкевича для поляків, а І. Франка для українців.

Продовженням міркувань над загадкою появи горезвісної статті Франка стала праця "Франко і Міцкевич (Від «Поета Зради» до «Великої Утрати»)", надрукована в 21 випуску бюлетеня за 1934 р. і підписана криптонімом *Wł. P*. Автор зіставляв появу статті "Поет Зради" в 90-х роках XIX ст. і книги "Адам Міцкевич «Велика Утрата», історична драма з р. 1831-1832 з додатком життєпису А. Міцкевича та вибору його поезій у перекладі на українську мову, видав др. Іван Франко, Львів 1914" у 1914 році. Він аналізував суспільні умови, біографічні факти та фізичний (і психічний) стан письменника в момент появи обох текстів, намагався з'ясувати витоки першого різко негативного та другого абсолютно протилежного, піднесеного й позитивного ставлення Франка до Міцкевича. Надав широкий супровідний контекст тих подій – відгуки в польській пресі, оцінки Франка українськими дослідниками, факти біографії, спогади та свідчення очевидців. Автор розвідки намагався побачити внутрішній глибинний зв'язок між цими двома подіями, показати перспективи зовсім не дослідженої теми "Франко і Міцкевич". Найбільше хвилювала його поява необґрунтованої негативної польської рецепції українського письменника, тому звертався саме до польських читачів зі словами: "Робимо це не задля дешевої нездорової сенсації, не задля яких-небудь «випадкових» чи «кон'юктурних» цілей, а в ім'я найглибшої шани і визнання Великої Людини" [485, 4].

Завершувалася тема взаємин Франка і Міцкевича на шпальтах бюлетеня публікацією Ф. Захори "Велика Утрата" (1934 № 21. Текст написаний у жанрі рецензії. Автор на початку подав бібліографічний опис видання І. Франка "Велика Утрата", зазначав особливості технічного оформ-

лення, коротко переказував зміст вступного слова видавця. На підтвердження не зовсім раціонального походження ідеї приналежності “Великої Утрати” перу А. Міцкевича Ф. Захора вказував на суперечність, пов’язану зі змістом книги – слабкість тексту драми, яка була названа Франком “геніальним твором” і туманність її походження, зумовлена частими психічними затьмареннями поета через тяжку хворобу, поєднана із ретельно викладеним життєписом польського письменника. На відміну від статті 1897-го року, Франко називав Міцкевича “безсумнівно найбільшим поетом польського народу й одним із найгеніальніших людей, котрих дало людство”, пише, що “був високоморальним” [493, 6]. Ф. Захора переконував читачів, що твір є цікавим об’єктом для досліджень майбутніх франкознавців і жодним чином не міг применшити ролі І. Франка в українській літературі та його внеску в польсько-український культурний діалог. На завершення своєї рецензії він писав: “«Велика Утрата» без огляду на її художні вартості є цікавою як предмет дослідження ставлення Франка до Міцкевича і до поляків узагалі. Майбутня «франкологія» пояснить, як узгодити гарно написаний життєпис А. Міцкевича і міцкевичівські переклади Франка із вміщеною в тому самому томі «Великою Утратою», приписаною чи написаною Міцкевичеві тією ж самою людиною” [493, 8].

Інформаційний відділ бюлетеня подекуди друкував замітки та повідомлення про пошанування пам’яті І. Франка серед українців тодішньої Польщі, відгуки та рецензії на публікації в періодиці: “На пошану Івана Франка і Ізидора Воробкевича” (1936 № 28), “Річниця смерті І. Франка” (1935 № 22), “Франко і сучасність” (1936 № 27).

Франкознавча публіцистика на сторінках тижневика “Biuletyn Polsko-Ukraiński” ставила за мету представити постать українського письменника як неперeсічну особистість, великого мислителя й поета, талановитого прозаїка й перекладача. Відкриваючи його здобутки в різних галузях філології та красного письменства, автори показували велетенський талант й інтелект митця, його патріотичні та гуманістичні ідеали, титанічний внесок у

культурну спадщину. Доводили випадковість і нелогічність негативної рецепції Франка в польському суспільстві, покладали відповідальність на тогочасну періодику, яка, не заглиблюючись у суть проблеми, поверхово й упереджено, задля сенсації або й для політичних дивідендів використала першу статтю Франка про Міцкевича. Така унікальна особистість не могла бути простою та прозорою для зрозуміння в усіх своїх проявах. Його життєві й творчі кризи, внутрішні переживання та рефлексії зовнішніх явищ виливалися в художніх текстах, пошуки ідеалу проходили через складні суперечності думок і почуттів. Чим більша духовна глибина, тим більше в ній вічних істин, загадок і таємниць.

Колектив тижневика "Biuletyn Polsko-Ukraiński" в багатьох питаннях намагався розвіяти масові стереотипи, які стосувалися польсько-українських відносин, їх минулого. Публікації, присвячені творчості І. Франка, були спрямовані на формування в польському суспільстві об'єктивної оцінки його спадщини, а для цього необхідна насамперед правдива й повна інформація. Повніший аналіз перекладів поезії, змісту й проблематики критичних виступів поданий у відповідному підрозділі монографії [50, 378-389].

5.6. Творчість Лесі Українки в інтерпретації польських публіцистів і перекладачів

Покоління українського літературного порубіжжя, до якого належали О. Кобилянська, Леся Українка, В. Стефаник, М. Коцюбинський та інші митці, було представлене польському читачеві лише поодинокими перекладами й незначними інформаційними повідомленнями. Подекуди друкувалися монографічні розвідки, як, наприклад, стаття В. Морачевського "Василь Стефаник", надрукована у квартальнику "Marchołt" (1937 № 4).

Перші переклади поезії Лесі Українки з'явилися у вище згаданій антології сучасної української поезії 1911 р. У перекладах С. Твердохліба польському читачеві були представлені три вірші: "З пісні" ("Нічка тиха і

темна була…"), "Хотіла б я уплисти за водою…" і "Саул" [137, 195-202]. Однак малий тираж видання та недоступність широкій читацькій аудиторії дає підстави говорити про відсутність будь-якої інформації про неї. Це підтверджує і той факт, що антологія не згадується ні в публікаціях про польсько-українські літературні зв'язки пер. пол. XX ст., ні в більшості енциклопедій, словників і підручників з історії літератури. Тому, напевно, що за посередництвом публіцистики й поетичних перекладів у пресі 20−30-х рр. польська громадськість знайомилася із творчістю Лесі Українки.

Поодинокі згадки про поетесу зустрічаємо в польській центральній періодиці на початку 30-х років. В інформаційних оглядах та статтях, присвячених українській літературі, Леся Українка виокремлюється як яскрава індивідуальність літературної генерації кінця XIX – початку XX ст. У другому числі двотижневика "Zet" за 1932 р. в огляді "Від Котляревського до Тичини", аналізуючи поезію українського порубіжжя, автор пише: "До цієї нової формації належать В. Щурат, поет-філософ, вчений («Шевченко і поляки»), Б. Лепкий, невтомний продовжувач великої поезії Франка з очевидними впливами Оркана, Тетмаєра, Конопніцької і – насамперед – безперечно найбільш обдарована Леся Українка (1871−1913). На творчість тої енергійної жінки вплинула перш за все її власна біографія, щира, безпретензійна, завжди із сильним ніцшеанським забарвленням. У тональності – це найпрекрасніший вираз українського жіночого духу, з точки зору творчого інтелекту – найвище в усій українській літературі символічне мислення (драми!)" [347, 4].

У 1933 р. в тижневику "Wiadomości Literackie" була надрукована стаття Є. Маланюка "Українська поезія останньої доби", де публіцист називає Лесю Українку найталановитішою представницею свого покоління. Він пише: "Необхідно назвати кілька літературних постатей пізнішої доби (перед і після революції 1905 р.) – Франко, Коцюбинський, Кобилянська, Олесь, а перш за все Леся Українка, той, як сказав Франко, «мужчина» нової української поезії, лише після 1917 року сповна поцінована головно видатним критиком і

публіцистом Донцовим" [335, 2]. Згадуючи імена І. Франка та Д. Донцова, Маланюк мав на увазі їх публікації в "Літературно-науковому вістнику", відповідно, 1898 та 1922 рр.

1933 р. в науково-літературному місячнику "Przegląd Wspołczesny" Є. Маланюк презентував свою розлогу філологічну студію "Про українську літературу". Подаючи широку панораму літературного процесу в Україні від початків до міжвоєнного часу, Є. Маланюк писав: "Абсолютно вражаючою постаттю є геніальна поетка і драматург Леся Українка (Лариса Косач); поціновування та популяризація її титанічного творчого доробку вимагатиме ще десятиліть" [334, 37].

Із монографічних публікацій варто відзначити статті Е. Карка (псевдонім Є. Маланюка), "Леся Українка", надруковану у тижневику "Biuletyn Polsko-Ukraiński" в 1933 р., та Ю. Лободовського "Творчість Лесі Українки (у двадцятип'ятиліття смерті (1913−1938))", опублікована в цьому ж виданні 1938 р. І в першому, і в другому випадку автори намагалися вказати найважливіші фактори, які вплинули на формування особистості поетеси, відзначити її зв'язок із європейською та новаторство в українській літературі.

Е. Карк вважав Лесю Українку продовжувачкою лінії Шевченка й Франка, вказував на визначальний вплив середовища справжньої української інтелігенції, у якому формувалась особистість поетеси. Серед багатьох рис творчого стилю письменниці, відзазначав потужну внутрішню енергію, яку несуть її твори. Він писав: "Гідний подиву величезний літературний доробок (сім великих томів) тої незвичайної у світовій літературі жінки-письменниці, з точки зору форми є логічним розвитком поетичної лінії: лірика-поема-драма. Крім досконалості стилю, пластичності образів, довершеної мови і майстерного опанування драматичною формою, − найважливішим і найдивовижнішим у творчості Лесі Українки є внутрішня енергія творів, вогонь правдивої поезії і справді недосяжний (крім Шевченка) в українській літературі прометеївський національний пафос" [250, 1-2].

Автор аналізував тематику творів, зокрема “вічні” теми, у пророцтві Касандри вбачав національно-особистісний аспект – пророцтво майбутніх трагічних українських визвольних змагань 1917−1920 рр., зазначав польські впливи у творчості Лесі: переклади з Міцкевича, поетичний образ Криму, ностальгічні мотиви. Огляд творчого доробку письменниці доповнював переклад поезії “Хотіла б я уплисти за водою…” С. Твердохліб [470, 2].

Ю. Любодовський розглядав поезію Лесі Українки в парадигмі традиції-новаторство, а світогляд поетки насамперед з позиції національних цілей. Критик зауважував екзотизм та європейськість тематики, вказував оригінальність драм, їх побудови і самобутність конфлікту ідей. Він вважав національну тематику однією із найважливіших у творчості Лесі Українки: “«Українка» займає в ній почесне місце, не стільки може кількісно, як якісно. Звернення до української тематики можна пояснити з одного боку закидами, які поетку супроводжували, з другого боку тою обставиною, що поетка часто перебувала далеко від батьківщини і ностальгія була її щоденним гостем. Найпрекрасніші її «українські» твори з’явилися на чужині. «Лісова пісня» написана на Кавказі, «Бояриня» в Єгипті. Появу першої пояснює сама Леся в листі до матері наступним чином: «Мені здається, що просто згадала про наші ліси і засумувала за ними” [320, 345].

Акцентував Ю. Лободовський на глибинному значенні мотиву національної зради: “Гнів поетки щодо проявів малодушності, продажності чи національної зради мусив шукати прихованих (цензуральних) форм вираження, що найлегше було досягнути за допомогою перенесення в аналогічні історичні епохи. Тому історичні твори поетки завжди мають якесь актуальне звучання, під маскою давно неіснуючих людей і минулих подій стоять живі, наболілі проблеми сучасної української реальності” [320, 346].

Міркування критика доповнював переклад уривку із драми “Бояриня” [469, 347-348], яку вважав одним із кращих творів поетеси.

Ім’я Лесі Українки принагідно з’являлося в інформаційних повідомленнях про події культурного життя української еміграції, наприклад –

“На пошану Лесі Українки” (“Biuletyn Polsko-Ukraiński” 1933 № 34−35), де йшлося про пам’ятний вечір, організований союзом українок-емігранток.

Поезії Лесі Українки, представлені на шпальтах бюлетеня, як і в антології 1911 р., не належали до програмних чи найбільш показових творів письменниці. Їх об’єднувала одна спільна риса – написані як ремінісценції на мотиви великих митців європейського Відродження Шекспіра й Данте.

Вірш “Хотіла б я уплисти за водою…” у перекладі С. Твердохліба відзначається змістовою і формальною адекватністю оригіналові. Перекладачеві вдається відтворити журливий настрій вірша Лесі як за допомогою аналогічної лексики, синтаксичної будови, так і за допомогою відповідних повторів. Лише в завершальній частині поезії він вживає тавтологію, яка відсутня в оригіналі й порушує семантичну та звукову гармонійність тексту:

Płaczące w toń schylałyby się brzozy

Żałobnych swych splecionych rąk żałobą [470, 2].

Усі ритміко-інтонаційні особливості оригінального тексту збережені в його польській інтерпретації: астрофічність, яка коливається від чотирьох до дванадцяти рядків; метрика – п’ятистопний ямб, який лише в другому рядку чергується із шестистопним; білий вірш – відсутність традиційної рими, домінування парокситонної клаузули (лише у двох рядках – окситонна, у польському перекладі – в одному); цезурування, яке, на думку Н. Костенко, є особливістю віршостилістики Лесі Українки й надає її поезії наспівності [47, 149]. У польській інтерпретації ямбічний ритм чіткіше виражений і більш відповідає традиційному, цілком можливо, досягнутий за рахунок специфічного внутрішнього потенціалу польської мови. Перекладачеві вдалося передати, за висловлюваннями самої Лесі Українки, “дух первотвору”, образно-емоційну й чуттєву тональність поезії, надзвичайно точно передана метрична структура тексту.

Поезія “Забута тінь” - у перекладі “Cień zapomnianu” О. Іваненка була надрукована в бюлетені (1934 № 46) – це роздум поетеси над темою кохання

й мотивом самопожертви. Тональність та образи першої частини світлі й піднесені – суворий Дант, квітки барвисті, небесна роса, вродлива Беатріче, сонце променисте і т. д. Вони відтворені польськими відповідниками – poważny Dante, kwiaty barwne, rosa niebiańska, boska Beatrycza, słońce promienne.

Барви та почуття другої частини похмурі, безколірні, сумні – убога постать, тремтяча тінь, хліб вигнання, вірна тінь, ночі безсонні, сльози. Вони передані польською відповідними епітетами й метафорами – postać blada, senna zjawa, cień wierny, chleb wygnania, nocy bezsenne, łzy. Ім'я дружини Данте, яка була символом великої жертовності й самозречення, не зберегла історія. І навіть слава Беатріче, на переконання Лесі Українки, зросла на сльозах тієї відданої жінки:

Po łzach tych, jakby po rosie perlistej,

do chramu sławy weszła – Beatrycza! [82, 208-210]

Для перекладу із "Боярині" Ю. Лободовський обрав заключний фрагмент драми, у якому зосереджені ідейні акценти твору. Останній діалог головних персонажів Степана та Оксани з усіма ремарками, з відповідним емоційним забарвленням, із драматичною напругою ідейної розв'язки, оскільки подієвої розв'язки як такої у творі немає, відтворений перекладачем досить точно. Яскраво передано символічний образ іржі як стану моральної та фізичної безплідності героїв. Драматизму сцені додає усвідомлення персонажами своєї внутрішньої пустоти:

Oksana

(ogląda ręce swoje i Stepana)

Oh, zdaje się, czyste,

a jednak ciagłe mi się przywiduje,

że je okryła, nie, nie krew...lecz rdza...

Wiesz, taka rdza, jak na bliskach starych?

(Puszcza rękę i kładzie się. Mówipowolniej, z przerwami)

Była u ojca taka stara szabla

w komorze zarzucona... myśmy z bratem
ją odszukali... w wojnę chcąc się
bawić...
… lecz próżno... rdzawa...
do pochwyprzywarła...
nie można było wyjąć. Tak i my...
zrośnięci razem, niby szabla z
pochwą...
oboje rdzawi… [469, 347].

Публікації в польській пресі міжвоєнного періоду (20−30-ті рр. XX ст.) були початковим етапом пізнання ім'я Лесі Українки. Усі автори публікацій одностайно вважали поетесу найталановитішою не тільки в українській літературі, а й серед жінок-письменниць у світовій, бо саме їй вдалося вивести українське письменство на рівень європейських зразків. Відносна свобода та незаангажованість польської літературної періодики, на відміну від тогочасної радянської, давала можливість правдиво, без ідеологічних нашарувань, поцінувати доробок поетеси. Детальніший аналіз ритміко-інтонаційних особливостей перекладних текстів та проблематики критичних виступів подається у підрозділі монографії [50, 389-398].

5.7. Українська література в польськомовній публіцистиці Є. Маланюка

У 30-ті роки XX ст. після повернення Є. Маланюка зі студій у Чехії до Польщі розпочалася його активна співпраця із польськими періодичними виданнями. Він друкувався у часописах "Wschód", "Wiadomości Literackie", "Machołt", "Przegląd Wspołczesny", "Biuletyn Polsko-Ukraiński" й ін. Це були інформаційно-оглядові, аналітичні та монотематичні виступи, у яких Є. Маланюк ставив за мету надати польському читачеві якнайбільше інформації про українську культуру, її самобутність, тривалу традицію, видатні постаті й

духовні надбання. Більшість творів присвячував літературному процесові, митцям українського художнього слова, польсько-українським літературним зв'язкам.

Цілісну картину літературного процесу в Україні в синхронному та діахронному аспектах намагався представити в оглядах "Українська література в світлі сучасності" ("Wschód-Orient" 1932), "Українська поезія останньої доби" ("Wiadomości Literackie" 1933), "Про українську літературу" ("Przegląd Współczesny" 1933), "Нариси до типології культур" ("Marcholt", 1935) й ін.

До монотематичних належали публікації "Таємниця Гоголя" ("Wschód" 1934), "Микола Хвильовий" (1893−1933) ("Biuletyn Polsko-Ukraiński" (1933), "Титан праці (пам'яті І. Франка 1856−1916)" ("Biuletyn Polsko-Ukraiński" 1933) та ін.

Ці виступи Є. Маланюка були ідейним сколком культурологічної концепції митця, яка кристалізувалася й доповнювалася впродовж усього його життя і була викладена у двотомному виданні "Книга спостережень" [65, 66]. Про історіософські та культурологічні погляди письменника, висвітлені в його україномовній публіцистиці, яка друкувалася на сторінках таборових часописів, західноукраїнської періодики й українських еміграційних видань 20−30-х рр. написані праці Л. Куценка, Т. Салиги, М. Крупача та інших учених [56, 109, 52, 53]. Польськомовна публіцистика Є. Маланюка майже не розглядалася, за винятком окремих публікацій у періодиці й принагідних згадок [62, 480, 277].

Розглядаючи літературний процес в радянській Україні та на еміграції, Є. Маланюк подавав власну періодизацію, виокремлював провідні тенденції та визначні постаті кожного етапу, демонстрував втілення суспільно-політичних реалій у словесних образах.

Інформаційно-аналітичний огляд "Українська література в світлі сучасності" розкривав перебіг літературного процесу, його тісний зв'язок та зумовленість суспільно-історичними явищами [333, 35-42]. Розвиток

літератури розглядався як існування та розвиток нації. Визначальною Маланюк вважав націєконсолідуючу роль літератури, відзначав відсутність цілісного, монолітного потоку (руху), вказував на об'єктивно існуючі причини нерівномірного розвитку української літератури та наявність багатьох пауз.

Історію України називав постійним "тереном битви між Сходом і Заходом" і в цьому ракурсі виділяв періоди "буйного розквіту візантійства у Київській Русі", "гартування і формування церковної культури", "орієнталізованого київського візантійства в особі Петра Могили", "повільного національного анабіозу", "період масової участі української інтелігенції у творенні культури Петербурзького Цісарства…" і т.д.

Символічним наслідком фізичної та духовної експлуатації українського народу вважав "гоголівство" – "символ перетнутої української душі на дві частини, на «дві душі»". Був переконаний, що від 1917−1920 рр. бере свій початок новий етап історії української літератури, коли "почали відроджуватися і повертатися до природних розмірів рудименти національної та державницької свідомості… Відтоді українське письменство, незважаючи на те, що політичні умови, в яких існують, є просто-таки фантастичні в цинічно дібраному нищенні та каліченні найдрібніших проявів національності, − стає справжньою літературою в цілковитому значенні того слова; таким потужним був перший імпульс свободи!.." [333, 38].

П. Тичину письменник називав "першим подихом відродженого народу", "«кларнетом», яким душа народу відспівала сонячну пісню свого пробудження, майже воскресіння після довголітнього сну бездержавності" [333, 38].

Розглядаючи культурну традицію, Маланюк виділяв історичні та новостворені центри української культури. Символічними вважав "безтрадиційний" Харків із денаціоналізуючою політикою й повністю йому протилежний Київ – давній історичний "традиційний осередок національної культури", "духовна оаза", "своєрідна українська Александрія". А

символічною постаттю харківської культури називав Миколу Хвильового із його вибуховими виступами в публіцистиці, що, на переконання автора статті, була доказом якісно нового історичного етапу розвитку.

У статті "Українська поезія останньої доби" ("Wiadomości literackie" 1933 № 4) Є. Маланюк розвивав задекларовані раніше ідеї [335, 2]. Фрагментарність, заплутаність історичних шляхів народу, "бароковість" психології українців називав визначальними рисами літературного процесу. Розгорнув широку панораму тогочасного життя української поезії, аналізував стильову самобутність творів П. Тичини, доробок неокласиків, відзначав їх високий інтелектуальний рівень, особливо поезії М. Рильського, зупинився на творчості молодих митців: М. Терещенка, Г. Шкурупія, М. Бажана, розглянув поезію української еміграції в Польщі. На противагу Тичині, Рильського вважав втіленням свідомого ставлення до форми, називав "найвидатніший із українських поетів сьогоднішньої доби" із "холодною, вражаючою досконалістю вірша, а також високим рівнем поетичної майстерності" [335, 2].

Українську літературу на еміграції поет розглядав як органічну складову всього національного літературного процесу, відзначаючи таких авторів, як Ю. Липа, Ю. Дараган, О. Стефанович, Н. Лівицька, Л. Мосендз, О. Ольжич та ін.

Кожна наступна праця Є. Маланюка про українську літературу, оприлюднена на шпальтах польських часописів, свідчила про поглиблення попередньо висловлених ідей письменника, про його інтелектуальний поступ і творення цілісного історичного й філософського образу національної культури. Його розвідка на сторінках місячника "Przegląd Współczesny" під лаконічною назвою "Про українську літературу" була ґрунтовною науковою розвідкою історичних і новітніх шляхів розвитку національної літератури. Вона написана відповідно до формату літературно-наукового видання, яким був часопис у міжвоєнній Польщі. Побудована за структурою наукової праці – вступ, аргументований виклад поставлених проблем, аналіз і висновки, із

застосуванням хронологічно-описового, типологічного, історико-літературного методів аналізу.

Українська література розглядалася від витоків до сучасності на тлі історіософської парадигми Схід-Захід. Кожен історичний період і всі притаманні йому явища Є. Маланюк висвітлював крізь призму східних або західних впливів, як домінанти однієї із двох культур, на межі яких формувалася українська література. Письменник був переконаний, що східна культура, її традиції були постійною історичною експансією в українську, ґвалтівним уторгненням, яке руйнувало найкращі здобутки й самобутність української духовної культури як європейської. Доводив генетичну протилежність російської та української культур, мов і літератур.

Панораму літературного життя подавав у ретельному історичному розрізі, показуючи витоки – "ін'єкція Еллади" і "впливи норманів", характер європейських культурних впливів та історико-культурного життя, символічні постаті як наслідок національного духовного піднесення й національної патології, суспільну базу літератури, самобутність галицької літературної культури, "сформованість" "загальноукраїнського значення" української еміграційної літератури [334] і т. д.

Своєрідним філософським підсумком спостережень над історичною долею української нації та її літератури стали "Нариси до типології культур", надруковані у квартальнику "Marchołt" (1935 № 2). Текст завершував роздуми Є. Маланюка над сутністю й антонімічністю східної та західної культур і природою й характером російської, розкривав фундаментальні принципи типової східної цивілізації, показував їх зумовленість географічними (просторовими) та історичними факторами. Схід і захід публіцист розглядав як "культурно-історичні комплекси". Межовість, порубіжжя називав самобутністю і вічною фатальною проблемою українців та їх культури: "Всякого роду спроби культурного синтезу між «сходом» та «заходом», як бачимо із величезного історичного досвіду на теренах чужої «Євразії» − позитивного результату не дали, коли ж таке поєднання ставало

неминучим, то набувало характеру брудної суміші, отруйно-вибухової «емульсії» органічно чужих одна одній культур” [336, 289].

Усі інформаційно-аналітичні публікації Маланюка складають ідейно-світоглядну цілість. Аналізуючи їх у хронологічному порядку, можна простежити ідейну еволюцію письменника та поглиблення його історіософських і культурологічних поглядів. Монотематичні тексти розвивали окремі аспекти його культурологічної концепції.

Знаковою постаттю в ній був М. Гоголь. Л. Куценко у своїй книзі зазначав, що Маланюк, вже будучи на Заході, готував монографію “Гоголь” [56, 13]. Гоголю присвячена розлога аналітична студія Є. Маланюка “Таємниця Гоголя”, надрукована у варшавському квартальнику “Wschód-Orient” у 1934 р.

У статті подано глибокий, усебічний і скрупульозний аналіз особистості М. Гоголя, в основу якого покладено погляд на національність “як вічну, повсюдну й остаточну реальність, яку довгий час маскували й затіняли завдяки облудам і спотворенням минулого століття” [337, 53]. Маланюка турбувала суперечність особистості Миколи Гоголя: з одного боку, великий російський письменник, з іншого – дуалізм, присутність у ньому двох душ, російської та української, тому ставив за мету “відреставрування правдивого образу Гоголя”.

Автор вивчив різні аспекти проявів внутрішньої суті Гоголя: мову творів, об’єктивно існуюче оточення, біографічні фактори, психіку. Суть трагедії письменника розкрив через уже згадувану антиномію Гоголь-Шевченко: Гоголь – породження напівмертвих духовно українських шляхтичів, що служили великоімперській культурі; Шевченко – син багатомільйонного брутально уярмленого селянства, вулканічний вибух його духовної сили. Гоголь – людина “з рисами генія, наділеного запасом надзвичайної, історично спізнілої енергії” [337, 57].

Маланюк показав усю глибину внутрішньої трагедії письменника крізь призму трагедії української культури на певному її історичному етапі.

Розглядав не стільки внесок Гоголя в літературу, скільки його значення в розвитку української духовної культури та вплив на подальшу долю народу.

Поглиблювали та доповнювали різні аспекти культурологічної концепції письменника його літературні портрети, інформаційні й бібліографічні виступи в періодиці, які розглядалися в підрозділах "Євген Маланюк як співробітник видання" та "Українська література на сторінках тижневика «Biuletyn Polsko-Ukraiński»". Питання ролі особистості в історії української культури висвітлював у статтях та замітках "Микола Хвиловий", "Титан праці (пам'яті І. Франка 1856−1916)", "Леся Українки", "На літературні теми" та ін. Є. Маланюк переконував, що І. Франко й Леся Українка вивели українську літературу на європейські шляхи розвитку, а виступ комуніста Миколи Хвильового − публіцист називав кінцем хвороби "малоросійства".

Публікації Є. Маланюка в польській пресі міжвоєнного періоду торкалися фундаментальних питань історії української культури: періодизації, основних історичних етапів формування національної літератури, ролі літератури як засобу самоствердження нації, стану тогочасної української поезії, ролі особистості в українській літературі й культурі загалом. Ідеологічні засади та поетика виступів митця в пресі суголосна ідеям Маланюка-поета, що засвідчує надзвичайну ідейно-художню цілісність цієї постаті. У своїх оцінках він насамперед син України, патріот і націоналіст, та лише потім письменник, критик, публіцист.

Поглядам митця притаманна глибоке філософське бачення суті історичних процесів, їх духовно-культурних проявів. Є. Маланюк відшукує найхарактерніші риси, зумовлені суспільно-історичним розвитком нації (тобто об'єктивними факторами) та розглядає символічні постаті, у яких виявлявся суб'єктивний фактор.

Це завжди погляд крізь антиномії, бачення процесів крізь боротьбу протилежностей. Стиль Маланюка-публіциста ємкий і лаконічний. Сконденсованість змісту кожного висловлювання, метафоричність стилю,

викривальність, суворість, навіть жорстокість висновків є проявом сили духу “залізних імператора строф”.

Письменник намагався показати польським читачам величезний пласт української духовності, її давні традиції, трагічну історичну долю, багатство індивідуальних проявів, високий інтелектуальний та художній рівень здобутків. Висвітлюючи різні явища тогочасного літературного життя виявляв і викривав, ворожі для України прояви більшовизму та “малоросійщини”. Ідея сильної й незалежної української нації складала фундамент усіх його поглядів. Європейськість української культури була підвалиною його теоретичних і літературно-критичних міркувань.

Більш детальний аналіз змісту, проблематики й ідейного наповнення публікацій Маланюка, зокрема й образів Шевченка та Гоголя, подано у відповідному підрозділі монографії [50, 398-412].

5.8. Богдан Лепкий на польсько-українському літературному пограниччі

Б. Лепкий своїм життям, професійною діяльністю та літературною творчістю тісно пов’язаний із Польщею. Він був однією із центральних постатей в осередку української діаспори в Кракові впродовж багатьох років. Перу Б. Лепкого належать дослідження творчості таких польських митців слова, як М. Конопніцька, Л. Совінський, Ю. Словацький і т. д.

Письменник багато зробив для популяризації української літератури в Польщі. 1901 р. Лепкий став співзасновником Слов’янського клубу в Кракові. Упродовж декількох років існування клубу на його засіданнях виголосив ряд доповідей, в яких знайомив польську громаду зі здобутками української культури: “Про найновішу русько-українську літературу” (1901), “Микола Гоголь” (1902), “Василь Стефаник” (1903), “Музика Лисенка” (1904) [269, 17]. Видав власний переклад “Слова о полку Ігоревім” польською мовою, книгу новел М. Коцюбинського “В тенетах шайтана”.

Упродовж усього життя працював на перекладацькій ниві – у польській періодиці постійно друкувалися переклади Б. Лепкого творів Т. Шевченка, І. Франка, П. Куліша, М. Старицького, О. Кобилянської, П. Тичини, М. Рильського. Разом із В. Орканом видав антологію сучасної української поезії, а 1912 р. вийшов його "Начерк історії української літератури" польською мовою. 1941 р. видав історію української літератури під назвою "Наше письменство".

Професійний досвід учителя й науковця він здобув у навчальних закладах Польщі. Письменник працював викладачем польських гімназій, а потім професором Ягеллонського університету в Кракові. В архіві установи зберігається особиста справа Б. Лепкого, де викладені основні етапи його професійної діяльності, наукового доробку та літературної творчості.

Архівні документи надають інформацію про різні аспекти його кар'єри як філолога й викладача. Письменник досконало володів польською, російською, німецькою, дещо гірше – чеською та сербо-хорватською мовами [498]. У період з 1899 по 1918 рр. Б. Лепкий працював у гімназіях міста Кракова. У 1899−1914 рр. був лектором руської (української) мови на філософському факультеті Ягеллонського університету та на Вищих державних курсах учителів у Кракові.

З 1926 р. він знову вчитель державної гімназії святої Анни та гімназії № 9 імені Хоене-Вронського в Кракові. З 1927 до 1934 року працює заступником професора, а з 1935 р. прийнятий на посаду надзвичайного професора кафедри руської (української) літератури Ягеллонського університету [498]. Посвята відбулася 28 січня 1935 р.

Лекційний курс професора Б. Лепкого висвітлював найважливіші етапи історії української літератури: "Література Великого Київського князівства в нарисі" та "Марко Вовчок: життя і творчість", який доповнювався практичним курсом із періоду відродженої літератури від Котляревського до Шевченка. Письменник мав можливість читати лекції з української літератури мовою оригіналу. З-поміж цікавих архівних документів збереглося

клопотання декана філософського факультету про дозвіл для професора Б. Лепкого читати одну лекцію в тиждень українською мовою для студентів відділу слов'янської філології.

Здобутки Б. Лепкого в царині польсько-українських культурних зв'язків величезні. Хронологічний виклад його творчих та наукових праць містить доповідь колеги, доктора кафедри граматики руських мов Ягеллонського університету Яна Зілинського під назвою "Літературна, наукова і педагогічна діяльність професора Богдана Лепкого" [504]. Публікації в періодиці та книжкові видання митця складають десятки позицій.

Перші переклади творів М. Конопніцької були надруковані ще в газеті "Діло" (1895 № 70). Найкращий на той час у Польщі переклад "Слова о полку Ігоревім" зі вступом і розлогими коментарями Лепкий видав у Кракові в 1908 р., у 1906 р. в Бродах опублікував переклади новел М. Коцюбинського. Крім поезій М. Конопніцької, перекладав українською мовою твори К. Тетмаєра, з російської – М. Лермонтова й О. Пушкіна.

Підготував до друку зі вступом і коментарями твори І. Котляревського, П. Куліша, Марка Вовчка, О. Стороженка, М. Гоголя. 1922 р. видав у Берліні два томи антології української поезії "Струни" (від найдавніших до нинішніх часів) та збірку малої прози українських авторів "Рідне слово".

Я. Зілинський подає перелік популярно-наукових праць Б. Лепкого, які служили утвердженню авторитету української літератури в польському суспільстві й засвоєння здобутків митців польського красного письменства в українському. Першою була розвідка про польську письменницю М. Конопніцьку [339]. Численні україномовні наукові видання присвятив Б. Лепкий історії української літератури та творчості окремих її представників: "Василь Стефаник. Літературний нарис" (Львів, 1903); "Нарис історії української літератури. Кн. 1. До нападів татар" (Коломия, 1904); Кн. 2. Від нападів Татар до Котляревського (Коломия, 1912); друге видання нарису (Київ; Липськ, 1923); Про "Наймичку" поему Т. Шевченка (Львів, 1905); "Маркіян Шаш-

кевич. Характеристики українських письменників" (Коломия, 1910); "Чим жила українська література? З історії української літератури" (Відень, 1915); "Незабутні. Літературні нариси (В. Стефаника та Гр. Чупринки)" (Берлін, 1922); "Тарас Шевченко Твори. 3-томне популярне видання зі вступом" (Берлін, 1919); "Повне видання творів Тараса Шевченка" (Київ; Липськ); 5 томів із монографією в першому томі під назвою "Про життя і твори Шевченка" (1922).

Перший підручник української літератури, виданий Лепким у Польщі, мав назву "Ukraina. Zarys literatury. Podręcznik informacyjny" [466]. Найцікавіші філологічні та історичні розвідки були надруковані в польських періодичних виданнях: "Kilka zagadnień z liiteratury ukraińskiej" [311], "До питання про переклади ліричних поезій" [312], "Mazepiana" (із портретистики Івана Мазепи) [313]. На переконання Я. Зілинського, найбільшу наукову вагомість мали двотомний нарис історії літератури, 5-томне видання творів Шевченка і студія про художні переклади. Учений зазначав: "Оригінальною рисою Лепкого як історика літератури є його ставлення до народної творчості. Всупереч існуючим поглядам Лепкий поєднав її в одне ціле із письмовою літературою (штучною), поділив на періоди і виділені таким чином окремі її частини поєднав із існуючими епохами української письмової літератури. Внаслідок цього народна творчість на тлі кожної історичної епохи стає зрозумілою і не справляє враження чогось відірваного…" [504].

На особливу увагу заслуговує праця Б. Лепкого "Три портрети: Франко – Стефаник – Оркан", видана у Львові в 1937 р., яка містить цікаві біографічні, ліричні та наукові міркування. Разом із П. Зайцевим він підготував бібліографію польських перекладів із "Кобзаря" для видання "Тарас Шевченко «Поезії»" (Варшава, 1936).

У фондах Ягеллонської бібліотеки зберігаються численні книжкові видання письменника, які розкривають його особистість, віддзеркалюють літературні інтереси як простого читача, втілюють пересічні смаки й

захоплення. Привертає увагу маленька книжечка “В Тарасові роковини”, видана коштом “Просвіти” у Відні [60]. Це збірка принагідних поезій Б. Лепкого, які висвітлюють найважливіші етапи життєвого шляху Т. Шевченка: “Батькове пророцтво”, “Перші твори”, “Суд над поетом”, “Дорога” та ін. До кожного тексту подаються ілюстрації – малюнки, виконані самим же Б. Лепким − чорно-білі графічні замальовки: “Над морем”, “Александрівський форт”, “Шевченкові прибори до писаня”, “Тарас в Новопетровській кріпости”, “Шевченкова палєта й пензлі” та ін. Книга є своєрідним ліричним документом, поетичною рецепцією постаті великого українця. У характері дібраних коментарів й ескізів відчувається глибокий авторський сентимент, заглиблення у Шевченка не розумом, а серцем.

Після смерті Б. Лепкого представники української громади на чолі із Є. Пеленським підготували посмертне видання “Богдан Лепкий 1872−1941. Збірник у пошану пам’яті поета” [59], видане в 1943 р. Відкриває книгу портрет, виконаний М. Бойчуком у 1909 р. та вірш Б. І. Антонича “Поет”, присвячений Б. Лепкому. До книги увійшли тексти, що висвітлюють різні грані творчої особистості й різні аспекти наукових здобутків письменника. Роздум Р. Купчинського “В бережанській тихій стороні” розповідав про дитинство митця, відкриваючи витоки його поетичного натхнення та великої любові до батьківщини. М. Голубець у нарисі “Життєвий шлях Б. Лепкого” описував етапи становлення письменника. Дві грані творчої особистості – поетичну і малярську – розкривали Є. Ю. Пеленський (“Богдан Лепкий – поет”) та Д. Горняткевич (“Богдан Лепкий як маляр”). Наукову й громадську діяльність висвітлювали тексти В. Дорошенка “Наукова діяльність Б. Лепкого” та П. Лисяка “Богдан Лепкий як громадянин”.

Книга містить вичерпну “Бібліографію”, підготовлену Є. Ю. Пеленським. Першу частину становлять 77 позицій – “Писання Б. Лепкого”, куди ввійшли художні твори й наукові праці. Друга частина – “Переспіви і переклади. Книги, видані Б. Лепким” – презентує 63 позиції. Третю частину бібліографії складають “Важніші писання про Богдана Лепкого”

(1. Біографія. Автобіографічні писання. Життєпис. Спомини про Б. Лепкого. Некрологи. – Похорони. Святкування пам'яті. 2. Творчість. Літературна; мистецька; наукова. Книжки і часописи про всю творчість Б. Лепкого. 3. Бібліографія). Завершують видання ілюстрації, куди увійшли фотографії та малюнки Б. Лепкого.

Автори збірника намагалися побачити цілісну постать митця, охопити всю творчу спадщину, поцінувати його внесок насамперед в українську й польську культури, усвідомити різнонаправленість і розмаїття художніх та наукових інтересів письменника. До бібліографії не ввійшли поетичні переклади Б. Лепкого з української літератури на польську, надруковані в періодичних виданнях 20−30-х рр. Це були переклади поезій Т. Шевченка, Ю. Федьковича, П. Куліша, Л. Глібова, П. Тичини, Є. Плужника й ін.

Публіцистики для польських часописів Б. Лепкий підготував значно менше. У 1905−1906 рр. у часописі "Świat Słowiański" письменник надрукував кілька інформаційно-аналітичних текстів: "Towarzystwo naukowe imienia Szewczenki we Lwowie", "Z ruskich prac i zabiegów", "Prześladowanie ukraińskiej mowy. Ukaz z r. 1876", "Rusini w Dumie".

У міжвоєнний період Б. Лепкий виступав із текстами історичного й філологічного змісту, спрямованими на висвітлення перед польською читацькою аудиторією здобутків української культури. У першому річнику місячника "Biuletyn Polsko-Ukraiński" письменник надрукував статтю "Mazepiana". Текст з'явився у відповідь на публікацію цього видання ж під назвою "W związku z rocznicą Mazepy" (1932 № 2), проілюстровану портретом Івана Мазепи. Невідомий автор стверджував, що походження портрету невідоме й невідомий його виконавець. Б. Лепкий заперечував автора, пояснивши походження репродукції. Письменник зіставляв зображення гетьмана на портреті невідомого автора та спогади очевидців про його зовнішні риси, порівнював властивості виконаних репродукцій. Б. Лепкий стверджував, що всі зображення І. Мазепи з борідкою, які блукають світом, є фальшивкою, оскільки насправді це обличчя

амстердамського банкіра. У статті письменник розглядав нові портрети гетьмана, виконані українськими та польськими майстрами [313, 33-34].

У 1933 р. Б. Лепкий надрукував україномовну філологічну студію "До питання про переклади ліричних поезій" у збірнику праць Польського Товариства досліджень Східної Європи і Близького Сходу "Z zagadnień kulturalno-literackich Wschodu i Zachodu". Письменник розглядав необхідність і складність перекладу "архітворів", "неможливість" адекватного перекладу, художні особливості конгеніальних перекладів, техніку й практику перекладу, значення перекладів світових шедеврів для розвитку національних літератур [312, 142-145].

Б. Лепкий виклав методику перекладацької праці: "Щоб перекласти якийсь цінний ліричний вірш, треба в першу чергу зрозуміти його, себто пройти весь творчий процес, який переходив автор при писанню, аж до того моменту, коли перед ним, явилася ідея твору, його перша візія, бо не що друге, а якраз вона і є його справжнім змістом. Треба не тільки вдуматися, але і вчутися, вжитися в твір. (Тому то й кажуть, що слід читати не лиш стрічки, але й між стрічками). Що лиш тоді можна перейти до формальної аналізи, щоб пізнати всі ті засоби й способи, яких ужив автор, втілюючи свою візію творчу, реалізуючи свій артистичний задум. Тут важні не тільки лексика і складня, фігури і тропи, стрічки і строфи, ритми і рими, але й також усі музичні цінності слова" [312, 144]. Письменник надавав практичні поради перекладачам, добре орієнтувався в науковій інформації зі сфери перекладознавства, був знайомий із практичними надбаннями відомих перекладачів.

У часописі "Sprawy Narodowościowe" Б. Лепкий виступив з інформаційним оглядом "Кілька питань із української літератури" [311, 331]. Текст носив просвітницький характер, письменник розглядав українську літературу в контексті історії українського національно-визвольного руху та її ролі в поступі української суспільної думки. Він окреслив головні історичні періоди, детально аналізуючи літературний процес від XIX ст. Зупинився на

ключових постатях письменників і громадських діячів. Простежив руйнівний вплив російської державності на українську культуру, проаналізував діяльність товариств, громадських організацій, видавничий рух, розглянув роль двох потужних культурних столиць в Україні – Києва та Львова.

Життя, професійна діяльність та творчість Б. Лепкого була тісно пов'язана із слов'янськими культурами, особливо польською. Він став знаковою постаттю для польсько-українського діалогу міжвоєнної доби. У 30-ті рр., працюючи професором Ягеллонського університету, багато зробив для популяризації української літератури в польському суспільстві. Його видавнича діяльність величезна – десятки томів творів українських класиків, які упорядкував, надавши науковий коментар, вступні статті та бібліографію, кілька підручників з історії української літератури українською і польською мовами. Значні перекладацькі здобутки – переклади українською М. Конопніцької та К. Тетмаєра, переклади польською "Слова о полку Ігоревім", поезій Т. Шевченка, Л. Глібова, П. Куліша, П. Тичини, О. Кобилянської й ін. Доповіді, статті в польській та українській пресі, активна участь у культурному житті української еміграції, літературно-критичні праці, особисті контакти із польськими письменниками були посильним внеском у духовну скарбницю української й польської культур.

Деталі біографії письменника та подробиці архівних матеріалів, стосунки із польською владою, проблематика та зміст публікацій у польській пресі детальніше висвітлені у підрозділі монографії [50, 412-422].

Висновки до V розділу

Підвалини польсько-українського культурного діалогу на сторінках польської періодики на поч. XX ст. заклав краківський місячник "Świat Słowiański". Міжкультурна комунікація актуалізувалася в міжвоєнну добу під впливом суспільно-історичних чинників. З'явилися періодичні видання, покликані поглиблювати міжнаціональний діалог − "Biuletyn Polsko-

Ukraiński", "Kamena", "Zet", "Wschód" та ін. До них долучалася літературна преса – "Wiadomości Literackie", "Pion", "Marchołt" і ін.

Авангардом польсько-українського діалогу була література, яка складала основний зміст публікацій міжнаціональних журналістських проектів. Часописи друкували переклади творів українських письменників, літературно-критичні та публіцистичні тексти, повідомлення про новини літературного життя. Найбільше уваги приділяли творчості Т. Шевченка, Б. Лепкого, Є. Маланюка, М. Рильського, У. Самчука й ін. Центральне місце займала українська поезія. Велику інформативну вагу мали бібліографічні публікації – рецензії, огляди, відгуки, хроніки і т. д.

Провідну роль у розвитку й поглибленні польсько-українського діалогу в 30-ті роки відіграв тижневик "Biuletyn Polsko-Ukraiński" та його редактор В. Бончковський. У замітках, оглядах та аналітичних статтях висвітлювали різні етапи й аспекти літературного процесу, творчість української еміграції, представників молодої генерації. Авторами літературної критики і публіцистики були Р. Юнг-Жаховський, З. Мазур, Ю. Лободовський, Є. Погоновський, Є. Маланюк, П. Зайцев та ін. У редакції співпрацювали представники обох національних культур.

Велике значення для відкриття перлин духовної скарбниці української нації мав літературний портрет, який представив постаті Г. Сковороди, Т. Шевченка, Я. Щоголева, І. Франка, Лесі Українки, М. Рильського, М. Хвильового та інших письменників. Доповненнями до галереї митців були ювілейні статті, замітки, повідомлення, некрологи. Окрему групу становили студії з історії польсько-українських літературних зв'язків. Висвітлювали розвиток української літератури в умовах радянської дійсності, розвінчували більшовицьку систему, її спрямованість на винищення української культури. Розповідали про жертв політичних репресій, "чистки" в спілці українських письменників, зосереджували увагу на постаті М. Хвильового, його світогляді та творчості.

Постійна рубрика тижневика “Рецензії і полеміки” висвітлювала новинки книжкових і періодичних видань, друкувала відгуки на сенсаційні публікації в українській пресі, рецензії на часописи, книги й публіцистику, відбивала різні аспекти рецепції української літературної творчості. На шпальтах бюлетеня з’являлися студії з історії української періодики.

У польській рецепції української літератури центральне місце мала поезія. Переклади поетичних творів були наймобільнішим засобом міжкультурної комунікації та каталізатором польсько-українського літературного діалогу. Найбільше української поезії надрукували “Biuletyn Polsko-Ukraiński”, “Kamena”, “Zet”, “Wschód”, “Sygnały”. Із українських класиків пріоритетним за кількістю художніх творів та публіцистики був Т. Шевченко. З-поміж сучасників найбільшим успіхом користувалися представники української еміграції та західноукраїнські поети – Є. Маланюк, О. Ольжич, Б. І. Антонич й ін. Майстрами поетичних інтерпретацій були К. А. Яворський, Ю. Чехович, Ю. Лободовський, Ч. Яструмбець-Козловський, Т. Бохенський і т. д. Спорідненість польської та української мови давала змогу створити точні за змістом та формою, адекватні художні переклади.

Представлені в періодиці твори не давали повної картини літературного процесу, але презентували розмаїття жанрових і стильових форм, талановитих імен та художніх пошуків. Огляди української поезії знайомили із провідними тенденціями розвитку українського поетичного слова. Польсько-український поетичний діалог на шпальтах міжвоєнної літературної періодики набув широти і нової якості. Поети виконували роль суб’єкта і каталізатора міжнаціонального обміну. Велику роль у цьому процесі відіграли представники української еміграції – Є. Маланюк, Б. Лепкий, П. Зайцев, І. Огієнко, Ю. Липа, А. Крижанівський і т. д., а також західноукраїнські митці – Б. І. Антонич, С. Гординський, І. Кедрин, М. Рудницький, Д. Донцов та ін.

Більше двадцяти поезій і фрагментів поем Т. Шевченка було представлено польським читачам у перекладах Є. Погоновського, Р. Гамчикевича, П. Зайцева, З. Войнаровської, Ч. Ястшембця-Козловського й ін. Численні розвідки, спогади, документальні матеріали про життя та творчість Т. Шевченка опублікували Л. Луців, П. Зайцев, Є. Маланюк та ін. Різножанрова публіцистика відкривала невідомі сторінки взаємин українського поета із представниками польської культури, його духовну спорідненість із А. Міцкевичем. Є. Маланюк намагався розкрити перед польською аудиторією суть Т. Шевченка як національного генія, акцентував на проблемі вульгаризації та фальсифікації постаті Великого Кобзаря.

Відсутність пафосу, фактаж, доказовість вирізняли не тільки тексти Маланюка, але й інші публікації в польській періодиці від шевченківських виступів у радянській пресі. Письменик завжди розглядався у світлі духовних пошуків свого покоління, у контексті загальнокультурних тенденцій доби.

Творчість І. Франка та Лесі Українки висвітлена набагато менше. Період міжвоєння був початковим етапом їх польської рецепції. Тоді з'явилися огляди творчого шляху і перші спроби об'єктивної й належної оцінки титанічного доробку І. Франка та геніальної поезії Лесі Українки. Це були виступи З. Мазура, Є. Маланюка, Ю. Лободовського. Вперше редакція бюлетеня спробувала пролити світло на складну й суперечливу тему "Франко і Міцкевич", розвіяти пануючі серед громадськості упередження. Леся Українка оцінювалась як геніальна поетка, драматург і найяскравіша представниця свого покоління не тільки серед українських письменників.

Одним із найактивніших співробітників польських видань і популяризатором української культури в міжвоєнній Польщі був Маланюк. Друкував інформаційно-аналітичні огляди етапів розвитку української літератури, монографічні розвідки про письменників, готував численні бібліографічні сторінки та рубрики в бюлетені. Розглянув українську літературу на тлі історико-культурних процесів, виклав цілісне бачення духовного поступу української нації, який найпотужніше виявився в

літературній творчості. Піднесення й бурхливий розквіт української літератури в міжвоєнний період розцінював як духовне піднесення народу. Характеризував символічні постаті, торкався фундаментальних питань духовної історії українського народу, розкрив повну картину літературного життя в історичному розрізі. Є. Маланюку притаманне філософське бачення культурних процесів, цілісність поглядів, органічний патріотизм, проникливість аналітика, його публіцистиці – метафоричний стиль, сконденсованість змісту, чіткість, логіка й аргументованість викладу, гострота та викривальність. Ідея сильної й незалежної української нації слугувала фундаментом усіх його творчих зусиль, європейськість української культури – підвалиною теоретичних і літературно-критичних міркувань.

Знаковою постаттю для польсько-українського діалогу міжвоєнної доби був Б. Лепкий. Упродовж життя робив усе можливе для популяризації української літератури в польському суспільстві. Десятки томів творів українських класиків упорядкував, надавши науковий коментар, вступні статті й бібліографію і підготував до друку. Видав кілька підручників з історії української літератури як українською, так і польською мовами. Переклав українською мовою твори М. Конопніцької та К. Тетмаєра, польською − “Слово о полку Ігоревім”, поезії Т. Шевченка, Л. Глібова, П. Куліша, П. Тичини, О. Кобилянської та ін. Публічні доповіді, статті в польській і українській пресі, активна участь у культурному житті української еміграції, літературно-критичні й наукові праці, особисті контакти із польськими письменниками служать величезним внеском у духовну скарбницю української та польської культур.

Історичний розвиток української літератури розкривався в світлі боротьби за національну ідентичність, незалежність і духовне самоствердження народу. У редакціях часописів співпрацювали українська та польська інтелігенція, підкреслювали позитивні та взаємовигідні аспекти польсько-українського союзу.

Висновки

ХХ ст. позначилося бурхливим ростом та розвитком ЗМК і формуванням суспільства масової культури, в якому максимально розширилися межі читацької аудиторії, а ЗМІ набули максимально можливих способів впливу на людську свідомість.

Розбудова духовних підвалин самостійної Польщі, яка розпочалася після 1918 р. й припадала на 20−30-ті рр., спиралася передусім на бурхливий розвиток літератури та літературної періодики. У цих процесах великою мірою виявили себе новітні загальноєвропейські тенденції. Водночас суспільно-історична ситуація зумовила паралельне функціонування в умовах однієї держави потужних пластів польських та українських видань.

На добу міжвоєння припала поява журналістського феномену – часопису літературної групи, який розвивався поряд із традиційними суспільно-літературні видання, що зайняли своє вагоме місце в системі польських ЗМІ ще у XIX ст. Під впливом нових тенденцій у розвитку преси набули популярності нові форми літературної критики й публіцистики – маніфести, програмні статті, виступи тощо, сформувався тип критика-журналіста та письменника-професіонала, тісно пов’язаного із друкованими ЗМІ. Літературний дебют і свій шлях до читача письменники починали зі шпальт періодичних видань. Преса стала ареною літературного життя.

У міжвоєнний період у структурі друкованих ЗМІ Польщі функціонувало два типи літературних видань: власне літературні та суспільно-літературні. Перша група часописів презентувала виключно літературну проблематику, її бурхливий розквіт припав на 20-ті роки й тривав до початку 30-х років. До другої групи належали часописи мішаної проблематики, у яких літературний процес і творчість висвітлювалися в суспільно-культурному контексті. Їх активність виявилась у 30-ті роки.

Більшість власне літературних видань були органами літературних груп, декларували програми й популяризували творчість колективу,

найчастіше передбачали підготовлену читацьку аудиторію, програмували літературний процес, формували вищий щабель літературних смаків і канонів. У них письменники виступали видавцями, редакторами, критиками, публіцистами, програмотворцями.

Яскравими й епатажними були часописи польських футуристів. Переважали однодніvки (“Tak”, “Nuż w bżuchu”, “Jednodnuwka Futurzstuw” та ін.), покликані піймати поклик сьогодення. Маніфести видавали у формі прокламацій і листівок, декларували звільнення від оков минулого, футуризацію життя, заперечували традицію. Запровадили своєрідний механізм спілкування з читачем (реципієнтом), який спирався на стратегію мистецької експансії. Еволюція колективу відбилася в характері періодичних видань та програмних текстів, які були проявом новітніх європейських тенденцій на польському ґрунті. Ключовими постатями видавничої й програмотворчої діяльності футуристів стали А. Ват, Л. Хвістек, А. Стерн, С. Гацький.

Польський авангард послуговувався часописами “Zwrotnica”, “Sztuka Współczesna” та “Linia”, у яких популяризували новітнє мистецтво, його зв’язок із цивілізацією. Видання віддзеркалили еволюцію руху, виступали проти утилітарної літератури, але за її ідейну заангажованість, приділяли велику увагу теорії та практиці поетичної творчості, техніці творення образу. Теоретиком руху на початковому етапі був Т. Пейпер. Його ідеї набули розвитку й поглиблення в публіцистиці Я. Бженковського, Я. Курка, Ю. Пшибося, В. Стшемінського. Авангардні часописи ввели у видавничу практикували зовнішню привабливість й епатажність.

У 30-ті роки авангардний рух продовжився у діяльності люблінських і вільненських митців та їх періодичних органів («Żagary», «Reflektor» та ін.). Світогляд нової генерації митців був глибоко просякнутий ідеями катастрофізму. У видавничій практиці відмовилися від зовнішньої атракційності видань, але стали популярними завдяки привабливому публіцистичному стилю. Спиралися на суспільний радикалізм, прихильність

до лівих ідей, космічне мислення. Теоретичні засади другого покоління авангардистів викладені в публікаціях Ю. Чеховича, Ч. Мілоша, Ю. Лободовського та ін.

Близькими до лівих ідей та авангардистів були група й часопис "Kwadryga", які декларували моральність, антиурбанізм, пацифізм і культ праці. Практикували різноманітні механізми комунікації – вечори, імпрези, полеміки, зустрічі, за посередництвом яких популяризували творчість, впливали на свідомість читача.

Польський експресіонізм, пов'язаний із діяльністю групи й часопису "Zdrój", проголошував ідею нової людини та нового суспільства, постулати духовного відродження народу й людства перед загрозою новітньої цивілізації. Творцями програми польського експресіонізму вважаються С. Пшибишевський і Є. Гулевич. Експресіоністи організовували масові культурні акції з метою розбудити суспільство, розвинути патріотизм, підняти культурний рівень відсталих регіонів, будувати національну державу.

Серед власне літературних видань виділявся безпрограмний і аполітичний "Skamander", поетичний місячник, орган однойменної групи, єдиний, що проіснував упродовж усього міжвоєння (1920−1939) і мав величезний вплив на літературне й культурне життя країни. Крім нього скамандрити видавали ще "Pro Arte", "Wiadomości Literackie", "Cyrulik Warszawski". У творчості проголошували демократизм, конкретність, "буденність", аполітичність, зацікавлення сучасністю. Започаткували нову форму спілкування з реципієнтом, яка спиралася на співпрацю та "співтворчість" – виступи в кав'ярнях, політичні "шопки", дискусії й полеміка з читачами на шпальтах видань, листування, літературні салони, плебісцити, призначення літературних нагород. Змінили погляди свого покоління на роль поета й поезії, формували громадську думку, виражали колективні переживання через новий засіб літературної комунікації – контакт із широким колом читачів. Максимально розширили коло літературних адре-

сатів. Основу творчої концепції групи складала художня практика “великої п’ятірки” − Ю. Тувім, Я. Лехонь, Я. Івашкевич, А. Слонімський, К. Вежинський та видавничо-редакційна стратегія й тактика М. Гриджевського.

Розповсюдження літературного дискурсу зумовило кількісне збільшення наукових літературних видань. Від поч. XX ст. виходив “Pamietnik Literacki”, з’явилися “Rocznik Literacki”, “Ruch Literacki”, “Silva Rerum” й ін. Мали віддалену періодичність (від місячника до річника), низькі наклади, літературна проблематика подавалася в гуманістичному контексті, сприяли популяризації наукових знань, призначалися для наукових кіл та інтелігенції.

30-ті роки позначилися посиленням тенденцій до змістової конкретизації літератури, уваги до життєвого досвіду, авторитетом хронікально-репортерських жанрів. Під впливом цих тенденцій сформувалася література факту, представлена групою “Przedmieście” та її поетичним відповідником, групою польських автентистів “Okolica Poetów”. Спиралися на традиції реалізму й натуралізму, розвинули репортаж, привнесли в художню творчість публіцистику. Автентисти базовою категорією обрали правду життя, відкидали уяву, ідеалізували життя простих людей, застосовували сентименталізм і виголошували антиурбанізм, акцентували на внутрішньому світі людини. Практикували зв’язок із читачами за посередництвом часопису.

Більшість суспільно-літературних видань вирізнялися з-поміж решти літературної періодики відкритою або прихованою прив’язаністю до певної суспільної ідеології. До таких належали, насамперед, комуністичні, ліві, католицькі та інші видання. Комуністичні “Kultura Robotnicza”, “Nowa Kultura”, “Miesięcznik Literacki”, “Lewy Tor” та ін. в суспільстві сприймались як неофіційні органи КПП, що спиралися на концепцію заангажованого мистецтва та утилітарної літератури. Їх програми мали функціональний характер, література підпорядковувалась політичним цілям, а фундаментальною проблемою публіцистики було питання про роль і завдання літератури в суспільному житті. Культивували жанри документалістики, репортажу, літературу факту.

Найпопулярніші католицькі літературні видання “Kultura”, “Tęcza”, “Werbum” утілювали прагнення костьола й католицької інтелігенції впливати на громадськість та інтелектуальне життя. Презентували католицьку ідеологію, розглядали істотні суспільно-культурні й етичні проблеми, стояли за відновлення релігійного життя та католицької філософської думки, сторонилися політичних проблем.

“Wiadomości Literackie” і “Kurier Literacko-Naukowy” характеризувалися ідейним еклектизмом. “Marchołt”, “Sygnały”, “Pion” презентували літературну творчість у руслі відповідної світоглядної концепції. Ці видання були спрямовані до масового читача та найбільшою мірою впливали на масову свідомість.

Глибоко розробляв питання духовності квартальник “Marchołt”, який відстоював нову модель суспільства зі сформованою певною ієрархією духовних цінностей. Література була важливою складовою широкої гуманістичної проблематики, яка розглядалася з позицій гуманізму та персоналізму. Продержавницьке спрямування мав “Pion”, відстоюючи активізм, патріотизм, героїзм і національні інтереси. Тип популярного літературного видання представляли “Kurier Literacko-Naukowy” і тижневик “Wiadomości Literackie”, з лівих часописів – “Sygnały” та “Żagary”.

Яскраву сторінку в історію польської журналістики міжвоєння вписав тижневик “Wiadomości Literackie”, “класичний літературний маґазин”, створений на зразок французьких видань такого формату. Сучасний, майстерно редагований, відкритий часопис розповсюджувався із комерційним успіхом. Еволюціонував від інформаційних публікацій, популяризації літератури та газетного стилю 20-х років до журналістських проблемних текстів і суспільно-політичної аналітики 30-х. Був неофіційною трибуною скамандритів, стояв на засадах мистецького традиціоналізму, естетичного еклектизму, політичної та ідеологічної незалежності. Пропагував модель масової літературної культури і був інструментом її демократизації.

Львівські “Sygnały” вважалися найпопулярнішим виданням міжвоєння, яке презентувало ліву ідеологію в дуже широкому її значенні. Часопис не прив’язувався до певного політичного табору, мав характер вільної трибуни, був демократично налаштованим. Редакторський колектив відстоював постулат суспільної ролі літератури, аполітичність, ідеал “устрою суспільної справедливості”, засуджував радянську дійсність і фашизм, сповідував колективізм та громадський обов’язок людини. Стояли за поступ та вільний розвиток суспільства, утверджували модель соціалістичної культури й дидактичної літератури, сприяли польсько-українському культурному діалогу. Найбільший вплив на формування обличчя часопису мав видавець і редактор К. Курилюк

Лівими симпатіями відзначався і вільненський часопис “Żagary”, який презентував творчість та світогляд наймолодшої польської літературної генерації. Декларував перебудову усіх підвалин суспільного життя, ідею організованого суспільства, вільну працю, нову мораль. Проголошував постулати заангажованого мистецтва, літературу трактував функціонально, як знаряддя перебудови людської свідомості. Естетичні критерії вважав другорядними, акцептував фактаж та життєву конкретність, послуговувався журналістсько-репортерськими засобами виразу. Надавав перевагу колективним інтересам, декларував поступ, культ праці, мистецтво для мас. Провідними публіцистами видання були Г. Дембінський, Ч. Мілош, Є. Путрамент та ін.

Оголошення програм і маніфестів стало ознакою міжвоєнної доби. Літературні групи позиціонували себе серед інших творчих колективів переважно у формі маніфестів, редакційних і публіцистичних статей. Переважав тип колективної програми, у якій фундаментальні питання стосувалися нового типу літератури в нових суспільних умовах, ролі митця та його творчих настанов, характеру творчого акту й ін. Писались окремими авторами, проте завжди презентували колективне “ми”.

Літературні програми футуристів, авангардистів, покоління другого авангарду спиралися на засади колективізму, акцентували на суспільній ролі митця, вимагали зв'язку літератури із життям, прагнули формувати нову людину згідно потреб нового часу. У програмі футуристів митець трактувався як частина маси, людина – продукт суспільної діяльності, творчість – посередництво між дійсністю та читачем. Авангардисти декларували примат колективних інтересів, мистецтво розуміли як учасника суспільного розвитку, творчість мала бути тісно пов'язана із життям, а митець ніс важливу суспільну роль. Глибоко розробили питання поетичної творчості, яку розглядали як ремесло, а художній образ як інтелектуальну художню конструкцію.

Програма польських експресіоністів спиралася на засади індивідуалізму й отримала назву містичний еволюціонізм. Розглядали еволюцію людства насамперед як духовні шляхи національних геніїв, акцентували на внутрішньому світі людини та релігійно-філософських пошуках.

"Skamander" не виголосив жодної програми. Його ідейно-естетичні принципи викристалізовуються із різноаспектної творчості представників групи. Світоглядно − це активізм, віталізм, оптимізм, естетично – вираження колективних переживань через індивідуальне творче "я", захоплення життям в усіх його проявах, довершеність поетичної форми і майстерність володіння словом. Виступали проти суспільної ролі літератури, митець трактувався як учасник і співтворець сьогодення.

Окрему групу серед літературної періодики становили часописи, які мали на меті розвиток міжнаціональних культурних відносин. Їх розквіт і популярність припадають на 30-ті роки й пов'язані з актуалізацією питань національної політики та польсько-українських стосунків. Серед них були власне літературні – польсько-французький "Sztuka Współczesna" Я. Бженковського та слов'янський "Kamena" К. А. Яворського – і суспільно-літературні – "Zet" Є. Брауна і "Wschód" та "Biuletyn Polsko-Ukraiński" В. Бончковського. Феноменальним за своїм ідейним задумом і практичним

втіленням був тижневик “Biuletyn Polsko-Ukraiński”, єдиний в історії польської журналістики часопис, який упродовж 30-х років реалізував задум культурного зближення польського й українського народів.

Бюлетень спирався на ідеологію прометеїзму, яка декларувала польсько-український союз на всіх культурних рівнях. Натхненником польського прометеїзму вважається Ю. Пілсудський, його прихильниками серед політиків були Т. Голувка, Л. Василевський, Г. Юзевський та ін., серед письменників, журналістів і громадських діячів – Є. Гедройц, В. Бончковський, А. Бохенський, К. Прушинський, С. Лось й ін. З ініціативи прометеїстів виникли громадські організації та періодичні органи, покликані розвивати польсько-український діалог.

Гроно прихильників прометеїзму згуртувалося довкола Є. Гедройца та його часопису “Bunt Młodych”, заснованого з метою впливу на громадську думку і політику. Видання стало каталізатором об’єднання однодумців у поглядах на польську національну політику й українське питання та формування концепції розвитку польсько-українських відносин у Польщі. Могутня й незалежна Україна бачилася прометеїстами в колі національних інтересів Польщі.

Поряд із Є. Гедройцем символічною постаттю в перебігу польсько-українського діалогу в міжвоєнні роки був В. Бончковський – публіцист, громадський діяч, фахівець зі східної проблематики та польсько-українських відносин, редактор часописів “Wschód” та “Biuletyn Polsko-Ukraiński”. Центральне місце в його публіцистиці займали міжнародні стосунки й національні питання. Сходознавча концепція письменника викладена в книгах “Грюнвальд чи Пилявці”, “Польсько-українська проблема в землях червоноруських”, “Перед лицем подій”, куди ввійшли статті, надруковані в польській періодиці в 30-ті роки. Діяльність В. Бончковського на ниві польсько-українських взаємин є працею величезної ваги не тільки для польської публіцистичної думки, але й для української культури.

“Biuletyn Polsko-Ukraiński” досі залишається незамінним джерелом інформації про українську історію, політику, культуру, літературу та мистецтво, про перебіг і перспективи польсько-українських відносин у ХХ ст., про передумови, витоки та розвиток конфліктів. Величезне місце займала в ньому українська література – переклади, критика, відгуки й рецензії. На шпальтах часопису сконцентрований величезний духовний досвід передвоєнного покоління польської та української інтелігенції, яка майже в безнадійних умовах шукала шляхи до порозуміння, намагалася достукатися до розуму й сердець політиків і пересічних громадян. Часопис заклав основи міжнаціональної культурної комунікації, його практику ще не вдалося повторити жодному періодичному виданню в Україні та Польщі.

Ідеї прометеїзму й концепція польсько-українських відносин втілена в численних публіцистичних текстах В. Бончковського, А. Бохенського, С. Лося, Л. Василевського, Ф. Захори, Я. Липовецького, К. Симонолевича молодшого й інших польських авторів. Їх погляди великою мірою поділяли українські публіцисти – І. Кедрин, Є. Маланюк, М. Ковалевський, М. Кордуба та ін., твори яких друкувалися на шпальтах бюлетеня.

Україна була однією великою наскрізною темою видання впродовж усіх 30-х років. Розглядались її перспективи у світлі геополітичної ситуації в Європі, спільність українських і польських зовнішньополітичних інтенцій, політична та економічна вигода співпраці, історія польсько-українських відносин, спільне героїчне минуле, етапи визвольної боротьби українців, здобутки їх духовної культури і т. д. Стратегічні й тактичні аспекти польсько-українського співжиття в межах однієї держави були предметом особливої уваги колективу видання. Критикували польську національну політику, викривали згубність насильства та терористичних акцій ОУН, розробляли шляхи практичного розв’язання проблемних ситуацій, висвітлювали діяльність політиків й громадських діячів тощо. Об’єктом ретельного аналізу та доскіпливого критичного погляду авторів була

радянська дійсність й ідеологія більшовизму, її руйнівний вплив на українську економіку та селянство, духовність і культуру українців.

Річники видання вражають інформативністю, глибиною аналізу, послідовністю ідей та суджень, толерантністю в ставленні до інакодумців, демократизмом, відкритістю, творчою атмосферою, переконливістю фактів, потужною бібліографічною інформацією.

Колектив часопису, надаючи об'єктивні знання про історію та культуру сусіднього народу, намагався змінити суспільну думку поляків, подолати масові негативні стереотипи й упередження, вселити оптимізм у можливість порозуміння. Редакція активно практикувала зв'язок із читачами – оголошувала анкети, опитування, дискусії, друкувала листи, звернення, відповіді, надавала право висловлювання представникам обох громад. "Biuletyn Polsko-Ukraiński" з-поміж інших періодичних видань мав найбільший вплив на формування польсько-українського дискурсу міжвоєнної доби, на поглиблення культурного діалогу, на утвердження практики міжнаціональної комунікації за посередництвом друкованих ЗМІ.

Польсько-український культурний діалог на сторінках польської періодики опирався на здобутки літературної творчості. Вона складала основний зміст публікацій міжнаціональних журналістських проектів. Часописи друкували переклади творів українських письменників, інформаційні, літературно-критичні й публіцистичні тексти. Найбільше уваги приділяли творчості Т. Шевченка, Б. Лепкого, Є. Маланюка, М. Рильського, У. Самчука та ін. Центральне місце займала українська поезія, велику інформативну вагу мали бібліографічні публікації – рецензії, огляди, відгуки, хроніки і т. д.

"Biuletyn Polsko-Ukraiński" був головним виданням у популяризації здобутків української культури в міжвоєнній Польщі. Фундамент публікацій становили переклади української поезії. Літературну публіцистику готували Р. Юнг-Жаховський, З. Мазур, Ю. Лободовський, Є. Погоновський, Є. Маланюк (Е. Карк), П. Зайцев та ін. Велике значення для відкриття перлин

духовної скарбниці української нації мав літературний портрет, який представив творчість Г. Сковороди, Т. Шевченка, Я. Щоголева, І. Франка, Лесі Українки, М. Рильського, М. Хвильового та інших яскравих представників українського красного письменства. Доповненнями до галереї митців слугували ювілейні статті, замітки, повідомлення, некрологи. Окремі групи публіцистики розкривали історію польсько-українських літературних зв'язків і розвиток української літератури в більшовицькому ярмі. Постійна рубрика тижневика "Рецензії і полеміки" висвітлювала новинки книжкових та періодичних видань, друкувала відгуки на сенсаційні публікації в українській пресі, рецензії на часописи, книги й публіцистику, відбивала різні аспекти рецепції української літературної творчості. На шпальтах бюлетеня з'явилися студії з історії української періодики.

Українська література представлена редакцією тижневика розмаїттям хронікально-інформаційних, аналітичних й образно-публіцистичних жанрів. Її історичний розвиток розкривався у світлі головного суспільного призначення – боротьби за національну ідентичність, незалежність і духовне самоствердження народу. Із українських класиків на першому місці за кількістю публікацій художніх творів та публіцистики був Т. Шевченко. Більше двадцяти поезій та фрагментів поем було представлено польським читачам у перекладах Є. Погоновського, Р. Гамчикевича, П. Зайцева, З. Войнаровської, Ч. Яструшембця-Козловського й ін. Численні розвідки, спогади, документальні матеріали про життя та творчість Т. Шевченка опублікували Л. Луців, П. Зайцев, Є. Маланюк й інші автори. Різножанрова публіцистика відкривала невідомі сторінки тісних зв'язків українського поета із представниками польської культури, його духовну спорідненість із А. Міцкевичем. Є. Маланюк намагався розкрити перед польським суспільством суть Т. Шевченка як національного генія. Велике значення надавав проблемі вульгаризації й фальсифікації постаті Великого Кобзаря.

З-поміж сучасників найбільшим успіхом користувалися представники української еміграції й західноукраїнські поети – Є. Маланюк, О. Ольжич,

Б. І. Антонич та ін. Майстрами поетичних інтерпретацій були К. А. Яворський, Ю. Чехович, Ю. Лободовський, Ч. Яструмбець-Козловський, Т. Бохенський і т. д. Спорідненість польської та української мови давали змогу створити досить точні за змістом і формою, адекватні художні переклади.

Представлені в періодиці твори не давали повної картини літературного процесу, але презентували розмаїття жанрових та стильових форм, талановитих імен і художніх пошуків. Нариси й огляди української поезії знайомили із провідними тенденціями розвитку українського поетичного слова. Польсько-український поетичний діалог на шпальтах міжвоєнної літературної періодики у 20−30-ті рр. набув широти та нової якості. Поети виконували роль і суб'єкта, і каталізатора міжнаціонального обміну. Багато для цього зробили українські письменники та громадські діячі Є. Маланюк, Б. Лепкий, П. Зайцев, І. Огієнко, Ю. Липа, А. Крижанівський, Б. І. Антонич, С. Гординський, І. Кедрин, М. Рудницький, Д. Донцов й ін.

Творчість І. Франка та Лесі Українки висвітлена набагато менше. Період міжвоєння був початковим етапом їх польської рецепції, коли почали з'являтись огляди творчого шляху, спроби об'єктивної й належної оцінки титанічного доробку І. Франка та геніальної поезії Лесі Українки. Уперше редакція бюлетеня спробувала пролити світло на складну й суперечливу тему "Франко і Міцкевич", розвіяти пануючі серед польської громадськості упередження.

Серед представників української еміграції найактивнішим співробітником польських видань і популяризатором української культури в міжвоєнній Польщі був Є. Маланюк. У своїй різножанровій публіцистиці розглянув українську літературу на тлі історико-культурних процесів, виклав цілісне бачення духовного поступу української нації. Характеризував символічні постаті, торкався фундаментальних питань духовної історії українського народу, розкрив повну картину літературного життя в історичній ретроспективі. Є. Маланюку-публіцисту притаманне філософське

бачення культурних процесів, цілісність поглядів, органічний патріотизм, проникливість аналітика, його публіцистиці – метафоричний стиль, сконденсованість змісту, чіткість, логіка й аргументованість викладу, гострота і викривальність. Ідея сильної та незалежної нації була фундаментом творчих зусиль митця, європейськість української культури – підвалиною теоретичних і літературно-критичних міркувань.

Знаковою постаттю для польсько-українського діалогу міжвоєнної доби був Б. Лепкий. Десятки томів творів українських класиків упорядкував і підготував до друку. Видав кілька підручників із історії української літератури українською і польською мовами. Переклав українською мовою твори М. Конопніцької та К. Тетмаєра, польською − "Слово о полку Ігоевім", поезії Т. Шевченка, Л. Глібова, П. Куліша, П. Тичини, О. Кобилянської й ін. Публічні доповіді, статті в польській та українській пресі, активна участь у культурному житті української еміграції, літературно-критичні й наукові праці, особисті контакти із польськими письменниками служили величезним внеском у духовну скарбницю української та польської культур.

Консолідація розпорошених національних сил, збереження своєї ідентичності, вдосконалення й поступ в умовах інокультурного середовища були головними завданнями української літературної періодики на теренах Польщі. Українська преса на тлі тодішніх польських друкованих ЗМІ позначилася певною автономністю, замкнутістю й маргінальністю.

Волинська та львівська періодика вирізнялася виразною етнічною дихотомією – паралельним існуванням двох національних пластів. І польська, й українська преса Волині, на відміну від львівської, характеризувалася локальністю та змістовим універсалізмом. Більшість видань мали загальноінформаційну спрямованість, намагались охопити весь спектр проблем регіону. Відсутні власне літературні видання, поодинокі – суспільно-літературні часописи, до яких можна віднести "Наш світ" луцького періоду, дитячу й молодіжну пресу. Публікації на тему польсько-українських

відносин мали констатуючий, інформативний і поверховий характер. Переважали інформаційні жанри, вузька регіональна проблематика.

Львівська преса міжвоєнного періоду була більш високого рівня розвитку. Львів мав давні видавничі традиції, тут виходило набагато більше періодики, ніж на Волині. Бурхливе літературне життя відбилося в існування багатьох літературних груп та численних літературних видань. Серед популярних польських суспільно-літературних видань – "Lwowskie Wiadomości Muzyczne i Literackie", "Sygnały", "Nowa Kronika", літературно-наукових – "Pamietnik Literacki", "Rocznik Orijentalistyczny" та ін. Окремі групи становили католицькі, сатиричні, дитячі й молодіжні часописи.

Із-поміж української періодики Львова популярними серед громадськості були громадсько-політичне "Діло", "Літературно-науковий вістник", "Назустріч" та ін. Чимало суспільно-літературних часописів були пов'язані з певною ідеологією – "Вікна", "Напередодні", "Дажбог" та ін. Сформувався тип літературно-наукового видання – "Записки НТШ", "Наука і письменство" та ін. Львівська літературна періодика віддзеркалювала провідні тенденції літературного процесу на західноукраїнських землях, формувала громадську думку, слугувала форпостом української національної ідеї. Львів залишався найбільшим українським культурним центром поза межами радянської України.

Окрему групу української періодики в Польщі 20−30-х рр. становили часописи української еміграції: таборова преса (1920−1924) і видання цивільної еміграції (1925−1939). На першому етапі переважала суспільно-культурна та суспільно-літературна періодика, а творчість стала головним засобом самореалізації й духовного єднання. Існували дуже коротко, не більше кількох чисел, інформували про життя в таборах, реалізували творчий потенціал інтернованих та їх духовний розвиток. Першим літературним виданням був двотижневик "На хвилях життя". Найяскравіша сторінка літературної періодики таборян – журнал "Веселка".

У другий період українські еміграційні видання поглибили своє фахове чи галузеве спрямування. Високим інтелектуальним рівнем і творчим потенціалом вирізнявся журнал “Ми”, який задекларував аполітичність та європейськість, слугував трибуною для творчої української молоді, висвітлював літературний процес. Прикладом літературно-наукового видання української еміграції в Польщі був місячник “Наша культура” І. Огієнка. Розвивав українську наукову думку на чужині, служив духовному зростанню українців й утвердженню їх національної ідеї.

Літературна творчість була стержнем культурного та духовного життя української еміграції, головним засобом виживання в скрутних матеріальних і моральних умовах, порятунком від деградації чи асиміляції в інокультурному середовищі, способом збереження свого екзистенційного “я” і каталізатором розвитку, часописи – об’єднавчими осередками, засобами поширення інформації, обміну думками й впливу на свідомість співвітчизників.

Літературна періодика міжвоєнної доби проходила свій самостійний шлях розвитку. Вона напряму не залежала від державного фінансування й не була безпосередньо пов’язана із існуючими політичними партіями. Джерелами фінансування були меценати, розлога мережа підписки, інституції та організації, інформаційні концерни. Контроль здійснювали держава і відповідні інституції через правовий механізм, який спирався на репресивну цензуру.

Найдієвішим засобом популяризації літератури стала літературна періодика, яка у 20−30-ті рр. мала набагато більші можливості, ніж книжкові видання. Літературні видання набули масового характеру, виконуючи такі головні функції, як трансмісія літературного життя, інформування про літературні новини, програмування літературного процесу, формування культурного контексту літературної творчості.

У добу міжвоєння з’явився редактор-менеджер та численні редакційні колективи. Набув популярності й необхідності тісний зв’язок із читачем

через анкетування та плебісцити. Програмування літературного процесу здійснювалося через оприлюднення маніфестів і програмних виступів. Практикували активну участь у громадських акціях через публікацію закликів, протестів, колективних листів, звернень і т. д. Для активізації комунікативного процесу масово організовували виставки, презентації, вечори, зустрічі і т. д. Важливою рисою літературної комунікації міжвоєння стали клуби, кав'ярні, кабаре.

У періодиці літературних груп переважала однонаправленість руху інформації. Суспільно-літературні видання, більш публічні й масові, застосовували двосторонній зв'язок із читачем, за рахунок чого формували довкола себе певну соціокультурну спільноту. Відкриттям польської періодики міжвоєння став "літературний маґазин", що спирався на культ публічності, актуальності й масових смаків. Серед українських видань спробою створити таку модель часопису були "Назустріч" і "Ми".

Максимально розширилася читацька аудиторія, що привело до поступового стирання меж між елітарною та масовою культурою. Під впливом багатьох суспільно-культурних факторів активізувався міжнаціональний культурний обмін. Відбулася професіоналізація відправника літературної інформації – письменника, критика, редактора, журналіста, видавця й т. д. Співіснування літератури та преси – характерна риса міжвоєнної доби.

Список використаних джерел

1. Бездрабко В. Наукові журнали : минуле, сучасне, майбутнє // Збірник праць Науково-дослідницького центру періодики. − Вип. 11. – Львів, 2003. – С. 452-459.
2. Бердиховська Б. Рідкісна птиця / Бог. Бердиховська // Критика. – 2005. − № 12 (98). − Груд. – С. 29.
3. Бібліографія української преси в Польщі (1918−1939) і Західньо-Українській Народній Республіці (1918−1919) / уклад. Євген Місило. – Едмонтон : Альберта, 1991. – 250 с.
4. Богуславський О. Преса міжвоєнної української еміграції і боротьба за незалежність України: історичний шлях, досвід, дискусії: Монографія. – Запоріжжя: «Просвіта», 2008. – 452 с.
5. Бочковський О.І. Українська журналістика на тлі доби (історія, демократичний досвід, нові завдання) / О.І. Борковський, С. Сірополко; за ред. К. Костева й Г. Комаринського. – Мюнхен : Укр. техн.-госп. ін-т, 1993. – 204 с.
6. Бруно Шульц і культура пограниччя : матеріали двох перших едицій Міжнародного фестивалю Бруно Шульца в Дрогобичі / ред. В. Меньок. – Дрогобич : Полоністичний науково-інформаційний центр ім. Ігора Менька Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка, 2007. – 392 с. : іл.
7. Вервес Г. Д. Адам Міцкевич в українській літературі / Г. Д. Вервес. – К. : Держлітвидав України, 1955. – 279 с. і Вервес Г. Владислав Оркан і українська література / Г. Д. Вервес. – К. : Рад. письменник, 1962. – 182с.
8. Вервес Г. Іван Франко і питання українсько-польських літературно-громадських взаємин / Г. Д. Вервес. − К. : Знання, 1957. – 208 с.
9. Вервес Г. Максим Рильський в колі слов’янських поетів / Г. Д. Вервес. – К. : Рад. письменник, 1972. – 271 с.

10. Вервес Г. Польська література і Україна : літературно-критичні нариси / Г. Д. Вервес. – К. : Рад. письменник, 1985. – 381 с.
11. Вервес Г. Т. Г. Шевченко і Польща / Г. Д. Вервес. – К. : Дніпро, 1964. – 236 с.
12. Вервес Г. Ярослав Івашкевич : літературно-критичний нарис / Г. Д. Вервес. – К. : Наук. думка, 1978. – 222 с.
13. Веретюк О. Літературне життя українців у міжвоєнній Польщі : навч. посіб. / О. Веретюк. – Т. : [б. в.], 1994. – 92 с.
14. Веретюк О. Українське літературне життя у міжвоєнній Польщі : монографія / О. Веретюк. – Т. : НЛУК, 2001. − 123 с.
15. Відкритий лист до польських письменників // Наш світ. – 1924. - № 9. – С. 8.
16. Від редакції // На хвилях життя. – 1921. - № 1. – С. 2.
17. Вішка О. Преса української еміграції в Польщі (1920-1939 рр.) : Історико-бібліографічне дослідження / О. Вішка ; Наук. ред.-консультант М.М. Романюк. – Львів, 2002. – 480 с.
18. Владимиров В.М. Історія української журналістики (1917-1991): Навч. посіб. – К. : МАУП, 2007. – 174 с.
19. В хвилях життя // Наш світ. – 1924. – № 9. – С. 7-8.
20. Габор В. Вплив творчості Дарії Віконської на західноукраїнський літературно-мистецький дискурс 20-30-х рр. ХХ ст. (за матеріалами преси) // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. – Львів, 2007. – Вип. 15. – С. 97-106.
21. Галушко М. Українська преса Львова XIX ст. та 1900−1919 рр. : особливості становлення, основні показники й тематико-типологічні аспекти розвитку / М. Галушко // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. − Львів, 2004. – Вип. 12. − С. 3 -26.
22. Германова О. Г. Авторське право і суміжні права в засобах масової інформації України та Польщі : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.01.08 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка – Львів, 2006. – 16 с.

23. Гдакович М. Літературні періодичні видання 20−30-х рр. XX ст. на західноукраїнських землях у суспільно-політичному і духовному контексті доби : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.01.08 / М. Гдакович ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Ін-т журналістики. − К., 2003. – 13 с.
24. Головченко Г.О. Вільна преса – вільна країна: Польський досвід. – Миколаїв: Видавництво «Тетра», 2007. – 86 с.
25. Гундорова Т. ПроЯвлення слова. Дискурс раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація / Т. Гундорова. – Львів: Літопис, 1997. – 297 с.
26. Гунчак Т. Україна. Перша половина XX століття. Нариси політичної історії / Т. Гунчак. – К. : Либідь, 1993. – 288 с.
27. До українського громадянства // Наш світ. – 1924. – № 1. – С. 1.
28. Животко А. Історія української преси / передм. К. Костева / А. Животко. – Мюнхен : Український технічно-господарський інститут, 1989-90. – 334 с.
29. Животко А. Історія української преси : навч. посіб. для студ. ф-тів ж-ки вищих закл. освіти / М. Тимошик (упоряд.) / А. Животко. – К. : Наша культура і наука, 1999. – 368 с.
30. Жулинська О. “Бюлетень польсько-український” як спроба діалогу двох культур / О. Жулинська // Київські полоністичні студії. Т. IV. Українсько-польські літературні контексти. – К., 2003. – С. 320-326.
31. Зелінська Н. Сучасна наукова періодика очима зарубіжних дослідників: коли традиція визначає перспективи // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. − Вип. 11. – Львів, 2003. – С. 443-451.
32. Зернецька О.В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини / О.В. Зернецька. – К.: Освіта, 1999. – 351 с.
33. История польской литературы : в 2-х т. Т. 2. – М. : Наука, 1969. – 502 с.
34. Іванова О. Сад літератури і журнальній оптиці сучасності : Медіакомунікації з, для і про літературу : Монографія. – Одеса: «Астропринт», 2009. – 364 с.

35. Іванов В.Ф. Соціологія масової комунікації : Навч. посібник. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2000. – 210 с.
36. Іванов В.Ф. Техніка оформлення газети: Курс лекцій. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – 222 с.
37. Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин : матеріали Міжнар. наук. конф. (Львів, 25-27 верес. 1996 р.). – Львів : Світ, 1998. – 700 с.
38. Інтерв'ю Президента Мосціцького для американської агенції // Народний вісник. – 1927. – № 3. – С. 2.
39. Історія української еміграції : від минувшини до сьогодення : навч. посіб. / За ред. Б.Д. Лановика. – Тернопіль: Чарівниця, 1999. – 512 с.
40. Казачья воля. – Луцк. – 1936-1937. – № 1-9.
41. Катола О. "Школа для життя, а не життя для школи" : педагогічні погляди Івана Франка (за матеріалами галицьких періодичних видань) / О. Катола // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. – Львів, 2007. – Вип. 15. – С. 82−86.
42. Квіт С. Масові комунікації : Підручник. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська Академія», 2008. – 206 с.
43. Кедрин І. Життя-події-люди. Спомини і коментарі / І. Кедрин. – Нью-Йорк : Вид. кооператива «Червона калина», 1976. – 724 с.
44. Київські полоністичні студії. "Українська школа" в літературі та культурі українсько-польського пограниччя. – К. : [б. в.], 2005. – Т. VII. – 598 с.
45. Колесник В. З історії українсько-польських наукових взаємин 1994−2003 / В. Колесник, М. Кучерепа // Історіографічні дослідження в Україні. – К. : [б. в.], 2003. – Вип. 13. − Ч. 2. – С. 95-104.
46. Коли починає ширитися розбрат… // Громада. – Луцьк. – 1926. – № 2. – С. 1.
47. Костенко Н. Українське віршування XX ст. / Ніна Костенко. – К. : Либідь, 1992. – 232 с.

48. Кость С. Нариси з історії західноукраїнської преси першої половини XX ст. (Структура. Частина перша) / С. Кость. – Л. : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2002. – 216 с.
49. Кость С. Нариси з історії західноукраїнської преси першої половини XX ст. (Структура. Частина друга) / С. Кость. – Л. : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2002. – 424 с.
50. Кравченко С.І. Періодичні видання Польщі 20-30-х років XX століття у світлі суспільно-культурних процесів міжвоєнної доби: літературна комунікація, польсько-український діалог : монографія / Світлана Іванівна Кравченко. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – 508 с.; іл.
51. Крупач М. "Каліський Парнас" : Михайло Селегій – воїн та письменник / М. Крупач // Січ. – 2008. − № 10. − С. 90−98.
52. Крупач М. Біля джерел історіософських поглядів Є. Маланюка / М. Крупач // Українське літературознавство. – Львів : [б. в.], 1993. – Вип. 57. – С. 95−104 .
53. Крупач М. "…Як щоденний галас перетне архангельська сурма" (історія України в метафізичному баченні Є. Маланюка) / М. Крупач // Молода нація. Альманах. – К. : [б. в.], 1999. − № 12. – С. 230−238
54. Крупський І. Преса як джерело досліджень національно-визвольних змагань за Українську державу (Друга половина XIX – перша чверть XX ст.): Автореф. дис. …д-ра іст. наук. / І. Крупський. – К., 1996. – 39 с.
55. Культурне життя. – Рівне. – 1939. – № 1. – С. 1.
56. Куценко Л. Dominus Маланюк: тло і постать : монографія / Л. Куценко. 2-ге вид., допов. − К. : Просвіта, 2002. – 365 с.
57. Крупський І. Національно-патріотична журналістика України (Друга половина XIX – перша чверть XX ст.). – Львів : Світ, 1995. – 184 с.
58. Кучерепа М. Волинське українське об'єднання (1931−1939 рр.) / М. Кучерепа, Р. Давидюк. – Луцьк : Надстир'я, 2001. – 420 с.

59. Лепкий Богдан 1872−1941. Збірник у пошану пам’яті поета. – Краків ; Львів : Укр.. вид-во, 1943. – 80 с.
60. Лепкий Б. В Тарасові роковини / Богдан Лепкий. – Відень : Коштом і заходом т-ва «Просвіта», 1915. – 34 с.
61. Лизанчук В. Політика національної пам’яті та засоби масової інформації // Українська періодика : історія і сучасність : доп. та повідомл. десятої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 31 жовт. – 1 листоп. 2008 р. / В. Лизанчук ; НАН України ЛННБУ ім. В. Стефаника. Відділення “НДЦ періодики” ; [за ред. М. М. Романюка]. − Л. : [б. в.], 2008. – С. 64−73.
62. Лисенко Н. Публікації Є. Маланюка в польській пресі в 30-х рр. XX ст. – / Н. Лисенко // Українсько-польські літературні контексти. Київські полоністичні студії. Т. IV. − К. : [б. в.], 2003. – С. 354−364.
63. Література // Наш світ. – 1935. – № 2. – С. 14.
64. Ляхоцький В. Просвітитель : Видавничо-редакційна діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона) / В. Ляхоцький. – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 2000. – 528 с.
65. Маланюк Є. Книга спостережень. Т. 1 / Є. Маланюк. − Торонто : Накладом вид-ва «Гомін України», 1962. – 525 с.
66. Маланюк Є. Книга спостережень. Т. 2 / Є. Маланюк. − Торонто : Накладом вид-ва «Гомін України», 1966. – 478 с.
67. Маляренко Л. Л. Іван Франко – редактор / Л. Л. Маляренко. – Львів : Вид-во ЛДУ, 1970. – 116 с.
68. Мартинюк М. Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи (1914-1939 рр.): Матеріали до бібліографії / М. Мартинюк. – Львів, 1998. – 128 с.
69. Мацюк Й. Кризіс Варшави. – Дзвін. – 1923. – № 33. – С. 1.
70. Мельник Я. З останнього десятиліття Івана Франка / Я. Мельник. – Львів : Львів. держ. ун-т ім. І. Франка, 1999. – 208 с.

71. Михайлин І. Л. Історія української журналістики XIX ст. : підручник, вид. друге, доповн. і поліпш. / І. Л. Михайлин. − К. : Центр навч. л-ри, 2003. – 720 с.
72. Михайлин І. Історія української журналістики : Період становлення: від журналістики в Україні до української журналістики: Підручник для вищої школи / Ігор Михайлин,. - 3-тє вид., доп. і поліпшене. - Х. : Прапор, 2004. – 320 с.
73. Миць М. Українська періодична преса Волині (1921−1939 рр.) як історичне джерело : автореф. дис. … канд. іст. наук 07.00.09. – історіографія, джерелознавство та методи історичних досліджень / М. Миць ; Ін-т укр. археографії НАН України. – К., 1995. – 19 с.
74. Мілясевич І. В. Періодичні видання Волинської губернії XIX − поч. XX ст. Історико-бібліографічне дослідження / І. В. Мілясевич ; наук. редактор М. М. Романюк. – Л. : [б. в.], 2004. – 376 с.
75. Місило Є. Бібліографія української преси в Польщі (1918-1939) і Західньо-Українській Народній Республіці (1918-19) / Євген Місило. – Едмонтон ; Альберта, 1991. – 250 с.
76. Моклиця М. Модернізм як структура : Філософія. Психологія. Поетика. Вид. друге, доповн. і переробл. / М. Моклиця. – Луцьк : РВВ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2002. – 390 с.
77. Моренець В. Національні шляхи поетичного модерну першої половини XX ст. : Україна і Польща / В. Моренець. – К. : Вид-во С. Павличко “Основи”, 2002. – 327 с.
78. Москаленко А.З., Губернський Л.В., Іванов В.Ф., Вергун В.А. Масова комунікація: Підручник / Київський ун-т ім. Т.Г.Шевченка. – К.: Либідь, 1997. – 216 с.
79. Москаленко А.З. Теорія журналістики. Навчальний посібникю – К.: Експрес-об’ява, 2002. – 334 с.

80. Моторний В. Слов'янські літератури. Епоха Відродження / В. Моторний // Історія зарубіжної літератури : Середні віки та відродження. – Л. : «Вища школа», 1982. – С. 386-432.
81. Найближчі завдання Товариства «Українська школа». – Культурне життя. – 1939. – № 1. – С. 3.
82. На хвилі доби : хрестоматія польської літературної періодики 20−30-х років XX ст. / упорядкув., вступ. ст. та пер. із пол. С. І. Кравченко. – Луцьк : РВВ "Вежа" Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 448 с.
83. Національна освіта й наші завдання // Наша культура. – 1935. – Ч. 1. – С. 3.
84. Наш стяг. – 1924. – № 8. – С. 4.
85. Нечиталюк М. До питання про світогляд Івана Франка (нові матеріали) та "Круглий стіл : Іван Франко – публіцист, редактор, видавець" / М. Нечиталюк // Українська періодика : історія і сучасність : доп. та повідомл. дев'ятої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 28−29 жовт. 2005 р. / НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. НДЦ періодики ; за ред. М. М. Романюка. – Л. : [б. в.], 2005. – С. 13-27.
86. Новосад О. Постулати українсько польського співжиття у міжвоєнний період : за матеріалами часопису "Волинське слово" (1937−1939) / О. Новосад // Проблеми славістики. – Луцьк : [б. в.], 2003. – Ч. 2. – С. 65−71.
87. Ольхівський Б. Вільний нарід // Ми. – Варшава. – 1937. – Осінь. – Кн. VII. – С. 156-215.
88. Онуфрів С. Політичний дискурс ЗМІ України у світовому інформаційному просторі / С.Т. Онуфрів. Автореф. дис… канд. філол. наук: 10.01.08. – Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2005. – 20 с.
89. Онуфрів С. Україна-Польща : формування нових стереотипів в українсько-польських мас-медіа / С. Онуфрів // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. − Л. : [б. в.], 2003. – Вип. 11. – С. 459−478.

90. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі / С Павличко. – К. : Либідь, 1997. – 448 с.
91. Павлович В. Улас Самчук // Наш світ. – 1935. – № 1. – С. 10.
92. Павлюк І. З. Українська легальна преса Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя 1917−1939, 1941−1944 рр. / І. З. Павлюк. – Л. : Каменяр, 2001. − 286 с.
93. Павлюк І.З. Українська преса Волинської області 1939-1941, 1944-2000 рр.: Моногр. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2004. – 288 с.
94. Павлюк І.З. Українські часописи Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя (1917-1939 рр.) : Анотований покажчик. – Львів-Луцьк : Настир'я, 1997. – 180 с.
95. Пітерс, Джон Дарем Слова на вітрі: історія ідеї комунікації / Пер. з анг. А.Іщенка. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. – 302 с.
96. Польсько-український словник / упор. С. Левінська, Т. Старак. – Л. : Світ, 1998. – 304 с.
97. Поплавська В.В. Тенденції та перспективи євроінтеграційних процесів в газетній періодиці України та Польщі: Автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.01.08 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут журналістики. – К., 2007. – 20 с.
98. Пушак С. До питання про співпрацю Івана Франка з польськими часописами / Стефанія Пушак // Rocznik Europejskiego Kolegium Polskich i Ukraińskich Uniwersytetów. − Lublin : W-wo UMCS, 2004. − S. 52−55 ;
99. Пушак С. Проблеми українсько-польського діалогу в літературній творчості Івана Франка // Ukraińskie zbliżenia literaturoznawcze / Стефанія Пушак ; pod redakcją Ihora Nabytowycza. − Lublin : W-wo UMCS, 2006. – S. 185−192.
100. Радишевський Р. Юліуш Словацький : життя і творчість : монографія / Р. Радишевський. – К. : Дніпро, 1985. – 207 с.

101. Різун В.В. Теорія масової комунікації: підруч. для студ. галузі 0303 «журналістика та інформація» / В.В.Різун. – К.: Видавничий центр «Просвіта», 2008. – 260 с.
102. Різун В. В., Скотникова Т. В. Методи наукових досліджень у журналістикознавстві: Навчальний посібник. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Преса України, 2008. – 144 с.
103. Різун В. Трачук Т. Нарис з історії та теорії українського журналістикознавства : Монографія / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2005. – 232 с.
104. Романюк М. Українське пресознавство на порозі XXI століття. – Л., 2000. – 110 с.
105. Романюк М. М., Галушко М.В. Українські часописи Львова 1848−1939 рр. : Історико-бібліографічне дослідження : у 3 т. / М. М. Романюк, М. В. Галушко. – Л. : Світ, 2001−2003.
106. Рудницький М. Європа і ми // Ми. Варшава, 1933. - Кн. І. – С. 95-106.
107. Рябчун М. Два боки Вісли : до проблеми польсько-українського діалогу / М. Рябчун // Універсум. – 1997. – Ч. 5/6.
108. Савинець В. К. Іван Франко і сучасна йому педагогічна думка в Галичині / В. К. Савинець. – Л. : Універсвидав, 1961. – 98 с.
109. Салига Т. Вогнем пречистим / Т. Салига. – Л. : Світ, 2004. – 184 с.
110. Сивіцький М. Богдан Лепкий : Життя і творчість / М. Сивіцький. – К. : Дніпро, 1993. – 375 с.
111. Сидоренко Н. М. “Задротяне життя” українських часописів на чужині (1919−1924) / Н. М. Сидоренко. – К., 2000. – 88 с.
112. Сидоренко Н. М. Національно-духовне самоствердження : у 3 ч. Ч. ІІ. Преса інтернованих українців та цивільної еміграції (Чехія, Польща, Румунія, Єгипет, 1919−1924) / Н. М. Сидоренко. – К., 2000. – 262 с.
113. Слободянюк І. Печать Нового Китая. – К., 1958. – 340 с.
114. Смаль В. З. Педагогічні погляди Івана Франка / Наук.-дослід. ін-т педагогіки УРСР / В. З. Смаль. – К. : Рад. шк., 1966. – 188 с.

115. Смітницький І. Націоналізм, інтернаціоналізм та космополітизм. – Рідний колос. – 1934. - № 11. – С. 1.
116. Сніцарчук Л.В. Українська преса Галичини (1919-1939 рр.): політико-правові умови функціонування, тенденції розвитку, організаційно-журналістська практика: автореф. дис. … докт. Наук 27.00.04 – теорія та історія журналістики / Л.Сніцарчук; Інститут журналістики КНУ ім. Т. Шевченка. – К., 2010. – 32 с.
117. Сонечко. – Рівне. – 1939. - № 6-7.
118. Спадщина неволі. – Дзвін. – Рівне. – 1926. – № 193. – С. 1.
119. Стемпень Ст. Українсько-польські культурні взаємини на перетині віків / Ст. Стемпень // Ї : незалежний культурологічний часоп. – 1998. − № 12. – С. 148−177.
120. Сухомлинов О. Польсько-українське культурне пограниччя у прозі Я. Івашкевича (топіка і функціональність) : монографія / О. Сухомлинов. – Донецьк : Юго-Восток, 2006. – 192 с.
121. Тернопільський Ю. Українська преса з перспективи 150-ліття / Юрій Л. Тернопільський. – Джерсі-Сіті : Вид-во М. Коця, 1974. – 176 с.
122. Трощинський В. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище / НАН України. І-т соціології: Відп. ред. В.Б.Євтух. – Київ: Ін тел. – 1994. – 260 с.
123. Україна в міжнародних відносинах XX століття / за ред. проф. Я. Й. Малика. – Л. : Світ, 2004. – 468 с.
124. Україна і Польща : діалог культур (Мовно-літературні та суспільно-політичні відносини) : зб. наук. пр. – Луцьк : РВВ “Вежа” ВДУ ім. Лесі Українки, 2005. – 526 с.
125. Україна – Польща : важкі питання : матеріали міжнар. семінару “Українсько-польські відносини в 1918−1947 роках”. – Луцьк ; Варшава, 1998−2005. − Т. 1−9.
126. Українсько-польські літературні контексти. Київські полоністичні студії. Т. IV. − К. : [б. в.], 2003. – 326 с.

127. У пошуках правди : зб. матеріалів міжнар. наук. конф. “Українсько-польський конфлікт на Волині в роки Другої Світової війни : генезис, характер, перебіг і наслідки” 20−23 трав. 2003 р. – Луцьк : РВВ “Вежа” ВДУ ім. Лесі Українки, 2003. – 536 с.
128. Франко І. Адам Міцкевич в українській літературі / І. Франко // Kraj. − 1885. − № 46. – S. 28−29.
129. Федченко П.М. Преса та її попередники. Історія зародження й основні закономірності розвитку. - К. : Наук. думка, 1969. - 348 с.
130. Цісак В. Трансформація преси в Польщі і Україні в контексті суспільних змін (1989−1999 рр.) : автореф. дис. … д-ра філол. наук : 10.01.08 / В. Цісак. – К., 2001. – 42 с.
131. Шаповал Ю. Г. Національна журналістика : наукові праці. В 2 т. / Юрій Григорович Шаповал. - Львів : Вид. центр ЛНУ, 2006.
132. Шевченко Т. Твори у п’яти томах / Тарас Шевченко. – К. : Дніпро, 1970. – Т. 1. – 408 с.
133. Шестопал М. Сучасна американська преса. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1959. – 327 с.
134. Юный гимназист. – Луцк. – 1929. – № 1.
135. Юрчук О. Ф. Українські питання у польській консервативній суспільно-політичній думці міжвоєнного періоду (1918−1939) : автореф. дис. … канд. іст. наук : 07.00.02 / О. Ф. Юрчук ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2005. – 18 с.
136. Adamczyk H. Z dziejów czasopiśmiennictwa okresu dwudziestolecia międzywojennego // Obraz literatury polskiej. Seria IV. Z. I. – Kraków, 1979. – S. 267-452.
137. Antologja współczesnych poetów ukraińskich. – Lwów, 1911. – 209 s.
138. Bakuła B. Polska-Ukraina : partnerstwo kultur / B. Bakuła. Seria Literaturoznawstwo Porównawcye. – Poznań : Wydaw. Naukowe UAM, 2003. – 212 s.

139. Bakuła B. Skrzydło Dedala. Szkice, rozmowy o poezji i kulturze ukraińskiej lat 50−90 XX wieku / B.Bakuła. – Poznań : WiS, 1999. – 385 s.
140. Baumgardten A. Młoda poezja ukraińska we Lwowie / Aleksander Baumgardten // Kamena. − 1936. − № 6. – S. 107−108.
141. Bączkowski W. Czy Zachód?.. / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. − № 20. − S. 1-8.
142. Bączkowski W. Element prowokacji w stosunkach Polsko-Ukraińskich / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. − № 7. – S. 4.
143. Bączkowski W. Jeszcze o nacjonaliźmie / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. − № 19. − S. 8.
144. Bączkowski W. Karta z historii stosunków polsko-ukraińskich / Włodzimierz Bączkowski // Niepodległość. − 1986. − T. XIX.
145. Bączkowski W. Nacjonalizm / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. − № 14. − S. 6.
146. Bączkowski W. Na marginesie prób tworzenia polskiej racji stanu w kwestji ukraińskiej / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932. − № 1. – S. 11-12.
147. Bączkowski W. Na tle Gródka Jagiellońskiego / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932/1933. − № 2. − S. 33−34.
148. Bączkowski W. Nie jesteśmy ukrainofilami / Włodzimierz Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1935. − № 3. – S. 23-25.
149. Bączkowski W. Nie jesteśmy ukrainofilami / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1935. − № 3. − S. 24.
150. Bączkowski W. Odpowiedź / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1933. − № 2 (4). – S. 2.
151. Bączkowski W. Odpowiedź / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1933. − № 2 (4). – S. 3.
152. Bączkowski W. Petlurowstwo a piłsudskizm / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1937. − № 9−10. – S. 1−2.

153. Bączkowski W. Pod znakiem przełomu / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. − № 11. – S. 1.
154. Bączkowski W. Rosja wczoraj i dziś / Włodzimierz Bączkowski. – Jerozolima. − 1946. – 244 s.
155. Bączkowski W. Rozważania teoretyczne na temat kwestji ukraińskiej i Polski współczesnej / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. − № 5. – S. 25.
156. Bączkowski W. Tadeusz Hołówko w kwestji ukraińskiej / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1932/1933. − № 3. – S. 14.
157. Bączkowski W. U źródeł polskiej idei federacyjnej / Włodzimierz Bączkowski. – Jerozolima. − 1945. – 32 s.
158. Bączkowski W. W rocznicę tragicznej śmierci / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1933. − № 18. – S. 2.
159. Bączkowski W. Zarys podstaw rozwiązania problematu ukraińskiego w Polsce / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1935. − № 7. − S. 76.
160. Bereś S. Ostatnia wileńska plejada: szkice o poezji kręgu “Żagarów” / S. Bereś. – Warszawa : PEN, 1990. – 367 s.
161. Bezpieczeństwo Publiczne. Archiwum państwowe w Piotrkówie Trybunalskim. Starostwo Powiatowe iotrkowskie. Ref. I. 1921. № 72.
162. Bezpośrednio przed nami // Żagary. – 1931. – № 4. – S. 2.
163. Biuletyn Polsko-Ukraiński. − Warszawa, 1932−1933. − № 1. – S. 1−2.
164. Biuletyn Polsko-Ukraiński. − Warszawa, 1933. − № 7. – S. 1.
165. Biuletyn Polsko-Ukraiński. − Warszawa, 1933. − № 6. – S. 1.
166. Biuletyn Polsko-Ukraiński. − Warszawa, 1933. − № 8. – S. 1.
167. Błędy P. Hałaburdy / P. Błędy // Bunt Młodych. − 1936. − № 11/102. – S. 1.
168. Bocheński Ad. Aktualność idei jagiellońskiej / Ad. Bocheński // Bunt Młodych. – 1937. − № 2/116. – S. 2.
169. Bocheński A. M. Odwieczny wróg Rzeczypospolitej / Adolf M. Bocheński // Bunt Młodych. – 1936. − № 2/93. – S. 4-5.

170. Bocheński Ad. Ukraiński Maurras / A. Bocheński // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1933. − № 33. – S. 3.
171. Bocheński Ad. Ukraiński Maurras / A. Bocheński // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1933. − № 34−35. – S. 4.
172. Bocheński Al. Biuletyn Polsko-Ukraiński / Al. Bocheński // Polityka. – 1939. − 10 lutego. – S. 6.
173. Bocheński Al. Jak rozwiązać problem polsko-ukraiński / Aleksander Bocheński // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1938. − № 10 (249). − S. 104.
174. Bocheński Al. Samoistna Ukraina p. Gluzińskiego / Adolf Bocheński // Bunt Młodych. – 1937. − 10 luty. – S. 3−4.
175. Bocheński A. “Skromna malutka wojna” // Kultura. – 1965. − № 7/213-8/214. – S. 22−23.
176. Bohdan Łepki // Wiadomości Literackie. – 1933. − № 10. − S. 5.
177. Bonkowicz-Sittauer J. Osadnictwo wojskowe. – Rocznik Wołyński. T.III. – Równe. – 1934. - S. 518-538.
178. Borkowski o Józewskim // Polityka. – 1938. − № 14 (159). − 25 czerwca. – S. 1−2.
179. Braun J. Polska a kwestia ukraińska // Zet. – 1939. – № 1-2. – S. 20-21.
180. Brzękowski J. Kilometraż // L’Art Contemporain - Sztuka Współczesna. – Paryż. – 1929. – № 1. – S. 5.
181. Brzękowski J. W Krakowie i w Paryżu. Wspomnienia i szkice / J. Brzękowski. – Warszawa : PIW, 1968. – 309 s.
182. Buczyna E. Ukraińcy i Polacy / E. Buczyna // Wiadomości Literackie. – 1936. − № 10. – S. 5.
183. Bujnicki T. Pismo poszukujące „Sygnały”. Uwagi wstępne w: Bunt żywiołów i logika dziejów. W kręgu idei polskiej lewicy / T. Bujnicki. – Katowice, 1984. – 282 s.
184. Bujnicki T. Sygnały // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław: Zakład Narodowy im.Ossolińskich – Wydawnictwo, 1996. – S. 1052-1055;
185. Burza od Wschodu // Wiadomości Literackie. – 1925. − № 30. – S. 3.

186. Byrski T. Teatr amatorski postawa kultury teatralnej. – Żagary. – 1931. – № 3. – S. 3-4.
187. Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921−1939 / A. Chojnowski. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1979. – 262 s.
188. Chojnowski A. Ukraina / A. Chojnowski, J. Bruski. − Wyd. 2, uzup. – Warszawa : TRIO, 2006. – 409 s.
189. CRI „Przemilczana Ukraina" // „Sygnały". – 1933. – № 2. – S. 7.
190. Czarnik O. Komunikacja literacka // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław: Zakład Narodowy im.Ossolińskich – Wydawnictwo, 1996. – S. 468-476.
191. Czechowicz J. Wyobraźnia stwarzająca. Szkice literackie / oprac. T.Kłak. – Lublin : Wydawnictwo Lubelskie, 1972. – 302 s.
192. Czernecki M. U źródeł polskiego liberalizmu. „Wiadomości Literackie" wobec Kościoła katolickiego w latach 1924-1939. – Polwen, 2006. – 186 s.
193. Czernik S. Styl w liryce. – Okolica poetów. – 1935. - № 1. – S. 1.
194. Dąmbrowska M. "Dermanki" w publicystyce" / M. Dąmbrowska // Wiadomości Literackie. – 1938. − № 9. – S. 3.
195. Dąmbrowska M. Dzienniki powojenne. T. 1. 1945-1949 / M. Dąmbrowska. – Warszawa : Czytelnik, 1988. – 520 s.
196. Daniliewicz-Zielińska M. Szkice o literaturze emigracyjnej półwiecza 1939−1989 / M. Daniliewicz-Zielińska. – Wyd. 2, rozsz. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1999. – 460 s.
197. Danilewiczowa M. Trzydziestolecie z lotu ptaka // XXX-lecie „Wiadomości". – Londyn : Nakładem „Wiadomości", 1957. – S. 11-19.
198. Darski J. Ukraina. Historia, współczesność, konflikty narodowe / J. Darski. – Warszawa : Instytut Polityczny, 1993. – 132 s.
199. Dembiński H. Defilada umarłych bogów // Żagary. – 1931. – № 3. – S. 1.
200. Dlaczego? // Zet. R. 1. – 1932. – № 1. – S. 1.

201. Dmitruk K. Literatura – społeczeństwo – przestrzeń. Przemiany układu kultury literackiej. Wrocław etc.: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1980. – 290 s.
202. Do cyztelników // Sygnały. – 1933. – № 1. – S. 1.
203. Dokęd nam iść wypada? : Jerzy Gedroyc od “Buntu Młodych” do “Kultury” / Rafał Habielski. − Warszawa : ToWydawnictwo „Wikli”, 2006. – 292 s.
204. Doncow D. Perspektywy / D. Doncow // Bunt młodych. – 1936. − 15 lipca. − S. 2−3.
205. Doroszenko D. Wacław Lipiński (Kilka wspomnień i uwag) / D. Doroszenko // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1934. − № 9 (44). – S. 3.
206. Droga na Zachód (rozmowa z Michałom Rudnickim) // „Sygnały”. – 1934. – № 4-5. – S. 2-3.
207. Dunin-Borkowski P. O życiu i śmierci Adolfa Bocheńskiego / P. Dunin-Borkowski // Zeszyty Historyczne. – 2006. − № 157. – S. 17.
208. Dunin-Borkowski P. Zagadnienie ukraińskie / P. Dunin-Borkowski // Wiadomości Literackie. – 1938. − № 13. – S. 2.
209. Duch na Stepie. – Wołyń. – 1933. – № 3. – S. 1-2.
210. Dwugłos polsko-ukraiński po otwarciu Sejmu i Senatu // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1935. − № 41 (128). − S. 437
211. Dwugłos w sprawie mniejszości // Polityka. – 1938. – 10 marca. – S. 4−5.
212. Dziwactwa i zdobycze // Sygnały. – 1934. – № 6. – S. 1-2.
213. E. K. Tytan pracy (Pamięci Iw. Franki 1856−1916) / E. K. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1933. − № 9. − S. 7.
214. Encyklopedia wiedzy o prasie / pod red. Juliana Maślanki. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1976. – 284 s.
215. Europa Orientalis. Polska i jej wschodni sąsiedzi od średniowiecza po współczesność / Pod red. Z. Karpusa, T. Kempy, D. Michaluk. – Toruń, 1996. – 453 s.
216. Eustachiewicz L. Dwudziestolecie 1919−1939 / L. Eustachiewicz. – Warszawa : Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, 1983. – 429 s.

217. Frenkel M. Piekło na Sołowkach / M. Frenkel // Wiadomości Literackie. – 1931. − № 49. – S. 2.
218. Gajkowska G. Czasopiśmiennictwo literackie i kulturalno-społeczne lat 1918-1939 w trzydziestoleciu powojennym. Stan opracowań. – Kwartalnik Historii Prasy Polskiej. – 1979. – № 1.
219. Gazda G. Awangarda // Słownik literatury polskiej XX wieku. − Wrocław : Zakład Narodowy im.Ossolińskich – Wydawnictwo, 1996. – S. 66.
220. Gazda G. Czartak // Słownik literatury polskiej XX wieku. − Wrocław : Zakład Narodowy im.Ossolińskich – Wydawnictwo, 1996. – S. 127.
221. Gazda G. Kwadryga // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław: Zakład Narodowy im.Ossolińskich – Wydawnictwo, 1996. – S. 523.
222. Gazda G. Słownik europejskich kierunków i grup literackich XX wieku / Grzegorz Gazda. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000. – 766 s.
223. Giedroyc J. Autobiografia na cztery ręce / J. Giedroyc. – Warszawa : Czatelnik, 1999. – 388 s.
224. Gryf-Czajkowski M. Jeszcze w sprawie mniejszości na kresach / M. Gryf-Czajkowski // Wiadomości Literackie. – 1936. − № 10. – S. 5.
225. Hl. Ł. Mikołaj Skrypnyk / Hl. Ł. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1933. − № 12. – S. 6.
226. Hołówka T. Tragedja społeczeństwa ukraińskiego w Małopolsce wschodniej. – Przegląd Wołyński. – 1931. – № 35. – S. 2.
227. Hordyński S. Kultura antraktu // Sygnały. – 1934. – № 4-5. – S.1.
228. Hrabyk K. Sprawa ukraińska / K. Hrabyk. – Poznań, 1935. – S. 10−22.
229. «Idące Wilno». – Żagary. – 1931. – № 1. – S. 1
230. Idziemy naprzód // Wołyń. – 1936. – № 1. – S. 1.
231. Irzykowski K. Wybór pism krytycznoliterackich. – Kraków : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1975. – 706 s.
232. Iwaszkiewicz J. O porozumienie polsko-ukraińskim / J. Iwaszkiewicz // Wiadomości Literackie. – 1928. − № 29. – S. 1.
233. Jan. Buljon z gwoździ // Żagary. – 1931. – № 5. – S. 1.

234. Jarosiński Z. Literatura i nowe społeczeństwo. Idee lewicy literackiej dwudziestolecia międzywojennego / Z. Jarosiński. – Warszawa : Czytelnik, 1983. – 258 s.
235. Jarosiński Z. Futuryzm // Słownik literatury polskiej XX wieku. − Wrocław : Zakład Narodowy im.Ossolińskich – Wydawnictwo, 1996. – S. 316.
236. Jarowiecki J. Góra B. Prasa lwowska w dwudziestoleciu międzywojennym. Proba bibliografii. – Kraków: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1994. – 422 s.
237. Jarowiecki J. Studia nad prasą polską XIX i XX wieku / J. Jarowiecki. – Kraków : Wydawnictwo Nauk. WSP, 1997. – 297 s.
238. Jarowiecki J. Typologia i statystyka prasy lwowskiej w latach 1864−1939 / J. Jarowiecki // Kraków ; Lwów : Książki – czasopisma − biblioteki XIX i XX wieku. T. IV / pod red. J. Jarowieckiego. – Kraków : Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 1999. – S. 224.
239. Jaworski St. Awangarda / St. Jaworski. – Warszawa : Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, 1992. – S. 185-190.
240. Jaworski S. Awangarda Krakowska // Słownik literatury polskiej XX wieku. − Wrocław : Zakład Narodowy im.Ossolińskich – Wydawnictwo, 1996. – S. 77.
241. Jaworski St. Pion // Słownik literatury polskiej XX wieku. Zakład Narodowy im.Ossolińskich – Wydawnictwo. Wrocław, 1996. – S. 784.
242. J. E. Ks. Metropolita Andrzej Szeptycki o “Biuletynie Polsko-Ukraińskim” / J. E. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1935. − № 30 (117). – S. 333.
243. Jędrychowski S. Jednostka i kolektyw w sztuce // Piony. – 1932. – № 4. – S. 1.
244. Jędrychowski S. Zbrodnie przymiotnika. – Żagary. – 1931. – № 2. – S. 2.
245. J. S. Michał Hruszewski / J. S. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1934. − № 48. − S. 1.
246. J. S. Wistnyk / J. S. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1932/1933. − № 2. − S. 62.

247. J. St. “Bunt Młodych” №№ 39, 40 / J. St. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1933. − № 10. − S. 12.
248. J. St. Pod znakiem odpowiedzialności i pracy. Dziesięć wieczorów / J. St. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1933. − № 13. − S. 12.
249. K. Ukraiński numer “Izwiestij” / K. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1935. − № 4. − S. 42.
250. Kark E. Łesia Ukrainka / E. Kark // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1933. − № 12. – S. 1−2.
251. Kark E. Michał Hruszewśkyj / E. Kark // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1933. − № 21. – S. 2-3.
252. Kark E. Mykoła Chwylowyj (1893−1933) / Edward Kark // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1932/33. − № 8. − S. 3.
253. Kark E. Mykoła Sadowśkyj i K. E. Marja z Piatkiewiczów Morśka / E. Kark // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1932/1933. − № 4. − S. 39, 41;
254. Kark E. Z dziedziny literatuty / E. Kark // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1932/1933. − № 17. − S. 24.
255. Karpus Z. Jeńcy i internowani rosijscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918−1924 / Z. Karpus. – Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 1997. – 209 s.
256. Kasperski E. Problem dialogu w twórczości Iwana Franki / E. Kasperski // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин : матеріали Міжнар. наук. конф. − Л., 1998. – С. 278−283.
257. Katedra ukraińska na Uniwersytecie Jagiellońskim // Wiadomości Literackie. – Warszawa, 1925. − № 3. – S. 1.
258. Kedryn I. Bogactwo i biedność prasy ukraińskiej / I. Kedryn // Sygnały. – 1934. – № 4-5. – S. 15.
259. Kedryn I. Bitwa pod Warszawą nie jest skończona... / I. Kedryn // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1936. − № 33. – S. 334
260. Kedryn I. Breść-Ryga-Paryż / I. Kedryn // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1936. − № 12. – S. 112.

261. Kedryn I. Dwa grzechy ukraińskie / I. Kedryn // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1933. − № 9. – S. 2−3.
262. Kedryn I. Lęk przed powtórzeniem historji / I. Kedryn // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1933. − № 14. – S. 4.
263. Kedryn I. Polemika o traktacie ryskim i jej wyniki / I. Kedryn // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1933. − № 8. – S. 2−3.
264. Kedryn I. Pro domo sua / I. Kedryn // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1938. − № 7 (246). – S. 71.
265. Kedryn I. Splendid Isolation / I. Kedryn // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1933. − № 18. – S. 3−4.
266. Kisielewski S. Polski Don Kiszot / S. Kisielewski // Bunt Młodych. – 1936. − 10 października. – S. 5.
267. Kisielewski S. Wśród czasopism literackich // Polityka. – 1937, 10 grudnia. – S. 5.
268. Kisel M. Periodyzacja literatury // Słownik literatury polskiej XX wieku / pod red. Marka Pytasza. − Katowice, 2001. – S. 267−270.
269. Klub Słowiański w Krakowie // Świat Słowiański. – Kraków, 1905. – R. I. – T. I. – № 1. – S. 1-2.
270. Kłak T. Czasopisma awangardy / T. Kłak. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 1979. – T. 1−2.
271. Kłak T. Żagary // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław: Zakład Narodowy im.Ossolińskich – Wydawnictwo, 1996. – S. 1235-1239;
272. Kłoskowska A. Kultura masowa: krytyka i obrona. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1983. – Wyd. 3. – 482 s.
273. Kłoczkowski J. Jak rozwiązać spór polsko-ukraiński? Publicystyka Włodzimierza Bączkowskiego z lat trzydziestych // Narody i historia, praca zbiorowa / J. Kloczkowski ; pod redakcją Arkadego Rzegockiego. – Kraków, 2000. – S. 207−238.
274. “Kobzar” T. Szewczenki w alfabecie łacińskim // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. − № 15. − S. 5−6.

275. Kotyńska K. Literatura ukraińska na łamach “Biuletynu Polsko-Ukraińskiego” / Katarzyna Kotyńska // Ukraińskie życie kulturalne na ziemiach II Rzeczypospolitej. Międzynarodowa konferencja Naukowa, Warszawa 30.IX − 01.X.1999 / tom pod red. O. Hnatiuk i K. Kotyńskiej. − Warszawa : SOW, 2002.
276. Kowalczykowa A. Programy i spory literackie w dwudziestoleciu 1918−1939. Wydanie drugie, rozszerzone. – Warszawa : Ludowa Spółdzelnia Wydawnicza, 1981. − 395 s. .
277. Korniejenko A. Jaka literatura i jaka emigracja? (międzywojenne piśmiennictwo ukraińskie poza granicami Ukrainy sowieckiej) / A. Korniejenko // Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze. T. 3. – Warszawa, 1996. – S. 296−304.
278. Korniejenko A. Ukraiński modernizm / A. Korniejenko. – Uniwersitas, 1998. – 320 s.
279. Kosicka-Pajewska A. Polska między Rosią a Niemcami. Koncepcje polityczne Adolfa Bocheńskiego / A. Kosicka-Pajewska. − Poznań : Book Serwice, 1992. – 211 s.
280. Kotorowycz H. Współczesna prasa ukraińska w Polsce / H. Kotorowycz // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1937. − № 12. − S. 134.
281. Kowalewski M. Nad granicą dwuch cywilizacyj / Mikołaj Kowalewski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1935. − № 13 (100). – S. 150.
282. Kowalewski M. Nowy okres walki narodowościowej w U.S.S.R. / Mikołaj Kowalewski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1932. − № 2. – S. 27.
283. Kozak S. Ukraińscy spiskowcy i mesjaniści. Bractwo Cyryla i Metodego / S. Kozak. – Warszawa : Instytut Wydaw. Pax, 1990. – 282 s.
284. Koźniewski K. Historia co tydzień. Szkice o tygodnikach społeczno-kulturalnych 1918−1939 / K. Koźniewski. – Warszawa : Czytelnik, 1976. – 457 s.
285. Koźniewski K. „Wydajemy we Lwowie...” // Historia co tydzień. Szkice o tygodnikach społeczno-kulturalnych. – Warszawa, 1976. – 457 s.

286. Kraków-Lwów: Książki – czasopisma - biblioteki XIX i XX wieku. T.5 / pod red. J.Jarowieckiego. - Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków, 2001. – 755 s.
287. Krasićki S. Polacy i Ukraińcy / S. Krasićki // Wiadomości Literackie. – 1936. − № 4. – S. 1.
288. Kresy. – Wołyń. – 1933. – № 2. – S. 1.
289. Kronika Słowiańska // Kamena. – 1933. – № 2. – S. 31.
290. Kronika Ukraińska // Kamena. – 1934. – № 7. – S. 124.
291. Kronika Ukraińska // Kamena. – 1935. – № 4. – S. 69.
292. Kryl M. Style politycznego myślenia. Wokół "Buntu Młodych" i "Polityki" / M. Król. − Wrocław: Universitas, 1981. – 124 s.
293. Krzysztofek K. Komunikowanie międzynarodowe. – Warszawa: PWN, 1983 i Mosty zamiast murów. – Warszawa: WN PWN, 2000 та ін.
294. Kubijowicz W. "Niebiezpieczeństwo" Ukraińskie / W. Kubijowicz // Bunt młodych. − 1937. − 10 czerwca. − S. 6-7.
295. Ku czemu idziemy? // Sygnały. – 1934. – № 3. – S.1-2.
296. Kult Szewczenki // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – Warszawa, 1934. − № 10. − S. 1−2.
297. Kuryłło S. Demaskująca się demokracja / Stefan Kuryłło // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1938. − № 30 (269). − S. 323.
298. Kuryłło S. Historia in statu nascendi / S. Kuryłło // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1938. − № 38. − S. 414.
299. Kuryłło S. Historia stosowana / S. Kuryłło // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1938. − № 36 (275). − S. 392.
300. Kuryłło S. Legendy Wołyńskie / S. Kuryłło // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1938. − № 42 (281). – S. 457−458.
301. Kuryłło S. Od Małorosji do Mitteleuropy / S. Kuryłło // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1938. − № 43 (232). − S. 469.
302. Kuryłło S. Ukraina między Wschodem a Zachodem / S. Kuryłło // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1938. − № 31. − S. 334.

303. Kuryłło S. W obliczu rozstrzygnięć / S. Kuryłło // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1938. − № 37 (276). − S. 406.
304. Kwiatkowski J. Dwudziestolecie Międzywojenne / J. Kwiatkowski. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000. – 598 s.
305. Kwiatkowski J. Eleuter. Szkice o wczesnej poezji Jarosława Iwaszkiewicza. – Warszawa : Czytelnik, 1966. – 148 s.
306. Lam A. Polska awangarda poetycka. Programy lat 1917−1923. T. 1. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1969. – 459 s.
307. Lam A. Polska awangarda poetycka. Programy lat 1917−1923. T. 2 : Manifesty i protesty. Antologia, 1969. − 293 s.
308. Landes D.S. Bogactwo i nędza narodów. – Warszawa: W.L. Muza, 2005. – 736 s.
309. L'Art Contemporain // Sztuka Współczesna. − Paryż. – 1929. − № 1. – S. 5.
310. L'Art Contemporain - Sztuka Współczesna. – Paryż. – 1930. – № 3. – S. 91-92.
311. Łepki B. Kilka zagadnień z liiteratury ukraińskiej / Bohdan Łepki // Sprawy narodowościowe. − № 4. − S. 321–332.
312. Łepki B. До питання про переклади ліричних поезій / Bohdan Łepki // Z zagadnień Wschodu i Zachodu. Prace Polskiego T-wa dla badań Europy wschodniej i bliskiego Wschodu. − Kraków, 1933/34. – № 4. − S. 139−149.
313. Łepkyj B. Mazepiana / Bohdan Łepki // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932/33. − № 6. − S. 33−34.
314. Literatura Polski i Ukrainy XIX i XX wieków. Współnota trudnych doświadczeń. Konferencja naukowa. – Warszawa, 7−9.XI.1994.
315. Łobodowski J. Książka o hetmanie Orliku / J. Łobodowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1938. − № 23 (262). − S. 245.
316. Łobodowski J. Młoda poezja ukraińska / J. Łobodowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1938. − № 25. − S. 268.
317. Łobodowski J. Na marginesie dyskusji-ankiety // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1937. − № 38 (225). − S. 429.

318. Łobodowski J. Narod jest nieśmiertelny / J. Łobodowski ; red. Barbara Truchan. − Poznań: Wers, 1996. – 104 s.
319. Łobodowski J. Od bezmyślności do katastrofy / J. Łobodowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1937. − № 34 (225). – S. 378.
320. Łobodowski J. Twórczość Łesi Ukrainki (W dwudziestopięciolecie śmierci – 1913−1938) / J. Łobodowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1938. − № 32. – S. 345-346.
321. Łobodowski J. Wspomnienia Lubelskie / J. Łobodowski // Kresy. − 1991. − № 8.
322. Łojek J., Myśliński J., Władyka W. Dzieje prasy polskiej / J. Łojek, J. Myśliński, W. Władyka. – Warszawa, 1988. – 235 s.
323. Łojek J. Prasa Polska 1918-1939 J. Łojek.- Warszawa: PWN, 1980. – 534 s.
324. Łoś S. Na marginesie zwycięstwa pod Wiedniem / Stanisław Łoś // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1933. − № 13. − S. 5.
325. Łoś S. Odpowiedź na ankietę “Biuletynu” (№ 9) / Stanisław Łoś // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1938. − № 4. − S. 33.
326. Łoś S. Reforma rolna na południowym wschodzie / S. Łoś // Bunt Młodych. − 1936. − 25 kwietnia. − S. 6.
327. Łoś S. Ukraińcy na łamach Biuletynu Polsko-Ukraińskiego / Stanisław Łoś // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1933. − № 24 – S. 5.
328. Łuciw Ł. Polacy o Szewczence / Ł. Łuciw // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – Warszawa, 1934. − № 10. − C. 21−26.
329. Makowiecki A. Z. Czasopiśmiennictwo literackie // Słownik literatury polskiej XX wieku. − Wrocław : Zakład Narodowy im.Ossolińskich – Wydawnictwo, 1996. – S. 135−136.
330. Makowiecki A. Krytyka literacka // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław: Zakład Narodowy im.Ossolińskich – Wydawnictwo, 1996. – S. 493.

331. Makowiecki A.Z. Wiadomości Literackie // Słownik literatury polskiej XX wieku. Zakład Narodowy im.Ossolińskich – Wydawnictwo. Wrocław, 1996. – S. 1172.
332. Małaniuk E. Dwa oblicza Tarasa Szewczenki / E. Małaniuk // Przegląd Współczesny. – Kraków, 1933. − № 140. − S. 366.
333. Małaniuk E. Literatura ukraińska w świetle współczesności / Eugenjusz Małaniuk // Wschód. − 1932. − № 1−2 (5−6). − S. 35−42.
334. Małaniuk E. O literaturze ukraińskiej / E. Małaniuk // Przegląd Współczesny. – Kraków, 1933. − № 132. − S. 2. . 1−22. 37.
335. Małaniuk E. Poezja ukraińska ostatniej doby / E. Małaniuk // Wiadomości Literackie. – Warszawa, 1933. − № 4. – S. 2.
336. Małaniuk E. Szkice do typologji kultur / Eugenjusz Małaniuk // Marcholt. − 1935. − № 2. – S. 289.
337. Małaniuk E. Tajemnica Hohola / Eugenjusz Małaniuk // Wschód-Orient. − 1934. − № 2−4 (14−16). – S. 53.
338. Marcinów Z. Awangarda Krakowska // Słownik literatury polskiej XX wieku / pod red. Marka Pytasza. − Katowice, 2001. – S. 203−204.
339. Marja Konopnicka. Szkic literacki / Sprawozdanie wyższych gimnazjum w Brzeżanach 1898 r.
340. Maślinski J. Jalu Kurek // Żagary. – 1931. – № 4. – S. 2.
341. Mazur G. Szkic z dziejów Stronnictwa Narodowego we Lwowie w latach 30-ch XX wieku // Polska i jej wschodni sąsiedzi w XX wieku. Studia i materialy. − Białystok, 2004. − S. 105−137.
342. Mazur Z. Grzegorz Skoworoda (1722−1794) / Zygmunt Mazur // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1933. − № 32. − S. 3.
343. Mazur Z. Jakiw Szczoholiw (1824−1898) / Zygmunt Mazur // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1934. − № 5 (40). − S. 3.
344. Mazur Z. Poezja Iwana Franki / Zygmunt Mazur // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1934. − № 19. − S. 1.

345. Mędrzecki W. Województwo wołyńskie 1921−1939. Elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych i politycznych / W. Mędrzecki. – Wrocław : ZNO – Wydawnictwo PAN, 1988. – 202 s.
346. Micewski A. W cieniu marszałka Piłsudskiego / A. Micewski. − Warszawa : Czytelnik, 1968. – 428 s.
347. Mihał Wł. “Od Kotlarewśkoho do Tyczyny” (szkic informacyjny) / Wł. Mihał // Zet. − 1932. − № 2. − S. 4.
348. Między Niemcami a Rosją // Bunt Młodych. – 1937. − № 2/116 (25 січ.). – S. 1.
349. Mikułowski-Pomorski J. Jak narody porozumiewają się ze sobą w komunikacji międzykulturowej i komunikowaniu medialnym. – Kraków: Uniwersitas, 2007. – 404 s.
350. Mironowicz M. Więzienie w Baranowiczach / M. Mironowicz // Wiadomości Literackie. – 1933. − № 3. – S. 1.
351. Modele i praktyka polsko-ukraińskich związków kulturowych : literatura, sztuka, filozofia, historia XX wieku. – Poznań, 2000. − 4−6.XII ;
352. Nasiłowska A. Trzydziestolecie 1914−1944. − Warszawa, 2002. – 216 s.
353. Nie jesteśmy ukrainofilami. Polska myśl polityczna wobec Ukraińców i Ukrainy. Antologia tekstów / pod redakcją P. Kowala, J. Ołdakowskiego, M. Zuchniak. – Wrocław, 2002. – 428 s.
354. Nieuważny F. O poezji ukraińskiej. Od Iwana Kotlarewskiego do Liny Kostenko / F. Nieuważny. – Białystok : Luk, 1993. – 248 s.
355. Nieuważny F. Ukraińska literatura w Polsce // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław, 1992. - S. 1149.
356. Nic to… - Przegląd Wołyński. – 1931. - № 35. – S. 1.
357. Nowa encyklopedja powszechna. − Warszawa : PWN, 1998. − T. I -VII.
358. Nowakowski Z. “Podajże ruku kozakowi…” / Z. Nowakowski // Wiadomości Literackie. – 1936. − № 4. – S. 1.
359. O czasopismach literackich // Sygnały. – 1934. – № 3. – S. 7.
360. Od Redakcji // Marchołt. – Rok I. – № I, Październik 1934. – S. 9.

361. Od redakcji // Wiadomości Literackie. – 1924. – № 1. – S. 1.
362. Od redakcji. – Zdrój. – 1920. – maj. – S. 1.
363. Odsłonięcie popiersia ś. p. T. Hołówki w Sejmie // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1933. − № 7. – S. 3.
364. Olechnowicz K. Reportaż z Wołynia. Reportaż Wędrownego Koła Medyków / K. Olechnowicz // Polityka. – 1938. − 25 września. – S. 6 i 8.
365. Paczkowski A. Prasa polska w latach 1918−1939 / A. Paczkowski. – Warszawa : PWN, 1980. – 520 s.
366. Papierzyńska-Turek M. Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922−1926 / M. Papierzyńska-Turek. – Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1979. – 389 s.
367. Paruch W. Od konsolidacji państwowej do konsolidacji narodowej. Mniejszości narodowe w myśli politycznej obozu piłsudczykowskiego (1926−1939) / W. Paruch. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 1997. – 424 s.
368. Patkaniowska D. Verbum // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław: Zakład Narodowy im.Ossolińskich – Wydawnictwo, 1996. – S. 1160-1161.
369. Patkaniowska D. Marchołt (1934-1938) // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im.Ossolińskich – Wydawnictwo, 1996. – S. 616.
370. Pawlukiewicz R. Naukowe czasopisma literackie / R. Pawlukiewicz // Słownik literatury polskiej XX wieku. − Wrocław : Zakład Narodowy im.Ossolińskich – Wydawnictwo, 1996. – S. 690.
371. Pazdro G. Współpraca Iwana Franki z petersburskim “Krajem” / G. Pazdro // Studia polono-slavica-orietalia. Acta litteraria. – 1955. − № 6. – S. 185−209.
372. Peiper T. Nowe Usta // Jaworski S. Awangarda. – Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1992. – S. 218-225.
373. Pietrzak M. Reglamentacja wolności prasy w Polsce (1918-1939). – Warszawa : Książka i Wiedza, 1963. – 589 s.

374. Piłsudski J. Przemówienie w Równem dnia 9 stycznia 1920 r. – Rocznik Wołyński. T. IV. – Równe, 1935. – S.1.
375. Piłsudski R. Synteza ideologii mocarstwowej / R. Piłsudski // Bunt Młodych. − 1931. − № 7. – S. 1.
376. Pisma ukraińskie w Polsce // Wiadomości Literackie. – 1925. − № 7. – S. 7.
377. Poezja ukraińska w spolszczeniu Kazimierza Andrzeja Jaworskiego // Kamena. − 1935. − № 4. – S. 70.
378. Pogonowski J. "Zaspiw" T. Szewczenki w przekładach Polskich / Jerzy Pogonowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1932/33. − № 3. − S. 32.
379. Polska krytyka literacka (1919-1939). Materiały, red. J.Z. Jakubowski. – Warszawa : PWN, 1966. – 654 s.
380. Polska-Ukraina. Dialog kultur // Materiały z sesji naukowej zorganizowanej w dniu 29−30 października 2003 roku przez Instytut Filologii Ukraińskiej Filii Uniwersytetu im. Łesi Ukrainki w Łucku / pod redakcją Wojciecha Piotrowskiego. − Piotrków Trybunalski, 2005. – 175 s.
381. Polska-Ukraina : partnerstwo kultur / studia pod red. B. Bakuły. Seria literaturoznawstwo porównawcze. № 4. – Poznań : Wydawnictwo nauk. Uniwersytetu A. Mickiewicza, 2003. – 211 s.
382. Polska-Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa / Pod red. Z. Karpusa, W. Rezmera, E. Wiszki. – Toruń, 1997. – 260 s.
383. Polska-Ukraina: 1000 lat sąsiedztwa / pod red. Stanisława Stępnia. Południowo-Wschodni Instytut Naukowy. Stacja Naukowa Polskiego Towarzystwa Historycznego w Przemyślu, T. 1−8. – Przemyśl : PWIN, 1990−2000.
384. Polska w literaturze ukraińskiej – Ukraina w literaturze polskiej // Materiały z sesji naukowej zorganizowanej w dniu 10−11 czerwca 2002 roku przez Instytut Filologii Polskiej Filii Akademii Świętokrzyskiej w Piotrkowie Trybunalskim / pod redakcją Stanisława Fryciego. – Piotrków Trybunalski, 2003. – 222 s.

385. Polska w Słowiańszczyźnie // Wiadomości Literackie. – 1924. − № 17. – S. 2.
386. Polskie przemówienie nad trumną Tarasa Szewczenki // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – Warszawa, 1934. − № 10. − S. 27−28.
387. Popularna encyklopedia mass mediów / pod redakcją prof. dr. hab. Józefa Skrzypczaka. – Poznań : Wydawnictwo KURPISZ SA, 1999. – 628 s.
388. Potocki R. Idea restytucji Ukraińskiej Republiki Ludowej (1920−1939) / R. Potocki. – Lublin : Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 1999. – 383 s.
389. Poufna rozmowa z czytelnikiem // Marchołt. Rok V. № I (17), Wrzesień-Październik 1938. - S. 3-4.
390. Prasa Polska we Lwowie: ze zbiorów Lecha Kokocińskiego – warszawskiego bibliofila i kolekcjonera // Kraków-Lwów: Książki – czasopisma - biblioteki XIX i XX wieku. – Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2007.
391. Problem polsko-ukraiński w Ziemi Czerwieńskiej. – Warszawa : Polityka, 1938. – 245 s.
392. Problemy wiedzy o kulturze: prace dedykowane Stefanowi Żołkiewskiemu / pod red. A.Brodzkiej, M.Hopfinger, J.Lalewicza, PAN. IBL. – Wrocław: Zakład Narodowy im.Ossolińskich, 1986. – 696 s.
393. Pruszyński K. “Był to niegdyś kraj bogaty…” / K. Pruszyński // Wiadomości Literackie. – 1938. − № 5. – S. 3.
394. Pruszyński K. Niezadowoleni i entuzjaści / K. Pruszyński // Publicystyka. − T. 1-2. 1931−1939. – Warszawa, 1990.
395. Pruszyński K. Prawo do Wołynia / K. Pruszyński // Wiadomości Literackie. – 1936. − № 43. – S. 3.
396. Pruszyński K. Wołyń / K. Pruszyński // Bunt Młodych. – 1936. − № 3/94. − 25 lutego. – S. 1.
397. Pruszyński M. A więc hakatyzm? / M. Pruszyński // Wiadomości Literackie. – 1936. − № 10. – S. 5.

398. Pruszyński M. Rozmowa z wicemarszałkiem Wasylem Mudryjem / M. Pruszyński // Bunt młodych. – 1936. − № 25/26 (90−91). − 20 grudnia − 5 stycznia. − S. 2.
399. Pruszyński M. Zagadnienie ukraińskie w Polsce / M. Pruszyński // Wiadomości Literackie. – 1935. − № 50. – S. 1.
400. Przemówienie którego niebyło // Bunt Młodych. – 1936. − № 2/93. – S. 1.
401. Przemówienie senatora Masłowa // Wołyń. – 1933. – № 11. – S. 1.
402. Przemówienie Wojewody Józewskiego na Zjeździe Posłów i Senatorów B.B. z Wołynia. – Przegląd Wołyński. – 1928. – № 1. – S. 2.
403. Pszyboś J. Człowiek nad Pryrodą. – Zwrotnica. – 1926. – № 9. – S. 1.
404. Publiczność literacka / Pod red. S. Żołkiewskiego i M. Hopfinger. – PAN. IBL. Zakład Narodowy im.Ossolińskich, 1982. – 373 s.
405. Rojek M. "Mocarstwowcy" o "Galicji Wschodniej". Wieczór propagandy "ukraińskiej" we Lwowie / M. Rojek // Warszawski Dziennik Narodowy. – 1936. − № 68 (9 marca).
406. Sawicka J. Hellada scytyjska. Ukraina w poezji Józefa Łobodowskiego / J. Sawicka // Więź. − 1988. − № 11−12.
407. Sierocka K. Czasopisma Literackie / K. Sierocka // Literatura Polska 1918−1975. T. 1. 1918−1932. – Warszawa, 1975. – S. 81−135.
408. Sierocka K. Lewicy czasopisma literackie w dwudziestuleciu międzywojennym // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław: Zakład Narodowy im.Ossolińskich – Wydawnictwo, 1996. – S. 530.
409. Sierocka K. Miesięcznik Literacki 1929-31 // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im.Ossolińskich – Wydawnictwo, 1996. – S. 621.
410. Siryk L. Naznaczony Ukrainą. O twórczości Józefa Łobodowskiego / Ludmiła Siryk. − Lublin : Wydawnistwo UMCS, 2002. – 278 s.
411. Skoczek T. Prasa literacka II Rzeczypospolitej // Historia literatury polskiej w dziesięciu tomach. T. VIII. Dwudziestolecie Międzywojenne. Część pierwsza. – Bochnia-Kraków-Warszawa: W-wo SMS, 2005. – S. 85 -119.

412. Skwarczyński A. Odbudowanie państwa a literatura // Pion. – 1934, № 1. – S. 1.
413. Skwarczyński A. Literatura w państwie niepodległym // Pion. – 1933. – № 12. – S. 1.
414. Słonimski A. Kronika Tygodniowa // Wiadomości Literackie. – 1927. – № 45. – S. 6.
415. Słonimski A. Kronika Tygodniowa / A. Słonimski // Wiadomości Literackie. – 1933. − № 3. – S. 5.
416. Słownik terminów literackich. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków : Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 2000. – 706 s.
417. Słownik literatury polskiej XX wieku / zespół redak. A. Brodzkiej. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1992. – 1432 s.
418. Słownik literatury polskiej XX wieku / Pod red. Marka Pytasza. – Katowice, 2001. – 720 s.
419. Słownik literaturzy polskiej XIX wieku / pod red. Józefa Bachórza. − Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2002. − 1112 s.
420. Słowo wstępne do „Zdróju” // Jaworski St. Awangarda. – Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1992. – S. 171.
421. Spis tytułów prasy ukraińskiej w Drugiej Rzeczypospolitej 1918-1939 / Opr. E.Misyło. – Warszawa, 1983. – 225 s.
422. Spojrzenie wstecz // Kamena. – 1933/34. – R. I. – № 10. – S. 197-200.
423. Spotkanie z Ukrainą. Międzynarodowa konferencja. – Kraków, 1995. − 18−19.II.
424. Stanisław Mackiewicz zwolniony // Polityka. – 1939. − № 8/182.
425. Stępień T. Kabaret literacki // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław: Zakład Narodowy im.Ossolińskich – Wydawnictwo, 1996. – S.439-445;
426. Stern A. Głód jednoznaczności i inne szkice. – Warszawa : Czytelnik, 1972. – 385 s.

427. Stoczewska B. Litwa, Białoruś, Ukraina w myśli politycznej Leona Wasilewskiego / B. Stoczewska. – Kraków : Ksiągarnia Akademicka, 1998. – 397 s.
428. Stojan Jakób. Na marginesie “Nacionalizmu” / Jakób Stojan // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1933. − № 18. − S. 7.
429. Stojan Jakób. Na tematy kulturalno-historyczne / Jakób Stojan // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1932/1933. − № 2 (4). − S. 18-21.
430. Stojan Jakób. Na tematy kulturalno-historyczne / Jakób Stojan // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1933. − № 3 (5). − S. 20.
431. St. Piasecki o ukraińcach // Bunt młodych. – 1936. − 10 października. – S. 5.
432. Stradecki J. Skamander // Słownik literatury polskiej XX wieku. − Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 1996. – S. 1004.
433. Stradecki J. Wiadomości Literackie // W kręgu Skamandra, 1977. – S. 144-160.
434. Strona poświęcona Włodzimierzowi Bączkowskiemu. Opracowania dotyczące Włodzimierza Bączkowskiego / Benefis polityki federacyjnej – Rozmowa z Włodzimierzem Bączkowskim : Data publikacji 09-kwi-2005 // www.omp.org.pl
435. Stryjek T. Ukraińska idea narodowa okresu międzywojennego. Analiza wybranych koncepcji / T. Stryjek. – Wrocław : Funna, 2000. – 190 s.
436. Style politycznego myślenia : wokół “Buntu młodych” i “Polityki”/ Marcin Kryl. – Wrocław, 1981. – 124 s.
437. Sygnały. – 1933. – № 1. – S. 8.
438. Symonolewicz Konstanty, jun. Eugenijusz Małaniuk, poeta-rycerz / Symonolewicz Konstanty, jun. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1932/33. − № 3. − S. 35−36.
439. Symonolewicz K. jnr. Historja wyczuwana / K. Symonolewicz jnr. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1933. − № 18. − S. 6.

440. Symonolewicz Konstanty, jun. Nowy sposób rozwiązania kwestji polsko-ukraińskiej, czyli “wiązka poezyj w prozie” / Symonolewicz Konstanty, jun. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1934. − № 7. – S. 9.
441. Symonolewicz K. jnr. Tragedja polskiego ukrainofilizmu / K. Symonolewicz jnr. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1933. − № 9. − S. 3.
442. Symon Petlura // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1935. − № 22 (109). – S. 250.
443. Szewczenko T. “I dzień idzie…” / T. Szewczenko // Kamena. − 1936. − № 7. – C. 133.
444. Szewczenko T. Modlitwa / T. Szewczenko // Kamena. − 1936. − № 7. – S. 132.
445. Szymański W. P. Z dziejów czasopism literackich w dwudziestoleciu międzywojennym. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1970. – 386 s.
446. Szymański W.P. Wydajemy we Lwowie... / W.P. Szymański // Z dziejów czasopism literackich w dwudziestoleciu międzywojennym. – Kraków: W-wo Literackie, 1970. – 386 s.
447. Szymański W.P. Żagary i żagaryści // Z dziejów czasopism literackich w dwudziestoleciu międzywojennym. – Kraków: W-wo Literackie, 1970. – S. 120-128.
448. Szypowska I. Łobodowski. Od “Atamana Łobody” do “Seniora Lobo” / I. Szypowska. − Warszawa : Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 2001. – 216 s.
449. Szypowska I. Rozmowa z Józefem Łobodowskim / I. Szypowska // Poezja. − 1988. − № 6. − S. 14-17.
450. Śmierć Marszałka Piłsudskiego a Ukraińcy // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1935. − № 22. – S. 253.
451. Świecki A. Sygnały (1933-1939) // Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego. – 1968. – Z. 2 .
452. Święch J. Niepokorny wędrowiec // Łobodowski J. List do kraju / J. Święch. − Lublin, 1989. – 193 s.
453. Święto Iwana Franki // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1933. − № 7. − S. 4.

454. Tambor J. Procesy w Polszczyźnie // Słownik literatury polskiej XX wieku / pod red. Marka Pytasza. − Katowice, 2001. − S. 318.
455. Tanewski P. Ostatni kawaler / P. Tanewski. − Pelplin : Bernardinum, 2007. – 338 s.
456. Testament polityczny Symona Petlury // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1937. − № 35 (226). – S. 396−397.
457. Tobie... // Polityka. − 1937. − №. 9/10. – S. 1.
458. Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w l. 1923−1929 / R. Torzecki. – Kraków : Wydaw. Literackie, 1989. – 467 s.
459. Towarzystwo Polsko-Ukraińskie // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1933. − № 7. – S. 12.
460. Tragizm poety // Zet. − 1932. − № 4. − S. 4.
461. Tramer M. Literatura faktu // Słownik literatury polskiej XX wieku. Pod red. Marka Pytasza. - Katowice, 2001. – S. 255-259.
462. Tyczyna P. Płacz Jarosławny / P. Tyczyna // Kamena. − 1938. − № 9. – S. 30.
463. Typologia prasy // Słownik terminologii medialnej / redakcja Walery Pisarek. – Kraków, 2006. – S. 233−234.
464. Tyrowicz M. Wspomnienia o życiu kulturalnym i obyczajowym Lwowa 1918-1939. – Wrocław : ZNO, 1991. – 244 s.
465. Ujazdowski K. M. Żywotność konserwatyzmu. Idee polityczne Adolfa Bocheńskiego / K. M. Ujazdowski. – W-wo ISKRY, 2005. – 304 s.
466. Ukraina. Zarys literatury. Podręcznik informacyjny przez Bohdana Łepkiego. − Warszawa ; Kraków : Wydawnictwo „Słowianie”, 1930. – 272 s.
467. Ukrainiec. O ukraińskiej literaturze dla dzieci / Ukrainiec // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1934. − № 20. – S. 10.
468. Ukrainiec. Tragedja domu Kruszelnickich / Ukrainiec // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1935. − № 3. – S. 29.
469. Ukrainka Łesia. Bojarzynia. Fragment poematu dramatycznego / Łesia Ukrainka // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1938. − № 32. – S. 347−348.

470. Ukrainka Łesia. Pragnęłabym popłynąć w dal... / Łesia Ukrainka // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1933. − № 12. – S. 2.
471. Ukraińska myśl polityczna w XX wieku : materiały z międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej przez Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego i Fundacji św. Włodzimierza Chrzciciela Rusi Kijowskiej w Krakowie 28−30 maja 1990 / red. M. Pułaski // Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego MLXXXVIII ; Prace Historyczne". − Z. 103. – Kraków : Nakł. UJ, 1993. – 248 s.
472. Ukraińskie życie kulturalne na ziemiach II Rzeczypospolitej. Międzynarodowa konferencja Naukowa, Warszawa 30.IX−1.X.1999 / tom pod red. O. Hnatiuk i K. Kotyńskiej. – Warszawa : SOW, 2002.
473. Uliasz S. O literaturze kresów i pogranicza kultur / S. Uliasz. – Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2001. – 218 s.
474. Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze / Pod red. S. Kozaka. – Warszawa, 1994-1998. – Z. 1-7.
475. Wasilewski L. O drogi porozumienia / L. Wasilewski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1932/1933. − № 2. − S. 3.
476. Wasilewski L. Wnioski konjukturalne / L. Wasilewski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1933. − № 24. − S. 3.
477. Ważyk A. Dziwna historia awangardy. – Warszawa : Czytelnik, 1976. – 170 s.
478. W. B. Idea Polski / W. B. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1935. − № 46. – S. 481.
479. Weretiuk O. Publikacjie literackie ukrańskiej emigracji politycznej w Polsce międzywojennej. – Slavia Orientalis. T. XLIV. – Kraków, 1995. – № 2. – S. 270.
480. Weretiuk O. Życie literackie emigracji petlurowskiej w Polsce międzywojennej / Oksana Weretiuk // Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze. T. 3. – Warszawa, 1996. – S. 282−295.

481. Wiszka E. Emigracja ukraińska w Polsce 1920−1939 / E. Wiszka. – Toruń : Modo, 2004. – 752 s.
482. Wiszka E. Prasa wojsk Ukraińskiej Republiki Ludowej internowanych w Polsce w latach 1920-1924 // Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa. – Toruń, 1997. – S. 312-313.
483. Wielka encyklopedia PWN. − Warszawa, 2004. − T. 22.
484. Wiszka E. Systemy polityczne Ukrainy / E. Wiszka. − Toruń : W-wo Naukowe Unowersytetu Mikolaja Kopernika, 2007. – 190 s.
485. Wł. P. Franko i Mickiewicz (Od "Poety Zdrady" do "Wielkiej Utraty") / Wł. P. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1934. − № 21. − S. 4.
486. W obliczu nowego etapu pracy. Dwugłos polsko-ukraiński // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1935. − № 37. − S. 405.
487. W pierwszą rocznicę 29.VIII.1931–29.VIII.1932 // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1932. − № 1. – S. 8.
488. Wschód. - Warszawa. – 1930. - № 1. - S. 2.
489. Wschód. - Warszawa. – 1931. - № 4. - S. 1.
490. Wyka K. Rzecz wyobraźni. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1997. – 635 s.
491. Young R. Literatura ukraińska najmłodszych / Robert Young // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1933. − № 30. − S. 5.
492. Zahora F. Dwunasta rocznica / F. Zahora // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1938. − № 23 (262). – S. 243.
493. Zahora F. "Wielka Utrata" / F. Zahora // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1934. − № 21. − S. 6.
494. Zachowawcy i my // Polityka. − 1937. − № 31/145. – S. 2.
495. Zajcew P. Dwie postacie polskie w powieściach T. Szewczenki / Paweł Zajcew // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1935. − № 8. − S. 82−83.
496. Zajcew P. Szewczenko i Polacy / P. Zajcew // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – Warszawa, 1934. − № 10. − S. 20−21.

497. Zaleski M. Awangarda druga // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław: Zakład Narodowy im.Ossolińskich – Wydawnictwo, 1996. – S. 71.
498. Zatrudnienie w Uniwersytecie. Archiwum UJ w Krakowie. Łepki Bohdan. S II, 619.
499. Zegadłowicz E. Słowo wstępne. – Czartak. – 1928. - № 28. – S. 9.
500. Zełenko K. Stosunki polsko-ukraińskie w II Rzeczypospolitej 1918−1938 / K. Zełenko. − Lublin : Flis, 1994. – 49 s.
501. Zieniewicz A. Idące Wilno. Szkice o „Żagarach". – Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1987. – 236 s.
502. Zięba J. Żywot Józefa łobodowskiego / J. Zięba // Relacje. − 1989. − № 3. – S. 34-38.
503. Zmieniamy nazwę pisma na : "Polityka"// Bunt Młodych. – 1937. − № 2/116. – S. 1.
504. Ziłyński J. Odpis − Działalność literacka, naukowa i pedagogiczna prof. Bohdana Łepkiego / J. Ziłyński // Sprawy osobowe. Archiwum UJ w Krakowie. Łepki Bohdan. S II, 619.
505. Żachowski R. Drogi współczesnej literatury ukraińskiej / R. Żachowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1934. − № 3 (38). − S. 4.
506. Żachowski R. Kobiety w literaturze ukraińskiej / Robert Żachowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1934. − № 26 -27.
507. Żachowski R. Maksym Rylśkyj / R. Żachowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. − 1934. − № 15. − S. 1−2.
508. Żeromski S. Snobizm i postęp. – Warszawa ; Kraków : Wydawnictwo J. Mortkowicza, 1923. – 72 s.
509. Żołkiewski S. Kultura literacka: instytucje // Słownik literatury polskiej XX w. / zespoł red. Alina Brodzka et al. – Wrocław etc. : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1993. – S. 510.
510. Żółkiewski S. Kultura literacka 1918−1932 / S. Żółkiewski. – Wrocław : ZNO, 1973. – 483 s.

511. Żołkiewski S. Literatura w kulturze XX wieku // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław: Zakład Narodowy im.Ossolińskich – Wydawnictwo, 1996. – S. 587.